

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav hospodářských a sociálních dějin

Diplomová práce

Bc. Svatopluk Herc

Jan Otto – podnikatel a bankovní manažer

Jan Otto – Businessman and Banking Manager

Praha 2013

Vedoucí práce: Prof. PhDr. Eduard Kubů, CSc.

Poděkování

Na prvním místě bych chtěl velmi poděkovat prof. Eduardu Kubů za příkladné vedení mé práce, za čas, který při tom strávil, a za jeho inspirativní podněty a kritiku. Dále bych chtěl poděkovat všem zaměstnancům archivů a knihoven, v nichž jsem studoval a bádal. V neposlední řadě děkuji své rodině a přátelům za podporu.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 29. 7. 2013

Svatopluk Herc

Abstrakt

Předkládaná diplomová práce se zabývá nakladatelem Janem Ottou (1841 – 1916), jednou z nejvýznamnějších osobností české národní společnosti sklonku 19. a počátku 20. století. Na základě důkladného studia archivního materiálu je analyzována jeho podnikatelská činnost v nakladatelském a knihtiskařském oboru podnikání a jeho manažerské působení v největší národnostně české bance, Živnostenské bance, které Otto věnoval přes 40 let svého života. To jsou dva základní tematické okruhy práce. Komplementárním doplňkem práce je analýza jednoho z projevů českého hospodářského nacionalismu konce 19. století, jímž bylo zřízení firmy Národní podnik obchodní a průmyslový. Otto byl totiž s celým projektem úzce spjat. V úplném závěru práce mě zajímá otázka Ottovy identity. Práce je případovou studií k problematice nacionálně českých podnikatelských a bankovních elit.

Klíčová slova

Jan Otto, nakladatelské podnikání, knižní trh, Česká grafická Unie, Živnostenská banka, finanční trh, podnikatelské elity, bankovní elity, česká národní společnost, hospodářský nacionalismus

Abstract

The presented thesis deals with the publisher Jan Otto (1841-1916), who was one of the most important personalities of the Czech national society at the end of 19th and at the beginning of 20th century. Based on proper study of archival material his business activity in publishing and typographical field and his manager function in the biggest national Czech bank, Trade Bank, which Otto devoted over 40 years of his life is analysed. These are two basic thematic spheres of the thesis. The analysis of one of Czech economic nationalism manifests towards the end of 19th century which was a foundation of the company National business and industrial enterprise is a complementary supplement of this thesis. Otto was actually closely connected with the whole project. The thesis conclusion concentrates on Otto's identity question. The thesis is a case study for issues of national Czech business and banking elites.

Keywords

Jan Otto, publishing business, book market, Czech Graphic Union, Trade Bank, financial market, business elites, banking elites, Czech national society, economic nationalism

OBSAH

Seznam zkratk	9 (nestránkováno)
Úvod	12
<u>I. Jan Otto – nakladatel a knihtiskař</u>	21
1. Souvislostní rámec Ottova nakladatelského podnikání	21
1. 1. Rozvoj českého nakladatelského a knihkupeckého podnikání v druhé polovině 19. století	21
1. 2. Nejvýznamnější nacionálně české nakladatelské a knihkupecké závody v druhé polovině 19. století	28
2. Proces získání profesního know – how ze strany Jana Otty a jeho etablování do české národní společnosti	33
2. 1. Ottovy sociální kořeny a vzdělání (1841 – 1862)	33
2. 2. V podniku bratří Grégrů (1862 – 1871)	38
2. 3. Veřejná, národní a politická činnost Jana Otty (1862 – 1871)	43
3. Vývoj Ottova podniku a dědická otázka	45
3. 1. Ottův podnik v letech 1871 – 1916	45
3. 2. Boj o dědictví	56
4. Ediční činnost Ottova nakladatelství a Ottovo postavení v rámci knihkupecké obce a slovanského světa	66
4. 1. Profil ediční činnosti a Ottův přístup k nakladatelskému podnikání	66
4. 2. Ottovo postavení v rámci knihkupecké obce a slovanského světa	72
5. Jan Otto a Česká grafická společnost Unie	76
<u>II. Jan Otto – bankovní manažer</u>	96
6. Orgány Živnobanky	96
7. Ottův kariérní vzestup v Živnobance (1874 – 1907)	98
7. 1. Přehled Ottova kariérního vzestupu v Živnobance	98
7. 2. Faktory stojící za Ottovým kariérním vzestupem v Živnobance	103
7. 2. 1. Vnější faktory	104
7. 2. 2. Vnitřní faktory	111

8. Jan Otto jako člen představenstva vídeňské filiálky

Živnobanky	115
-------------------------	-----

9. Role Jana Otty v interakci Živnobanky s průmyslem 136 |

9. 1. Vztah předlitavských bank k průmyslu	136
9. 2. Vztah Živnobanky k průmyslu	137
9. 3. Postoj Jana Otty k průmyslovému angažmá Živnobanky	143
9. 4. Jan Otto jako zástupce Živnobanky v přidružených podnicích a peněžních institucích	146
9. 4. 1. Přehled Ottova členství ve správních orgánech přidružených podniků a peněžních ústavů	147
9. 4. 2. Bankovní funkcionáři ve správních radách podniků jako nástroj vlivu	152
9. 4. 3. Jan Otto jako zástupce Živnobanky v afilovaných bankovních ústavech mimo české země	154
9. 4. 4. Jan Otto jako zástupce Živnobanky v domácích společnostech	161
9. 4. 5. Vztah bank a průmyslu z pohledu přidružených podniků a role Otty v těchto podnicích	169

10. Ottovy návrhy na změnu v organizaci a správě

Živnobanky	173
-------------------------	-----

10. 1. Návrh z roku 1902	173
10. 2. Ostatní podněty	181

11. Modernizace a vývoj Živnobanky během Ottova

předsednictví (1907 – 1916)	185
--	-----

11. 1. Personální změny ve vedení banky v roce 1907.....	185
11. 2. Modernizace v organizaci a bankovních obchodech Živnobanky	189
11. 3. Vývoj banky během Ottova předsednictví	192
11. 4. Ottův vliv v bance	197

Exkurs: 12. Jan Otto a Národní podnik

obchodní a průmyslový	200
------------------------------------	-----

Závěr	213
--------------------	-----

Seznam pramenů a literatury	218
Přílohy	228

Seznam zkratek

a. s.	akciová společnost
AČNB	Archiv České národní banky
AHMP	Archiv hlavního města Prahy
AV ČR	Akademie věd České republiky
b. d.	bez datace
Bd.	Band
c. d.	citované dílo
č.	číslo
č. j.	číslo jednací
ČAO	Československá akademie obchodní
ČB	České Budějovice
ČČH	Český časopis historický
ČMM	Časopis Matice moravské
inv. č.	inventární číslo
inv. jed.	inventární jednotka
Jg.	Jahrgang
K	koruna
kr.	karton, krejcar
KSO	Krajský soud obchodní
LA PNP	Literární archiv Památníku národního písemnictví
MU	Masarykova univerzita
NA	Národní archiv
NP	Národní podnik obchodní a průmyslový
Nr.	Nummer
ÖBC	Oesterreichisch – ungarische Buchhändler Correspondenz
OSN	Ottův slovník naučný

OŽK	Obchodní a živnostenská komora
r.	rok
roč.	ročník
ř. z.	Říšský zákoník
s.	strana
s. n.	bez nakladatele
s. r.	správní rada
sign.	signatura
SOA	Státní oblastní archiv
spol. s r. o.	společnost s ručením omezeným
UHSD FF UK	Ústav hospodářských a sociálních dějin Filozofické fakulty Univerzity Karlovy
vl. n.	vlastním nákladem
Vol.	Volume
ŽB	Živnostenská banka

Příloha č. 1 - Fotografie Jana Otty s řády a vyznamenáními

Zdroj: Obchodnický spolek Merkur v Praze na paměť svého 50letého trvání, Praha: s. n. 1912.

Úvod

Předmět a cíle výzkumu

Ve své diplomové práci se věnuji osobnosti Jana Otty (1841 – 1916). Jan Otto byl významným českým podnikatelem v nakladatelském a knihtiskařském oboru podnikání v poslední třetině 19. a na počátku 20. století. Zastával též manažerské funkce v několika peněžních institucích, z nichž ta nejvýznamnější byla v Živnostenské bance (dále Živnobance), kde byl v letech 1880 – 1907 místopředsedou a v letech 1907 – 1916 předsedou správní rady. Otto byl též velmi aktivní ve veřejném a hospodářském životě české národní společnosti, byl členem řady spolků i národohospodářských institucí. Na základě svých podnikatelských aktivit a svému veřejnému působení se Otto těšil velké prestiži a vlivu. Obdržel četná vyznamenání (např. rytířský a posléze komturský kříž řádu Františka Josefa a řád železné koruny III. třídy) a v závěru svého života (v roce 1912) se stal členem panské sněmovny.

Janem Ottou jsem se zabýval již ve své bakalářské práci, kterou jsem obhájil v roce 2009 na UHSD FF UK. Nesla název *Jan Otto podnikatel, politik a kulturní činitel 1841 – 1916*.¹ S odstupem času a dalším prostudováním archivním materiálem a literaturou se však na tuto svou bakalářskou práci dívám kritičtěji než v době jejího vzniku. Některé její pasáže a závěry by potřebovaly doplnit a částečně revidovat. S dalšími se však zcela ztotožňuji i dnes a některé z nich jsem použil i v této práci.

V předkládané diplomové práci navazuji na zmíněnou bakalářskou práci, rozšířil jsem její pramennou základnu a prostudoval jsem další odbornou literaturu. Práce není klasickou chronologickou biografií, ale analytickým pojednáním dvou podstatných pilířů Ottovy činnosti, a to na jedné straně Ottovy podnikatelské činnosti v nakladatelském a knihtiskařském oboru podnikání, na druhé straně jeho manažerského působení v Živnobance. To jsou dva základní tematické okruhy práce.

V tom prvním bych chtěl nejdříve představit vývoj českého nakladatelského a knihkupeckého podnikání v druhé polovině 19. století, abychom věděli, v jakém rámci se Ottovo podnikání odehrálo. Následovat bude samotná analytická část práce. V ní bych chtěl nejdříve zodpovědět badatelskou otázku, jakým způsobem získal Otto potřebné podnikatelské know – how a jak probíhalo jeho etablování do české národní společnosti.

¹ HERC, S., Jan Otto podnikatel, politik a kulturní činitel 1841 – 1916, bakalářská práce, UHSD FF UK 2009.

Dále bude analyzován rozvoj jeho nakladatelského a knihtiskařského závodu, profil jeho ediční činnosti a Ottův přístup k ní. Pokusím se též vymezit Ottovu pozici v nakladatelském a knihkupeckém světě. Budu se též zabývat firmou Česká grafická společnost Unie, u jejíhož zrodu v roce 1899 Otto stál a předal ji svou knihtiskárnu. Bude mě zajímat, co Ottu k tomuto kroku vedlo a jaké to mělo pro něj a jeho nakladatelské podnikání důsledky. Budu též analyzovat fungování této firmy, její hospodářské úspěchy a Ottovu roli v ní.

Dosud nereflektovaným a neanalyzovaným segmentem Ottovy rozsáhlé činnosti bylo jeho působení v Živnobance, v níž byl od roku 1875 členem správní rady. V tomto ohledu je moje práce nová. Zde považuji za zásadní zodpovědět na otázku, jaké faktory stály za tím, že se Jan Otto stal předsedou správní rady největší nacionálně české banky, a na to, jaké mělo jeho působení v tomto bankovním ústavu charakter. Byla jeho funkce v Živnobance pouze čestného a reprezentativního charakteru, oceněním jeho pozice v české národní společnosti, či byl Otto skutečným bankovním manažerem, který se aktivně účastnil řízení banky a její činnosti? Abych byl schopen zodpovědět tuto otázku, analyzuji nejdříve proces Ottova kariérního vzestupu uvnitř Živnobanky. Dále se budu zabývat výkonem jeho funkce v představenstvu vídeňské filiálky, jeho rolí v interakci Živnobanky s průmyslem a jeho návrhem na změnu v organizaci a správě Živnobanky z roku 1902. Pokusím se též načrtnout, jakými změnami a jakým vývojem prošla Živnobanka poté, co se Jan Otto stal předsedou její správní rady.

Po důkladném uvažování jsem se rozhodl vymezit časový rámec analýzy Ottova působení v Živnobance léty 1898 – 1916. Rok 1898 jsem si zvolil proto, že v tomto roce byla založena vídeňská filiálka, jejímž členem představenstva se Otto o rok později stal. Tato funkce byla totiž důležitou složkou Ottova působení v Živnobance. Ostatně založení vídeňské filiálky vyjadřovalo vzrůstající obchodní ambice banky a lze ho chápat jako jeden z uzlových bodů v jejím vývoji. Kromě toho, že Živnobanka jejím prostřednictvím zakotvila na centrálním peněžním trhu monarchie, vídeňská pobočka sloužila jako základna kapitálové expanze do jihoslovanských oblastí. Z těchto důvodů považuji volbu roku 1898 za počátek mé analýzy mnohem vhodnější než např. rok 1907, kdy se Otto se stal předsedou správní rady banky. Navíc druhá polovina 90. let, do níž spadalo založení vídeňské filiálky, bylo obdobím, kdy se Živnobanka vrátila k dobrovolné zakladatelské činnosti v průmyslu. Dalším důvodem je stav dochovaného archivního materiálu. Pro Ottovu činnost v Živnobance před rokem 1898 je ho v jeho osobním archivním fondu minimum. Rok 1916 je pak zcela logický. V něm Jan Otto zemřel.

Komplementárním doplňkem diplomové práce je analýza jednoho z projevů českého hospodářského nacionalismu sklonku 19. století, a to zřízení firmy Národní podnik obchodní a průmyslový, jež měla zakládat průmyslové podniky v těch oborech, v nichž nebyl český kapitál dosud zastoupen, nebo byl zastoupen jen minimálně. Otto hrál při zřízení Národního podniku výraznou úlohu a stal se prvním předsedou jeho správní rady. V úplném závěru práce mě bude zajímat otázka Ottovy identity a to, jaká identita mu byla přisuzována uvnitř české národní společnosti. Zároveň se stručně zamyslím nad důsledky jeho rozsáhlé činnosti ve veřejném a hospodářském životě pro jeho nakladatelský podnik a pro způsob, jakým ho Jan Otto řídil.

Myslím, že má práce není jen případovou studií k problematice nacionálně českých podnikatelských a bankovních elit, ale i příspěvkem k bádání o nakladatelském, knihtiskařském a knihkupeckém podnikání v českých zemích v druhé polovině 19. a na počátku 20. století či k dějinám Živnobanky, jejím bankovním obchodům a vnitřnímu fungování.

Stav bádání a literatura

I přes Ottův význam se jeho osobnost netěší přízni moderní historiografie či jiné vědní disciplíny. Otto tak nemá svou moderní biografii, která by ho analyzovala v širších souvislostech a rekonstruovala jeho rozsáhlé aktivity. Existuje sice Ottův životopis z pera divadelního a literárního historika Jaroslava Švehly, který vyšel v roce 2002 pod názvem *Jan Otto* s podtitulem *Kus historie české knihy*,² ale ten byl napsán už během druhé světové války. Jeho vydání zhatila nejdříve válka, a když už měl být po válce vydán, tak přišel komunistický převrat. Po něm bylo shledáno, že Švehlova kniha není „v souladu s dnešním (a zejména příštím) uspořádáním nakladatelského podnikání.“³ Její sazba byla tak rozmetána. Kniha tak vyšla péčí editora Roberta Saka až zhruba šedesát let po svém vzniku.⁴

Švehlovo dílo je významné, neboť nám předkládá obraz Jana Otty, který je založen na důkladném studiu rozsáhlého dochovaného archivního materiálu z Ottova osobního fondu. Ostatně Švehla se podílel na jeho získání pro Národní muzeum v Praze (dnes je uložen v Literárním archivu Památníku národního písemnictví – LA PNP). Bohužel je však Švehlův *Jan Otto* poznamenán dobou svého vzniku. Švehlův výklad je čistě faktografický, knize chybí jakákoliv analýza. Autor většinou jen převzal do textu doslovné znění archivních

² ŠVEHLA, J., *Jan Otto: Kus historie české knihy*, Jinočany: H+H 2002.

³ Tamtéž, s. 300.

⁴ Peripetie vydání Švehlovy knihy viz závěrečné slovo jejího editora Roberta Saka (Tamtéž, s. 300 – 302).

dokumentů, které však nepodrobuje pramenné kritice a neověřuje jejich platnost. Negativem může být také skutečnost, že Švehlova práce se téměř výhradně koncentruje na Ottovo nakladatelské podnikání, ostatní aspekty jeho činnosti nejsou příliš reflektovány. Ze Švehlovy knihy číší též neskryvaná úcta k Janu Ottovi a zároveň se vyhýbá jakýmkoliv kontroverzním momentům z jeho života (např. boj jeho potomků o dědictví). I přes uvedenou kritiku je Švehlova práce cenná, přináší nám totiž mnoho relevantních faktografických informací o Ottově osobnosti a jeho nakladatelském závodě.

Z modernějších prací ve své zajímavé studii *Zwei Unternehmer des kulturellen Bereichs in der Habsburgermonarchie*⁵ porovnává maďarská badatelka Dorottya Lipták Jana Ottu s budapešťským majitelem kamenotiskárny a knihtiskárny Károly Legrády, a to z několika hledisek (např. rodinný původ, dosažené vzdělání, podnikatelské aktivity, styl řízení podniku, veřejné aktivity apod.). Při tom vychází především ze Švehlova díla, jež bylo v době napsání jejího článku (byl uveřejněn v roce 1996) ještě pouze v rukopise.

Přehled Ottovy ediční činnosti nabízí ve své bakalářské práci s názvem *Charakteristika a význam nakladatelství J. Otto*, obhájené v roce 2009 na Masarykově univerzitě, Veronika Kordasová.⁶ Kordasová nepodnikla žádný archivní výzkum, primárně vychází ze Švehlovy monografie, katalogů Ottova nakladatelství a z knihy Karla Nosovského *Knihopisná nauka a vývoj knihkupectví československého*,⁷ o které se zmíním ještě níže. Jako přehledný soupis Ottovy nakladatelské produkce se základní charakteristikou jednotlivých edic a časopisů však její bakalářská práce splňuje svůj účel.

Méně přínosná je pak její další bakalářská práce *Trojhvězdí pražských nakladatelských domů zlaté éry české novodobé kultury přelomu 19. a 20. století – charakteristika a význam Ottova, Topičova a Vilímkova nakladatelství* (Masarykova univerzita 2008).⁸ Základní přehled Ottovy nakladatelské produkce nabízí i Alena Köllner (roz. Kadlecová) ve své knize *Buchwesen in Prag von Václav Matěj Kramerius bis Jan Otto*,⁹ v níž se pokusila zachytit vývoj pražského knižního světa a podnikání zhruba od konce 18. do konce 19. století. Janu Ottovi věnoval v roce 1997 na stránkách *Historického*

⁵ LIPTÁK, D., *Zwei Unternehmer des kulturellen Bereichs in der Habsburgermonarchie*, Prager wirtschafts- und sozialhistorische Mitteilungen (Prague Economic and Social History Papers) 1996, Bd. (Vol.) 3, s. 51 – 83.

⁶ KORDASOVÁ, V., *Charakteristika a význam nakladatelství J. Otto*, bakalářská práce, MU v Brně 2009.

⁷ NOSOVSKÝ, K., *Knihopisná nauka a vývoj knihkupectví československého*, Praha: K. Nosovský 1927.

⁸ KORDASOVÁ, V., *Trojhvězdí pražských nakladatelských domů zlaté éry české novodobé kultury přelomu 19. a 20. století – charakteristika a význam Ottova, Topičova a Vilímkova nakladatelství*, bakalářská práce, MU v Brně 2008.

⁹ KÖLLNER, A., *Buchwesen in Prag: Von Václav Matěj Kramerius bis Jan Otto*, Wien: Edition Praesens 2000.

obzoru drobnou studii František Kolář,¹⁰ problematikou *Ottova slovníku naučného* se zabývali Jiří Špét¹¹ a Stanley B. Winters.¹²

Elementární informace k Ottově stavovské činnosti může najít zájemce v knihách Josefa Miroslava Hovorky¹³ a Karla Královce.¹⁴ Co se týče obecných prací, které se věnují českému nakladatelskému a knihkupeckému podnikání (nejen) v druhé polovině 19. a na počátku 20. století, je to na prvním místě již zmíněná kniha Karla Nosovského, jež obsahuje charakteristiku jednotlivých nakladatelských a knihkupeckých závodů (včetně toho Ottova). Dále je to kniha Zdeňka Šimečka *Geschichte des Buchhandels in Tschechien und in der Slowakei*¹⁵ či práce Aleše Zacha *Stopami pražských nakladatelských domů*.¹⁶ Portréty jednotlivých nakladatelů a knihkupců nabízí i díla encyklopedického charakteru (*Lexikon české literatury*, *Ottův slovník naučný*, *Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska*). Další použitou literaturu, ať už ve formě dobových článků či publikací a studií, jež přináší drobné kontextuální a faktografické zmínky, nalezne čtenář v poznámkovém aparátu a na konci práce v seznamu literatury.

Co se týče nejdůležitější literatury, z které jsem čerpal při analýze Ottova manažerského působení v Živnobance, je na prvním místě nutné uvést knihy vyššího úředníka Živnobanky Josefa Horáka. Jsou jimi kniha *Přehled vývoje českých obchodních bank*,¹⁷ vydaná v roce 1913, a jubilejní monografie *Živnostenská banka v Praze: 1869 – 1918* z roku 1919.¹⁸ Prvně jmenovaná práce je faktograficky hodnotným titulem k problematice vývoje českého bankovníctví do počátku první světové války. Kromě portrétů jednotlivých bankovních ústavů obsahuje shrnující přehledy jednotlivých vývojových etap v bankovníctví a základní charakteristiku jednotlivých typů bankovních obchodů. Kapitoly o Živnobance v této knize se do značné míry shodují s obsahem uvedené jubilejní monografie k 50. výročí Živnobanky. Ta je ale cenná tím, že přináší soupis

¹⁰ KOLÁŘ, F., Jan Otto – knihtiskař a nakladatel, *Historický obzor* 8, 1997, č. 3 – 4, s. 91 – 93.

¹¹ ŠPÉT, J., K počátkům Ottova slovníku naučného, *Strahovská knihovna* 4, 1969, s. 226 – 245.

¹² WINTERS, S. B., Sto let českého encyklopedismu (1860 – 1959): Od F. L. Riegera a Jana Otty k T. G. Masarykovi a Bohumilu Němcovi, *ČMM* 121, 2002, č. 2, s. 339 – 400.

¹³ HOVORKA, J. M., *Dějiny gremia knihkupcův a nakladatelů pražských*, Praha: Gremium knihkupcův a nakladatelů 1920.

¹⁴ KRÁLOVEC, K., *Třicet let Spolku českých knihkupců a nakladatelů 1879 - 1909*, Praha: Spolek českých knihkupců a nakladatelů 1909.

¹⁵ ŠIMEČEK, Z., *Geschichte des Buchhandels in Tschechien und in der Slowakei*, Wiesbaden: Harrassowitz 2002.

¹⁶ ZACH, A., *Stopami pražských nakladatelských domů: Procházka mizející paměti českých kulturních dějin*, Praha: Thyrsus 2006.

¹⁷ HORÁK, J., *Přehled vývoje českých obchodních bank*, Praha: Literární výbor obchodnického spolku Merkur 1913.

¹⁸ *Živnostenská banka v Praze: 1869 – 1918*, Praha: Živnostenská banka 1919. Cituji bez uvedení jména autora, neboť není uveden v tiráži knihy a ani katalog Národní knihovny ho neuvádí.

bankovních funkcionářů, kteří stáli v čele banky od jejího vzniku v roce 1869 do roku 1918. Slabinou obou titulů je však skutečnost, že Horák v zásadě vychází pouze z oficiálně tištěných pramenů (zejména výroční zprávy bank), a to i v případě Živnobanky, v níž působil. Komparací výročních zpráv Živnobanky a Horákova textu jsem došel k názoru, že v řadě případů jen převzal do knih informace z těchto výročních zpráv, aniž by je nějak analyzoval a podrobil kritice. Portréty bankovních ústavů včetně Živnobanky mají tak oficiální charakter, banky a jejich obchody jsou představeny vlastně tak, jak si přálo jejich vedení, což ne vždy odpovídalo skutečnému stavu věcí.

Z moderní literatury o vývoji českého bankovníctví jsem čerpal ze syntetické práce autorské dvojice Jan Hájek a Vlastislav Lacina *Od úvěrních družstev k bankovním koncernům*¹⁹ a zejména z úctyhodného kolektivního díla předních českých odborníků hospodářských a bankovních dějin s názvem *Dějiny bankovníctví v českých zemích*.²⁰ Živnobance se ve svých pracích systematicky věnoval Vlastislav Lacina, i když převážně jejímu vývoji za první republiky. Pro časový úsek, jímž se zabývám, napsal na základě protokolů výkonného výboru informativní studii *Živnostenská banka před a během první světové války (1907 – 1918)*.²¹ Vedoucími představiteli Živnobanky, a to konkrétně jejími řediteli, se zabývali Jiří Novotný a Jiří Šouša.²² Kapitálová expanze českých bank do zemí střední, jihovýchodní a východní Evropy byla v centru zájmu Ctibora Nečase. Ten k tomu tématu uveřejnil kromě řady studií i dvě samostatné monografie. Živnobanky se týká ta s názvem *Na prahu české kapitálové expanze z roku 1987*.²³

Co se týče zahraniční literatury, použil jsem dvě klasické práce významného rakouského historika bankovníctví Eduarda Märze, v nichž se na příkladu největší vídeňské velkobanky Creditanstalt für Handel und Gewerbe snažil postihnout vývoj rakouského bankovníctví od poloviny 19. století do roku 1923.²⁴ Velkou inspirací pro kapitulu, v níž se zabývám interakcí Živnobanky s průmyslem a Ottovou rolí v ní, mi byl první svazek

¹⁹ HÁJEK, J., LACINA, V. *Od úvěrních družstev k bankovním koncernům*, Praha: Historický ústav AV ČR 1999.

²⁰ VENCOVSKÝ, F. a kol., *Dějiny bankovníctví v českých zemích*, Praha: Bankovní institut 1999.

²¹ LACINA, V., *Živnostenská banka před a během první světové války (1907 – 1918)*, ČČH, roč. 88, 1990, s. 276 – 303.

²² NOVOTNÝ, J., ŠOUŠA, J., *Živnostenská banka a Agrární banka – dvě strategie utváření bankovních elit a vlivových sítí*, in: KUBŮ, E., ŠOUŠA, J., *Finanční elity v českých zemích (Československu) 19. a 20. století*, Praha: Dokořán 2008, s. 470 – 506.

²³ NEČAS, C., *Na prahu české kapitálové expanze: Rozpínavost českého bankovního kapitálu ve střední, jihovýchodní a východní Evropě v období rakousko – uherského imperialismu*, Brno: Univerzita J. E. Purkyně 1987

²⁴ MÁRZ, E., *Österreichische Industrie – und Bankpolitik in der Zeit Franz Josephs: Am Beispiel der k. k. priv. Österreichischen Credit-Anstalt für Handel und Gewerbe*, Wien – Frankfurt – Zürich: Europa Verlag 1968; *Týž, Österreichische Bankpolitik in der Zeit der großen Wende 1913 – 1923: Am Beispiel der Creditanstalt für Handel und Gewerbe*, Wien: Verlag für Geschichte und Politik 1981.

výborné disertační práce Petera Eignera *Die Konzentration der Entscheidungsmacht* s podtitulem *Die personellen Verflechtungen zwischen den Wiener Großbanken und Industrieaktiengesellschaften (1895 – 1940)*²⁵ a z ní vycházející studie tohoto rakouského historika. Eigner se ve své disertaci zabývá vztahem vídeňských velkobank vůči průmyslu s důrazem na fenomén personálního propojení mezi bankami a průmyslovými podniky. Role vídeňských bank a nacionálně českých bankovních ústavu v industrializačním procesu v českých zemích je tématem monografie amerického historika Richarda L. Rudolpha.²⁶

Velmi přínosná pro mě byla i skvělá a důkladná práce německého profesora Richarda Passowa *Die Aktiengesellschaft*,²⁷ v níž se věnuje, jak ostatně název napovídá, analýze akciové společnosti jako jednoho z typů obchodních společností, a to z několika hledisek (např. založení, obstarání kapitálu, organizace a. s.). I přestože se práce primárně vztahuje na německou realitu, má v řadě svých závěrů univerzální platnost. Passowova práce sloužila jako teoretický základ Zdeňku Jindrovi při psaní jeho příspěvku o členech správních rad pražských akciových bank v předvečer první světové války.²⁸ Jindrova studie mě při psaní práce též inspirovala. I v tomto případě nalezneme čtenář další použitou literaturu v seznamu literatury na konci práce a v poznámkovém aparátu.

Prameny

Je třeba zdůraznit, že moje práce je primárně založena na analýzách primárního archivního materiálu. Jeho zdrojem se mi stal v první řadě osobní fond Jana Otty a jeho nakladatelství uložený v LA PNP. I přestože je zmíněný fond značně rozsáhlý (323 kartónů), nedochoval se do dnešní doby v úplnosti. Významná část nakladatelského archivu byla totiž po Ottově smrti spálena.²⁹ Nepodařilo se mi např. najít účetní knihy Ottova nakladatelství, které by umožnily přesně stanovit a etapizovat úspěšnost Ottova podnikání. Čerpal jsem z rozsáhlé dochované korespondence (bohužel až na malé výjimky pouze přijaté), z dokladů k Ottově spolkové a korporativní činnosti, z osobních a rodinných dokladů, z podnikových

²⁵ EIGNER, P., *Die Konzentration der Entscheidungsmacht: Die personellen Verflechtungen zwischen den Wiener Großbanken und Industrieaktiengesellschaften*, 1895 – 1940, Dissertation Uni Wien 1997, Band I.

²⁶ RUDOPH, R. L., *Banking and Industrialization in Austria – Hungary: The Role of Banks in the Industrialization of Czech Crownlands 1873 – 1914*, Cambridge – London - New York – Melbourne: Cambridge University Press 1976.

²⁷ PASSOW, R., *Die Aktiengesellschaft: Eine wirtschaftswissenschaftliche Studie*, Jena: Verlag von Gustav Fischer 1922 (2. Aufl.).

²⁸ JINDRA, Z., *Správní radové pražských akciových bank – jejich počet, struktura a vliv (analytická sonda dle stavu v roce 1912)*, in: KUBŮ, E., ŠOUŠA, J. (ed.), *Finanční elity v českých zemích (Československu) 19. a 20. století*, Praha: Dokořán 2008, s. 76 – 108.

²⁹ ŠVEHLA, J., c. d., 270.

dokladů, z výstřižků, z Ottových dochovaných rukopisů a zápisníků. Dohromady jsem prošel zhruba 127 kartónů, zbytek fondu pak tvoří především rukopisy děl (např. *Ottova slovníku naučného*), jež nakladatelství vydávalo. Celková informativní hodnota fondu je velmi vysoká.

Druhým základním fondem pro mou práci byl fond Živnostenské banky, jenž se nachází v Archivu České národní banky (AČNB). Z něj jsem pro účely své práce použil zejména protokoly ze zasedání výkonného výboru (1897 – 1916), jímž procházela všechna důležitá obchodní rozhodnutí banky, dále protokoly schůzí správní rady (1874 – 1916), výroční zprávy, zprávy o valných hromadách, stanovy a dochované spisy ke třem firmám průmyslového koncernu Živnobanky (Česká obchodní společnost, akciová pojišťovna Moldavia, Pražská akciová tiskárna). Problémem při studiu se ukázala skutečnost, že zmíněné protokoly výkonného výboru a správní rady jsou formálního charakteru, až na čestné výjimky nezachycují postoje jednotlivých členů těchto orgánů k projednávané agendě a nevyčteme z nich vůbec, jak kdo hlasoval. Co nemusí být překážkou pro badatele, který se zabývá Živnobankou v celku, je potíž pro toho, kdo se snaží analyzovat roli jednoho z jejích funkcionářů. Rekonstruování Ottovy roli v Živnobance si tak vyžádalo velmi pracnou komparaci archivního materiálu, jež vyprodukovala Živnobanka, s archiváliemi z Ottova osobního fondu.

Dalším archivním zdrojem mé práce byly firemní spisy (Česká grafická společnost Unie, Elektrotechnická akciová společnost, dříve Kolben a spol., Národní podnik obchodní a průmyslový, Ottovo nakladatelství) uložené ve fondu Krajský soud obchodní Praha (KSO Praha) ve Státním oblastním archivu (SOA) v Praze, archiválie k Národnímu podniku a jeho tužkárně v SOA Třeboň (oddělení České Budějovice), materiály ke Spolku českých knihkupců a nakladatelů nacházející se ve spolkovém katastru v Archivu hl. m. Prahy (AHMP) a fond Sokol pražský uložený v Národním archivu (NA) v Praze. Z tištěných pramenů jsem použil mj. nejrůznější dobová periodika (např. *Národní listy*, týdeník Živnobanky *Finanční listy*, oficiální list knihkupeckého stavu *Knihkupecký oznamovatel*), Ottův jubilejní nakladatelský katalog z roku 1911³⁰ nebo finanční ročenku *Compass*.

Na závěr se podrobněji zastavím ještě u jednoho pramene a tím jsou vzpomínkové spisy knihkupce Leoše Karla Žižky, jenž pracoval v Ottově nakladatelství v letech 1896 – 1921, kde se vypracoval na vedoucího několika oddělení s titulem disponenta. Ve svých

³⁰ Seznam knih, časopisů, hudebnin a děl uměleckých, kteréž vlastním nákladem vydal J. Otto v Praze, Karlovo nám. 34: 1871-1911, Praha: J. Otto 1911.

vzpomínkách, z nichž některé byly otištěny³¹ a některé zůstaly v rukopise (resp. strojopise)³² v LA PNP, umožňuje nahlédnout do vnitřního chodu Ottova nakladatelství či přibližuje z různých hledisek osobnost Jana Otty. Člověk musí být ale při práci s nimi velmi obezřetný, neboť byly psány s velkým časovým odstupem (40. – 50. léta 20. století), jsou v řadě případů velmi nepřesné a nezřídka si vzájemně protirečí. Navíc jsem při jejich čtení nabyl dojmu, že L. K. Žižka zveličuje svou úlohu, kterou v Ottově nakladatelství hrál. I přes faktografické nesrovnalosti jsou ale cenné tím, že zachycují sociální pozadí Ottova nakladatelského závodu, na kterém se pohybovali jeho jednotliví aktéři.

Metody

Předložená práce je souborem případových studií. Jedná se o dvě navzájem propojené studie, které představují Ottu jako podnikatele v nakladatelském a knihtiskařském oboru a jako manažera v největším nacionálně českém bankovním ústavě, v Živnobance. Základem analýzy je hermeneutická metoda. V práci mi jde totiž o hlubinný vhled a interpretaci těchto dvou podstatných aspektů Ottovy činnosti. Interpretace je zasazena do souvislostí, jež vyplývaly z reality tehdejšího českého nakladatelského a knihtiskařského podnikání na straně jedné a z podoby bankovního podnikání, fungování Živnobanky a její vnitřní organizace na straně druhé. Dále používám biografickou metodu. Ta mi umožní postihnout Ottovu socializaci, jeho identitu a místo v české národní společnosti. Na ekonomické subjekty, jimiž se v práci zabývám (Ottův nakladatelský závod, Živnobanka, Česká grafická společnost Unie a Národní podnik), budu aplikovat metodu business history.

³¹ ŽIŽKA, L. K., Paměti a osudy: Knihkupecké vzpomínky na léta 1871 – 1884, Praha: Jan Kanzelsberger 1999; Týž, Paměti a osudy, Knihkupec a nakladatel 1 – 3, 1939 – 1941; Týž, Jan Otto stoletý, Knihkupec a nakladatel 3, 1941, s. 425 – 428, 434 – 436, 458 – 460, 470 – 472.

³² Týž, Já u Ottů (Dvacet let s Janem Ottou), rukopis, 1957, 24 s., LA PNP, fond L. K. Žižka; Týž, Jan Otto očima pamětníka, strojopis, 1953, 15 s., tamtéž; Týž, Dělník české knihy, rukopis, 1949, tamtéž.

I. Jan Otto – nakladatel a knihtiskař

1. Souvislostní rámec Ottova nakladatelského podnikání

V této kapitole se pokusím stručně představit vývoj českého nakladatelského a knihkupeckého podnikání v druhé polovině 19. století, abychom věděli, v jakém rámci se Ottovo podnikání odehrávalo. Nejdříve budou analyzovány některé vnější faktory, které umožnily rozvoj nakladatelského, knihkupeckého a tedy pochopitelně i knihtiskařského podnikání v českých zemích, a v druhé části budou představeni nejvýznamnější Ottovi podnikatelští konkurenti a kolegové.

1. 1. Rozvoj českého nakladatelského a knihkupeckého podnikání v druhé polovině 19. století

Faktorů, jež umožnily a stimulovaly rozvoj českého nakladatelského, knihkupeckého a knihtiskařského podnikání, byla celá řada. Těmi hlavními faktory byly pak po mém soudu ty, jež pramenily z proměny politického systému a života v Rakousku, a ty, jež souvisely s emancipací českého národa. Klíčovým předělem v politické oblasti byl pád tzv. bachovského neoabsolutismu v roce 1859, během něhož se nakladatelské a knihkupecké podnikání nacházelo v útlumu, a obnovení ústavnosti vydáním Říjnového diplomu v roce 1860.

Z tohoto období pocházejí dva zákony, jež přinesly velmi důležitý impuls pro rozkvět nakladatelského a knihkupeckého podnikání v rakouské monarchii.³³ Tím prvním byl nový živnostenský řád z 20. prosince 1859 (byl později několikrát novelizován), jímž byla liberalizována oblast živnostenského podnikání a usnadněno zakládání nových živnostenských podniků. Živnosti byly rozděleny na svobodné, pro jejichž výkon po splnění daných všeobecných podmínek (např. svéprávnost) stačilo pouhé ohlášení živnostenskému orgánu, a na koncesované (novelou živnostenského řádu z roku 1883 přibily ještě řemeslné živnosti).³⁴ Mezi koncesované živnosti patřilo i knihkupecké, knihtiskařské a nakladatelské podnikání, i když pojem nakladatelství (a nakladatele) nebyl kupodivu na rozdíl od

³³ HALL, M. G., *Österreichische Verlagsgeschichte 1918 – 1938, Band I, Geschichte des österreichischen Verlagswesens*, Wien, Graz: Böhlau 1985, s. 3. (též <http://verlagsgeschichte.murrayhall.com> - poslední náhled 16. 7. 2013).

³⁴ ŠTEMBERK, J., *Právní vývoj*, In: JAKUBEC, I., JINDRA, Z., *Dějiny hospodářství českých zemí: Od počátku industrializace do konce habsburské monarchie*, Praha: Karolinum 2007 (dotisk prvního vydání), s. 64 – 67.

knihkupectví a knihtiskárny v zákoně výslovně zmíněn.³⁵ Nakladatelská činnost tak z ohledu živnostenského zákonodárství a koncese byla chápána jako podřízená součást knihkupeckého a knihtiskařského podnikání.³⁶

Pro provozování koncesované živnosti bylo třeba udělení koncese ze strany příslušného úřadu, jež bylo vázáno na splnění zákonných podmínek. Každý koncesionář musel být spolehlivý a v případě některých koncesovaných živností, mezi něž patřilo i nakladatelské, knihtiskařské a knihkupecké podnikání, byla požadována i zvláštní způsobilost (v případě knihkupeckých a knihtiskařských živností to bylo všeobecné vzdělání a dostatečná odborná způsobilost získaná praxí v dané živnosti či na základě odborného vzdělání) a přihlídnutí k místním poměrům (zde musela být např. slyšena obec, v níž měla být živnost vykonávána).³⁷

Druhým zákonem byl tiskový zákon ze 17. prosince 1862, vztahující se jak na periodicky, tak na neperiodicky vydávané tiskopisy,³⁸ jenž znamenal i přes svůj přetrvávající represivní charakter značné uvolnění proti ustanovením tiskového řádu z roku 1852 a vytvořil tak základní předpoklady pro rozvoj knihtiskařského podnikání a tím pádem i pro podnikání nakladatelské a knihkupecké.³⁹ Zákonem byla především zrušena preventivní opatření proti novinám a časopisům, jako byl systém tří výstrah, po nichž mohlo být vydávání daných novin či časopisu zastaveno. Pro založení listu nebylo už též nutné získat koncesi, dříve vydávanou policejním ředitelstvím. Dále byl tisk vyjmut z pravomoci policejních úřadů a podřízen řádným soudům, což skýtalo vydavatelům větší právní jistotu.⁴⁰

Kromě těchto dvou zákonů působily příznivě na rozvoj knižní a novinové produkce i jiné aspekty, jež byly součástí společenského a politického uvolnění, které nastalo v 60. letech 19. století. Jednak to byl rozvoj spolkového života. Jednotlivé spolky totiž v celé řadě případů vydávaly vlastní publikace či spolkové listy a vlastnily spolkové knihovny. Vznikaly

³⁵ Živnostenský řád (§ 15, pol. 1) mluví o „živnostech, které mechanicky nebo chemicky rozmnožují výrobky literární a umělecké, anebo které s těmito pracemi obchod vedou.“ Následuje výčet závodů, jež mezi tento typ živností patří (např. knihtiskárny, ocelotiskárny, knihkupectví, antikvariáty) – nakladatelství tam uvedeno není. Viz Úplný řád živnostenský podle původního zákona z 20. prosince 1859 a veškerých zákonů pozdějších na jeho změnu a doplnění vydaných, zvláště novely z 5. února 1907, Praha: Ed. Grégr a syn 1907, s. 57 - 58.

³⁶ HALL, M. G., c. d., s. 3.

³⁷ ŠTEMBERK, J., Právní vývoj, c. d., s. 64 – 65, Úplný řád živnostenský, § 23, s. 74 – 76.

³⁸ Ustanovení zákona přesně znělo: „Vše, co v tomto zákoně nařízeno o spisech tištěných, vztahuje se netoliko k věcem tištěným lisem tiskařským, ale také k plodům literatury a umění rozmnoženým jakýmikoliv prostředky mechanickými nebo chemickými.“ Je tedy vidět, že tento zákon se vztahoval i na výtvarná díla a novelou z roku 1864 i na výrobky fotografické (viz Trestní zákon ze dne 27. května 1852: Číslo 117 ř. z. se zákonem o tisku a jinými přihlížejíc k nejnovějším změnám, Praha: Dr. Ed. Grégr 1901 (2. vyd.), Tiskový zákon z r. 1862, § 4, s. 266.)

³⁹ Ottův slovník naučný 25. Díl 1906, s. 466 – 467.

⁴⁰ BOROVIČKA, M., KAŠE, J., KUČERA, J. P., BĚLINA, P., Velké dějiny zemí Koruny české, svazek XII. a 1860 – 1890, Praha, Litomyšl: Paseka 2012, s. 569.

pochopitelně i spolky, jež si vytkly za cíl propagaci a podporu literatury. To byl případ spolku Stálci, který byl založen v roce 1878 v Praze. Jeho každý člen měl za povinnost každý měsíc nakoupit české knihy či časopisy v minimální výši 1 zl. Tomuto spolku se podařilo mj. získat 200 nových odběratelů pro Vlčkovu *Osvětu*, 198 pro *Květy* a 170 pro *Lumír*, což nebyl rozhodně zanedbatelný počet, když si uvědomíme, že např. Nerudův *Lumír* měl v roce 1873 pouze 400 odběratelů.⁴¹

S obnovením ústavního života v roce 1860 vnikla do prostoru rakouské monarchie politická soutěž a začaly se formovat politické strany a uskupení. Ty používaly k propagaci svých myšlenek stranický tisk, jehož prostřednictvím působily na své stoupence. Tisk představoval významné organizační centrum vznikajících politických frakcí a stran, kolem něhož se seskupovalo vedení strany.⁴² Pokud se např. podíváme na mladočeské opoziční křídlo v rámci Národní strany a od roku 1874 na samostatnou mladočeskou stranu, tak mladočeši kromě ústředního listu *Národní listy* měli oporu v celé síti regionálních novin, jež pokrývaly značnou část Čech (např. *Boleslavan*, *Pravda*, *Podřipan* atd.) Podobná situace byla i u staročechů, které dokonce do roku 1889 podporovalo více listů než mladočechy.⁴³

Celou řadou vlastních periodik disponovalo též sociálnědemokratické politické hnutí. Na čtvrtém celorakouském sjezdu sociální demokracie ve Vídni v květnu 1894 byly jako české tiskové orgány strany uznány časopisy *Dělnické listy* (Vídeň), *Sociální demokrat* (Praha), *Rovnost* (Brno), *Svornost* (Ústí nad Labem), *Hlas lidu* (Prostějov), *Svoboda* (Kladno), *Posel lidu* (Plzeň) a *Právo lidu* (Kukleny u Hradce Králové, poté Humpolec). Týdeník *Právo lidu* byl již za dva roky přesunut do Prahy a stal se ústředním deníkem Československé sociálně demokratické strany dělnické. Druhým stranickým dělníkem byly od roku 1900 vídeňské *Dělnické listy*. Mimořádně rozšířeným byl i agitační týdeník *Zář*, který vycházel v nákladu 100 000 výtisků. Podle vlastních odhadů vydávala sociálně demokratická strana na začátku druhého decennia 20. století kolem stovky politických, odborových a kulturních časopisů s celkovým nákladem několika miliónů výtisků ročně.⁴⁴

Poté, co od 90. let 19. století docházelo ke štěpení národního politického tábora na jednotlivé masové zájmové strany, se počet politických periodik pochopitelně ještě zvýšil. Vydávání stranického tisku bylo zajišťováno nově zakládanými vydavatelskými družstvy a stranickými tiskárnami, v nichž byli hlavními akcionáři předáci strany.⁴⁵ Jako příklad může

⁴¹ ŠIMEČEK, Z., c. d., s. 125.

⁴² MALÍŘ, J., MAREK, P. a kol., *Politické strany: Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861 – 2004*, 1. díl: 1861 – 1938, Brno: Doplněk 2005, s. 20.

⁴³ Tamtéž, s. 160 – 161.

⁴⁴ Tamtéž, s. 227 – 229.

⁴⁵ Tamtéž, s. 22.

sloužit agrárnícké Tiskařské a vydavatelské družstvo rolnické, národně - sociální Vydavatelské družstvo *Českého slova* či Pražská akciová tiskárna, která vydávala mladočeské *Národní listy*. Pro rozvoj tisku byly kromě strukturálních změn důležité i jednotlivé zákony, jež snižovaly náklady, které se k vydávání tisku vázaly (zrušení inzertní daně v roce 1874, zrušení novinářské kauce v roce 1894, zrušení novinového a kalendářního kolku v roce 1899).⁴⁶

Pro ilustraci uvedených tvrzení si uvedme některé statistické údaje. Od roku 1862, kdy byl v Rakousku vydán nový tiskový zákon, do roku 1914 (s výjimkou válečného roku 1866) každoročně stoupal počet vydávaných periodik v českých zemích. V desetiletí 1862 – 1871 činil nárůst 139%, 1872 – 1881 59%, 1882 – 1891 71%, 1892 – 1901 63% a 1902 – 1911 73%. V absolutních číslech vycházelo v roce 1862 98 periodických titulů, v roce 1914 to bylo už 1938.⁴⁷ Při tom stoupal zejména počet českých periodik, jímž se podařilo získat většinu na trhu. Zatímco ještě v desetiletí 1861 – 1870 měla německá periodika větší podíl (52, 3%), v letech 1901 – 1910 byl poměr mezi vydávanými českými a německými periodiky zřetelně ve prospěch těch českých – 61, 5% českých vůči 34, 7% německým. V posledním období existence monarchie tvořil podíl českých periodických titulů už 69, 8%. Tato čísla, jež jsou dokladem rozvoje české národní společnosti, zhruba obrážela procentuální zastoupení obou dvou národností v českých zemích.⁴⁸ Co se týče nákladu, náklad českých listů od 80. let stoupal, zatímco těch německých v lepším případě pouze stagnoval.⁴⁹

Pokud se podíváme na data z celého Předlitavska, tak v roce 1861 vycházelo 310 periodik (z toho 98 politických), v roce 1898 to pak bylo 2673 (z toho 771 politických).⁵⁰ To jsou nepopiratelné doklady o rozvoji žurnalistiky a trhu s novinami a časopisy v Předlitavsku, k němuž docházelo od 60. let 19. století. Na druhou stranu bychom měli ale uvést, že i přes tento vzestup zaostával předlitavský trh s novinami za rozvinutostí stejného trhu v Anglii, Francii, Německu, ale i v Itálii a Švýcarsku.⁵¹

Nyní obraťme pozornost na ty faktory, které pramenily z postupující emancipace českého národa a jež příznivě působily na nakladatelské a knihkupecké podnikání. Šimeček

⁴⁶ Ottův slovník naučný, 25. díl 1906, s. 467.

⁴⁷ ŠIMEČEK, c. d., s. 113.

⁴⁸ Tamtéž.

⁴⁹ Tamtéž, s. 114.

⁵⁰ JUNKER, C., Die Aufhebung des Zeitungsstempels und die österreichische Presse: Denkschrift im Auftrage und auf Grund einer Enquête des Reichsverbandes österreichischer Buchdruckereibesitzer, In: JUNKER, C., Zum Buchwesen in Österreich: Gesammelte Schriften (1896-1927), Hrsg. von HALL, M. G., Wien: Edition Praesens 2001, s. 420 - 421.

⁵¹ Tamtéž, s. 406. Analýza příčin zaostání Předlitavska je pak analyzována na následujících stránkách.

konstatuje, že „narůstající převaha českého národa v zemi a zabezpečení pozic jeho příslušníků v hospodářském životě, v politice, kultuře a školství společně s příznivým trendem vývoje obyvatelstva [...] vedly nepochybně v české národní společnosti k snížení zájmu o německou literaturu.“⁵²

Jedním z významných aspektů v tomto emancipačním procesu byl vznik a rozvoj českých středních škol od 50. let 19. století, který vyvolal stoupající poptávku po knihách ze strany stále vzdělanějšího a majetnějšího čtenářstva. Absolventi a studenti těchto středních škol tvořili velmi důležitou páteř odběratelů českých knih.⁵³ S rozvojem školního vzdělání se stávali čtenáři českých knih a časopisů také nově příslušníci nižších sociálních vrstev, kteří dříve četli obvykle jen kalendáře. Jejich znalost němčiny byla pochopitelně velmi nízká, takže byli odkázáni pouze k četbě českých titulů.⁵⁴ Můžeme konstatovat, že tak od 60. let 19. století došlo k rozšíření čtení na všechny společenské vrstvy. Stoupající zájem o čtení se právě v tomto období promítl v rozšiřování sítě veřejných i soukromých knihoven, což nakladatelům přineslo stálou klientelu. V roce 1905 tak bylo v Čechách 3 208 veřejných knihoven, z toho 2 718 českých s 849 788 svazky a 490 německých s 224 050 svazky.⁵⁵

Čeští nakladatelé využili nárůstu četby k výchovnému a vzdělávacímu působení na nejširší vrstvy českého obyvatelstva.⁵⁶ Za kultivací a vzděláním těchto vrstev prostřednictvím literatury stála nepochybně snaha tyto příslušníky českého národa národně integrovat a získat pro myšlenku českého nacionalismu, a to i pro jeho politické vyjádření. Nepřekvapí nás proto, že za nejpregnantnějším vyjádřením této snahy, jímž byl Spolek pro vydávání laciných knih českých, obecně známý jako Matice lidu, stál čelný představitel mladočechů Eduard Grégr. Matice lidu, která vznikla v roce 1867, měla v roce 1870 již na 20 000 odběratelů (a to zejména z rolnického, řemeslnického a dělnického stavu). Do roku 1871 rozšířila mezi obyvatelstvo téměř na půl milionu knih, což bylo velmi vysoké číslo, jež svědčilo o mimořádné oblibě tohoto podniku.⁵⁷ Nabízí se ale otázka, jaké bylo opravdu reálné působení Matice lidu a podobných vzdělávacích edic na formování myšlenkové tváře nižších sociálních vrstev českého národa, když vezmeme v potaz vysokou popularitu tzv.

⁵² ŠIMEČEK, c. d., s. 121. („Die wachsende Übermacht der tschechischen Ethnie im Lande und die Sicherung der Positionen im wirtschaftlichen Leben, in Politik, Kultur und Schulwesen zusammen mit dem günstigen Trend der Bevölkerungsentwicklung [...] führten fraglos in der tschechischen Gesellschaft zur Abnahme des Interesses an deutscher Literatur.“)

⁵³ Tamtéž, s. 101.

⁵⁴ Tamtéž, s. 116.

⁵⁵ Tamtéž, s. 124. Ve skutečnosti bylo ve veřejných knihovnách více německých knih, než by na první pohled naznačovala tato statistika. Je to z toho důvodu, že i v českých knihovnách byla celá řada knih v němčině, naopak v německých knihovnách bylo českých knih výrazně méně, neboť byly pro německé čtenáře z jazykových důvodů nesrozumitelné.

⁵⁶ Tamtéž, s. 122.

⁵⁷ THON, J., Osvětou k svobodě: Kniha o českých čtenářích, Praha: Aventinum 1948, s. 204 nn.

literatury ukrutné či krvavé mezi zmíněnými skupinami obyvatel.⁵⁸ To byla braková literatura senzacechtivého charakteru vydávaná v sešitech, proti které se zformovala široká fronta odpůrců (např. žurnalistika, někteří členové knihkupecké obce – zejména nakladatel a bibliograf F. A. Urbánek či představitelé obecních zastupitelstev), jež se krvavé romány snažila dlouhodobě neúspěšně potírat.⁵⁹

I když nadále mezi nakladatelskou produkcí převažovala zábavná literatura, docházelo od 80. let 19. století v souvislosti s rozvojem české vědy a kultury k zvědečtění vydavatelského profilu některých českých nakladatelství. Česká nakladatelství a knihkupectví se tak stala důležitými podporovateli rozvíjející se české vědy a umění, na jejichž potřeby reagovala. V této souvislosti si uvedme několik významných dat - rozdělení pražské polytechniky na českou a německou vysokou školu technickou v roce 1869, rozdělení Karlo – Ferdinandovy univerzity na českou a německou část v roce 1882 a založení České akademie pro vědy, slovesnost a umění v roce 1890. Toto institucionalizování českého vědeckého života přineslo s sebou rozvoj české vědecké literatury, ale také klesající dvojazyčnost české inteligence, což samozřejmě zvyšovalo poptávku po české literatuře. Nejklasičtější příkladem vědecké produkce českých nakladatelství této doby je monumentální a do dnešních dob nejrozsáhlejší česká encyklopedie *Ottův slovník naučný*, která vycházela od roku 1889 v závodě nejvýznamnějšího českého nakladatele konce 19. století a počátku 20. století Jana Otty.⁶⁰

Roli v rozvoji českého nakladatelského a knihkupeckého podnikání hrálo i rostoucí nacionální uvědomění české společnosti. Nakladatel Antonín Řivnáč ve svém článku o vývoji českého nakladatelského a knihkupeckého podnikání mezi léty 1859 – 1909 pro slavnostní číslo *Oesterreichisch – ungarische Buchhändler Correspondenz* (ÖBC) z roku 1910 tvrdí, že podobně jako dříve bylo pro každého českého patriota čestnou povinností vlastnit knihovnu složenou z českých knih, tak v době psaní jeho článku se tato povinnost vztahovala na nejširší vrstvy české společnosti, jejíž příslušníci dokonce v tomto ohledu mezi sebou soutěžili.⁶¹

Podíl na rozvoji knižního trhu měly pochopitelně faktory, které souvisely s technickým pokrokem. Nejrůznější technická vylepšení umožnila levnější výrobu knih.

⁵⁸ Srov. VÁCHAL, J., *Krvavý román*, Praha, Litomyšl: Paseka, Litomyšl: Portmoneum 2011 (4.vyd.), s. 50 – 51, KUNC, J., „Krvavý román“ a boj bibliografa F. A. Urbánka proti němu v letech 80. minulého století, *Sborník Národního muzea v Praze*, řada C, sv. XVI (1971), č. 2, (též jako samostatný výtisk), s. 107 – 109.

⁵⁹ KUNC, J., c. d., s. 107 – 112, ŽÍŽKA, L. K., *Paměti a osudy: Knihkupecké vzpomínky na léta 1871 – 1884*, s. 40 – 41, NOSOVSKÝ, K., c. d., s. 398 – 400.

⁶⁰ ŠIMEČEK, c. d., s. 117 – 118, ŘIVNÁČ, A., *Der böhmische (tschechische) Buchhandel in den Jahren 1859 – 1909, Oesterreichisch – ungarische Buchhändler Correspondenz*, Festnummer (1910), Erster Teil, s. 50.

⁶¹ ŘIVNÁČ, A., c. d., s. 50.

Houstnoucí dopravní a komunikační síť (stavba železnic), zlevnění a vylepšení poštovních služeb mělo za následek zkvalitnění spojení mezi jednotlivými regiony a to hlavně s Prahou. Byl tak vytvořen jednotný a fungující trh, na kterém se kniha stala zbožím, s nímž se obchodovalo.⁶² Důležitý význam při rozšiřování knih, při hájení zájmů knihkupeckého stavu a při reglementaci obchodních pravidel připadl stavovským spolkům, jako byly např. *Verein der österreichischen (resp. österreichisch – ungarischen) Buchhändler* (Spolek rakouských knihkupců (resp. rakousko – uherských)), který vznikl v roce 1859 s působností pro celou monarchii, nacionálně český Spolek českých knihkupců a nakladatelů (vznik 1879) či pražské Grémium knihkupců a nakladatelů (vznik 1806/ 1861).

Zde popsany vývoj rozvoje nakladatelského a knihkupeckého podnikání nám dokumentují i jednotlivé statické údaje. Dle údajů z příručky *Adressbuch für den Buch-, Kunst- und Musikalienhandel und verwandte Geschäftszweige der österreichisch – ungarischen Monarchie*, vydávané od roku 1866 každoročně vídeňským nakladatelem Moritzem Perlesem, jež zpracovala ve své diplomové práci Andrea Paar,⁶³ stoupl mezi léty 1867 a 1914, tedy během 47 let, v celé rakousko – uherské monarchii počet nakladatelských a knihkupeckých firem⁶⁴ z 689 na 3192. To znamená nárůst přibližně o 363, 3%.⁶⁵ Pokud se podíváme detailněji na Čechy, zjistíme, že zatímco v roce 1867 bylo v Čechách 153 firem, v roce 1914 už 626.⁶⁶ To znamená nárůst o 309, 2%, což je sice méně než celkový nárůst za rakouskou část monarchie (téměř 322 % - v roce 1867 524, v roce 2211 firem), ale je důležité si uvědomit, že byly zakládány především nacionálně české nakladatelské a knihkupecké podniky. V roce 1890 byly 2/3 všech nakladatelských a knihkupeckých firem v Čechách v českých rukou.⁶⁷ Stoupající význam českého nakladatelského a knihkupeckého světa podtrhuje i ovládnutí pražského grémia knihkupců a nakladatelů českou stranou v roce 1887.

Zvýšila se i produkce českých knih. V roce 1886 vyšla studie Ernsta Mischlera o literární statistice v Rakousku (*Die Literaturstatistik in Österreich*), která zahrnovala publikace vyšlé v němčině, češtině, polštině, chorvatštině, srbštině, italštině a latině (tedy ne v maďarštině) mezi léty 1840 – 1883. Podle ní tvořil podíl českých titulů v roce 1883 25, 1%

⁶² PAAR, A., *Der österreichische Verlagsbuchhandel auf Buchmessen in Leipzig und Wien sowie auf Weltausstellungen von 1850 bis 1930*, Diplomarbeit Uni Wien, Wien 2000, s. 20, ŠIMEČEK, Z., c. d., s. 106 – 107.

⁶³ Viz PAAR, A., c. d., s. 28 – 32.

⁶⁴ Statistika se vztahuje na firmy, které vydávaly a prodávaly (včetně antikvariátů) knihy, umělecká díla, mapy a hudebniny.

⁶⁵ PAAR, A., c. d., s. 29.

⁶⁶ Tamtéž, s. 31.

⁶⁷ ŠIMEČEK, Z., c. d., s. 112.

všech vydaných děl. V roce 1855 to přitom bylo pouhých 8, 3%. V roce 1883 byla tak česká produkce hned po té německé (58%, v roce 1855 přitom 72, 4% vydaných titulů) nejvýznamnější, následovaly tituly vydané v polštině (9, 6%).⁶⁸ Počet vydaných titulů v češtině, ale i ostatních jazycích, narůstal samozřejmě i kvantitativně. Podle této Mischlerovy statistiky vyšlo v roce 1855 pouze 114 českých publikací, zatímco v roce 1883 už to bylo 863. A když si otevřeme Tobolkovu Českou bibliografii za rok 1908, zjistíme, že ta obsahuje na 2900 česky vydaných publikací (včetně novin a časopisů).⁶⁹ Na tomto místě je nutno poznamenat, že v této době neexistovala žádná oficiální bibliografie, která by zaznamenávala všechny vydané knižní tituly, takže jakékoliv bibliografické soupisy jsou neúplné. To nám však v tomto případě nevádí, jde nám o stanovení trendu, nikoliv o zachycení přesných čísel. Můžeme tak konstatovat, že od poloviny 19. století docházelo k posilování podílu neněmeckého knižního obchodu v rámci rakouské části monarchie, přičemž ten český byl z nich nejvýznamnější.

Je tedy vidět, že v druhé polovině 19. století zavládly příznivé podmínky pro rozvoj nakladatelského a knihkupeckého podnikání, což se promítlo ve stoupajícím počtu firem i v stále narůstajícím počtu vydané literatury. Objevil se tak značný podnikatelský prostor, ve kterém se bylo možno uplatnit. To se týkalo především neněmecké části rakouské monarchie, neboť v případě neněmeckých národů jejich knižní trh v tomto období často teprve vznikal.⁷⁰ To byl např. případ Bukoviny, ve které bylo v roce 1859 jediné knihkupectví, zatímco v roce 1910 existovalo v této zemi už 42 firem.⁷¹

1. 2. Nejvýznamnější nacionálně české nakladatelské a knihkupecké závody v druhé polovině 19. století

Pokud se podíváme na situaci v Čechách, tak v 50. let 19. století můžeme mluvit prakticky pouze o několika málo nakladatelích české literatury.⁷² Mezi ty nejvýznamnější patřili v Praze Jaroslav Pospíšil, František Řivnáč (od 80. let 19. století byl jeho nástupcem ve vedení firmy syn Antonín), Bedřich Stýblo a mimo Prahu Jan Hostivít Pospíšil v Hradci Králové a Alois Josef Landfras v Jindřichově Hradci.⁷³ Kromě těchto nakladatelů si někteří

⁶⁸ Údaje převzaty z již citované diplomové práce A. Paar. Viz PAAR, A., c. d., s. 33 – 34.

⁶⁹ Viz Česká bibliografie za rok 1908, sestavil Z. V. Tobolka, Praha: Z. V. Tobolka 1911.

⁷⁰ JUNKER, C., Die Entwicklung des Buch-, Kunst- und Musikalienhandels in Österreich und Ungarn 1860 – 1910, in: JUNKER, C., Zum Buchwesen in Österreich, s. 120.

⁷¹ Tamtéž.

⁷² Řivnáč, c. d., s. 49.

⁷³ Tamtéž.

autoři vydávali svá díla vlastním nákladem jako Karel Hynek Mácha, který si v roce 1836 musel vydat svůj *Máj*, nebo František Ladislav Čelakovský, které si vydal sám jak *Ohlas písní ruských*, tak *Ohlas písní českých*.⁷⁴ Vydáváním české vědecké literatury, o které nebyl mezi českými nakladateli zájem, se zabírala v roce 1831 k tomuto účelu zřízená Matice česká. Neměli bychom také zapomenout na skutečnost, že i někteří němečtí nakladatelé vydávali české knihy. Zde musí být zmíněn především pražský nakladatel Friedrich Tempsky, který vydal např. Palackého *Dějiny národa českého v Čechách a v Moravě* nebo Šafaříkovy *Slovanské starožitnosti*.⁷⁵

K rozvoji českého nakladatelského a knihkupeckého podnikání docházelo postupně od počátku 60. let 19. století. V roce 1861 otevřel v Praze vlastní nakladatelský podnik Ignác Leopold Kober, jehož rozsáhlá nakladatelská a vydavatelská činnost se programově orientovala především na původní českou literární tvorbu (např. edice *Spisy výtečných českých básníkův novověkých*, v níž vyšla souborná vydání prací českých spisovatelů, jako byli František Jaromír Rubeš, Karel Hynek Mácha, Václav Kliment Klicpera nebo Josef Jaroslav Langer) a na českou naučnou literaturu (např. *Českomoravská kronika* Karla Vladislava Zapa). Jeho nejdůležitějším počinem na poli české vědecké literatury bylo ale vydání první původní české encyklopedie, jedenáctisvazkového *Slovníku naučného*, který je podle svého prvního redaktora Františka Ladislava Riegra obvykle nazýván *Riegrův slovník naučný*.⁷⁶ Aleš Zach Kobra označuje jako prvního moderního českého nakladatele.⁷⁷ Po jeho předčasné smrti v roce 1866 se ujala vedení závodu Kobrova manželka Karolina jako poručnice za jejich nezletilého syna Karla Bohuše. Ten převzal otcův podnik v roce 1870, který byl ale pod jeho vedením značně neúspěšný.⁷⁸

Mezi nové nakladatele, kteří zahájili svou činnost v této době, můžeme počítat Eduarda Grégra, který vedle tiskárny vlastnil i nakladatelství. Mezi jeho nakladatelské počiny patřily např. sbírky *Poesie světová*, *Bibliotéka klasiků řeckých a římských* a zejména již zmíněná sbírka *Matice lidu*, která měla na 20 000 odběratelů. Josef Richard Vilímek (otec pozdějšího významného nakladatele stejného jména) vydával především *Humoristické listy* (od roku 1859). Jeho nakladatelská produkce se zvýšila teprve v roce 1872, kdy si zařídil vlastní tiskárnu.

⁷⁴ BOHATCOVÁ, M., Česká kniha v proměnách staletí, Praha: Panorama 1990, s. 357.

⁷⁵ Řivnáč, c. d., s. 50.

⁷⁶ MYŠKA, M. a kol, Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století, II. svazek, Ostrava: Ostravská univerzita 2008, s. 177

⁷⁷ ZACH, A., Stopami pražských nakladatelských domů, s. 5.

⁷⁸ MYŠKA, M., c. d., II. svazek, s. 177 – 178.

Opravdový boom českého nakladatelského a knihkupeckého podnikání nastal v 70. letech 19. století, kdy podle Nosovského došlo teprve k jeho pevnému zakotvení.⁷⁹ Jen v roce 1871 bylo založeno třináct nových českých nakladatelských a knihkupeckých firem.⁸⁰ Mezi ně patřila i firma Jana Otty. V roce 1871 byl též zřízen významný nakladatelský závod Františka Šimáčka, původně redaktora a vydavatele *Posla z Prahy* a společníka Grégrovy tiskárny, v němž vyšly např. Sedláčkovy *Hrady, zámky a tvrze království Českého*, Kottův *Českoněmecký slovník* nebo pětisvazkové dílo *Odborná pathologie a therapie*. O rok později se osamostatnil František Augustin Urbánek, který vybudoval specializované hudební nakladatelství. Kromě toho vydával pedagogickou literaturu (sbírka *Paedagogická bibliotéka*).

Další významná nakladatelství a knihkupectví byla založena v 80. letech. V roce 1881 to byl závod Antonína Reinwarta, který vydával převážně ekonomickou literaturu. V roce 1883 započaly podnikatelské aktivity Františka Topiče, který vybudoval úspěšný nakladatelský a knihkupecký závod, který později rozšířil o obchod s uměleckými díly. Vydával mimo jiné celou řadu sebraných spisů předních českých autorů (např. Václava Beneše Třebízského, Jana Nerudy, Svatopluka Čecha nebo Ignáta Hermanna). František Topič vynikal mezi českými nakladateli a knihkupci distribucí rozsáhlého cizojazyčného sortimentu, převážně francouzského. Ten patřil k největším na východ od Francie.⁸¹ V roce 1894 se Topič rozhodl k založení výstavní síně, tzv. Topičova salonu, ve kterém pořádal četné výstavy českých i zahraničních umělců.

V roce 1886 převzal Josef Richard Vilímek ml. knihkupecký a nakladatelský závod včetně tiskárny po svém otci, který si ponechal pouze vydávání a redigování *Humoristických listů*. Vilímkovi se postupně podařilo soustředěnou vydavatelskou činností vybudovat druhou nejvýznamnější českou nakladatelskou firmu po Ottově nakladatelství. To nám potvrzuje i zařazení Vilímkova závodu do rubriky „Geschichte einzelner Firmen“ v již zmiňovaném slavnostním čísle ÖBC,⁸² což byl ústřední list Spolku rakousko – uherských knihkupců. Kromě Vilímkova nakladatelství zde byly představeny pouze tři další nacionálně české firmy – Ottova v Praze, Romuald Promberger v Olomouci a Josef Šafář ve Vídni. Z Vilímkova rozsáhlého nakladatelského programu by měla být vyzdvihnuta především zahraniční (např. Alexandre Dumas, Walter Scott a řada dalších) a domácí beletrie (např. sebrané spisy Karla Klostermanna), dobrodružné romány (Jules Verne, Karl May),

⁷⁹ NOSOVSKÝ, K., c. d., s. 236.

⁸⁰ Tamtéž, s. 315.

⁸¹ NOSOVSKÝ, K., c. d., s. 481.

⁸² ÖBC, Festnummer 1910, Zweiter Teil, s. 76.

detektivky (Arthur Conan Doyle), populárně – vědecká literatura, jízdní řády, literatura pro děti (např. časopis *Malý čtenář*, *Knihovna Malého čtenáře*) a nejrůznější obrazové publikace (*Letem českým světem* apod.).

Z dalších pražských firem by měla být zmíněna ještě firma Bursík a Kohout, která odkoupila v roce 1884 Ottovo knihkupectví. Kromě vedení sortimentního závodu se tato firma, jež se pyšnila označením „knihkupectví české univerzity a České akademie“, koncentrovala na vydávání vědecké literatury, mezi níž hrály prim zejména spisy vydávané pro potřeby univerzity. Vydáváním vědeckých děl se zabíralo také Laichterovo nakladatelství. I mimo Prahu působili významní nakladatelé a knihkupci. V Brně to byli Josef Barvič a Arnošt Píša, v Olomouci Romuald Promberger, který zřídil v roce 1884 české knihkupectví, na jehož základě vybudoval rozsáhlé nakladatelství.

* * *

Zde načrtnutý přehled vývoje českého nakladatelského a knihkupeckého světa v druhé polovině 19. století není samozřejmě kompletní, jedná se pouze o jakousi črtu, která se věnuje základním strukturálním podmínkám, které umožnily rozkvět knižního podnikání v tomto období. I přehled významných nakladatelských a knihkupeckých firem je pouze zkratkovitý, v textu byly zmíněny jen ty nejvýznamnější podniky, další by mohly být klidně přidány. Přesto umožnily předchozí řádky vymezit základní souvislostí rámec, ve kterém se Ottovo podnikání odehrávalo. Důležité je podle mého názoru zjištění, že od 60. let 19. století se v rámci nakladatelského, knihtiskařského a knihkupeckého podnikání začal otevírat značný prostor, ve kterém se bylo možno úspěšně podnikatelsky uplatnit. Příklad Jana Otty i řady dalších toto tvrzení potvrzuje.

Tento podnikatelský prostor úzce souvisel s emancipací českého národa, při níž čeští nakladatelé a knihkupci sehráli důležitou úlohu, a to pochopitelně zejména v kulturní oblasti. Nebyli jen pouhými podnikateli, ale důležitými národními činiteli, kteří svým podnikáním odráželi a naplňovali národní potřeby. To nám dokládá i dobové chápání významu nakladatele, jak ho přinesl českobudějovický list *Budivoj* dne 6. března 1881: „*Literární nakladatel je sice obchodník jako každý jiný, ale obezřelý a podnikavý nakladatel může býti velikým dobrodincem národa, on vyplňuje občanské své postavení cele [...] Jsa*

podporovatelem, ba živitelem velkého kruhu spisovatelů nadaných, jest tímž i mecenášem literatury a umění. K takovéto působnosti nesmí národ zůstat nevšímavý.⁸³

⁸³ Budivoj 17, 6. 3. 1881, s. 3.

2. Proces získání profesního know – how ze strany Jana Otty a jeho etablování do české národní společnosti

2. 1. Ottovy sociální kořeny a vzdělání (1841 – 1862)

Jan Otto se narodil 8. listopadu 1841 v Příbyslavi v rodině městského lékaře Františka Otty (1799 – 1863) a Kateřiny Ottové, rozené Netrové (?1813? – 1885). Ta byla dcerou plzeňského měšťana a soukeníka a Alžběty Leštinové, jež pocházela ze Štěnovic, což je vesnice nedaleko Plzně. Otto o svém dětství zanechal stručné životopisné poznámky (náčrt paměti)⁸⁴, ze kterých budu v následujících řádcích primárně vycházet. Ottovi nebyly ani čtyři roky, když se celá rodina odstěhovala do Plzně. Do své smrti v roce 1863 Ottův otec, který byl původně vojenským lékařem v Polsku, vystřídal ještě tři další působiště (Beroun, Králův Dvůr a Velká Mořina). Otto vysvětluje tento „kočovný“ způsob otcova života jeho snahou vylepšit materiální postavení početné rodiny (František Otto měl celkem pět dětí), které nám tak představuje jako nepříliš dobré.

Jan Otto byl tak již od mládí nucen finančně rodině vypomáhat. Ve druhé třídě doučoval ráno před začátkem školy v rodině jistého respicienta dva mladší žáky, za což obdržel zlatku měsíčně, kterou odevzdával rodičům. Ve třetí třídě vypomáhal v bytě soudního adjunkta s opisováním a psaním žalob a jiných písemných dokumentů souvisejících s jeho advokátní praxí. Podle vlastních slov Otto touto činností strávil všechna odpoledne včetně neděle, během níž ještě asistoval otcovi při úkonech, jež byly součástí jeho lékařské praxe (trhání zubů či obvazování ran).

Nedostatečné finanční zázemí rodiny mělo negativní vliv na Ottovo vzdělání. Během pobytu v Berouně začal Otto chodit do školy. V první třídě byl jeho učitelem známý vlastenec a spisovatel Jan Pravoslav Přibík. Druhou třídu mladičkový Otto vynechal. Stalo se tak z rozhodnutí jeho otce, který nebyl spokojen se způsobem výuky nového učitele Nejedlého, jenž na rozdíl od Přibíka vyučoval pouze v němčině. Otec tak Ottu poslal rovnou do třetí třídy v piaristické škole, jež se nazývala příprava latinských škol. Tuto třídu Otto, ačkoliv ji absolvoval s dobrým prospěchem, opakoval, neboť byl na další postup shledán příliš mladým.

František Otto si přál, aby jeho syn pokračoval ve studiu na gymnáziu v Praze a získal tak kvalitní vzdělání. Z finančních důvodů si to však nemohl dovolit. Obrátil se proto

⁸⁴ OTTO, J., Můj život, Rukopisy (Otto Jan), LA PNP, fond Jan Otto; Otto, J., Z mého dětství, tamtéž.

na své pražské příbuzné, aby poskytli jeho synovi Janovi ubytování a stravu. Podle Švehly se jednalo o rodinu jeho bratra, který byl bohatým řezníkem.⁸⁵ Příbuzní však odmítli pomoci, což Jan Otto velmi těžce nesl, jak naznačuje jeho věta z uvedeného náčrtu pamětí: „*Odepřeli – a nevěděli snad, jak mnoho odepřeli!*“ Podle Ottových životopisných poznámek však zmíněný neúspěch Františka Ottu neodradil a dál usiloval o to, aby jeho syn mohl studovat. V této souvislosti uvažoval o tom, že by Jan Otto mohl získat potřebné vzdělání v klášteře u křížovníků v Praze nebo v klášteře sv. Markéty na Břevnově. Otto dokonce napsal, že jej otec hodlal poslat do kněžského semináře, jen aby mohl vystudovat: „*I v semináři hleděl mne otec nějak usadit, abych jen mohl vystudovat a radil mne již záhy, abych pak vyklouznul. Rád bych byl se tedy uvolil v nebezpečném takovém hnízdě zůstat, jen kdybych byl mohl studovat [...].*“

Nakonec však nevyšla ani jedna z těchto tří možností ke studiu a Otto se vrátil do Berouna, kde absolvoval soukromé hodiny u učitele Řeháka, jenž ho vyučoval předmětům, které se učily na reálkách. Znalosti, které při tomto vyučování získal, Otto podle vlastních slov později často využil. Následně Otto na základě otcova rozhodnutí vstoupil jako praktikant do Balcarovy lékárny v Berouně. Souběžně jej privátně učil kaplan P. Čermák latině a některým předmětům nižšího gymnázia, abych z nich mohl Otto posléze v Praze skládat zkoušky. Můžeme tedy vidět, že Otto i přes nepříznivé okolnosti stále doufal, že bude moci studovat.

K tomu však nakonec nedošlo a Otto odešel v roce 1856 do učení k pražskému kupci s koloniálním zbožím a barvami Josefu Němci, kde získal základní sumu znalostí a dovedností pro svou budoucí profesní kariéru. I přes tento nepopíratelný přínos považoval Jan Otto období strávené u Němce za jedno z nejsmutnějších období svého života. V náčrtu svých pamětí k tomu napsal: „*Ač mnoho pro život svůj jsem v závodu tom získal, bylo to pro mého snaživého ducha umorující – zůstatí léta v závodu, kde odkázán takřka člověk k duševní nečinnosti. Jak dlouhý mně byl ten čas, jak trápen jsem byl býti v poddanství často člověka, který neměl šlechetnější snahy, leč sprostý materialismus. Pan Němec jest muž naskrze řádný a poctivý a to mne bylo útěchou v dobách pro mne nejsmutnějších. Nijaké vyhlídky k lepšímu, myslel jsem, že vždy již budu muset býti odkázán na život tak obmezený.*“

K tomu Otto spal v malé komůrce, kde voda v umyvadle v zimě do rána zamrzala, tahal vozíky a dělal další těžkou práci. Z období u kupce Němce si také odnesl zchromlý ukazovák pravé ruky.⁸⁶ Je pochopitelné, že za těchto okolností bylo pro ambiciózního Ottu,

⁸⁵ ŠVEHLA, J., c. d., s. 8.

⁸⁶ ŠVEHLA, J., c. d., s. 9.

který toužil po společenském prosazení a službě svému národu, učení v kupectví Josefa Němce přízemní a těžkou zkouškou. Ottovy obavy, že tímto neutěšeným způsobem stráví zbytek svého života, se však nenaplnily, přestože po svém vyučení v prosinci 1860⁸⁷ zůstal u Němce ještě rok. Při svém odchodu pak obdržel vysvědčení, ve kterém ho Josef Němec pochválil za jeho dobré a mravní chování i za jeho svědomitou pilnost a věrnost. Na základě těchto jeho vlastností pak Ottu doporučil všem kupcům, u nichž by hledal zaměstnání.⁸⁸

S tím neměl Otto nejmenší problém, neboť souběžně s odchodem od Němce nastoupil do německé firmy „Commission – Speditions – Waaren & Zeitungs – Geschäfte S. Lochner in Prag⁸⁹, kde působil od prosince 1861 do září následujícího roku.⁹⁰ Zde získal Otto důležité praktické dovednosti (vedení účetních knih a obchodní korespondence), čímž doplnil své dřívější teoretické studium na pražské nedělní obchodní škole (podle vlastních slov ji absolvoval s dobrým výsledkem), kde ho vyučoval patrně i Antonín Skřivan.⁹¹ Tyto znalosti pak naplno zužitkoval během svého nadcházejícího zaměstnání v tiskárně a nakladatelství bratří Grégrů. Podle vlastních slov se Otto stal oblíbencem svého šéfa a po třech měsících po příchodu do firmy S. Lochner byl dokonce jmenován prvním knihvedoucím. To však byl jen spíš titul, než nějaká reálná funkce. Během svého působení u Lochnera měl Otto také více volného času (pracovní doba trvala od 9h do 15/16h), jež trávil návštěvami divadla, čtením a rozšiřováním svého vzdělání.

V předcházejících řádcích jsme si představili Ottův proces vzdělávání na základě jeho životopisných poznámek. Je však otázkou, do jaké míry tento torzovitý náčrt Ottových pamětí, který nebyl nikdy publikován, odpovídá skutečnosti a do jaké míry se jedná pouze o pozdější tendenční interpretaci jeho dětství. Z Ottova textu vyplývá, že své dětství nepovažoval za šťastné. Otto píše, že vzhledem k zmíněné nutnosti finančně vypomáhat rodině mu na „nějaké skotačení a hry dětské nezbylo času.“ Jedinou svou dětskou zálibu, kterou zmiňuje, byla hra na housle a zpěv, kterou pěstoval v letech 1849 – 51 na Hudcově hudební škole v Berouně.⁹² Na první pohled se nabízí interpretace, že Otto mohl obtíže

⁸⁷ Zeugnis 2. 1. 1861, Osobní a rodinné doklady – Otto Jan, LA PNP, fond Jan Otto.

⁸⁸ Vysvědčení 1. 1. 1862, tamtéž.

⁸⁹ Zasilatelství tiskovin.

⁹⁰ Potvrzení o zaměstnání u S. Lochnera v Praze v letech 1861 – 1862 z 20. 9. 1862, Osobní a rodinné doklady – Otto Jan, LA PNP, fond Jan Otto.

⁹¹ V Myškově Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska (I. svazek) se sice uvádí, že Jan Otto absolvoval Skřivanovu obchodní školu, a to s výborným prospěchem (s. 329), ale to se mně zdá nepravděpodobné. Pokud by tomu tak bylo, Jan Otto by nepochybně nezapomněl tuto informaci v náčrtu svých pamětí či při jiné příležitosti (např. OSN) zmínit. On uvádí pouze to, že navštěvoval nedělní školu obchodní, na níž Skřivan v letech 1850 – 1872 vyučoval účetnictví, směnkářství a počty. Vlastní obchodní školu založil v roce 1856. (Viz Zlatá Praha, roč. 1, 1884, č. 18, s. 215).

⁹² Srov. Vysvědčení z 20. 9. 1852, Osobní a rodinné doklady – Otto Jan, LA PNP, fond Jan Otto.

svého dětství a špatnou materiální situaci své rodiny poněkud přehánět, aby v kontrastu s tím o to více vynikly jeho vlastní schopnosti, píle a ctížádost, které mu umožnily, navzdory všem předpokladům a obtížím, zaujmout významnou pozici v tehdejší české národní společnosti. Tím by naplnil v té době běžnou programovou konstrukci úspěšného selfmademana, tedy člověka, jenž se vypracoval z „ničeho“ do špičkové pozice. Tomuto klišé by odpovídaly i výše zmíněné okolnosti, za kterých probíhalo jeho učení u kupce Němce.

Myslím si ale, že celá situace je poněkud komplikovanější. Měli bychom vědět, že zmíněný náčrt Ottových pamětí nebyl nikdy publikován, v hesle o jeho osobě v *Ottově slovníku naučném* chybí jakékoliv zmínky o jeho mládí. Leoš Karel Žižka dokonce o této skutečnosti napsal: „*Otto o sobě málo pověděl a ještě méně napsal, vždyť nedovolil, aby se v Ottově naučném slovníku mimo nepopiratelná fakta něco o jeho osobě napsalo!*“⁹³ Z tohoto důvodu jsem toho názoru, že Jan Otto měl v důsledku svého nedostatečného vzdělání pocit určitého handicapu. Patrně se obával, že by to mohlo poškodit a oslabit prestiž, kterou nabyl ve společnosti.⁹⁴ Ve své bakalářské práci jsem napsal, že tento handicap Otto pociťoval ve srovnání s těmi svými nakladatelskými a knihkupeckými konkurenty, kteří měli odpovídající profesní vzdělání.⁹⁵ Zpočátku tomu tak možná bylo, ale později už určitě ne. Musíme si uvědomit, že Otto se v rámci nakladatelského podnikání prezentoval špičkovým výkonem, díky němuž se stal nejvýznamnějším českým nakladatelem konce 19. a počátku 20. století. Tak byl ostatně vnímán v tehdejší společnosti včetně samotné knihkupecké obce.⁹⁶ Za této situace neměl Otto nejmenší důvod pociťovat nějaký handicap ve srovnání se svými nakladatelskými kolegy.

Domnívám se však, že určitý vzdělanostní handicap pociťoval Otto v porovnání s jedinci, se kterými působil v peněžních a národohospodářských institucích. Ti v řadě případů disponovali i vysokoškolským vzděláním. Pro ilustraci tohoto tvrzení poslouží Národohospodářský ústav při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze, což byla instituce, jež vznikla v roce 1907 a sdružovala nacionálně české hospodářské elity. Otto byl pak jeho řádným členem od počátku jeho fungování.⁹⁷ Souhrnná zpráva činnosti Národohospodářského ústavu za léta 1907 – 1911 obsahuje stručné životopisy členů zmíněné instituce. Součástí těchto životopisů jsou také informace o jejich dosaženém vzdělání. Pokud jednotlivé životopisy srovnáme, zjistíme, že drtivá většina

⁹³ ŽIŽKA, L. K., Jan Otto stoletý, s. 427.

⁹⁴ Srov. Tamtéž, s. 459.

⁹⁵ HERC, S., Jan Otto, podnikatel, politik a kulturní činitel, s. 13.

⁹⁶ Srov. Výstřížky k 40. výročí trvání Ottova nakladatelství roku 1911, LA PNP, fond Jan Otto. K Ottovu vnímání v knihkupecké obci kapitola 4. 2.

⁹⁷ Viz kapitola 7. 2. 1.

členů⁹⁸ měla vyšší školní vzdělání než Jan Otto.⁹⁹ Co se týče Ottova vzdělání, v jeho životopisném heslu je uvedena jen stručná a nic neříkající věta¹⁰⁰: „*Vyšed ze školy, věnoval se obchodu a byl po 10 let účetním a disponentem knihtiskárny dra Ed[uarda] Grégra.*“¹⁰¹ Ostatně toto životopisné heslo napsal Otto sám.¹⁰²

Jsem toho názoru, že právě Ottův vzdělanostní handicap vůči kolegům z finančních kruhů či národohospodářských institucí stál za tím, že se nesnažil příliš ventilovat na veřejnosti zmínky o svém mládí a úrovni svého vzdělání. To se mu asi do značné míry podařilo.¹⁰³ Ostatně pokud se podíváme důkladněji na zmíněné Ottovy životopisné poznámky o jeho dětství, tak můžeme konstatovat, že mají do jisté míry apologetický charakter. Lze je totiž číst jako obhajobu toho, že jejich autor nedisponuje vyšším vzděláním. Otto v nich totiž zdůrazňuje své dobré školní výsledky¹⁰⁴, oblibu u učitelů („*ve škole jsem byl vždy prvním žákem, miláčkem svých učitelů*“) a svoji bytostnou touhu studovat (viz výše uvedená Ottova poznámka o možnosti studia v kněžském semináři). V zmíněném Ottově podání tak nebyl problém na jeho straně, ale byla to špatná finanční situace rodiny, která mu znemožnila studium. Moji tezi o handicapu potvrzuje i skutečnost, že dobré jméno a prestiž bylo něco, na co Otto velmi dbal.¹⁰⁵ Zároveň jsem přesvědčen, že kromě zmíněného handicapu mělo Ottovo obtížné mládí vliv na utváření jeho chladné, rezervované a šetrné povahy.¹⁰⁶ Tato zkušenost společně s vrozenou ctižádostivostí determinovala pozdější Ottovy snahy prosadit se ve společnosti a materiálně se zajistit. Jan Otto si z toho období odnesl bezpochyby ponaučení, že v životě se může spoléhat pouze sám na sebe.

⁹⁸ Celkem jich bylo koncem r. 1911 75 (43 řádných a 32 dopisujících členů).

⁹⁹ Srov. Národohospodářský ústav při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze, I. zpráva za rok 1907 – 1911, Praha: Národohospodářský ústav 1911, s. 154n.

¹⁰⁰ Ostatně prakticky totožnou větu o jeho vzdělání obsahuje heslo o jeho osobě v OSN: „*Odbýv vzdělání školní věnoval se obchodu a byl po deset let účetním a disponentem knihtiskárny dra. Ed[uarda] Grégra.*“ Viz Ottův slovník naučný, 18. díl, 1902, s. 989.

¹⁰¹ Národohospodářský ústav, I. zpráva za rok 1907 – 1911 s. 180.

¹⁰² Srov. Otto Jan, autobiografie, Osobní a rodinné doklady – Otto Jan, LA PNP, fond Jan Otto.

¹⁰³ „*Naše znalosti o vlohách a zájmech mladého Jana Otty byly dosud tak kusé, že nám nemohly velkorysého zakladatele vyložit než jako pouhého šťastlivého zrozence příznivých vnějších vlivů [...].*“ (NOVOTNÝ, M., Dílo nakladatele Jana Otty, Český bibliofil 9, 1937, s. 54).

¹⁰⁴ Dobré výsledky ale asi opravdu měl – srov. Zeugnis z 12. 7. 1853, Osobní a rodinné doklady – Otto Jan, LA PNP, fond Jan Otto.

¹⁰⁵ Srov. např. Karel Matěj Čapek – Chod J. Ottovi 30. 5. 1910, 11. 11. 1914, LA PNP, fond Jan Otto.

¹⁰⁶ Srov. ŽÍŽKA, L. K., Jan Otto stoletý, s. 459 – 460.

2. 2. V podniku bratří Grégrů (1862 – 1871)

Pro Ottovo profesní směřování byl klíčový rok 1862. Dne 30. června tohoto roku založil Julius Grégr a František Šimáček v Praze nakladatelství s tiskárnou a písmolijnou. Třetím společníkem nového podniku byl Juliův bratr Eduard. Šimáček z podniku po necelém roce odešel, takže společníky závodu zůstali jen bratři Grégrové.¹⁰⁷ Právě do zmíněné tiskárny bratří Grégrů byl Otto přijat dne 1. října 1862 jako účetní. Stalo se to na základě přímluvy spoluzakladatele Sokola Jindřicha Fügnera, jenž byl v mládí Ottovým nejbližším přítelem. Otto ho považoval dokonce za „druhého otce“.¹⁰⁸ Nám to jen připomene, jak důležitou roli hrál akt přímluvy v české národní společnosti 19. století. Přátelství s Fügnerem stálo patrně i za Ottovým vstupem do tělocvičného spolku Sokol, ke kterému došlo v listopadu roku 1862.¹⁰⁹

V závodě bratří Grégrů započal Otto intenzivně budovat svou kariéru, stal se také pokladníkem, ale přesto v podniku narážel na problémy a nebyl úplně spokojen. První střet s majiteli závodu nastal v roce 1865, kdy si Otto stěžoval na malý plat. Cítil křivdu ze strany bratří Grégrů, neboť ani za tři roky usilovné práce v závodě jeho plat nedosáhl slibovaných 800 zl. a navíc se považoval za silně finančně podhodnoceného ve srovnání s ostatními zaměstnanci tiskárny, kteří podle jeho názoru zastávali méně náročnou a méně zodpovědnou práci.¹¹⁰ Jan Otto nám v tomto momentu vyvstává jako mladý ambiciózní a sebevědomý muž, jenž budoval svou existenci a který znal svou vlastní cenu. Z tohoto důvodu se neváhal postavit svým šéfům při snaze prosadit své požadavky, což bude ještě v budoucnosti zdrojem vzájemných konfliktů.

Ottova stížnost dopadla evidentně dobře, neboť jeho pozice v závodě bratří Grégrů sílila. V roce 1867 se tak stal účetním Matice lidu, spolku pro vydávání laciných českých knih. Matici lidu měl dokonce Eduard Grégr založit z Ottova podnětu.¹¹¹ Co se týče jeho platu, tak ten v roce 1869 činil 1200 zl. ročně.¹¹² V témže roce zřídil Eduard Grégr k dosavadní tiskárně a nakladatelství knihkupectví, jehož vedením byl pověřen Ferdinand

¹⁰⁷ NOSOVSKÝ, K., c. d., s. 293.

¹⁰⁸ ŠVEHLA, J., c. d., s. 27, 32; Srov. i ŽIŽKA, L. K., Jan Otto stoletý, s. 434; ŽIŽKA, L. K., Jan Otto očima pamětníka, s. 14, LA PNP, fond L. K. Žižka.

¹⁰⁹ NA Praha, fond Sokol pražský, Praha, karton č. 46, Seznam členů Pražské tělocvičné jednoty „Sokol“ z r. 1862.

¹¹⁰ J. Otto E. Grégrovi b. d. (nejspíše r. 1865), LA PNP, fond Jan Otto.

¹¹¹ ŠVEHLA, J., c. d., s. 32; Eduard Grégr ve svých pamětech nepřiznal Ottovi žádný podíl na založení Matice lidu, naopak si velmi zakládal na tom, že Spolek pro vydávání laciných knih založil sám. Doslova píše: „*Velice si na tom zakládám, že jsem založil spolek pro vydávání laciných knih.*“ (GRÉGR, E., Denník I, vydal a úvody opatřil Z. V. Tobolka, Praha: nákladem „Českého čtenáře“ 1908, s. 171).

¹¹² ŠVEHLA, J., c. d., s. 13.

Dattel, který se stal zároveň Grégrovým společníkem. To mělo za následek Ottovu značnou nelibost, neboť očekával, že vedoucím nového knihkupectví a společníkem bude jmenován on. V dopise Eduardu Grégrovi ze dne 21. května 1869 se Otto nesnažil skrýt své zklamání, žádal o vyjasnění své pozice a budoucnosti v závodě, když se zřekl ve vidině místa vedoucího knihkupectví jiné lukrativní nabídky.¹¹³ Podle L. K. Žižky byl Ferdinand Dattel upřednostněn před Ottou vzhledem k tomu, že byl více společenský a kvůli skutečnosti, že na rozdíl od Jana Otty byl vyučeným knihkupcem, a to z německého Calveho knihkupectví.¹¹⁴

Ottovo rozhořčení musíme chápat též v souvislosti s jeho chystaným sňatkem s dcerou známého nakladatele a knihkupce Jaroslava Pospíšila Miladou, s níž se seznámil v říjnu 1865 při taneční zábavě.¹¹⁵ Jejich svatba proběhla dne 31. května 1869 v chrámu Panny Marie Sněžné na Novém Městě, tedy jen deset dní poté, co Otto zaslal zmíněný dopis Eduardu Grégrovi, ve kterém vyjádřil roztrpčení nad tím, že nebyl přibrán za společníka do nově zřízeného knihkupectví.¹¹⁶ Je logické, že za dané situace musel Otto myslet na materiální zajištění rodiny. To potvrzuje i následující Ottova věta ze zmiňovaného dopisu E. Grégrovi: „[...] *snad dopřejete mi místa, za něž bych se styděti nemusil, a které by mi tolik vyneslo, abych sebe a rodinu svoji uživil.*“¹¹⁷ To, že nebyl jmenován oproti svému očekávání vedoucím nově zřízeného knihkupectví, znamenalo pro Ottu vzhledem k tomu, že se oženil, nepřijemnou komplikaci. Je totiž dost dobře možné, že se k sňatku rozhodl jen na základě tohoto předpokladu. Za dané situace měl pochopitelnou obavu z nejisté budoucnosti: „*Jedná se mi též o osobu vlastní a to ovšem nevím, v jakém poměru setrvati mi bude v závodu Vašem, jaké postavení hodláte mi při nové firmě poskytnouti. [...] avšak vmyslete se v kůži mou a nahlédnete, že povinen jsem postavení své pojistit hleděti.*“¹¹⁸

Patrně tento Ottův tlak na bratry Grégry způsobil, že byl jimi povýšen do funkce disponenta závodu.¹¹⁹ S tím se ale ctižádostivý Otto nespokojil. Využil totiž toho, že jejich knihtiskárna potřebovala finanční prostředky, a již v červenci 1869 navrhl Eduardu Grégrovi, že by se soukromě podílel na jejich knihtiskárně kapitálovými vklady. Z nich žádal 6% úrok a navíc ještě odpovídající (dle poměru jeho celkového vkladu vůči

¹¹³ J. Otto E. Grégrovi 21. 5. 1869, LA PNP, fond Jan Otto.

¹¹⁴ ŽIŽKA, L. K., Paměti a osudy, Knihkupec a nakladatel 1, č. 42, 20. 10.1939, s. 415; NOSOVSKÝ, K., c. d., s. 295.

¹¹⁵ OTTO, J., „Bylo to v říjnu 65“, Rukopisy (Otto Jan), LA PNP, fond Jan Otto.

¹¹⁶ ŠVEHLA, J., c. d., s. 14.

¹¹⁷ J. Otto E. Grégrovi 21. 5. 1869, LA PNP, fond Jan Otto.

¹¹⁸ Tamtéž.

¹¹⁹ ŠVEHLA, J., c. d., s. 33.

základnímu kapitálu) podíl na zisku.¹²⁰ Bratři Grégrové s tím souhlasili, i když nevíme, jestli úplně přesně za těch podmínek, které Otto navrhl. Každopádně mu přiznali nárok na podíl z čistého zisku dle poměru jeho vkladu vůči základnímu kapitálu knihtiskárny. Otto tak již během července 1869 vložil do knihtiskárny 1500 zl. Začátkem ledna 1870 pak rozšířil svůj vklad na 3682 zl. 85 kr. O tom, že se mu jeho krok vyplatil, svědčí výše čistého zisku knihtiskárny za rok 1870. Čistý zisk obnášel totiž mimořádných 44% základního kapitálu tiskárny, Ottův profit tak činil 44% z jeho vkladu.¹²¹

Je otázkou, co stálo za Ottovým vkladem do knihtiskárny bratří Grégrů kromě pochopitelné snahy vydělat. První možná varianta je ta, že svou finanční účastí hodlal Otto docílit toho, aby byl od bratří Grégrů následně přibrán za společníka, v což doufal již při otevření knihkupectví. To by naznačovala i poslední Ottova věta ze zmiňovaného dopisu Eduardu Grégrovi z července 1869: „*A kdyby mi později možno bylo s větším kapitálem přispěti a závod tím se snad aspoň poněkud mohl zvětšiti, myslím, že by nebylo ani Vaší ani mou škodou.*“¹²² Druhou možností je to, že Jan Otto již v této chvíli myslel na to, že si zřídí vlastní závod. Zhodnocením svých úspor v knihtiskárně bratří Grégrů by k tomu získal potřebný kapitál. Z obou dvou možných variant vyplývá, že Ottovy ambice neuspokojilo ani povýšení do pozice disponenta. Na otázku, jakou z nich Otto v roce 1869 upřednostňoval, je ale nemožné zodpovědět a zároveň i zbytečné, poněvadž bratři Grégrové nechtěli Ottu přibrat za společníka svého závodu, takže jemu nezbývalo na konec nic jiného, než si zřídit svůj vlastní.¹²³

To mu umožnil jeho společensky velmi výhodný sňatek s dcerou pražského nakladatele a knihkupce Jaroslava Pospíšila Miladou. Jaroslav Pospíšil pocházel ze známé rodiny knihtiskařů, nakladatelů a knihkupců. Byl nejstarším synem Jana Františka (Hostivíta) Pospíšila, obrozence a nejvýznamnějšího českého nakladatele první poloviny 19. století. Centrum podnikatelské činnosti Jana Hostivíta Pospíšila byl sice Hradec Králové, ale v roce 1826 převzal od vdovy Veroniky Šollové knihtiskárnu v Řetězové ulici v Praze a v roce 1849 založil knihtiskárnu v Pardubicích, kterou zanedlouho poté přeložil do Chrudimi. Právě vedením pražské knihtiskárny pověřil v roce 1834 svého syna Jaroslava. Ten pak koncem roku 1842 otcův pražský závod převzal. Ottův tchán Jaroslav Pospíšil byl kromě své podnikatelské činnosti i činný ve veřejném životě. Angažoval se totiž v revolučních událostech roku 1848 jako člen Svatováclavského výboru a později Národního

¹²⁰ J. Otto E. Grégrovi 17. 7. 1869, LA PNP, fond Jan Otto.

¹²¹ J. Otto E. Grégrovi b. d. (počátek 1871), tamtéž.

¹²² J. Otto E. Grégrovi 17. 7. 1869, tamtéž.

¹²³ BASS, E., Jan Otto: K stému výročí jeho narození, Lidové noviny 8. 11. 1941.

výboru. V jeho knihtiskárně se tiskly i Havlíčkovy *Národní noviny*. V letech 1861 – 1865 byl předsedou grémia pražských knihtiskařů. Kromě Jaroslava se nakladatelskému, knihkupeckému a knihtiskařskému podnikání věnovali další dva synové Jana Hostivíta Pospíšila. Ladislav Pospíšil si založil knihtiskárnu v Trutnově a později převzal od otce knihtiskárnu a knihkupectví v Hradci Králové. Stanislav Pospíšil převzal knihtiskárnu v Chrudimi a doplnil ji knihkupectvím.¹²⁴

Je vidět, že rodina Pospíšilů, do které se Otto přičlenil, se těšila nejen mimořádné prestiži v knihkupeckém a nakladatelském světě, ale i v celé české národní společnosti. Milada Pospíšilová tak do manželství s Ottou přinesla značný sociální, ekonomický a zejména symbolický kapitál. Myslím, že v tomto okamžiku není podstatné zodpovězení otázky, jestli Ottův sňatek byl výsledkem nějakého hlubokého milostného citu, či spíše racionálních úvah. Vše ale nasvědčuje tomu, že Jan Otto svou ženu miloval.¹²⁵ Dne 23. května 1870 Otto poslal svému tchánovi Jaroslavu Pospíšilovi dopis, v němž ho informoval o svém rozhodnutí zřídit si s novým rokem 1871 svůj vlastní knihtiskařský a nakladatelský závod a požádal ho o radu a pomoc.¹²⁶ Výsledkem bylo, že Jaroslav Pospíšil se rozhodl svému zeťovi přenechat svou knihtiskárnu, takže Jan Otto mohl po více než 8 letech ukončit své zaměstnání v tiskárně bratří Grégrů. To také oznámil pravděpodobně počátkem roku 1871 dopisem Eduardu Grégrovi.¹²⁷

Z těchto dvou dopisů můžeme vyčíst motivační východisko a okolnosti, které přivedly Jana Ottu k zásadnímu rozhodnutí zřídit si vlastní knihtiskárnu a nakladatelský závod, které ovlivnilo nejen jeho další život, ale i podobu českého kulturního a společenského života druhé poloviny 19. a počátku 20. století. Jednalo se především o touhu po svobodě a samostatnosti. Podle Ottových slov nemůže tuto touhu cítit nikdo, „*kdo nezažil v životě svém tolik poddanství jako ten, kdo od nejútlejšího mládí od 13 let až do svého skoro již 30. roku vždy jen ve službě byl, a třeba v době poslednější volněji mu popřáno se pohybovati, přece dosti často pocítiti musí, že slouží.*“ Následně dodal: „*Jest to umořující pro ducha čilejšího, odkázán býti vždy jen na to vykonávati třeba proti svému přesvědčení vůli jiných. Práhnou po svobodě, chci přetřhnouti konečně pouta, která i kdyby zlatá byla, přec jen okovy jsou a nedovolí řídit se vůlí vlastní.*“¹²⁸

¹²⁴ MYŠKA, M. a kol., Historická encyklopedie podnikatelů, I. svazek, s. 352 – 353; Národní listy 29, 14. 3. 1889, s. 2; TURNOVSKÝ, J. L., Památce Pospíšilově, Zlatá Praha, roč. 6, 1888 - 1889, č. 18, s. 214 – 215.

¹²⁵ Srov. ŠVEHLA, J., c. d., s. 13; J. Otto M. Ottové (Pospíšilové) 26. 7. 1868 LA PNP, fond Jan Otto; OTTO, J., „Bylo to v říjnu 65“, Rukopisy (Otto Jan), LA PNP, fond Jan Otto.

¹²⁶ J. Otto Jaroslavu Pospíšilovi 23. 5. 1870, LA PNP, fond Jan Otto

¹²⁷ J. Otto E. Grégrovi b. d. (počátek 1871), tamtéž.

¹²⁸ J. Otto Jaroslavu Pospíšilovi 23. 5. 1870, tamtéž.

K této touze se přidala již zmíněná nespokojenost se svým postavením ve firmě bratří Grégrů, stále živé a bolestné vzpomínky na rozhodnutí z roku 1869, kdy si místo něho vybrali za společníka knihkupectví Dattla,¹²⁹ a názorové neshody mezi ním a jeho šéfy (zejména s Juliem Grégrem), kterým patrně nebylo moc po chuti iniciativní chování a ambice jejich zaměstnance.¹³⁰ I přes rozpory se bratrům Grégrovým odchod schopného a pracovitého Otty nezamlouval. Svědčí o tom, že v reakci na jeho oznámení o osamostatnění se byla nařízena jedním z bratrů revize účtů, které měl Otto na starosti. To vyvolalo Ottovu rozhořčenou, ba dokonce hysterickou reakci.¹³¹ Ale vzájemné negativní emoce záhy opadly. Již začátkem března 1871 poděkoval Julius Grégr Ottovi za „výtečnou devítiletou činnost“, vyjádřil lítost nad jeho odchodem a popřál mu, ať se mu daří v samostatné podnikatelské činnosti.¹³²

Z dochované korespondence od Eduarda Grégra vyplývá, že Otto s Eduardem Grégrem byli v druhé polovině 70. let 19. století v úzkém kontaktu – navzájem si indosovali (žirovali), podepisovali a akceptovali směnky. V roce 1902 se pak Eduard Grégr obrátil na Otta, aby jej podpořil a pomohl mu svými radami a zkušenostmi při přeměně své slévárny písem v akciovou společnost.¹³³ Jak vyplývá z dobových novin, Otto mu vyhověl.¹³⁴ Juliu Grégrovi zase umožnil tisknout ve své knihtiskárně *Národní listy*, když jeho sazeči stávkovali.¹³⁵ Oba dva bratři ve svých dopisech oslovovali Otta jako svého přítele. Vzájemný vztah Jana Otty a bratří Grégrů byl tak potom, co Otto zahájil vlastní podnikatelskou činnost, nadstandardní. Konflikty z minulosti tak nehrály roli.

Ostatně Otto byl v mnoha ohledech bratřím Grégrům zavázán. Byl to právě jejich knihtiskařský a nakladatelský závod, kde získal potřebné profesní know – how, jímž kompenzoval nedostatečné vzdělání v oboru. Bez znalostí a zkušeností, jež nabyl v závodech bratří Grégrů, by Otto nikdy nemohl vybudovat vlastní úspěšný nakladatelský a knihtiskařský závod. Jmenujme tu zejména jeho podíl na vedení Matice lidu, díky níž získal Otto přehled o čtenářském vkusu nejširších vrstev a četné kontakty na venkově, jež zužitkoval jako samostatný nakladatel.¹³⁶ Navíc se tím kulturně etabloval v rámci české národní společnosti. Během svého působení u Grégrů prodělal Otto také první

¹²⁹ Viz věta ze zmiňovaného dopisu Eduardu Grégrovi, v kterém oznámil výpověď – „*Vím, že budu mítí nyní velkých starostí – avšak nelze mi jinak – nejsem tak šťastným jako p. Dattel.*“ Viz J. Otto E. Grégrovi b. d. (počátek 1871), tamtéž.

¹³⁰ Tamtéž.

¹³¹ J. Otto E. Grégrovi 18. 2. 1871, tamtéž.

¹³² J. Grégr J. Ottovi 3. 3. 1871, tamtéž.

¹³³ E. Grégr Janu Ottovi 24. 10. 1902, tamtéž.

¹³⁴ Srov. *Národní listy* 42, 23. 11. 1902, s. 8, 17; *Lidové noviny* 10, 23. 11. 1902, s. 3.

¹³⁵ J. Grégr J. Ottovi b. d., LA PNP, fond Jan Otto.

¹³⁶ ŠVEHLA, J., c. d., s. 32 – 33.

nakladatelskou zkušenost. V roce 1870 totiž vydal dvě publikace – brožuru *Jan Žižka z Trocnova*, kterou pravděpodobně i napsal, a brožuru Jakuba Arbese *Pláč koruny české čili nová persekuce*.¹³⁷ Obě publikace, které měly, jak bude ještě zmíněno, značný nacionální a symbolický význam, byly vytištěny v Grégrově knihtiskárně a byly v komisi Grégrova a Dattlova knihkupectví. Ottovo jméno však v tiráži nebylo uvedeno ani v jednom případě – v obou dvou brožurách totiž stálo „nákladem vlastním“. Pokud si prohlédneme účetní záznamy, zjistíme, že z 5000 výtisků *Jana Žižky z Trocnova* bylo k 30. červenci 1871 prodáno 3492 výtisků¹³⁸ a z 2400 výtisků *Pláče koruny české* ke stejnému datu 1546.¹³⁹ Bohužel nevíme, jestli se knihy zaplatily.

2. 3. Veřejná, národní a politická činnost Jana Otty (1862 – 1871)

Šedesátá léta 19. století byla také obdobím, kdy Jan Otto vstoupil aktivně do veřejného života. Každodenní podmanivý styk s ovzduším českého nacionalismu v tiskárně bratří Grégrů, centrem mladočeského hnutí v české politice, kde byly tištěny *Národní listy*, podle mého názoru stálo za Ottovou rozsáhlou veřejnou a národní činností v tomto období. Otto se stal stoupencem mladočeské politiky, jímž zůstal až do smrti. Nehodlám se zde Ottovou národní, veřejnou a politickou činností do roku 1871 zabývat nijak podrobně, ostatně to jsem učinil ve své bakalářské práci.¹⁴⁰ Přesto zde uvedu pro ilustraci několik základních informací. Otto se stal členem celé řady spolků. Vedle již zmiňovaného Sokola, kde byl v letech 1864 – 1868 členem výboru, to byl zejména obchodnický spolek Merkur, původně etnický a jazykově utrakvistický, který byl na základě Ottova přičinění přeměněn v letech 1867 – 1869 ve spolek český. Na půdě Merkurů navrhl pak Otto v roce 1870 zřízení Československé akademie obchodní.¹⁴¹

Dalším spolkem, v němž Otto zanechal výraznou stopu, byla Měšťanská beseda. V ní patřil na sklonku 60. let 19. století k těm přispívajícím členům, kteří žádali změnu spolkových stanov a aktivně se o to zasahovali. Tito přispívající členové požadovali rozšíření svých práv, a to zejména, aby jim bylo umožněno hlasovat a volit. Dále navrhovali, aby se jednací řečí Měšťanské besedy stala pouze čeština a aby byla zřízena spolková

¹³⁷ Tamtéž, s. 37 – 38.

¹³⁸ Grégr, Dattel – knihkupectví J. Ottovi 30. 7. 1871 (uzávěrka účtu za brožurku Jan Žižka), Korporace, LA PNP, fond Jan Otto.

¹³⁹ Grégr, Dattel – knihkupectví J. Ottovi 30. 7. 1871 (uzávěrka účtu za brožurku Pláč koruny české), tamtéž.

¹⁴⁰ Srov. HERC, S., Jan Otto, podnikatel, politik a kulturní činitel, s. 20 – 28 a ŠVEHLA, J., c. d., s. 242n.

Pokud není uvedeno jinak, vycházím v následujících řádcích z těchto dvou prací.

¹⁴¹ K tomu srov. kapitulu 7. 2. 1.

knihovna. V roce 1870 byly zmíněné návrhy přispívajících členů, až na zřízení spolkové knihovny, přijaty.¹⁴² Otto se také angažoval v Umělecké besedě. Byl rovněž velmi iniciativním členem Sboru pro zřízení Národního divadla. Z jeho podnětu, s nímž přišel v roce 1870, byly pořádány krejcarové sbírky pro stavbu Národního divadla.

Otto byl také aktivním podporovatelem táborového hnutí, které zasáhlo české země v letech 1868 – 1871, přičemž se vyprofiloval jako příznivec tehdejšího radikálního demokratického a opozičního hnutí. Z Ottova podnětu a za jeho výrazného organizačního podílu byla tak v roce 1868 vypravena demonstrativní pouť do Kostnice, na místo smrti Jana Husa. S dalšími radikálními vlastenci žádal Otto v témže roce o povolení veřejných sbírek za účelem vystavení pomníku Janu Husovi. Žádosti ale místodržitelství nevyhovělo. V roce 1869 se konaly v Praze a Husinci velké slavnosti na počest pětistého výročí narození tohoto českého církevního reformátora. Otto byl při této události členem pražského výboru a pracoval v ubytovacím odboru.

V témže roce Otto veřejně vyzval k vztyčení mohyly k památce Janu Žižkovi z Trocnova na místě jeho úmrtí u Přibyslavi. Následně se stal předsedou výboru pro zřízení pomníku Žižkova. V jeho prospěch vydal již zmíněnou brožuru *Jan Žižka z Trocnova*, kterou pravděpodobně i napsal. I druhý ediční počín z tohoto období, *Pláč koruny české čili nová persekuce*, souvisel s Ottovou politickou činností. Tato kniha se totiž věnovala perzekuci českého národa ze strany rakouských státních orgánů od června 1868 do listopadu 1869. Na základě Ottovy široké veřejné činnosti ho jeho přítel, radikální novinář Josef Barák označil v roce 1871 na stránkách svého politického listu Svoboda za „jednoho z nejhrolivějších a nejčinnějších mladších občanů pražských.“¹⁴³

Otto se tak již během svého působení v závodě bratří Grégrů etabloval v české národní společnosti nejen společensky, ale i nacionálně. Jeho veřejná a politická činnost mu zajistila „jméno“, napomohla k vytvoření osobních či dokonce přátelských kontaktů s vlivnými představiteli českého kulturního, politického a hospodářského života. Je důležité si uvědomit, že právě v tomto období si Jan Otto vytvořil základní sociální kontakty a síť, z nichž profitoval po celý zbytek svého života.

¹⁴² Spolky – Umělecké beseda, LA PNP, fond Jan Otto; DEJMKOVÁ, I., Měšťanská beseda v Praze a cesty české společnosti k demokratizaci, rigorózní práce, UHSD FF UK, Praha 2002, s. 90 – 98.

¹⁴³ Svoboda 5, 10. 3. 1871, s. 119.

3. Vývoj Ottova podniku a dědická otázka

3. 1. Ottův podnik v letech 1871 - 1916

Ottovi jeho tchán Jaroslav Pospíšil předal svou knihtiskárnu na Václavském náměstí v domě č. 783 – II dne 27. února 1871.¹⁴⁴ Otto se však vedení závodu ujal formálně až 1. března 1871, jak nám potvrzuje tištěné oznámení.¹⁴⁵ Dne 30. března 1871 mu pak české místodržitelství udělilo koncesi k provozování živnosti knihtiskařské,¹⁴⁶ takže už nic nebránilo tomu, aby Otto zahájil vlastní podnikatelskou činnost. Z dochovaných dokumentů vyplývá, že Jaroslav Pospíšil nepřepustil svému zeťovi knihtiskárnu zadarmo. Jan Otto ji musel zaplatit. Jak vypadaly přesně původní podmínky celé transakce, nevíme, neboť byly dohodnuty mezi oběma aktéry ústně. Každopádně částka, kterou měl Otto za knihtiskárnu zaplatit, byla vyšší než 7 500 zl.

To vyplývá z prvního písemného záznamu o podmínkách prodeje, který byl vyhotoven až 1. prosince 1873. Pospíšil v něm totiž zmínil ústně dohodnuté podmínky z roku 1871. Kupní cena knihtiskárny byla snížena na 7500 zl. Z této částky daroval Jaroslav Pospíšil své dceři Miladě Ottové na otcovský podíl částku 4500 zl. Zbývající část, jež činila 3000 zl., měl Jan Otto uhradit v šesti splátkách¹⁴⁷ do konce prvního pololetí roku 1876.¹⁴⁸ Podmínky předání knihtiskárny byly na Ottovu žádost zmírněny ještě jednou, a to 21. prosince 1873. Podle tohoto nového ujednání byla kupní cena knihtiskárny snížena o 500 zl. na 7000 zl. Pokud z ceny odečteme zmíněný otcovský podíl ve výši 4500 zl., měl nyní Otto zaplatit 2500 K, a to v pěti splátkách po 500 K do konce prvního pololetí roku 1876. Kromě snížení kupní ceny knihtiskárny byl posunut na Ottovo přání i termín první splátky z konce roku 1873 na konec prvního pololetí 1874. Otto s těmito podmínkami vyjádřil souhlas.¹⁴⁹

Pokud analyzujeme uzavřené podmínky podrobněji, můžeme konstatovat, že i přes probíhající hospodářskou krizi byly pro Jana Ottu výhodné. Ostatně i první kupní cena

¹⁴⁴ Jaroslav Pospíšil J. Ottovi 27. 2. 1871, LA PNP, fond Jan Otto.

¹⁴⁵ Tištěné prohlášení o převzetí knihtiskárny J. Ottou 20. 4. 1871, Korespondence s tchánem Jaroslavem Pospíšilem, LA PNP, fond Jan Otto.

¹⁴⁶ SOA Praha, fond KSO Praha, Fasc. Jd. VI – 171, firma J. Otto, karton (dále kr.) č. 458, Ottovo oznámení obchodnímu soudu o udělení knihtiskařské koncese z 12. 4. 1871, Intimát magistrátu hl. m. Prahy z 5. 4. 1871, č. j. 28003.

¹⁴⁷ Do konce roku 1873 to bylo 600 zl., do konce 1. pololetí 1874 400 zl. a pak čtyřikrát po 500 zl.

¹⁴⁸ Jaroslav Pospíšil J. Ottovi 1. 12. 1873, LA PNP, fond Jan Otto.

¹⁴⁹ Jaroslav Pospíšil J. Ottovi 21. 12. 1873, tamtéž; J. Otto Jaroslavu Pospíšilovi 25. 12. 1873, tamtéž.

knihtiskárny z roku 1871 byla nižší než tržní cena.¹⁵⁰ Měli bychom si též uvědomit, že Jan Otto investicemi do knihtiskárny bratří Grégrů získal finanční prostředky, které nyní mohl využít ke splácení koupě tiskárny a k investování do svého nabytého závodu. Navíc z kupní smlouvy vyplývá, že Jaroslav Pospíšil nepožadoval z dlužné částky žádné úroky a splácení nemuselo probíhat pouze v hotovosti. Jan Otto mohl stanovenou částku uhradit tím, že by jeho tiskárna vyhotovila zakázky, které by si Jaroslav Pospíšil u něho objednal.¹⁵¹ To by bylo pro Ottu výhodné, pokud by případně nedisponoval dostatkem finanční hotovosti.

Sám Jaroslav Pospíšil neměl nejmenší zájem Jana Ottu nějak výrazně finančně zatížit. Šlo zde totiž také o jeho dceru, které chtěl pochopitelně zajistit šťastnou budoucnost. Musel však myslet i na své ostatní potomky: „*Kdyby Milada jediným mým dítětem byla anebo jen ještě o jedno i o dvě více, nepožadoval bych splácení žádného, chovaje jistotu, že nejméně tolik (totiž tedy 7000) také druhým po mně zbude. Upřímně a pravdivě řečeno: mně hlavně o to se jednalo a jedná, aby kvůli jednomu dítěti nebyly ostatní zkráceny. Že pak dceru svou Miladu, jakož i rozmilé vnučky svoje, rovně v otcovském srdci svém uzavírám, buďte ujištěn.*”¹⁵²

Zároveň s předáním knihtiskárny Jaroslav Pospíšil učinil v dubnu 1871 ve prospěch Jana Ottu prohlášení, ve kterém doporučil Ottův nový závod nejen svým zákazníkům, ale i celé veřejnosti slovy: „*Dávám Vašnostem věděti, že jsem dnem 1. března t. r. [1871] knihtiskárnu svou přepustil zeti svému, panu Janu Ottovi [jméno je zvýrazněno – S. H.], kterýžto v příbuzném závodu po delší dobu s dobrým úspěchem se byl zaměstnával a v němž plnou důvěru klada, Vašnostině přízni co nejvřeleji poručena jej činím. Dobrou pověst, jakéž knihtiskárna moje, již i z dob mého otce Jana Hostivíta Pospíšila, po dlouhá léta požívala, zeť můj zajisté dochová a závod svůj mladými silami svými dle požadavků nynější doby rozšířiti pilen bude.*”¹⁵³ Pospíšilovo doporučení nebylo omezeno jen na české jazykové prostředí, potažmo české země, ale podobné prohlášení vyšlo v *Oesterreichische Buchhändler – Correspondenz*,¹⁵⁴ což byl, jak už víme, ústřední tiskový orgán celorakouské knihkupecké stavovské organizace Spolku rakouských knihkupců (*Verein der österreichischen Buchhändler*).

¹⁵⁰ Usuzuji tak z následující věty z Pospíšilova dopisu ze dne 27. 2. 1871: „*Cena prodejní za tento závod, jakož i bližší modality ustanoveny budou ve zvláštní smlouvě; prozatím toliko prohlašuji se, že z cen za jednotlivé předměty p. Nocarem [Bartoloměj Nocar byl faktorem v Pospíšilově a později v Ottově knihtiskárně – S. H.] v dotčené listině navržených značnou srážku učiním.* (Viz Jaroslav Pospíšil J. Ottovi 27. 2. 1871, tamtéž).

¹⁵¹ Např. J. Otto Jaroslavu Pospíšilovi 25. 12. 1873, tamtéž.

¹⁵² Jaroslav Pospíšil J. Ottovi 21. 12. 1873, tamtéž.

¹⁵³ Tištěné prohlášení o převzetí Pospíšilovy knihtiskárny J. Ottou 20. 4. 1871, Korespondence (Pospíšil, Jaroslav), tamtéž.

¹⁵⁴ *Oesterreichische Buchhändler – Correspondenz*, 12. Jg., 1. 6. 1871, Nr. 16, s. 126 – 127.

Zmíněné prohlášení bylo pro Otta velmi podstatné ze symbolického hlediska. Byl jím totiž de facto označen za pokračovatele rodinné podnikatelské tradice a dokonce implicitně za nástupce odkazu Jana Hostivíta Pospíšila. To nepochybně zvýšilo kredit nového Ottova závodu v rámci knihkupecké obce, ale i v řadách české národní společnosti, z které se rekrutovali primárně jeho zákazníci. Zároveň to byl signál dosavadní klientele Pospíšilovy knihtiskárny, aby zůstala věrná závodu i pod novým majitelem. Ottův vstup do nakladatelského a knihtiskařského podnikání byl tak bezpochyby legitimizován a postaven na solidních základech. Jan Otto mohl zároveň disponovat již existujícími společenskými sítěmi, které souvisely s knihtiskařským a nakladatelským podnikáním, a zákazníky, což s sebou přinášelo značnou kvalitativní výhodu na začátku jeho podnikatelské kariéry.

Můžeme tedy konstatovat, že to byl právě výhodný sňatek, který Janu Ottovi umožnil úspěšně vstoupit do nakladatelského a knihtiskařského světa, i přestože tchánovu knihtiskárnu nedostal zadarmo, ale musel za ni zaplatit. Pokud k tomu přidáme obchodní talent, osobní ctížádost, postavení a kontakty, jež získal prostřednictvím své veřejné a politické činnosti, nebojím se tvrdit, že Jan Otto měl značné předpoklady stát se úspěšným podnikatelem, které také zužitkoval. Obdobný vstup do nakladatelského a knihkupeckého podnikání jako Jan Otto měl i František Topič, který patřil vedle Otty a Vilímka ml. do trojlístku největších nacionálně českých nakladatelů konce 19. a počátku 20. století.¹⁵⁵ Ten se jako účetní administrace v nakladatelském závodě Františka Šimáčka seznámil s jeho neteří Terezií Šulcovou, s níž se v listopadu 1883 oženil. Šimáček z jejího věna zřídil mladým manželům na tehdejší Ferdinandově (dnešní Národní) třídě v témže roce knihkupectví.¹⁵⁶

Převzetím tchánovy knihtiskárny 27. února 1871 zahájil Jan Otto samostatnou podnikatelskou činnost. Velikost a strojní vybavení Pospíšilovy knihtiskárny však jeho plánům nedostačovala, takže musela být rozšířena a zmodernizována. Otto zřídil novou sazárnu, kterou opatřil moderním typem písma, a nakoupil nové stroje.¹⁵⁷ Knih-tiskárnu zároveň rozšířil o nakladatelství. Ottovými prvními nakladatelskými projekty byly již v roce 1871 edice *Osvěta lidu* a *Laciná knihovna národní*. V roce 1872 pak začal vydávat humoristický týdeník *Paleček*. Pokud se však podíváme na toto rané období Ottovy nakladatelské a knihtiskařské činnosti, zdálo by se, jakoby Jan Otto ještě nebyl rozhodnut, jakým směrem by se měly jeho podnikatelské aktivity dále ubírat. Roku 1873 totiž uvažoval se svým přítelem Františkem Augustinem Urbánkem, který si v roce 1872 zřídil ve

¹⁵⁵ Srov. ZACH, A., Stopami pražských nakladatelských domů, s. 29.

¹⁵⁶ MYŠKA, M. a kol., Historická encyklopedie podnikatelů, II. svazek, s. 370.

¹⁵⁷ ŠVEHLA, J., c. d., s. 40.

Vodičkově ulici knihkupectví s půjčovnou českých knih, o založení společné firmy s názvem První české akciové knihkupectví.

Otto s Urbánkem plánovali založit akciovou společnost, která by převzala jejich sklady knih, za něž by oba obdrželi akcie chystané společnosti. Ta měla nadále vést Ottův nakladatelský závod a Urbánkovo knihkupectví. V čele knihkupectví měla stát devítičlenná správní rada, která by se skládala ze dvou ředitelů v jejím čele a sedmi řadových členů správní rady. Ředitelé, jimiž se měli stát pochopitelně Otto a Urbánek, měli disponovat rozhodujícími pravomocemi. Návrh stanov jim totiž zajišťoval plnou moc při řízení společnosti. Měli také mít právo samostatně přijímat veškeré úřednictvo kromě pokladníka a účetního, které by jmenovala správní rada. Správní radě měly být také předkládány veškeré ediční podniky ke schválení. Ottův a Urbánkův roční plat měl činit 5000 zl. V případě dosažení čistého zisku měl být tento fixní příjem ředitelů navýšen tantiémou. Ředitelé by si tak mezi sebe rovnoměrně rozdělili 20% z čistého zisku, přičemž ze zbylých 80 % mělo 10% připadnout správní radě, 10% rezervnímu fondu a 60% by bylo vyplaceno mezi jednotlivé akcionáře. I přes zřízení zmíněného akciového knihkupectví si měl Otto ponechat vlastní knihtiskárnu. První české akciové knihkupectví se mělo zároveň zavázat zvláštní smlouvou, že nikdy nezřídí vlastní knihtiskárnu a že bude vždy tisknout u Jana Otty, pokud on o to projeví zájem.¹⁵⁸

Z chystaného projektu ale sešlo. O důvodech můžeme jen spekulovat, ale rozhodující roli hrálo asi špatné načasování podniku, které se krylo s probíhající hospodářskou krizí, vyvolanou krachem na vídeňské burze dne 9. května 1873. V archivu dochované oznámení o zřízení Prvního akciového knihkupectví přitom pochází z října 1873, tedy z doby, kdy krize byla už v plném proudu. Za situace, kdy výrazně klesaly kurzy akcií, a řada akciových podniků musela likvidovat, se patrně veřejnost obávala na celém projektu podílet a upisovat akcie. Tomu by nasvědčovala dochovaná subskripční listina budoucích akcionářů, která neobsahuje žádné jméno.¹⁵⁹

Roli mohl hrát ale i jiný faktor. Otto s Urbánkem si mohli na poslední chvíli plán zřídit akciovou společnost rozmyslet, neboť chystaný projekt sotva odpovídal jejich snahám samostatně se prosadit v nakladatelském a knihkupeckém světě. I přes vůdčí úlohu by se museli o moc dělit se správní radou a také mezi sebou navzájem, což by se neslučovalo

¹⁵⁸ Srov. První akciové knihkupectví v Praze 1. 10. 1873, Spolky – Akciové knihkupectví, LA PNP, fond Jan Otto; Zásady a úmluvy týkající se nového akciového knihkupectví v Praze, tamtéž.

¹⁵⁹ První akciové knihkupectví v Praze (subskripční listina), Korespondence s F. A. Urbánkem, LA PNP, fond Jan Otto.

s jejich ambicemi a individualismem.¹⁶⁰ I přes to, že nakonec nedošlo k zřízení Prvního českého akciového knihkupectví, celý projekt byl znakem Ottovy a Urbánkovy podnikatelské iniciativnosti a odvahy, neboť nápad založit akciové knihkupectví měl v Čechách prvenství.¹⁶¹ Ottovy kontakty s Urbánkem však tím nebyly zpřetrhány a oba dva podnikatelé zůstali v úzkých stycích po celá 70. léta 19. století. Z dochované korespondence vyplývá, že Urbánek v tomto období u Otty např. tiskl značnou část svých publikací (např. *Posla z Budče*) či si oba nakladatelé recipročně a tedy zadarmo uveřejňovali inzeráty na své nakladatelské podniky. Též si navzájem směnečně ručili a Otto dokonce zaměstnal Urbánkova bratra ve svém závodu.¹⁶²

I přes nepříznivé hospodářské poměry se podniku Jana Otty dařilo. V roce 1874 Otto rozšířil svůj podnikatelský záběr, když doplnil svoje nakladatelství a knihtiskárnu knihkupectvím, v němž prodával i umělecká a hudební díla. Jeho vedením pověřil Františka Kohouta.¹⁶³ V roce 1875 dokonce usiloval o zřízení odštěpného (filiálního) knihkupectví a obchodu s uměleckými a hudebními díly na Smíchově, což mu ale nebylo místodržitelstvím povoleno.¹⁶⁴ Následné Ottovo odvolání k ministerstvu vnitra bylo zamítnuto.¹⁶⁵ Navíc se v Ottově pozůstalosti zachoval návrh smlouvy (bohužel nedatovaný) mezi Janem Ottou a Františkem Růžičkou o zřízení filiálního knihkupeckého závodu v Rakovníku.¹⁶⁶ Tento návrh smlouvy nemá cenu nějak blíže analyzovat, stačí jen říct, že jeho ustanovení byla pro Františka Růžičku značně nevýhodná. To byl možná důvod, proč se tento Ottův podnikatelský projekt neuskutečnil. I přesto nám může společně se zmíněnou žádostí o zřízení knihkupectví na Smíchově sloužit jako doklad toho, že se Jan Otto v této době snažil prosadit mezi knihkupci, a to i mimo Prahu.

Ottův plán na zřízení filiálního knihkupectví v Rakovníku a na pražském předměstí Smíchově musí být dán do souvislosti se snahou nacionálně českého knihkupectví o expanzi do míst, kde české firmy ještě nebyly zastoupeny. Tento jev lze považovat za součást nacionálně české knihkupecké emancipace. Jejím hlavním představitelem byl již zmíněný František Augustin Urbánek, který založil postupně filiálky v Kolíně, na Královských

¹⁶⁰ ŠVEHLA, J., c. d., s. 41.

¹⁶¹ Tamtéž.

¹⁶² Srov. korespondenci J. Otty s F. A. Urbánkem v LA PNP, fond Jan Otto.

¹⁶³ ŠVEHLA, J., c. d., s. 42; SOA Praha, KSO Praha, Fasc. Jd. VI – 171, firma J. Otto, kr. č. 458, Ottovo oznámení obchodnímu soudu o udělení knihkupecké koncese a zřízení knihkupectví z 3. 6. 1874.

¹⁶⁴ Ottova žádost o zřízení odštěpného knihkupectví na Smíchově z 14. 7. 1875, Doklady podnikové - Činnost nakladatelství, LA PNP, fond Jan Otto; Okresní hejtmanství na Smíchově J. Ottovi 18. 2. 1876, Korporace – Okresní hejtmanství Smíchov, LA PNP, fond Jan Otto.

¹⁶⁵ Okresní hejtmanství na Smíchově J. Ottovi 1. 6. 1876, Korporace – Okresní hejtmanství Smíchov, LA PNP, fond Jan Otto.

¹⁶⁶ Pracovní smlouva mezi Janem Ottou a Františkem Růžičkou b. d., Korespondence (Růžička, František) LA PNP, fond Jan Otto.

Vinohradech, v Soběslavi, Příbrami, Rokycanech, Benešově, Hořicích a dokonce i na Moravě v Brně.¹⁶⁷ Otto i přes uvedenou snahu nezřídil v českých zemích ani jedno filiální knihkupectví. V roce 1899 ale založil filiální knihkupectví ve Vídni, o němž se samozřejmě ještě zmíním. V tomto segmentu nacionálně české knihkupecké emancipace tak neměl určující roli, zde hráli prim jiní čeští nakladatelé a knihkupci.

Přesto nelze tuto Ottovu roli bagatelizovat vzhledem k významu jeho vídeňské filiálky a skutečnosti, že nově založené knihkupecké firmy pochopitelně odebíraly publikace, jež jeho nakladatelství vydávalo. V březnu 1916 u příležitosti 45. výročí Ottovy nakladatelské činnosti L. K. Žižka v této souvislosti napsal, že Ottova rostoucí nakladatelská činnost stimulovala rozvoj českého knihkupectví a dokonce označuje Otta za „*otce moderního českého knihkupectví*.“¹⁶⁸ Žižkovo tvrzení musíme samozřejmě odmítnout, bylo determinováno oslavným charakterem článku, navíc Otto byl jeho zaměstnavatelem. Přesto nám jeho článek ukazuje na dvě věci. Jednak na míru prestiže, kterou disponoval Otto těsně před svou smrtí v rámci knihkupecké obce, neboť článek vyšel v oficiálním tiskovém orgánu Spolku českých knihkupců a nakladatelů a pražského Grémia knihkupců a nakladatelů *Knihkupeckém oznamovateli*, a jednak na skutečnost, že knihkupeckou emancipaci nelze pojímat bez emancipace nakladatelské. Nejsm sice toho názoru jako Žižka, že rozmach nakladatelského podnikání byl příčinou rozmachu knihkupeckého podnikání, poněvadž oba dva příbuzné druhy podnikání se rozvíjely souběžně. Přesto lze však tvrdit, že Otto, i když nezaložil žádný filiální knihkupecký závod na českém území a od roku 1884 se koncentroval na nakladatelskou činnost (viz níže), přispěl na základě své rozsáhlé a univerzální ediční činnosti¹⁶⁹ k rozvoji existujících knihkupeckých firem.

Nyní se vraťme k Ottově nakladatelskému a knihtiskařskému závodu. Ten nadále prosperoval. Kromě již zmiňovaného zřízení knihkupectví v roce 1874 tomu nasvědčuje v archivu dochovaný Ottův koncept žádosti o půjčku z roku 1876. V něm obrátil na peněžní ústav (patrně na První občanskou záložnu, kde byl členem výboru) a jménem své manželky žádal o hypotéční půjčku ve výši 6000 zl. Při této příležitosti napsal, že má svoje závody zcela v pořádku a že již představují značné jmění. Zaměstnával v nich v této době celkem 49 lidí.¹⁷⁰

¹⁶⁷ ŽIŽKA, L. K., Paměti a osudy: Knihkupecké vzpomínky na léta 1871 - 1884, s. 252; NOSOVSKÝ, K., c. d., s. 332.

¹⁶⁸ ŽIŽKA, L. K., Jubileum 45. výročí nakladatelské činnosti pana c. r. J. Otty, in: Knihkupecký oznamovatel 23, 3. 3. 1916, č. 9, s. 35.

¹⁶⁹ Viz kapitola 4. 1.

¹⁷⁰ J. Otto pravděpodobně výboru První občanské záložny 12. 6. 1876 (koncept), Korporace – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto.

V roce 1879 se Jan Otto přestěhoval se svým závodem do Jungmannovy ulice č. 22, kde ve dvoře nechal postavit velkou budovu pro tiskárnu a expedici. Celkové investice dosáhly výše 10 000 zl. Tento krok byl vynucen rostoucí nakladatelskou a knihtiskařskou činností, které dosavadní prostory přestaly stačit.¹⁷¹ Z roku 1879 máme k dispozici také Ottovu účetní bilanci, která nám potvrzuje úspěch jeho podnikání. Ottova aktiva činila 146 000 zl., pasiva pak 46 000 zl. Čisté Ottovo jmění tak odpovídalo částce 100 000 zl.¹⁷² Tato bilance nám také umožňuje rekonstruovat ziskovost některých edic a časopisů, které Otto vydával. Nejvíce vynášela *Laciná knihovna národní*, a to 8000 zl. ročně, následovaná *Salonní bibliotékou* s ročním ziskem 2000 zl., *Pražské hospodářské noviny* vykazovaly zisk 1000 zl., kalendáře stejný obnos, *Budečská zahrada* 500 zl., ostatní nakladatelské podniky pak celkem 3000 zl. Co se týče tiskárny, tak ta měla roční zisk 6000 zl. a sortiment 1000 zl.¹⁷³

Jedním ze zlomových roků Ottovy podnikatelské kariéry byl rok 1883. V tomto roce začal vydávat nákladné mnohosvazkové dílo *Čechy* a rozhodl se vydávat *Zlatou Prahu* (vycházela od roku 1884) a *Naučný slovník* (první sešit vyšel v roce 1888).¹⁷⁴ Právě tyto tři Ottovy nakladatelské podniky společně s edicí *Světová knihovna*, která byla založena v roce 1897, tvořily páteř jeho nakladatelské činnosti a měly za následek to, že se Otto etabloval jako nejvýznamnější český nakladatel závěru 19. a počátku 20. století. Tyto ambiciózní ediční projekty a expandující podnik si vyžádaly rozšíření závodu. V roce 1883 zakoupil za 77 000 zl. dům č. 34 (později přikoupil ještě dva sousední domy – č. 35, 36) na Karlově náměstí, kam přesunul z Jungmannovy ulice svůj závod. Jan Otto nechal postavit ve dvoře svého domu novou budovu pro knihtiskárnu, kterou v roce 1893 rozšířil ještě o jednu budovu, v níž byly i rozsáhlé místnosti pro knižní sklad.¹⁷⁵ Ottova knihtiskárna se zařadila mezi největší v Praze.¹⁷⁶ Nemovitosti na Karlově náměstí se staly sídlem Ottova nakladatelství až do roku 1936.¹⁷⁷

Ottovo rozhodnutí vydávat *Čechy*, *Naučný slovník* a *Zlatou Prahu* mělo též za následek, že se Jan Otto v roce 1884 zbavil svého knihkupectví. Knihkupectví přepustil jeho dosavadnímu vedoucímu Františku Kohoutovi. Ten si přibral za společníka Jaroslava

¹⁷¹ ŠVEHLA, J., c. d., s. 44.

¹⁷² Tamtéž.

¹⁷³ Tamtéž.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. 47.

¹⁷⁵ Tamtéž, s. 48 – 50. Srov. též J. Otto Janu Topinkovi b. d. (1883), Korporace - Občanská záložna v Karlíně, LA PNP, fond Jan Otto.

¹⁷⁶ MYŠKA, M. a kol., Historická encyklopedie podnikatelů, II. svazek, s. 386.

¹⁷⁷ Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce, 3. díl, M – Ř, sv. I, M – O, Praha: Academia 2000, s. 716.

Bursíka a bývalé Ottovo knihkupectví se stalo součástí nově založené nakladatelské a knihkupecké firmy Bursík a Kohout.¹⁷⁸ Z návrhu smlouvy vyplývá, že Kohout musel zaplatit Ottovi veškerý sortiment a veškeré Ottovy investice do knihkupectví, zvětšené navíc o cca¹⁷⁹ 6% úrok. Navíc musel František Kohout podle návrhu smlouvy souhlasit s podmínkou, že bude muset veškeré publikace, které jeho firma v budoucnosti případně vydá, nechat vytisknout v Ottově knihtiskárně. Dále se měl Kohout „o rozšíření skladu Ottova vždy zvláště starati“. Jan Otto si také vymohl kontrolu nad chodem knihkupectví, dokud nebudou všechny splátky řádně splaceny.¹⁸⁰

Nevíme, jak vypadala přesně ustanovení definitivní smlouvy, ale domnívám se, že se příliš nelišila od prezentovaného návrhu. Lze tak konstatovat, že Jan Otto se projevil touto transakcí jako prozíravý podnikatel, neboť se zbavil knihkupectví, do kterého by byl nucen investovat finanční prostředky a čas, jež nyní potřeboval na chystané nakladatelské projekty, a to za slušnou finanční náhradu, která byla větší než prostředky do podniku vložené. Navíc získal pro svou knihtiskárnu významného klienta. V Ottovi zvítězil definitivně duch nakladatele nad knihkupcem. Rok 1883/1884 lze tak považovat za mezník, kdy Otto začal systematicky a cílevědomě budovat svůj nakladatelský závod. Na knihkupecké podnikání však zcela nerezignoval. V jednom ze svých domů na Karlově náměstí totiž otevřel knihkupectví, kde prodával vlastní nakladatelskou produkci, a v roce 1899 zřídil filiální knihkupectví ve Vídni.¹⁸¹

Velikost Ottova podniku v tomto období a úspěch jeho podnikání nám umožňuje podchytit další dochovaná bilance, která je právě z roku 1884. Ottova aktiva činila 449 000 zl. (tiskárna měla hodnotu 100 000 zl., sklad publikací 70 000 zl.), pasiva pak 170 000 zl.¹⁸² Ottovo čisté jmění tak bylo 279 000 zl., což znamenalo nárůst o 179 000 zl. oproti roku 1879. O tom, že Janu Ottovi jeho podnikatelská činnost vynášela, není nejmenších pochyb. V roce 1890 činila jeho aktiva 656 000 zl., pasiva pak 147 500 zl. Čisté jmění Jana Otty tak odpovídalo částce 508 500 zl.¹⁸³ Vidíme, že jeho majetek se za šest let téměř zdvojnásobil. Stoupl totiž o 229 500 zl. Průměrný Ottův roční zisk tak činil 38 250 zl. V roce 1891 zaměstnával Ottův závod (včetně knihtiskárny) 150 osob.¹⁸⁴

¹⁷⁸ ŠVEHLA, J., c. d., s. 42.

¹⁷⁹ V Ottově archivní pozůstalosti jsou dochované dva návrhy smlouvy – jeden mluví o 6%, druhý o 6,5%.

¹⁸⁰ Viz Koncepty smlouvy z r. 1883 o prodeji knihkupectví F. Kohoutovi, Korespondence (Kohout, František), LA PNP, fond Jan Otto.

¹⁸¹ MYŠKA, M. a kol., Historická encyklopedie podnikatelů, I. svazek, s. 329. Srov. ŽIŽKA, L. K., Jan Otto očima pamětníka, s. 8, LA PNP, fond L. K. Žížka.

¹⁸² ŠVEHLA, J., c. d., s. 50.

¹⁸³ Ottova bilance z r. 1890, Zápisníky 1882 – 1907, LA PNP, fond Jan Otto.

¹⁸⁴ ŠVEHLA, J., c. d., s. 50.

Pokud jsme uvedli, že jedním z určujících roků Ottovy podnikatelské kariéry byl rok 1883, tak dalším takovým byl rok 1899, na jehož počátku vykazoval Otto již čistý majetek ve výši 1 234 000 zl. (2 468 000 K).¹⁸⁵ Oproti roku 1890 tak došlo v tomto ohledu k nárůstu o více než polovinu – 725 500 zl. Průměrný roční zisk tak přesahoval 80 000 zl. Ottův podnikatelský úspěch se tak dále prohluboval. V roce 1899 Otto rozšířil teritoriální působnost svého podnikání, protože založil filiální knihkupectví ve Vídni. Nebyl však prvním z českých nakladatelů, kdo tak učinil. V roce 1894 totiž Josef Richard Vilímek ml. zřídil ve Vídni v VII. okrese v Neubaugasse 71 (později jej přesunul na Schottenring 1) filiální knihkupectví, ve kterém prodával publikace ze skladu svého nakladatelství.¹⁸⁶ Otto zřídil svou filiálku v bezprostřední blízkosti té první Vilímkovy, a to v Burggasse 79. Později byla vídeňská filiálka Ottova nakladatelství přesunuta přímo do centra Vídně. Její novou adresou byla Gluckgasse 3 v I. vídeňském okrese. Je vidět, že jak Ottova, tak Vilímkova filiálka se nacházely na velmi dobré adrese.

Filiální vídeňský závod Ottova nakladatelství se skládal z českého knihkupectví a stálé výstavy vybraných uměleckých a literárních děl.¹⁸⁷ Knihkupectví prodávalo primárně publikace Ottova nakladatelství, ale v jeho sortimentu se nacházely i knihy, časopisy či umělecká díla jiných nakladatelství. Pokud se některá publikace nenacházela na skladě knihkupectví, bylo si ji možno objednat.¹⁸⁸ Ottova filiálka ve Vídni vykazovala též nakladatelskou činnost. Ve spolupráci s Národní radou Čechů dolnorakouských (později s dolnorakouským odborem Národní rady české a Osvětovým svazem dolnorakouským) vydávala *Vídeňský národní kalendář*. První ročník tohoto kalendáře pro rok 1906 vyšel v roce 1905.

Za zřízením filiálního knihkupectví ve Vídni stála snaha proniknout na nový trh, neboť ve Vídni žila početná česká menšina (podle neoficiálních odhadů až 300 000 Čechů), rekrutující se především z nižších sociálních vrstev, která se dala dobře podnikatelsky využít. Roli zde hrálo i národní hledisko. Zřízení filiálky podporovalo emancipační snahy tamějších Čechů, kterým umožňovalo bezproblémový přístup k české literatuře a časopisům. Byla tím podpořena česká kultura v hlavním městě habsburské monarchie, což mělo nepochybně blahodárný vliv na Ottovu prestiž v rámci české národní společnosti. To samé platilo i pro Vilímka. Ottova vídeňská filiálka přetrvávala až do roku 1922, kdy byla zrušena a

¹⁸⁵ Ottova bilance z 1. 1. 1899, Zápisníky 1882 – 1907, LA PNP, fond Jan Otto.

¹⁸⁶ MYŠKA, M. a kol., Historická encyklopedie podnikatelů, II. svazek, s. 386; Národní listy 35, 7. 4. 1895, s. 3.

¹⁸⁷ Ottův illustrovaný průvodce po Vídni, nákladem J. Otty v Praze – filiálka ve Vídni 1900, s. 26.

¹⁸⁸ Viz např. reklamní sdělení v tomto průvodci či v Seznamu knih, časopisů, hudebnin a děl uměleckých, kteréž vlastním nákladem vydal J. Otto v Praze, Karlovo nám. 34: 1871-1911.

založena filiálka v Bratislavě.¹⁸⁹ Podle Švehly Otto dokonce uvažoval o zřízení knihkupectví v středisku německého knižního trhu v Lipsku. K tomu ale nedošlo.¹⁹⁰

Rok 1899 je kromě zřízení filiálky ve Vídni podstatný i z jiného důvodu. Koncem tohoto roku byla totiž založena Česká grafická společnost Unie, spojené závody tiskařské a vydavatelské v Praze jako společenstvo s ručením obmezeným. Otto byl jedním z hlavních iniciátorů tohoto projektu a stal se prvním předsedou správní rady firmy. Důležité je, že České grafické společnosti Unii prodal Otto svou knihtiskárnu. V Unii pak tiskl veškerý svůj náklad. V roce 1899 se tak Otto stáhl z přímého knihtiskařského podnikání, v němž se nadále angažoval jen prostřednictvím Unie. České grafické Unii a Ottově roli v ní se věnuji ve zvláštní kapitole.

Dne 3. ledna 1906 zasáhl Ottův závod na Karlově náměstí ničivý požár, který poškodil budovu, sklad knih nakladatelství a knihtiskárnu České grafické Unie, která tam byla tehdy v nájmu. Škoda byla odhadována na 1 000 000 K, ale naštěstí pro Jana Ottu a Unii byla kryta pojištěním. Přesto činnost nakladatelství byla částečně ochromena, neboť kvůli přerušení práce v tiskárně vyšly některé Ottovy časopisy se zpožděním.¹⁹¹

Pokud se podíváme na Ottovo čisté jmění, tak to na konci roku 1904 činilo 3 465 006 K (tedy 1 732 503 zl. v bývalé rakouské zlatkové měně) a v roce 1913 zhruba 5 mil. K. Jeho struktura vycházela z reality nakladatelského podnikání. Jeho velkou část totiž činila hodnota knižního skladu – v roce 1904 to bylo téměř 1, 5 mil. K, v roce 1913 to bylo 2 mil. K. Tento kapitál zůstával mrtvý, nedal se investovat a navíc nebyla záruka, že se všechny publikace podaří rozprodat. Prostředky vložené do vydávání knih se tak vracely velmi pomalu. Druhou významnou složkou byly Ottovy pohledávky. V roce 1904 činily téměř 1, 1 mil. K, v roce 1913 1, 7 mil. K.¹⁹² Byly zejména vůči knihkupcům. Knižní komplety (na rozdíl od sešitových vydání) totiž knihkupci brali zpravidla do komise, tzn. knihkupci neplatili nakladatelům při obdržení knih, ale souhrnně jednou ročně o tzv. Velikonočním trhu na základě prodaných výtisků. Neprodané publikace byly vráceny zpět nakladatelství. Tyto tzv. remitendy byly však často vráceny ve stavu nezpůsobilém pro další prodej.¹⁹³

A za třetí, výraznou složkou Ottova majetku se staly v průběhu času cenné papíry. Zatímco v roce 1890 vlastnil Otto cenné papíry v hodnotě 6000 zl., v roce 1899 to bylo již v hodnotě 150 000 zl., tedy 300 000 K. Dle bilance z roku 1904 měl Otto v držení cenné

¹⁸⁹ Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce, 3. díl, M – Ř, sv. 1, M – O, s. 716.

¹⁹⁰ ŠVEHLA, J., c. d., s. 52.

¹⁹¹ ŠVEHLA, J., c. d., s. 51 – 52; Národní politika 24, 4. 1. 1906 (ranní vydání), s. 6.

¹⁹² Zde uvedené bilanční údaje z r. 1904 a 1913 viz bilance nakladatelství z prosince 1904, Zápisníky 1902 – 1909, LA PNP, fond Jan Otto a viz Ottův stav jmění z r. 1913, Zápisníky 1907 – 1916, LA PNP, fond Jan Otto.

¹⁹³ HORÁK, V., Jules Verne v nakladatelství Jos. R. Vilímek, Praha: Thyrus 2005, s. 26.

papíry v hodnotě 707 000 K a v roce 1913 zhruba v celkové částce 1, 2 mil. K.¹⁹⁴ V roce 1913 tak činily cenné papíry přibližně čtvrtinu jeho celkové majetku. Těch 1, 2 mil. K však nebyla největší částka, z Ottových zápisníků totiž vyplývá, že v letech 1912 – 1913 vlastnil cenné papíry v hodnotě až 1, 4 mil. K. V Ottově portfoliu se nacházely pochopitelně především akcie Živnobanky a s ní spřízněných podniků nebo společností, v nichž se Otto angažoval (např. Česká grafická společnost Unie).¹⁹⁵

Pro větší přehlednost shrnuji výše uvedená čísla o vývoji Ottova majetku v následující tabulce.

Tabulka 1: Ottovo čisté jmění (v K)

Rok	Čisté jmění
1879	200 000
1884	558 000
1890	1 017 000
1899	2 468 000
1904	3 465 006
1913	5 000 000

Pramen: Švehla, J., c. d., s. 44, 50; Ottovy zápisníky, LA PNP, fond Jan Otto.

Z tabulky je zřejmé, že Ottovo čisté jmění neustále stoupalo. To dokládá nejen úspěch jeho nakladatelského podnikání, resp. toho knihtiskařského a knihkupeckého, ale i příjmy, které mu plynuly z jeho manažerských funkcí v bankovním sektoru a na něj navázaných podnicích.¹⁹⁶

Růst Ottova nakladatelského závodu potvrzuje i statistika o počtu jím vydaných publikací. Za období 1871 – 1881 vydal Jan Otto 191 knih o 234 svazcích, za další desetiletí 1881 – 1891 to bylo už 521 knih o 793 svazcích, 26 obrazů, 3 hudebniny, celkově tedy 822 publikací. Za první dvacetiletí své nakladatelské činnosti vydal Jan Otto 1056 publikací. Během oslav 40. výročí založení závodu měl na kontě už 4092 publikací. Vydal tedy během dvaceti let (1891 – 1911) 3036 publikací, což znamená nárůst o 1980 publikací oproti

¹⁹⁴ Viz již citované bilance o stavu Ottova jmění, nacházející se v Ottových zápisnicích v LA PNP, fond Jan Otto.

¹⁹⁵ Srov. Ottovy zápisníky, především z let 1907 – 1916, LA PNP fond Jan Otto.

¹⁹⁶ Viz kapitola 9. 4.

předcházejícímu dvacetiletí.¹⁹⁷ Během posledních 5 let Ottova života bylo vydáno zhruba 1000 publikací. Celkový počet Ottou vydaných publikací za 45 let jeho nakladatelské činnosti tak dosáhl přibližně čísla 5000.¹⁹⁸ Pro srovnání Vilímkovo nakladatelství vydalo do roku 1916 1700 publikací a Topičovo do roku 1915 522 spisů a čtyři časopisy.¹⁹⁹ Je vidět, že Otto z hlediska kvantity produkce své dva nejvýznamnější nakladatelské konkurenty výrazně převyšoval.

3. 2. Boj o dědictví

S přibývajícím věkem musel Otto pochopitelně řešit, co se stane s jeho nakladatelským podnikem poté, co zemře. Otázka dědictví vyvolala značný konflikt v Ottově rodině, který vygradoval po Ottově smrti, a stal se jednou z příčin, která vedla k postupnému úpadku a následnému zániku Ottova nakladatelského závodu. Jan Otto měl se svou manželkou Miladou, která zemřela v roce 1900, celkem sedm dětí, z nichž se pět dožilo dospělosti. Byli jimi jediný syn Jaroslav Vladimír Otto (14. 9. 1883 – 17. 3. 1942) a čtyři dcery. Nejstarší byla Marie (* 1871), která se provdala za historika a kritika umění Karla Boromejského Mádlu, po ní následovala Milada (* 1872), jejímž mužem byl ředitelský rada Zemské banky František Mayer (zemřel v roce 1912). Třetí dcera Julie (* 1873/1874) se stala manželkou vrchního úředníka Hypotéční banky Království českého Gustava Kuglera. A konečně nejmladší z Ottových dcer Růžena (1887 - 1964) byla chotí malíře a karikaturisty Huga Boettingera.²⁰⁰ Právě mezi těmito aktéry se odehrál zápas o vlastnictví a správu Ottova nakladatelského závodu, při němž na jedné straně stál Jaroslav Otto a na straně druhé Ottovy dcery se svými manžely.

O uspořádání dědických poměrů usiloval Jan Otto v roce 1912, kdy plánoval zřídit společnost s ručením obmezeným J. Otto, společnost s r. o., která by převzala celý Ottův nakladatelský a knihkupecký závod. Podle návrhu společenské smlouvy²⁰¹ měli být společníky společnosti Jan Otto (vklad 250 000 K) spolu se svými dětmi (vklady po 50 000K). Základní kapitál této rodinné společnosti tak měl činit 500 000 K. V případě, že by některý společník chtěl zcizit svůj závodní podíl, jenž byl určován výší jeho vkladu, či

¹⁹⁷ Viz Seznam knih, časopisů, hudebnin a děl uměleckých, kteréž vlastním nákladem vydal J. Otto v Praze, Karlovo nám. 34: 1871-1911, Bibliografická statistika (nalézá se na začátku publikace).

¹⁹⁸ ŽIŽKA, L. K., Jan Otto stoletý, s. 436.

¹⁹⁹ NOSOVSKÝ, K., c. d., s. 499, 481.

²⁰⁰ Srov. ŠVEHLA, J., c. d., s. 15 – 16. Růžena Boettingerová se po smrti svého manžela vdala podruhé, a to za proslulého lékaře prof. Josefa Pelnáře.

²⁰¹ Viz Společenská smlouva o zřízení společnosti s r. o. J. Otto, Doklady – podnikové, LA PNP, fond Jan Otto.

část svého podílu, musel jej nabídnout Janu Ottovi ke koupi a pokud by Otto nebyl již členem společnosti, tak Jaroslavu Ottovi. Kdyby Otto či jeho syn na tuto možnost nereflektovali, měl být firemní podíl nabídnut ostatním společníkům. Dále bylo ustanoveno, že až Jaroslav Otto dosáhne v roce 1923 40 let věku, bude oprávněn kdykoliv převzít podíly ostatních společníků za jejich nominální cenu, navýšenou o 5% úrok. Z textace smlouvy vyplývá, že i podíl svého otce Jana Otty, kterému by v roce 1923 bylo 82 let.

Dokud by Jan Otto byl členem společnosti, tak se představenstvo mělo skládat z jednatele, jímž by byl on, a náhradníka, jímž by byl jmenován jeho syn Jaroslav Otto.²⁰² Jaroslavu Ottovi měla být též udělena prokura, která mu však na základě rozhodnutí Jana Otty mohla být kdykoliv odebrána. Jan Otto měl mít vrchní řízení firmy – byl totiž oprávněn samostatně zastupovat a podepisovat firmu. Jeho pravomoci mohly být omezeny jen tak, jak ukládal příslušný zákon o společnostech s ručením omezeným.²⁰³ Po vystoupení Jana Otty ze společnosti měli tvořit představenstvo společnosti dva jednatele, z nichž jedním by byl Jaroslav Otto. Druhý jednatel měl být volen valnou hromadu společníků vždy na dobu jednoho roku. Oba dva jednatele měli zastupovat a podepisovat firmu kolektivně. Jejich pravomoci měly být omezeny nad rámec zákona ve prospěch valné hromady společnosti. A to v těch případech, které „*se vymykají z rámce obvyklého obchodování*“. Valná hromada by tak např. musela souhlasit s vydáváním díla, jehož náklady by přesáhly 30 000 K. Poté, co by Jaroslav Otto získal případně všechny podíly ve společnosti, stal by se jejím jediným jednatelem. Jako jediný společník by měl pochopitelně pod kontrolou i usnesení valné hromady.

Z výše uvedených ustanovení vyplývá, že Jaroslav Otto měl podle společenské smlouvy mezi svými sourozenci přednostní postavení. Nejdůležitější bylo ustanovení, že až dosáhne 40 let věku, může převzít podíly ostatních společníků. Tím by se stal jediným majitelem Ottova nakladatelského závodu a jeho sestry společně se svými manžely by ztratily jakoukoliv možnost zasahovat do chodu společnosti. Je patrné, že Jan Otto v této době spojoval budoucí osud svého podniku se svým jediným synem.

Celá záležitost byla ale poněkud komplikovanější. Plánové zřízení uvedené společnosti s ručením omezeným a silné postavení Jaroslava Otty v jejím rámci bychom

²⁰² Věta, že by se představenstvo firmy mělo skládat kromě jednatele i z náhradníka, jímž se měl stát Jaroslav Otto, je však přeškrtnuta tužkou. Domnívám se, že to souvisí s následným nátlakem Ottových dcer na Jana Otta, aby revidoval svůj úmysl upřednostnit v záležitosti dědictví svého syna a jejich bratra. I k některým dalším ustanovením společenské smlouvy jsou tužku připsány korekce, které oslabují původně zamýšlenou roli Jaroslava Otty. Tyto změny však nebudu brát při představení podoby společenské smlouvy v potaz, neboť neodpovídají původním Ottovým intencím a vyplývají z následného nátlaku Ottových dcer a zeťů. O nátlaku Ottových dcer budu ještě samozřejmě mluvit.

²⁰³ Zákon č. 58/1906 ř. z.

měli chápat v souvislosti s jeho chystaným sňatkem s dcerou Josefa Richarda Vilímka ml. Marií (Mášou) Vilímkovou. Dokládají to zachované dokumenty v Ottově archívním fondu. Jedním z nich je např. koncept Ottova dopisu, ve kterém Vilímkovi představuje hlavní kontury chystané rodinné společnosti s ručením obmezeným. Dovolím si z něj ocitovat začátek: „*V záležitosti mého syna nemohu Vám ještě předložit návrhy smlouvy a stanov rodinné společnosti. Věc vyžaduje více času.*“²⁰⁴ V konceptu dalšího Ottova dopisu Vilímkovi stojí: „*V záležitosti mého syna provedu vše tak, jak jsme se uhlavili. Můžete se spolehnouti úplně. O smlouvě a stanovách společnosti s r.o. se pracuje a odevzdám Vám návrhy své k posouzení. Že by zasnoubení našich dětí záviselo na ujednání písemném, jsem nevěděl.*“²⁰⁵

Tyto Ottovy řádky naznačují, že Vilímek nechtěl dát souhlas k sňatku, dokud nebude vyjasněna a zajištěna budoucnost jeho potenciálního zetě. Navíc z nich vyplývá, že se Vilímek přímo podílel na přípravách k ustanovení zmíněné rodinné společnosti s ručením obmezeným, která měla převzít Ottovo nakladatelství. Také se zdá, že Vilímek tlačil na Jana Otta, aby pozice Jaroslava Otty byla v chystané společnosti co nejsilnější. To dokládá následující Ottova poznámka určená Vilímkovi: „*Jak jsme se dohodli, bude Jaro [Jaroslav Otto – S. H.] v nové společnosti spolumajitelem, tedy nikterak podřízeným. To snad stačí úplně. Že nemohu celý závod pouze jemu odevzdati, doufám, že uznáte sám.*“²⁰⁶ Vilímek měl pochopitelně vzhledem ke své dceři zájem na tom, aby jeho budoucí zeť pokud možno Ottův závod jednou zdědil. Otto si však nemohl dovolit úplně vynechat své dcery a navíc možná i trochu pochyboval, že by jeho syn byl vhodným nástupcem v čele jeho závodu.

L. K. Žižka zpětně (v 50. letech 20. století) charakterizoval Jaroslava Otta poměrně příkrými slovy: „*Syn se mu nepovedl, nevím čí vinou. Myslím, že to bylo jako u Urbánka, který také nevěděl, že má pět dětí. Vyndali mu ho z Obchodní akademie, ač Otto byl předsedou a jeho redaktor Zlaté Prahy Schulz profesorem. Poslal syna na zkušenou do Lipska, dovezl ho tam Wittler²⁰⁷, ale nedělalo to dobrotu. Upřímný deník Jaroslava Otty mám, není to čtení ani pro museum. Poslal ho na cesty, dopadlo to špatně, neznal cenu*

²⁰⁴ J. Otto J. R. Vilímkovi (koncept) b. d. (1912), LA PNP, fond Jan Otto.

²⁰⁵ J. Otto J. R. Vilímkovi (koncept) b. d. (1912), tamtéž.

²⁰⁶ Ottova poznámka určená Vilímkovi v záležitosti zřízení společnosti s. r. o., Doklady – podnikové, LA PNP, fond Jan Otto.

²⁰⁷ Gustav Wittler – zaměstnanec Ottova závodu.

peněz.²⁰⁸ Žižka se však mýlí v tom, že Jaroslav Otto nedostudoval Československou obchodní akademii. Podle seznamu absolventů této školy ji totiž absolvoval v roce 1901.²⁰⁹

Skutečností ale je, že mladý Otto rozmařile utrácel a jako příslušník tehdejší pražské zlaté mládeže si žil na vysoké noze. V jednom ze svých zápisníků Otto v souvislosti se synem napsal: „*Co jsem za něho musel platit dluhů.*“²¹⁰ Nezodpovědné zacházení Jaroslava Otty s penězi a skutečnost, že dělal dluhy, stála pravděpodobně za tím, že v roce 1907, kdy se stal zletilým, byla nad ním na neurčito prodloužena otcovská moc. Z otcovské moci propustil Jan Otto svého syna až v říjnu 1912 v jeho 29 letech v souvislosti s chystaným sňatkem s Marií Vilímkovou. Tímto Ottovým aktem nabyl jeho syn Jaroslav Otto teprve svéprávnosti.²¹¹

Jaroslav Otto v letech 1908 – 1911 udržoval milostný poměr s Emou Destinnovou, s níž se hodlal i oženit, ale narazil na rozhodný nesouhlas svého otce.²¹² O pět let starší Destinnová si Jaroslava Otta, který ji doprovázel např. během její operní sezony v New Yorku v Metropolitní opeře, de facto vydržovala a v roce 1913 po něm začala vymáhat dlužné peníze.²¹³ Byla pravděpodobně zhrzená kvůli jejich rozvodu a kvůli tomu, že si mladý Otto hodlal vzít Vilímkovu dceru. V dopisech své sestře Jetty Freyové z ledna a února 1913 označovala Jaroslava Otta např. za „*floutka švindliřského*“, „*darebáka*“ či „*ničemu*“.²¹⁴ Ten se nakonec asi zalekl, že by mu záležitost s dluhem mohla překazit sňatek (Destinnová hrozila, že o jeho dluhu řekne Vilímkovi²¹⁵) a zavázal se, že dluh vůči Destinnové, jenž činil 13 210 německých marek, uhradí.²¹⁶

Vzhledem k těmto okolnostem Otto možná váhal, zda má přenechat závod svému synovi. Nakonec si ho ale ve společenské smlouvě, jež ustanovovala zřízení zmíněné společnosti s ručením obmezeným, vybral za svého nástupce. Roli v tom sehrál evidentně nátlak Vilímka, který zajištění pozice Jaroslava Otty v Ottově podniku považoval za podmínku sňatku. Otto se nakonec podvolil. Ostatně v sňatku svého syna s Vilímkovou

²⁰⁸ ŽIŽKA, L. K., Jan Otto očima pamětníka, s. 3, LA PNP, fond L. K. Žižka.

²⁰⁹ Všeabsolventský adresář Československé akademie obchodní v Praze: Vydáný Spolkem absolventů Československé akademie obchodní ke jubilejnímu sjezdu absolventů i abiturientů akademie, pořádanému ve dnech 27. až 29. září 1922 na oslavu padesátého výročí založení ústavu, Praha: nákl. vl. 1922, s. 56.

²¹⁰ Zápisníky 1907 – 1916, LA PNP, fond Jan Otto.

²¹¹ Zplnoletnění Jaroslava Vladimíra Otty – dekret c. k. okresního soudu pro Horní Nové Město z 30. 10. 1912 č. P VIII 106/00, Osobní a rodinné doklady (Otto, Jaroslav Vladimír), LA PNP, fond Jan Otto.

²¹² POSPÍŠIL, M., Ema Destinnová: Česká pěvecká legenda, Praha: Brána 2008, s. 148 – 150.

²¹³ Viz výpisky z dopisů E. Destinnové své sestře Jetty Freyové, týkající se dluhu Jaroslava Otty, které mi laskavě poskytl PhDr. Aleš Zach, jenž je získal od PaedDr. Františka Fürbacha, který působí v muzeu Jindřichohradecka v Jindřichově Hradci.

²¹⁴ Tamtéž.

²¹⁵ E. Destinnová Jetty Freyové 27. 1. 1913, tamtéž.

²¹⁶ Viz přípis Dr. Kafky z 26. 3. 1913, Xerokopie dlužního úpisu J. V. Otty. I tyto dokumenty mi poskytl PhDr. Aleš Zach, který je obdržel od PaedDr. Františka Fürbacha.

dcerou viděl pravděpodobně příležitost, jak zintenzivnit spolupráci mezi oběma nakladatelskými závody. Ta probíhala od roku 1894, kdy se Otto s Vilímkem dohodli, že budou koordinovat svou ediční činnost, aby si zbytečně vzájemně nekonkurovali.²¹⁷ Stejný postoj jako Otto zastával patně i Vilímek. Z prohloubení spolupráce by totiž těžily oba dva nakladatelské závody. Možná Otto s Vilímkem uvažovali dokonce o tom, že by se jejich závody mohly v budoucnu sloučit.

Dne 2. listopadu 1912 v souvislosti s chystaným sňatkem byla uzavřena smlouva o darování. Otto v ní daroval svému synovi 200 000 K, jež měly být splatné v pěti ročních lhůtách rok od Ottovy smrti. Zároveň z této částky měl být Jaroslavu Ottovi od data jeho sňatku placen Janem Otto či později jeho dědici ve čtvrtletních lhůtách 5% úrok. Tato svatební smlouva též ustanovovala, že Jaroslav Otto bude spolu se svým otcem vést jeho nakladatelský závod. Za toto spolupůsobení ve vedení závodu měl Ottův syn obdržet ročně 6% z čistého zisku firmy, nejméně však 12 000 K. Toto ustanovení by platilo, i kdyby Otto přetvořil svůj závod ve společnost s ručením obmezeným. Součástí svatební smlouvy byla i Ottova poslední vůle. V ní prohlásil Jan Otto Jaroslava Ottu svým dědicem, přičemž mu měl připadnout stejný dědický podíl jako jeho sestřám. Následně Otto výslovně uvedl, že *„každé jeho pozdější poslední pořízení má býti neplatným potud, pokud by bylo v odporu s tímto posledním pořízením a bylo mu na újmu tj. Jaroslavu Ottovi.“*²¹⁸

Úmysl zřídit společnost s ručením obmezeným za podmínek, které zvýhodňovaly Jaroslava Ottu, a zmíněná svatební smlouva o darování vyvolaly reakci Ottových dcer, které se nehodlaly smířit spolu se svými manželi s tím, že by jednou Jaroslav Otto získal celý nakladatelský závod jejich otce. Dne 1. prosince 1912 zaslaly svému otci dopis, ve kterém žádaly, aby svou firmu přeměnil na rodinnou společnost, na které by všichni Ottovi potomci participovali stejným dílem. Jako ideální považovali správu této rodinné společnosti prostřednictvím kolektivní prokury. Z dopisu tak vyplývá, že Ottovy dcery chtěly ve firmě stejné postavení jako jejich bratr a nehodlaly se smířit s podřízeným postavením.²¹⁹

Jejich nátlak byl úspěšný. Dne 28. prosince 1912 Otto napsal závěť, v níž zrušil svou poslední vůli, jež byla součástí zmiňované svatební smlouvy ze dne 2. listopadu 1912. Co se

²¹⁷ Srov. korespondence Jana Otty s J. R. Vilímkem ml., LA PNP, fond Jan Otto; též ŠVEHLA, J., c. d., s. 66 – 67. Jejich dohoda neplatila samozřejmě absolutně. V roce 1907 se tak Otto odmítl vzdát vydání Cervantesova Dona Quijota, i když ho o to Vilímek požádal. Vilímek pak tuto knihu vůbec nevydal. Ottovo vydání Důmyslného rytíře Dona Quijota vyšlo v r. 1899. (Viz J. R. Vilímek J. Ottovi 25. 10. 1897, LA PNP fond Jan Otto, srov. též J. R. Vilímek J. Ottovi 2. 10., 15. 10. 1897, tamtéž; J. Otto J. R. Vilímkovi (koncept) 28. 10. 1897, tamtéž).

²¹⁸ Svatební smlouva o darování (Spis notářský z 2. 11. 1912, č. j. 54. 287), Osobní a rodinné doklady (Otto, Jaroslav Vladimír), LA PNP, fond Jan Otto.

²¹⁹ Dopis je uložen v korespondenci Jana Otty s Marií Mádlovou (Ottovou), LA PNP, fond Jan Otto.

týče dědiců, tak se nic v nové závěti nezměnilo. Ottovými dědici byli prohlášeni všechny jeho děti (popř. jejich rodiny) stejným dílem, takže na každého z nich měla připadnout pětina Ottova majetku. Otto však změnil své usnesení z 2. listopadu 1912, že každá jeho poslední vůle má být neplatná, pokud by byla „na újmu“ jeho synu Jaroslavovi. Nyní měla být každá Ottova závěť neplatná „pokud by bylo na újmu synu mému Jaroslavu neb ostatním dětem mým.“²²⁰

Důležitější byla skutečnost, že Jan Otto ustoupil od záměru zřídit společnost s r. o., která by převzala jeho nakladatelský závod. V lednu 1913 vyhotovil Jan Otto další závěť, kterou modifikoval v červnu 1915. Tato závěť nebyla v rozporu s předchozí z 28. prosince 1912, jen ji doplňovala. Nová závěť obsahovala i dvě usnesení ohledně nakladatelského závodu. Za prvé si Otto přál, aby jeho nakladatelský závod byl nadále veden pod dosavadní firmou J. Otto a to i tehdy, kdyby se přetvořil v rodinnou společnost s ručením obmezeným.²²¹ Je vidět, že Ottovi záleželo na tom, aby podnik i po jeho smrti nesl jeho jméno. Druhé usnesení znělo: „*Přeji si, aby závod můj zůstal majetkem mé rodiny, a spoléhám, že toto ustanovení bude v každém ohledu náležitě šetřeno. Jakákoliv změna mohla by se státi jen za souhlasu všech mých dětí.*“²²² Ottovy dcery tak dosáhly svého, neboť Jan Otto se touto závětí vzdal záměru, že jednou jeho závod převezme pouze jeho syn.

I když znění Ottovy závěti nevyklučovalo potenciální přetvoření Ottova závodu ve společnost s r. o., za Ottova života se to nestalo. Je zřejmé, že konflikty v rodině v otázce dědictví znemožňovaly najít konsensus v tom, jak by taková společnost měla přesně vypadat a především kým a jak by měla být řízena. I přesto, že nebyla zřízena společnost s r. o., sňatek Jaroslava Otty a Vilímkovy dcery Marie se uskutečnil, a to 26. dubna 1913.²²³ Zdá se, že Vilímkovi nakonec stačilo, že Jaroslav Otto byl ve smlouvě povolán svým otcem k spolupůsobení při vedení jeho závodu a byl mu garantován minimální roční příjem 12 000 K. Navíc, jak už bylo řečeno, byl si vědom výhod, které plynuly z toho, že se obě dvě nakladatelské rodiny spojily sňatkem.

Rodinné spory Otty hluboce zraňovaly. Vyplývá to z dopisu jeho syna Jaroslava ze srpna 1911²²⁴ a zejména z konceptu Ottova dopisu své dceři Marii: „*Myslím, že není ode mne neskromné, přál – li bych si na sklonku svého života trochu klidu a že mohu žádati, aby*

²²⁰ Ottova poslední vůle 28. 12. 1912, Osobní a rodinné doklady (Otto, Jan), LA PNP, fond Jan Otto.

²²¹ Ottova poslední vůle 8. 1. 1913 (upravena 12. 6. 1915), Osobní a rodinné doklady (Otto, Jan), LA PNP, fond Jan Otto.

²²² Tamtéž.

²²³ Národní listy 53, 25. 4. 1913 (ranní vydání), s. 3.

²²⁴ Jaroslav Vladimír Otto J. Ottovi 2. 8. 1911, LA PNP, fond Jan Otto.

na mé stáří byl brán ohled. Vystavěl jsem Zbr[aslav]²²⁵ a těšil se, že v kruhu své rodiny budu šťasten a spokojen a bolí mne, když vidím, jak zbytečně si vzájemně život ztrpčujete. Trochu shovívavosti, trochu sebezapření, odpuštění a nevykládati vše jen a jen nepříznivě a lecos bylo by pozbylo ostří. Nemusím ti připomínati, jak trpím [...] Po tom, co mluvil Jaro [syn Jaroslav Otto – S. H.] o hnusu ap., jsem mu domlouval a vytýkal jeho ukvapené, ostré řeči. [...] S Julinkou [dcera Julie Kuglerová – S. H.] jsem se chtěl domluvit a jen obava, abych se nerozčilil, nutila mne odkládati. Dr. H. (?) mi píše, že jsem utekl z Prahy, ano a více ještě ze Zbr[aslavi], kde jsem se jen trápil a byl těmi nešťastnými poměry rozrušen. Můžeš si představit, jak mi je, nezasloužím si to za nejlepší své snahy, práce a starosti.²²⁶

Otto v těchto řádcích vystupuje jako starý a zlomený muž, který už nemá žádnou energii rázně řešit rodinné spory, které ohrožovaly budoucnost jeho podniku, který budoval celý život. Proto také pod tlakem okolností svou závěť formuloval neutrálně, nekonkrétně a alibisticky. Jeho podmínkou bylo jen, aby si nakladatelský závod ponechal jeho jméno a aby zůstal majetkem jeho rodiny. Jak a kým by měl být po jeho smrti řízen, to Otto nestanovil. Vidíme, že se jednalo o výrazný krok zpět oproti jeho návrhu zřízení společnosti s r.o., který do detailů řešil budoucí podobu jeho podniku. Zde se nic takového nekonalo. Nedochoval se nám ani žádný jiný dokument, který by budoucí situaci v nakladatelství nějakým způsobem upravoval. Existovat mohl, ale události po Ottově smrti tomu nenapovídají.

Po Ottově smrti, 29. května 1916, se ujala řízení nakladatelství trojice ve složení Jaroslav Otto, Karel B. Mádl a Gustav Kugler, která měla zastupovat všechny dědice závodu, dokud nebude ukončeno pozůstalostní řízení. Ottova pozice zde byla silně znevýhodněna, neboť k podepisování firmy byli potřeba vždy dva ze jmenovaných, což Jaroslavu Ottovi, který měl patrně jako jediný syn svého otce ambici řídit závod sám²²⁷, znemožňovalo samostatné jednání.²²⁸ Naopak byl závislý na svých švagrech, kteří k rozhodování nepotřebovali jeho souhlas. Již v tomto můžeme vidět snahu odstavit Jaroslava Ottu od rozhodování v podniku.

Tyto intence a rodinný zápas vyvrcholily v roce 1917, kdy Ottovy dcery Marie Mádllová, Růžena Boettingerová, Milada Mayerová a Julie Kuglerová žádaly obchodní soud v Praze, aby výše uvedené rozhodnutí o podobě dočasné správy závodu zrušil a aby správa byla svěřena Karlu B. Mádlvi, Gustavu Kuglerovi, Růženě Boettingerové a Jaroslavu

²²⁵ Jan Otto má na mysli svou zbraslavskou vilu, kterou navrhl architekt Otakar Novotný, žák Jana Kotěry.

²²⁶ J. Otto M. Mádlové (koncept) b. d., LA PNP, fond Jan Otto.

²²⁷ Srov. Jaroslav Vladimír Otto J. Ottovi 2. 8. 1911, LA PNP, fond Jan Otto a ŽIŽKA, L. K., Já u Ottů (Dvacet let s Janem Ottou), s. 22, LA PNP, fond L. K. Žižka.

²²⁸ SOA Praha, KSO Praha, Fasc. Jd. VI – 171, firma J. Otto, kr. č. 458, Usnesení c. k. obchodního soudu v Praze z 6. 10. 1916, č. j. A 17/16 – 31.

Mayerovi, což byl syn Milady Mayerové a jejího zemřelého manžela Františka Mayera.²²⁹ Tento krok sledoval jediný cíl, a to vyloučit ze správy pozůstalostního jmění Jaroslava Ottu, čímž zápas o dědictví dosáhl neslavného vrcholu. Jaroslav Otto se vyslovil proti jejich návrhu a uvedl, že podle dohody, kterou učinil se svými sestrami, nemůže být vyloučen ze správy závodu. Existenci takové dohody jeho sestry popřely. Obchodní soud pak prohlásil, že není v jeho kompetenci o celé věci rozhodnout, neboť podle jeho názoru žádost Ottových dcer spadala pod soukromé právo.²³⁰

V roce 1919 byla mezi jednotlivými účastníky dědického řízení učiněna smírná dohoda. Bylo rozhodnuto zřídit společnost s r. o., která převzala Ottův nakladatelský a knihkupecký závod včetně filiálky ve Vídni. Firma s názvem Nakladatelství J. Otto, společnost s r. o. s kmenovým kapitálem 1 mil. K se konstitovala na základě společenské smlouvy dne 31. ledna 1920 a do obchodního rejstříku byla zapsána v březnu téhož roku. Společníky se stali všichni Ottovi dědicové, tedy Jaroslav Otto a Ottovy dcery, resp. jejich rodinní příslušníci (manželé, děti), na které byla převedena část jejich dědických podílů. Dozorčí rada se měla skládat z pěti členů, každý dědic tam mohl vyslat svého reprezentanta. Na jednání společnosti se museli shodnout všichni dědici. To byl patrně důvod, proč byl vybrán jedinec mimo rodinu a závod. Stal se jím Rostislav Řivnáč, syn významného pražského knihkupce a blízkého přítele Jana Ottu Antonína Řivnáče. Rostislav Řivnáč, který v letech 1909 – 1918 působil v nakladatelské, knihkupecké a tiskařské společnosti M. O. Volf v Petrohradě, zastával ve firmě Nakladatelství J. Otto, společnost s r. o. vedle funkce jednatele i funkci ředitele a později se stal i společníkem této firmy.²³¹ Co se týče Jaroslava Ottu, tak ten se ve firmě patrně neangažoval, i když si v ní ponechal po nějaký čas podíl.²³²

Události po Ottově smrti tak nastartovaly pozvolný úpadek Ottova nakladatelského závodu. Hlavním důvodem tohoto úpadku byla skutečnost, že nakladatelství nezareagovalo na změněnou společenskou situaci, která nastala vznikem Československé republiky. Firma neproměnila svůj styl práce a i svým okruhem autorů zůstala zakotvena v předválečných poměrech.²³³ Její nakladatelský program neakcentoval sociální a kulturní změny, ke kterým

²²⁹ Usnesení c. k. obchodního soudu v Praze 2. 10. 1917, č. j. A 17/16 – 76 (opis), Osobní a rodinné doklady (Otto, Jaroslav Vladimír), LA PNP, fond Jan Otto.

²³⁰ Tamtéž.

²³¹ SOA Praha, KSO Praha, Fasc. Jd. VI – 171, firma J. Otto, kr. č. 458, Dohoda u obchodního soudu o zřízení společnosti s r. o. ze 7. 7. 1919, Usnesení z 26. 3. 1919, JUDr. Antonín Schauer Obchodnímu soudu v Praze 25. 6. 1919, Zápis firmy do obchodního rejstříku 12. 3. 1920; Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce, 3. díl, M – Ř, sv. I, M – O, s. 716.

²³² V roce 1924 a 1925 jednal Rostislav Řivnáč s Jaroslavem Ottou o převzetí jeho podílu ve firmě – viz Rostislav Řivnáč dozorčí radě Nakladatelství J. Otto s. r. o. 8. 11. 1925, Osobní a rodinné doklady (Otto, Jaroslav Vladimír), LA PNP, fond Jan Otto.

²³³ ZACH, A., Jan Otto, in: Knihkupec a nakladatel, roč. 3 (17), 1998, č. 7 – 8, s. 20.

po roce 1918 ve společnosti došlo. Výsledkem byly rostoucí finanční obtíže, které vyvrcholily v letech 1935 – 1936 rozprodáním většiny děl, edic a sbírek jiným nakladatelstvím. Oficiální konec firmy pak nastal v roce 1949 se zrušením soukromých nakladatelství.

Podniku také neprospělo, že představitelům závodu před příchodem Rostislava Řivnáče, jenž nebyl ale dostatečně obeznámený s poměry na českém knižním trhu, chyběly jakékoliv výraznější zkušenosti z nakladatelské a knihkupecké oblasti (snad až na Jaroslavu Ottu, který byl ale odsunut na vedlejší kolej). Je pravděpodobné, že na této situaci nesl svůj podíl samotný Jan Otto, neboť podle L. K. Žižky své dcery a zetě nezasvětil do řízení závodu.²³⁴ Ti v něm tak mohli vidět pouze „zlatý důl“, který by saturoval jejich materiální zájmy, aniž by si reálně uvědomovali, kolik práce a úsilí v pozadí Ottova podnikatelského úspěchu stálo. Navíc období 1916 – 1919 bylo obdobím tvrdých dědických sporů, které závodu škodily. Ottovy dcery a jejich manželé sice společně vystupovali proti Jaroslavu Ottovi, ale konflikty byly i mezi nimi.²³⁵ Lze předpokládat, že přetrvaly i po roce 1919, kdy bylo dědické řízení ukončeno a zřízena společnost s r. o.

Podnik sice stagnoval už na konci Ottova života, ale myslím si, že se nedalo čekat od starého nakladatele, aby náhle změnil svůj přístup k nakladatelské činnosti, který se mu ostatně tak vyplatil. Ottovou největší chybou nebylo, že nedokázal zareagovat na změněnou dobovou situaci, ale to, že nedokázal rázně vyřešit spory v rodině a zajistit svému podniku důstojného nástupce, jenž by dokázal adaptovat fungování nakladatelství a jeho ediční profil na poměry samostatné republiky. Otázkou ale zůstává, jaké měl v tomto směru možnosti. Jeho syn Jaroslav Otto nebyl úplně vhodným kandidátem, pokud vezmeme v potaz výše naznačené informace o jeho osobnosti. Přesto uvažoval o Jaroslavu Ottovi v jistý čas jako o svém jediném nástupci. Toto své rozhodnutí ale pod tlakem svých dcer a jejich manželů změnil.

Pak už mu zbývali jen jeho zeťové, případně nějaký pracovník ze závodu²³⁶, či někdo úplně cizí, jako byl později Rostislav Řivnáč. To bychom se ale dostali na tenkou hranici spekulací, faktem zůstává, že o budoucnost Ottova podniku se odehrál tvrdý rodinný boj, který se rozhodně nevedl v rukavičkách a pod jehož pokličku už dnes těžko nahlédneme. Jako zajímavý doklad nám zde může posloužit v Ottově pozůstalosti dochovaná „*Vysvětlení*

²³⁴ ŽIŽKA, L. K., Já u Ottů (Dvacet let s Janem Ottou), s. 22, LA PNP, fond L. K. Žižka.

²³⁵ Tamtéž; Srov. i Jaroslav Vladimír Otto J. Ottovi 2. 8. 1911, LA PNP, fond Jan Otto.

²³⁶ Na vedoucí místo v podniku po Ottově smrti aspiroval zřejmě L. K. Žižka. (ŽIŽKA, L. K., Paměti a osudy: Knihkupecké vzpomínky na léta 1871 - 1884, s. 452).

budoucímu „ottovskému“ badateli“²³⁷ jehož autora bohužel neznáme. Byl jím však někdo blízký Jaroslavu Ottovi, neboť v této zprávě obviňuje dcery Jana Otty a jejich manžely, že po Ottově smrti zfalšovali jeho závěť, která původně ustanovovala jediným dědicem Ottova nakladatelského závodu Jaroslava Ottu. Autor tvrdí, že „spolek těchto osmi osob [tzn. Ottovy dcery a zeťové] překoncipoval pak neprodleně znění závěti v tom smyslu, že si Jan Otto přeje, aby se vedení závodu ujala tato „osmičlenná rada“, čímž však byl Jaroslav Vladimír Otto z dědického podílu i práce v otcově nakladatelství zcela vyloučen.“

Celé tvrzení o zfalšované závěti je po mém soudu třeba odmítnout, a to na základě skutečnosti, že obsahuje nepravdivé informace. Žádná z Ottových závětí, podle kterých se řídilo dědické řízení, nevyklučovala Jaroslava Ottu z dědictví, měl stejný dědický nárok jako jeho sestry a navíc po smrti svého otce společně se svými švagry Kuglerem a Mádlem byl pověřen řízením závodu. O „osmičlenné radě“ není nikde zmínka a navíc jeden z Ottových zeťů nebyl v době Ottova úmrtí už na živu, přičemž zmíněné „Vysvětlení“ tuto skutečnost nebere v potaz.

Přesto ho v obecné rovině považuji za zajímavé svědectví, jaké v Ottově rodině zavládly vztahy. Z tohoto pohledu není důležité, že informace ve „Vysvětlení“ nejsou pravdivé, ale to, že někdo vůbec s takovými závažnými obviněními, byť zpětně,²³⁸ přišel. To jen naznačuje, jaké vzájemné animozity ovládly Ottovu rodinu, jež se stala místem dědických střetů, které firmu jen poškozovaly. Navíc nic nenasvědčuje tomu, že by byly vyvolány nějakými různými koncepcemi v otázce budoucího směřování Ottova podniku. Převládly zde čistě osobní, materiální zájmy, které měly být skrze nakladatelství naplněny. Události v Ottově rodině mohou posloužit jako varovné memento, kam až může dojít situace, když úspěšný podnikatel nemá vhodné dědice, kteří by se byli schopni ujmout jeho celoživotního díla. V dědických bojích před a po Ottově smrti tak můžeme vidět prvopočátek úpadku Ottovy firmy, která hrála tak dlouho prim v českém nakladatelském světě.

²³⁷ Vysvětlení budoucímu „ottovskému“ badateli b. d., Osobní a rodinné doklady (Otto, Jaroslav Vladimír), LA PNP, fond Jan Otto.

²³⁸ Bylo určitě napsáno po smrti Jaroslava Otty v r. 1942, neboť jeho smrt v tomto roce je v textu zmíněna.

4. Ediční činnost Ottova nakladatelství a Ottovo postavení v rámci knihkupecké obce a slovanského světa

4. 1. Profil ediční činnosti a Ottův přístup k nakladatelskému podnikání

Jan Otto zahájil svoji nakladatelskou činnost v roce 1871 dle vzoru již zmíněné *Malice lidu* edicemi *Osvěta Lidu* a *Laciná knihovna národní*. Obě dvě knižnice se obracely především na čtenáře z nižších sociálních vrstev. *Laciná knihovna národní* byla zamýšlena jako protipól tzv. literatury krvavé a měla sloužit ke kultivaci těchto sociálních vrstev.²³⁹ Edice *Osvěta lidu* přímo souvisela se spolkem pro „veřejné populární přednášky“ *Osvěta*, který založil Otto ještě jako disponent v podniku bratří Grégrů. Spolek *Osvěta* zahájil svou činnost v březnu 1870 a měl složit k vzdělávání lidových vrstev. Přednášky byly zaměřeny nejen na témata z české historie, ale i na aktuální otázky, jako byl rozvoj průmyslu a jeho organizačních forem, na představení nových vynálezů apod.²⁴⁰ Podobně jako *Malice lidu* měla *Osvěta* a na ní navázaná knižnice *Osvěta lidu* vychovávat nejširší vrstvy českého obyvatelstva v intencích českého nacionalismu. Ostatně od *Malice lidu* převzaly *Osvěta* i *Osvěta lidu* její heslo „*Osvětou k svobodě*“! Příbuznost *Malice lidu* s *Osvětou lidu* dokládá i podobná grafická úprava obou dvou edic.²⁴¹

To, že v počátcích své nakladatelské činnosti byl Otto výrazně ovlivněn svým působením v podniku bratří Grégrů a svou funkcí jednatele *Malice lidu*, potvrzuje i vydávání knižnice *Malice průmyslnická*, která byla jako *Malice lidu* organizována na spolkovém základě.²⁴² *Malice průmyslnická* obsahovala poučné spisy pro řemeslníky, dělníky či živnostníky. Nejširším vrstvám byl určen humoristický, obrázkový a nepolitický týdeník *Paleček*, který vycházel v Ottově nakladatelství v letech 1872 – 1878. V počátcích své nakladatelské činnosti se tak Jan Otto obracel především k nižším sociálním vrstvám, ale již v roce 1876 založil edici *Salónní bibliotéka*, kterou lze chápat jako protějšek *Laciné knihovny národní*.²⁴³ *Salónní bibliotéka* se zaměřovala svým edičním profilem na střední vzdělanější, měšťanské vrstvy.

²³⁹ PRAŽÁK, A., Čtyřicet let české literatury v Ottově tisku a nákladu, in: Seznam knih, časopisů, hudebnin a děl uměleckých, kteréž vlastním nákladem vydal J. Otto v Praze, Karlovo nám. 34: 1871-1911, s. X – XI.

²⁴⁰ THON, J., *Osvětou k svobodě*, s. 225.

²⁴¹ Tamtéž, s. 226.

²⁴² Tamtéž, s. 229.

²⁴³ Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce, 3. díl, M – Ř, sv. 1, M – O, s. 717.

Mezi další Ottovy knihovny patřily např. *Sborník světové poezie*, *Anglická knihovna*, *Ruská knihovna* i nejvýznamnější a nejrozšířenější Ottova edice *Světová knihovna*, která vycházela od roku 1897. Středním vrstvám byly určeny Ottovy časopisy *Zlatá Praha*, *Lumír* či *Osvěta*, nižším vrstvám pak lidová obdoba *Zlaté Prahy*, jež nesla název *Besedy lidu*. Časopisy *Besedy Lidu*, *Lumír a Zlatá Praha* měly zároveň své knižní přílohy – *Knihovnu Besed lidu*, *Knihovnu Lumíru a Knihovnu Zlaté Prahy*. *Zlatá Praha* měla dokonce i svou hudební přílohu. Ottovo nakladatelství také vydávalo sebrané spisy předních českých autorů (např. Jakuba Arbes, Josefa Václava Sládka, Karolíny Světlé, Jaroslava Vrchlického, Zikmunda Wintra a především Aloise Jiráska, který byl Ottovým nejvýnosnějším autorem²⁴⁴).

V úvodním přehledu vývoje českého nakladatelského a knihkupeckého podnikání bylo konstatováno, že od 80. let 19. století v souvislosti s rozvojem české vědy a kultury docházelo k zvědečtění vydavatelského profilu některých českých nakladatelství. Mezi ně můžeme zařadit i Ottovo nakladatelství. V Ottově nakladatelství vycházely také četné vědecké časopisy jako *Athenaeum*, *Obzor národohospodářský*, *Sborník historický*, *Sborník slovanský*, *Sborník zeměpisný* či *Živa*. Ottovým nakladatelstvím byly vydávány též samostatné vědecké práce, ať už z historie, z filozofie, z práva, z národního hospodářství nebo z přírodních věd apod. Vrcholným Ottovým nakladatelským počinem v oblasti vědy, ale i celkově, byl *Ottův slovník naučný*, který vycházel v letech 1888 – 1909 a je celkem tvořen 28 svazky včetně posledního svazku *Doplňků*.

Mezi další encyklopedická díla Ottova nakladatelství patřily trojsvazkový *Ottův obchodní slovník*, nedokončený *Ottův divadelní slovník* či *Slovník zdravotní*. Mezi odborné práce spadalo též vydání *Života zvířat* od německého zoologa Alfreda Edmunda Brehma. Otto vydával také publikace vědecky – populární. Byly jimi edice *Politická bibliotéka česká*, *Sbírka spisů filosofických*, *Sbírka přednášek a rozprav*, *Sborník spisů politických a národohospodářských* či již zmíněná *Osvěta lidu*. V roce 1883 byl Otto jmenován knihkupcem české univerzity, čímž česká univerzita, která vznikla o rok dříve rozdělením Karlo – Ferdinandovy univerzity na německou a českou část, ocenila Ottovy nakladatelské zásluhy na poli vědecké literatury.²⁴⁵ Přitom měl Otto většinu velkých nakladatelských vědeckých počínů před sebou (zejména *OSN*). Obdržené ocenění bylo velmi prestižní a Jan Otto si jej logicky velmi vážil. Z tohoto důvodu musel František Kohout, když přebíral Ottovo knihkupectví v roce 1884, souhlasit s tím, že titul univerzitního knihkupce zůstane

²⁴⁴ ŠVEHLA, J., c. d., s. 144.

²⁴⁵ Česká univerzita Karlo – Ferdinandova J. Ottovi 27. 3 1883, Korporace, LA PNP, fond Jan Otto; ŠVEHLA, J., c. d., s. 47.

Janu Ottovi.²⁴⁶ Zmíněný titul byl totiž osobním Ottovým vyznamenáním a nevázal se na vlastnictví knihkupectví.²⁴⁷ Otto si jej tak podržel až do své smrti.²⁴⁸

Ottovou péčí rovněž vyšly četné jazykové slovníky, učebnice, zeměpisné atlasy, publikace pro ženy (edice *Ženská bibliotéka* a časopis *Ženský svět*), pro mládež (časopis *Budečská zahrada*, knihnice *Česká knihovna zábavy a poučení*, *Laciná bibliotéka pro mládež* a *Zábavné čtení pro mládež*), pro řemesla a menší průmysl (časopisy *Hlasy řemeslnické*, *Listy průmyslové* a již uvedená edice *Malice průmyslnická*). Otto vydával také zemědělské periodikum *Pražské hospodářské noviny*, týdeník *Posel z Budče*, který byl určen národnímu učitelstvu, či edici *Lidové rozpravy lékařské*, což byla sbírka „populárně psaných spisů o běžných, obecně zajímavých nebo prakticky důležitých předmětech z nejširšího oboru lékařství theoretického a praktického.“²⁴⁹

Součástí Ottovy ediční činnosti byla i reprezentační díla národního charakteru (*Národní divadlo v Praze*, *Národopisná výstava československá* a souborné dílo *Čechy*), cestopisy (např. E. Holub), hudebniny, výtvarné publikace, reprodukce obrazů a samozřejmě i kalendáře. K uvedeným edicím a časopisům je nutno podotknout, že nevycházely samozřejmě po celou dobu Ottovy nakladatelské činnosti, a to nejen z důvodu, že jejich vydávání bylo zahájeno až po roce 1871, ale také proto, že byly po nějakém čase z malého zájmu a finanční nerentability zastaveny. Jak už bylo uvedeno na jiném místě, nejvýznamnějšími edičními podniky Jana Otty bylo reprezentativní dílo *Čechy*, týdeník *Zlatá Praha*, *Ottův slovník naučný* a knihnice *Světová knihovna*. Otto si pak nejvíce cenil *Naučného slovníku*. Ve své závěti totiž uvedl, že „velikou cenu pro své [správně mé – S. H.] dědice má *Ottův Slovník naučný* a ponese při dobrém vedení a dalším vydávání značný zisk. *Přeji si, aby se největšímu (sic!) podniku mému věnovala všechna péče, aby i nadále zůstal s mým jménem spojen, totiž aby se titul „Ottův Sl[ovník] Naučný“ neměnil a tím památka na jeho zakladatele se udržela i na doby pozdější“*.²⁵⁰

Předložený přehled Ottovy nakladatelské produkce není zdaleka kompletní. Přesto je na základě mého soudu dostatečně reprezentativní na to, abychom mohli konstatovat, že se Jan Otto snažil o univerzální nakladatelský program, kterým se obracel na veškeré složky a

²⁴⁶ Koncepty smlouvy z r. 1883 o prodeji knihkupectví F. Kohoutovi, Korespondence (Kohout, František), LA PNP, fond Jan Otto.

²⁴⁷ Opis dopisu Akademického senátu české univerzity v Praze firmě Bursík a Kohout ze 4. 2. 1885, Korporace – Bursík a Kohout, knihkupectví Praha, LA PNP, fond Jan Otto.

²⁴⁸ Viz Ottovo úmrtní oznámení, Osobní a rodinné doklady – Otto Jan, LA PNP, fond Jan Otto.

²⁴⁹ Seznam knih, časopisů, hudebnin a děl uměleckých, kteréž vlastním nákladem vydal J. Otto v Praze, Karlovo nám. 34: 1871-1911, s. 110.

²⁵⁰ Ottova poslední vůle 8. 1. 1913 (upravena 12. 6. 1915), Osobní a rodinné doklady (Otto, Jan), LA PNP, fond Jan Otto.

sociální skupiny české národní společnosti. Příznačné pro něj však bylo, že nevydával literární brak, jakým byly např. tzv. krvavé romány či červená knihovna. Otto se naopak snažil prostřednictvím své nakladatelské činnosti nižší vrstvy obyvatelstva vzdělávat a kultivovat. Ottův program nebyl „*myšlenkově vyhraněný*“, nesoustředil se na určitý „*ideový okruh nebo cíl*.“ Znakem Ottova nakladatelského podniku byl od počátku „*ideový eklekticismus*“ a „*nakladatelský universalismus*“.²⁵¹ Svou nakladatelskou produkcí se Otto snažil obsáhnout veškeré literární potřeby českého národa.

Pokud se podíváme na jeho dva největší nakladatelské konkurenty Vilímka ml. a Topiče, zjistíme, že jejich nakladatelský profil nebyl tak univerzální jako ten Ottův. Vilímek měl sice též programově nevyhraněnou produkci, která se zaměřovala na nejširší čtenářské vrstvy, ale přece jen v jeho edičním profilu převažovaly překlady soudobé beletrie, literatura pro děti a mládež či populárně – naučné spisy.²⁵² Jádrem nakladatelské produkce Františka Topiče byly knihy soudobých českých autorů. Později byly k nim připojeny výpravné publikace o českém výtvarném umění, populárně – naučná literatura či přeložená beletrie.²⁵³

Lze tak konstatovat, že Jan Otto mezi nimi vyčníval šíří svého vydavatelského záběru i velkými ambiciózními projekty (*Ottův slovník naučný, Čechy*), což mu zajistilo přední místo mezi českými nakladateli. Ostatně sám v roce 1911 v předmluvě v jubilejním katalogu nakladatelství za léta 1871 - 1911 napsal: „*Od počátku své činnosti měl jsem za přední svůj cíl rozhojnění českého písemnictví, rozšíření české knihy i mezi nejširšími vrstvami našeho národa. Za cílem tímto kráčet jsem a kráčím dosud již po 40 let, těše se z každého úspěchu, kterého se nám podařilo dosíci.*“²⁵⁴ Šíře a zaměření nakladatelského programu tomu odpovídala.

Symptomatickým znakem Ottovy nakladatelské činnosti byla snaha o nekonfliktnost. V Ottových edicích a časopisech byly sice zastoupeny různé umělecké směry a protichůdné názory, ale na druhou stranu se snažil Otto ve svých publikacích vyhýbat jakýmkoliv ostrým politickým a uměleckým střetům.²⁵⁵ Dohlížel tak na redaktory časopisů, aby tituly, jež měli na starosti, nevyužívali k osobním polemikám a zároveň jim zakazoval komentovat každodenní zápasy politických stran a angažovat se v uměleckých střetech.²⁵⁶ Když v roce

²⁵¹ THON, J., Nakladatel Jan Laichter, in: HORÁK, J. (ed.), Jan Laichter: Život a dílo, vzpomínky a úvahy, Praha: Svaz knihkupců a nakladatelů 1935, s. 18 – 19.

²⁵² Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce, 4. díl, S - Ž, sv. II, U – Ž, dodatky, Praha: Academia 2008, s. 1339.

²⁵³ Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce, 4. díl, S - Ž, sv. I, S - T, Praha: Academia 2008, s. 975.

²⁵⁴ Seznam knih, časopisů, hudebnin a děl uměleckých, kteréž vlastním nákladem vydal J. Otto v Praze, Karlovo nám. 34: 1871-1911, Ottova předmluva na začátku publikace.

²⁵⁵ Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce, 3. díl, M – Ř, sv. I, M – O, s. 716.

²⁵⁶ ŠVEHLA, J., c. d., s. 57.

1898 uzavíral Otto redaktorskou smlouvu s Jaroslavem Kvapilem v případě *Zlaté Prahy*, tak se Kvapil musel zavázat, že *Zlatá Praha* pod jeho vedením zůstane nestranným a nepolemickým rodinným listem.²⁵⁷

Kvapil později vzpomínal na Ottovu opatrnost a jeho snahu nevyvolat žádnou kontroverzi. V roce 1900 mu tak Otto nedovolil dát do *Zlaté Prahy* podobizny „obrazoborce“ Tomáše Garrigua Masaryka, když se pozdější první československý prezident dožil 50 let.²⁵⁸ Nepochybně k tomu přispěla i Masarykova angažovanost v právě probíhající hilsneriádě. V roce 1904 zase Otto neumožnil Kvapilovi uveřejnit ve *Zlaté Praze* jeho článek u příležitosti prvního odchodu herce Jakuba Seiferta z Národního divadla, protože se mu zdál „trochu jízlivým v té slavnostní chvíli“.²⁵⁹ Ottovi vadily i literární polemiky v *Lumíru* za redaktora Václava Hladíka a z tohoto důvodu zasahoval do obsahu časopisu.²⁶⁰ Otto též nerad přijímal do svého nákladu příliš kritická díla, i za předpokladu, že daná kritika byla oprávněná.²⁶¹

I přes to, že se snažil Otto vyhýbat ve svých publikacích politickým střetům, vydával dvě edice, jež se týkaly politiky. Byla to *Politická bibliotéka česká* (založena 1880). Na ní navázal v roce 1898 *Sborník spisů politických a národohospodářských*. I v těchto dvou edicích však nebyly zastoupeny žádné kontroverzní či polemická díla, i když druhá jmenovaná edice vycházela péčí Klubu národní strany svobodomyšlné. Navíc obě dvě edice neobsahovaly příliš svazků.²⁶² Typické je i to, že Otto vydal nejen výbor z řečí svého mladočeského přítele a názorového souputníka Karla Sladkovského, ale i řeči jeho staročeského politického protivníka Františka Ladislava Riegra na půdě zákonodárných sborů, což nám jen potvrzuje Ottův nadstranický přístup k podnikání.

Jediným Ottovým výrazným nakladatelským počinem, který reflektoval aktuální politickou situaci, byla v letech 1904 – 1911 *Slavische Romanbibliothek*.²⁶³ Otto se prostřednictvím německých překladů (byly určeny nejen pro rakouský, ale i pro německý trh) pokusil šířit českou a slovanskou literaturu mezi německé čtenáře a tím překlenout stále se zvětšující příkop mezi Čechy a Němci. V projektu *Slavische Romanbibliothek* prokázal Otto podnikatelskou a politickou naivitu, neboť podobný podnik v době, kdy už existoval

²⁵⁷ Tamtéž, s. 206.

²⁵⁸ KVAPIL, J., O čem vím: Sto kapitol o lidech a dějích z mého života, Praha: Orbis 1932, s. 266.

²⁵⁹ Tamtéž.

²⁶⁰ ŠVEHLA, J., c. d., s. 223.

²⁶¹ Tamtéž, s. 77.

²⁶² Srov. Seznam knih, časopisů, hudebnin a děl uměleckých, kteréž vlastním nákladem vydal J. Otto v Praze, Karlovo nám. 34: 1871-1911, s. 109.

²⁶³ Srov. ŠVEHLA, J., c. d., s. 91 – 92; ŽIŽKA, L. K., Jan Otto očima pamětníka, s. 11, LA PNP, fond L. K. Žižka.

nepokrytý antagonismus mezi Čechy na jedné a Němci na druhé straně, neměl mnoho nadějí na úspěch.

Navíc německé čtenáře mohli těžko zaujmout takoví Jiráskovi *Psohlavci* (*Chodische Freiheitskämpfer*) či vysloveně protiněmecká (sic!) epopěj stejného autora *Proti všem* (*Wider alle Welt*), což byla díla, jež svým tématem a vyzněním byla určena výhradně pro českého čtenáře. Přesto obě dvě knihy vyšly v rámci této edice. Navíc německé překlady českých děl neměly být údajně příliš kvalitní.²⁶⁴ Za této konstelace se nelze divit, že *Slavische Romanbibliothek* narazila na nezájem německých čtenářů a byla po osmi letech zastavena. Ottova snaha vytvořit touto edicí „kulturní most mezi Slovany a Němci“²⁶⁵ tak skončila neúspěchem.

V tomto ohledu je zajímavé, že již v 80. letech 19. století udělal obdobnou zkušenost. Plánoval totiž vydat pětidílnou německou verzi nacionálně laděného díla *Čechy*. I německé vydání *Čech* mělo podle Ottova úmyslu sloužit jako zprostředkující ediční počín, a to mezi Němci a Čechy obývající území Království českého. I tato publikace však evidentně narazila na nezájem německých čtenářů, poněvadž došlo k vydání pouze jednoho dílu (*Der Böhmerwald*).²⁶⁶ Záležitost německého vydání *Čech* a edice *Slavische Romanbibliothek* ukazují, že si Jan Otto neuvědomoval, že podobná díla nemohou oslovit německého čtenáře. Ottův nakladatelský program byl hluboce zakotven v kulturním a nacionálním milieu české společnosti. Oba dva zmiňované neúspěšné projekty naznačují, že jej nedokázal opustit, i v případě, kdy usiloval o jinonárodnostní klientelu.

Nadstranický Ottův přístup k podnikání a snaha vyhýbat se ve svém edičním programu jakýmkoliv polemikám a kontroverzím vyplývala podle mého soudu z toho, že Otto chápal své podnikání především jako službu svému národu, jako integrační národní prostředek, pomocí něhož by se zasloužil o kulturní a vědecké povznesení celého českého národa, nikoliv jen jedné jeho části. Jeho podnikatelská činnost tak v sobě ukrývala nutnost vystříhat se jakýchkoliv politických nebo názorových kontroverzí. Vždyť k tomu musel spolupracovat s autory a umělci nejrůznějších politických a názorových proudů a jakákoliv pochybnost, že straní určité skupině, by ho mohla dostat do centra vášnivých polemik a ohrozit integrační „národní roli“. Ze stejné pozice přistupoval Otto i ke své veřejné a politické činnosti.²⁶⁷

²⁶⁴ ŽIŽKA, L. K., Jan Otto očima pamětníka, s. 11, LA PNP, fond L. K. Žižka.

²⁶⁵ ŠVEHLA, J., c. d., s. 92. To by potvrdzovalo i mé zběžné prolistování německého překladu zmíněné knihy *Proti všem* (*Wider alle Welt*).

²⁶⁶ ŠVEHLA, J., c. d., s. 100, 104.

²⁶⁷ Srov. HERC, S., Jan Otto, podnikatel, politik a kulturní činitel, s. 28 – 45.

Za těchto okolností se nelze divit tomu, že Jan Otto v roce 1886 přestal vydávat Masarykovo *Athenaeum*, které u něj vycházelo od roku 1883, když se tato kritická revue a Masaryk začali angažovat ve sporech o rukopisy.²⁶⁸ Podle Švehly i přes výše řečené Otto jeden čas uvažoval, že by začal vydávat politický list. K tomu sice nedošlo, ale symptomatické je, že tento list chtěl zahájit článkem „*Neperme se, ale raději pracujme*“!²⁶⁹ To jen potvrzuje, že Otto se snažil svým podnikatelským a veřejným působením společnost stmelovat, a to na bázi kultury a vědění, nikoliv štěpit.

4. 2. Ottovo postavení v rámci knihkupecké obce a slovanského světa

Jan Otto získal mimořádný kredit v české knihkupecké obci nejen na základě své úspěšné a rozsáhlé nakladatelské činnosti, ale i díky svým aktivitám, jež sledovaly emancipaci nacionálně českého nakladatelského a knihkupeckého podnikání v rámci stavovských institucí. V roce 1879 vypracovali F. Dattel, J. Otto a F. A. Urbánek návrh stanov Spolku českých knihkupců a nakladatelů. Návrh stanov byl schválen beze změny na ustavující valné hromadě dne 2. listopadu 1879.²⁷⁰ Spolek českých knihkupců a nakladatelů lze chápat jako protiváhu pražského Grémia knihkupců a nakladatelů, což byla živnostenská organizace s povinným členstvím. To bylo sice utrakvistické, ale německé firmy v něm měly převahu. Německou převahu v grémiu se ale podařilo zlomit. Stalo se tak v roce 1887, kdy byl zvolen čistě český výbor.²⁷¹ Otto se na tomto nacionálním „převratu“ podílel.²⁷² Definitivně českým se stalo Grémium knihkupců a nakladatelů v Praze o dva roky později, v roce 1889. V tomto roce byla totiž schválena změna gremiálních stanov, na jejímž základě se staly členy pražského grémia i předměstské firmy, které byly ale většinou české.²⁷³ Činnost Spolku českých knihkupců a nakladatelů a Grémia nebyla pochopitelně jen nacionálního charakteru, ale obě dvě instituce hájily především zájmy nakladatelského a knihkupeckého stavu jako celku. Vytvářely mj. obchodní pravidla a usilovaly o kultivaci stavovských poměrů.

²⁶⁸ Srov. ŠVEHLA, c. d., s. 175, 235; T. G. Masaryk J. Ottovi 16. 5. 1886, 26. 9. 1886, LA PNP, fond Jan Otto, HERBEN, J., *Kniha vzpomínek*, Praha: Družstevní práce 1935, s. 267 – 270.

²⁶⁹ ŠVEHLA, c. d., s. 175.

²⁷⁰ KRÁLOVEC, K., *Třicet let spolku českých knihkupců a nakladatelů 1879 – 1909*, Praha: Spolek českých knihkupců a nakladatelů 1909, s. 12 – 13.

²⁷¹ HOVORKA, J. M., *Dějiny gremia knihkupců a nakladatelů pražských*, Praha: Gremium knihkupců a nakladatelů 1921, s. 117 – 118.

²⁷² Tamtéž, s. 7, 115, 116.

²⁷³ Tamtéž, s. 130 – 131.

Pokud se podíváme na Ottovo angažmá v orgánech pražského Grémia, zjistíme, že byl volen členem výkonného výboru (představenstva) pouze v prvním desetiletí 20. století. Jinak byl dlouholetým členem smírčího soudu.²⁷⁴ Do gremiální činnosti můžeme zařadit i Ottovu funkci v čele výboru, který měl na starost zhotovení pomníku Daniela Adama z Veleslavína. Ten byl odhalen v roce 1902.²⁷⁵ Ve Spolku českých knihkupců a nakladatelů byl v letech 1879 – 1884 místopředsedou, 1884 – 1897 členem výboru (1885 – 1897 ve funkci pokladníka), 1897 – 1900 místopředsedou, 1900 – 1902 starostou, 1902 – 1916 členem výboru.²⁷⁶ Je vidět, že ve vedení Spolku českých knihkupců a nakladatelů stál od jeho vzniku až do své smrti. Otto byl též po dobu deseti let starostou Grémia knihtiskařů a písmolijců, kde si získal výrazné zásluhy o zřízení typografické školy, která měla podle Ottových představ vyprodukovat nedostatkové odborné síly, které by se uplatnily v řídicích funkcích v knihtiskárnách.²⁷⁷

Otto se na základě své celoživotní nakladatelské činnosti a svého působení ve prospěch nacionálně českého nakladatelského a knihkupeckého stavu těšil v rámci knihkupecké obce mimořádné prestiži. Byl vnímán jako „*pýcha a chloubka celé obce knihkupecké*“²⁷⁸, nazýván „*českým Brockhausem*“²⁷⁹, „*seniorem a nestorem knihkupecké obce*“²⁸⁰, „*zakladatelem novodobého knižního nakladatelství českého a otcem moderního českého knihkupectví*“.²⁸¹ Žádný jiný český nakladatel a knihkupec takto titulován nebyl. Otto byl tak považován za hlavního reprezentanta celého stavu a za nejpřednějšího nakladatele. V tomto kontextu je nutné upozornit též na skutečnost, že Jan Otto byl za své zásluhy o Spolek českých knihkupců a nakladatelů jmenován jeho čestným členem. Došlo k tomu v roce 1896 u příležitosti 25. výročí jeho samostatné podnikatelské činnosti.²⁸² Podobné pocty se nikomu jinému²⁸³ nedostalo.

²⁷⁴ Viz protokoly z valných hromad Grémia knihkupců a nakladatelů, uveřejněných v Knihkupeckém oznamovateli a příručka Adressbuch für den Buch-, Kunst-, Musikalienhandel und verwandte Geschäftszweige der österreichisch – ungarischen Monarchie, kterou vydával Moritz Perles.

²⁷⁵ Srov. HOVORKA, J. M., c. d., s. 152 – 154.

²⁷⁶ Sestaveno na základě archiválií ze spolkového katastru uloženého v AHMP, Spolek českých knihkupců a nakladatelů (dále SČKN), SK VIII/14, karton (dále kr.) č. 253, dále na základě stavovských listů Oznamovatel a Knihkupecký oznamovatel.

²⁷⁷ ŠVEHLA, J., c. d., s. 260 – 261, 268.

²⁷⁸ Knihkupecký oznamovatel 18, 24. 2. 1911, č. 8, s. 43.

²⁷⁹ HOVORKA, J. M., c. d., s. 98; Brockhaus byla slavná německá nakladatelská rodina, jejíž nejvýznamnějším a nejznámějším nakladatelským počinem byla jejich encyklopedie (Konversations – Lexikon).

²⁸⁰ Knihkupecký oznamovatel 18, 24. 11. 1911 č. 39, s. 216.

²⁸¹ Knihkupecký oznamovatel 23, 3. 3. 1916, č. 9, s. 35.

²⁸² HOVORKA, J. M., c. d., s. 143; AHMP, SK VIII/14 (SČKN) kr. č. 253, SČKN Policejnímu ředitelství v Praze 16. 2. 1896.

²⁸³ Minimálně v mnou sledovaném období – tzn. do roku 1916, kdy J. Otto zemřel.

Otto se též těšil na základě své nakladatelské činnosti a dalších svých aktivit značné prestiži v rámci slovanského světa. Srbský časopis *Ilustrovaný Glasnik*, jenž vycházel v Praze, uveřejnil ve svém prvním čísle z roku 1904 o Ottovi oslavný článek a označil ho za krále slovanských nakladatelů.²⁸⁴ V roce 1899 mu udělil černohorský kníže Nikola I. za zásluhy o slovanskou literaturu komturský kříž řádu Danilova, v roce 1907 pak obdržel Otto ruský řád Sv. Stanislava II. třídy a v roce 1909 velkodůstojnický kříž bulharského řádu „Za občanské zásluhy“ II. třídy.²⁸⁵ Uvedené vyznamenání je podle mého názoru nutno chápat v souvislosti s knižními dary Jana Otty černohorskému, ruskému a bulharskému panovníku. V roce 1898 totiž daroval Otto černohorskému knížeti Nikolovi I. výtisk pamětní publikace o Národopisné výstavě československé.²⁸⁶ Následující rok pak obdržel uvedené vyznamenání.

V roce 1907 vyzval Jana Otta příznivec bulharského národa, advokát a spisovatel Alfred Rudolf, jestli by nepřispěl publikacemi svého nakladatelství k zřízení českého oddělení při soukromé knihovně bulharského knížete Ferdinanda I. Koburského.²⁸⁷ Z chystaného záměru nakonec sešlo, takže Jan Otto věnoval bulharskému carovi²⁸⁸ pouze *Ottův slovník naučný*.²⁸⁹ Současně Otto blahopřál bulharskému panovníku k vyhlášení nezávislosti Bulharska na Osmanské říši a k ustanovení bulharského carství. Též mu zaslal výtisk svého časopisu, jímž byla dle všeho *Zlatá Praha*, jejíž jedno číslo bylo u příležitosti vyhlášení nezávislého bulharského carství věnováno právě Bulharsku.²⁹⁰ Díky těmto svým krokům obdržel Otto uvedený velkodůstojnický kříž.²⁹¹ Předpokládám, že i za udělením uvedeného ruského řádu stál nějaký knižní dar.²⁹²

Otto se v těchto případech ukázal jako pragmatický podnikatel, na základě uvedených darů získal významná vyznamenání, jež posilovala prestiž jeho osoby a závodu. Bylo by ale chybné obdržená Ottova vyznamenání chápat jako pouhou odměnu za to, že daroval některé své publikace slovanským panovníkům. Vyjadřovaly totiž též ocenění jeho

²⁸⁴ *Ilustrovaný Glasnik*, roč. 1, 1904, č. 1, s. 2. Za překlad článku ze srbštiny do češtiny velmi děkuji Mgr. Silvaně Karafiátové.

²⁸⁵ *Ottův slovník naučný*, 18. díl, 1902, s. 990; *Ottův slovník naučný, Doplnky* – 28. díl, 1909, s. 1016; Vyznamenání řádem knížete Danila I. z 5. 6. 1899, *Doklady, LA PNP, fond Jan Otto*.

²⁸⁶ J. Otto Nikolovi I. *Njegoš* 29. 1. 1898, *LA PNP, fond Jan Otto*.

²⁸⁷ *Srov. A. Rudolf J. Ottovi* 19. 2. 1907, 26. 2. 1907, 8. 3. 1907, *tamtéž*.

²⁸⁸ Ferdinand I. byl v letech 1887 – 1908 bulharským knížetem, 1908 – 1918 bulharským carem.

²⁸⁹ *Srov. J. Otto A. Rudolfovi (koncept) b. d. (1908), A. Rudolf J. Ottovi* 23. 9. 1908, *LA PNP, fond Jan Otto*; Vladislav Šak J. Ottovi 5. (18.) 1. 1909, *tamtéž*.

²⁹⁰ S. Čaprašíkov J. Ottovi 21. 11. (4. 12.) 1908, *tamtéž*; *Zlatá Praha*, roč. 26 (1908 – 1909), č. 4.

²⁹¹ *Srov. Vladislav Šak J. Ottovi* 5. (18.) 1. 1909, *LA PNP, fond Jan Otto*.

²⁹² *Srov. Rakousko – uherské velvyslanectví v Petrohradě J. Ottovi* 20. 5. 1903, *Korporace - Rakousko – uherské velvyslanectví – Petrohrad, LA PNP, fond Jan Otto*.

aktivit na poli slovanské vzájemnosti, a to nejen těch, jež souvisely s jeho ediční činností.²⁹³
Otto byl např. členem výboru Černohorského spolku.²⁹⁴

* * *

Závěrem této kapitoly by mělo být konstatováno, že Jan Otto se nesnažil svým nakladatelským programem jen poučit, pobavit čtenáře, ale měl ambici je i vychovávat. Jeho nakladatelská produkce tak měla i edukativní charakter. Z nakladatelské činnosti neplynul Ottovi jen ekonomický kapitál, ale též i kapitál symbolický. Pozitivní vnímání jeho podnikatelské činnosti a výkonu mu zajistilo vysokou míru prestiže nejen uvnitř české společnosti, ale i v rámci slovanského světa.

²⁹³ Srov. HERC, S., Jan Otto, podnikatel, politik a kulturní činitel, s. 66 – 67.

²⁹⁴ Národní listy 41, 5. 2. 1901 (ranní vydání), s. 3.

5. Jan Otto a Česká grafická společnost Unie

V roce 1899 byla založena firma Česká grafická společnost Unie, spojené závody tiskařské a vydavatelské v Praze (dále Unie), zapsané společenstvo s ručením obmezeným. Na jejím zřízení participovali přední čeští odborníci grafického průmyslu, kteří vytvořili přípravný výbor, jehož členy byli Jan Otto, Josef Richard Vilímek ml.²⁹⁵, Jan Vilím²⁹⁶, Jaroslav Bursík²⁹⁷, František Topič²⁹⁸, Antonín Řivnác²⁹⁹, Jaroslav Pospíšil³⁰⁰, František Ruth³⁰¹, František Adolf Šubert³⁰² a Adolf Vomáčka³⁰³.³⁰⁴ Z profesního složení přípravného výboru vidíme, že se chystaného projektu účastnila poměrně široká skupina předních českých nakladatelů, knihkupců, knihtiskařů, ale i spisovatelů a představitelů kulturního světa. Účelem Unie bylo provozovat všechny obory umění grafického včetně odvětví spřízněných - např. knihtisk, uměleckou litografii, rytí a tisk hudebnin, kartografii, zinkografii, ale i vlastní nakladatelský závod.³⁰⁵ Jednalo se tedy o značně ambiciózní projekt.

Zmíněné společenstvo vzniklo sloučením čtyř závodů (včetně strojního vybavení a zákazníků), a to knihtiskárny J. Otty, který ji prodal nové společnosti za 250 000 zl. (500 000 K),³⁰⁶ knihtiskárny J. R. Vilímka (byla před prodejem poničena požárem), který ji prodal za 50 000 zl. (100 000 K),³⁰⁷ a reprodukčního ústavu J. Vilíma, který byl sice oceněn na 205 000 zl. (410 000 K), ale protože se na něj vázaly dvě pohledávky ve výši 42 000 zl. (84 000 K), mělo být uhrazeno Vilímovi 163 000 zl. (326 000 K).³⁰⁸ Na začátku roku 1900 prodali ještě svoji knihtiskárnu Unii za 80 000 K majitelé firmy F. Šimáček v Praze Jaroslav Šimáček a Bohuslav Šimáček.³⁰⁹ Jak vyplývá z Ottových poznámek, Unie uhradila v jeho

²⁹⁵ J. R. V. (1860 – 1938) – český nakladatel a knihkupec.

²⁹⁶ J. V. (1856 – 1923) – český grafik, rytec a zinkograf.

²⁹⁷ J. B. (1859 – 1936) – do r. 1894 byl spolumajitelem nakladatelské a knihkupecké firmy Bursík a Kohout.

²⁹⁸ F. T. (1858 – 1941) – český nakladatel a knihkupec.

²⁹⁹ A. Ř. (1843 – 1917) – český knihkupec a nakladatel, jenž zastával řadu funkcí v hospodářském životě – byl např. místopředsedou a od roku 1902 8 let předsedou pražské OŽK. V roce 1907 se stal členem panské sněmovny.

³⁰⁰ J. P. (1862 – 1910) – syn Ottova tchána Jaroslava Pospíšila, advokát, odborník na autorské právo.

³⁰¹ F. R. (1852 – 1903) – český spisovatel a průmyslový podnikatel.

³⁰² F. A. Š. (1849 – 1915) – český spisovatel a první ředitel Národního divadla.

³⁰³ A. V. – magister farmacie, nakladatel a redaktor.

³⁰⁴ Zakládací listina Unie z 1. 12. 1899, Spolky – Unie, LA PNP, fond Jan Otto.

³⁰⁵ Viz stanovy společenstva, jež jsou uloženy u SOA Praha, fond KSO Praha, Unie – spojené závody tiskařské (dále Unie), Dr. V – 185, kr. č. 2638.

³⁰⁶ Smlouva trhová s Janem Ottou (opis) 30. 12. 1889, Spolky – Unie, LA PNP, fond Jan Otto

³⁰⁷ Smlouva trhová s J. R. Vilímkem (opis) 30. 12. 1899, tamtéž. Vilímkova cena byla mnohem nižší z důvodu zmíněného poškození požárem.

³⁰⁸ Smlouva trhová s J. Vilímkem (opis) 1. 1. 1900, tamtéž.

³⁰⁹ Smlouva trhová s J. Šimáčkem a B. Šimáčkem (opis) 3. 1. 1900, tamtéž. Jaroslav Šimáček (1864 – 1938) a Bohuslav Šimáček (1866 – 1945) převzali po svém otci Františku Šimáčkovi (1834 – 1885) jeho nakladatelskou firmu.

případě svůj závazek jednak v hotovosti, dále prostřednictvím závodních podílů a zbytek poskytnutím volného účtu na tisk.³¹⁰

Co ale vlastně vedlo Jana Ottu k tomu, že se zbavil své knihtiskárny a spoluinicioval vznik Unie? K tomu existují dvě základní vysvětlení. Sám Otto tvrdil, že to učinil s ohledem na své potomky, mezi kterými prý nebyl nikdo, kdo by mohl samostatně vést jeho knihtiskárnu, až on zemře. Zároveň byl přesvědčen, že by bylo mnohem jednodušší vypořádat dědictví tím, že by se mezi pozůstalé rozdělily podíly (resp. akcie) Unie, než kdyby předmětem dědictví byl celý Ottův knihtiskařský závod.³¹¹ Toto vysvětlení, které osobně považuji za nejpravděpodobnější, potvrzuje i Ignát Hermann ve svém jubilejním spisku o Janu Vilímovi, ve kterém tvrdí, že k založení Unie přistoupili J. Otto s J. R. Vilímkem pod vlivem smrti knihkupce a nakladatele Františka Kytky, jenž zemřel v roce 1898, aniž by za sebou zanechal mužské dědice. To mělo u obou dvou výše zmiňovaných nakladatelů vzbudit „*trudné úvahy o osudu podniků, na něž byla vyložena píle celého života a kterýž skolem svých zakladatelů nejen osiřejí, v jiné ruce přecházejí, ale časem i docela zanikají.*“³¹² V Ottovi a Vilímkovi tak měl uzrát záměr, pro který později získali i Vilíma, k zřízení společného knihtiskařského závodu, který by pokračoval ve své činnosti i po jejich smrti.³¹³

V případě Otty hrál podle jeho vlastních slov ještě roli jeho neuspokojivý zdravotní stav³¹⁴, který mu neumožňoval věnovat se současně nakladatelství a knihtiskárně, jak by bylo zapotřebí. Postoupení knihtiskárny Unii mu tak mělo odlehčit v jeho výrazném pracovním zatížení.³¹⁵ Je ale sporné, jestli se tak stalo, když si uvědomíme, že J. Otto zaujal místo v čele Unie a mezi jeho povinnosti přibýlo tak řízení závodu mnohem většího a komplikovanějšího, než byla jeho knihtiskárna. Řízení Unie navíc vyžadovalo místo autoritativních rozhodnutí schopnost dosáhnout kompromisu mezi jednotlivými aktéry, což je často mnohem složitější.

S druhým vysvětlením o vzniku Unie přišel L. K. Žižka, který napsal, že za Ottovým rozhodnutím vzdát se vlastní knihtiskárny stála skutečnost, že jeho knihtiskárna přestala v důsledku zvýšené konkurence vydělávat a tato ztráta musela být kryta zisky z nakladatelské činnosti. To se Ottovi, podle Žižky, pochopitelně nezamlouvalo a rozhodl se

³¹⁰ Ottovy poznámky k Unii, tamtéž.

³¹¹ Ottův koncept rezignace na místo předsedy Unie b. d. (nejspíše 1910), tamtéž.

³¹² HERMANN, I., Jan Vilím: Drobné vzpomínky k 50letému jubileu práce (4. září 1871 – 1921), Praha: Unie 1921, s. 15.

³¹³ Tamtéž.

³¹⁴ Otto trpěl cukrovkou.

³¹⁵ Ottův koncept rezignace na místo předsedy b. d. (nejspíše 1910), Spolky – Unie, LA PNP, fond Jan Otto.

svou knihtiskárnu prodat. Když ale zjistil, že podobné problémy mají i Vilímek a bratři Šimáckové, bylo rozhodnuto o sloučení jejich knihtiskáren, jež se měly stát základem jednoho velkého závodu, který by podle jejich úsudku měl zákonitě prosperovat.³¹⁶

Je otázkou, zda toto Žižkovo konstatování odpovídá realitě. Sám J. Otto tvrdil, že v době zřízení Unie jeho knihtiskárna vydělávala a měla dostatek zakázek. Toto tvrzení mohlo být ale účelové, neboť pocházelo z období, kdy se vzájemné vztahy Otty a Unie zhoršily (bude dále v textu analyzováno) a v němž Otto manifestoval nespokojenost s vyhotovováním svých zakázek ze strany Unie.³¹⁷ Poukazování na výnosnost vlastní knihtiskárny, kterou prodal Unii, mohlo být tak pouze součástí Ottovy strategie při jednání s Unií, když se mezi ním a touto firmou začaly objevovat problémy. Bohužel na základě mnou prostudovaných pramenů a literatury nemohu rozhodnout o validitě Žižkova tvrzení, přesto se spíše přikláním k tomu, že za vznikem Unie stály důvody, které jmenoval sám Otto, resp. Hermann, přičemž ale nevylučuji, že možný pokles výnosnosti Ottovy knihtiskárny v tomto rozhodování mohl sehrát svou roli.

Dne 1. prosince 1899 vydala Unie prohlášení pro veřejnost, ve kterém jí představila detaily nové firmy a vyzvala ji k upisování závodních podílů. Pokud se podíváme na tento dokument, zjistíme, že v něm rezonoval pro tuto dobu typický motiv hospodářské emancipace českého národa, jenž měl v tomto konkrétním případě být vyjádřen založením závodu, „*který by se mohl postavit nejen v čelo celého tohoto průmyslu v zemích českých, ale pevně vydržel i cizí soutěž na tržišťích světových.*“³¹⁸ K dosažení tohoto cíle měla napomoci skutečnost, že základem Unie byly již etablované závody s existující klientelou, ochota dosavadních vlastníků podílet se na řízení společnosti a fakt, že se J. Otto a J. R. Vilímek smlouvami zavázali, že svými nakladatelstvími vydávaná díla budou výhradně tisknout u Unie.³¹⁹

Lze tedy konstatovat, že vzhledem k daným okolnostem měla Unie, která vznikla fúzí původně samostatných závodů, oproti úplně novým závodům velmi zjednodušenou počáteční situaci. Na druhou stranu právě ze způsobu, jakým Unie vznikla, rezultovaly později určité, a ne zrovna malé, problémy, které v dalším textu podrobíme analýze. Potenciální upisovatelé podílů byli ještě lákáni poukázáním na výši dividend, které vyplácely podobné podniky v Německu a Uhrách. Ty se v uvedených případech pohybovaly

³¹⁶ ŽIŽKA, L. K., Jan Otto stoletý, Knihkupec a nakladatel 3, 1941, s. 471.

³¹⁷ Ottův koncept rezignace na místo předsedy b. d. (nejspíše 1910), Spolky – Unie, LA PNP, fond Jan Otto, Ottovy poznámky k Unii, b. d., Zápisníky 1907 – 1916, LA PNP, fond Jan Otto.

³¹⁸ Zakládací listina Unie z 1. 12. 1899, Spolky – Unie, LA PNP, fond Jan Otto.

³¹⁹ Tamtéž.

mezi 7 až 20%, což byla velmi vysoká dividenda.³²⁰ Je tedy zřejmé, že byly strategicky vybrány jen úspěšné podniky, aby byla veřejnost přesvědčena o tom, že se jí investice do Unie vyplatí.

V uvedeném prohlášení pro veřejnost se objevil i další dobově podmíněný prvek, a to motiv slovanské vzájemnosti, který byl nedílnou součástí diskursu české národní společnosti v tomto období a měl svou implikaci i v hospodářské oblasti. Je otázkou, jestli následující řádky vystihují opravdu skutečné ambice firmy, anebo jedná – li se o pouhou rétorickou figuru bez nějaké větší reálné výpovědní hodnoty: „*A mohly-li se Lipsko a Stuttgart vyšinouti na středisko trhu grafických produktů celého světa germánského, proč by nemohla naše slovanská Praha státi se jednou středem téhož trhu pro celý svět slovanský? Či máme i nadále nečinně pohlížeti na to, jak zeměmi slovanských bratrů našich Chorvatů, Srbů, Slovinců, Dalmatinců, Bulharů, Černohorců a Poláků ano i Rusů, kde všude grafické umění nedostoupilo dosud výše umění našeho, a kde následkem toho jsou odkázáni kryti svoji spotřebu v cizině, projíždějí agenti firem německých, u kterých v zemích těch se objednává vše důležitější, poněvadž není nabídky jiné?*”³²¹

Dne 29. prosince 1899 se konala ustavující valná hromada Unie, ve které byli zvoleni do správní rady společenstva Jaroslav Bursík, Jan Otto, Jaroslav Pospíšil, František Ruth, Jan Vilím, Josef Richard Vilímek, za náhradníky pak Ignát Hermann, Antonín Řivnáč, Adolf Vomáčka. V následujícím zasedání správní rady byl za jejího předsedu zvolen aklamací Otto, jeho náměstkem Vilímek. Na základě kooptace byli zvoleni do správní rady ještě František Adolf Šubert, František Mayer a František Topič.³²²

Na téže schůzi správní rady bylo ustanoveno i čtyřčlenné ředitelství podniku, jež mělo za úkol vyřizovat veškeré obchodní záležitosti v mezích usnesení správní rady. Jeho členy byli předseda J. Otto, který měl na starosti hlavní zastupování Unie a vrchní dozor nad jejími veškerými závody, náměstek J. R. Vilímek, který dohlížel nad tiskárnou, J. Vilím, který byl odpovědný za reprodukční ústavy, a J. Bursík, jenž se věnoval správě nakladatelství. Bursíka v této funkci nahradil v červnu 1902 Josef Záruba a toho následně Josef Tomáš.³²³

Jedním z problémů, který vyplýval ze způsobu, jakým Unie vznikla, byla skutečnost, že místnosti Unie se nenacházely na jednom místě, ale byly roztroušeny na různých místech

³²⁰ Tamtéž.

³²¹ Tamtéž.

³²² SOA Praha, fond KSO Praha, Unie, Dr. V – 185, kr. č. 2638, Protokol z ustavující valné hromady 29. 12. 1899.

³²³ SOA Praha, fond KSO Praha, Unie, Dr. V – 185, kr. č. 2638, Oznámení o volbě ředitelstva 19. 1. 1900; Dvacet let činnosti České grafické unie a. s. v Praze (1900 – 1920), Praha: Unie 1920, s. 5 – 6.

Prahy. Reprodukce se tak nalézala ve vlastní budově v ulici Na Děkanec č. 1961 pod Vyšehradem, na Karlově náměstí č. 34 byla nejen tiskárna, ale i ústřední správa Unie a dále galvanoplastika, stereotypie a knihárna, v Resslově ulici č. 1969 bylo nakladatelství, v ulici Na Děkanec č. 1937 se nacházela kancelář reprodukčního ústavu a na Karlově náměstí č. 27 sklad papíru.³²⁴ Tato situace si vynutila potřebu jednotného ústředního vedení. Ústředním ředitelem byl v listopadu 1900 jmenován F. A. Šubert, který v důsledku tohoto jmenování rezignoval na členství ve správní radě. Již následující rok se ale této funkce vzdal ve prospěch své literární činnosti a na jeho místo byl jmenován Karel Zelenka.³²⁵

Pokud se podíváme na kapitálové zajištění celé firmy, tak k 21. prosinci 1899 mělo společenstvo celkem 31 členů, kteří vlastnili 1847 podílů po 400 K. Kapitál společenstva tak činil 738 800 K. Největším podílníkem byl Jan Vilím, který vlastnil 490 podílů v hodnotě 196 000 K, následoval Jan Otto s 425 podíly (170 000 K) a J. R. Vilímek se 150 podíly (60 000K).³²⁶ Tito tři jmenovaní podnikatelé tak k tomuto datu vlastnili nadpoloviční většinu upsaného kapitálu. Průběhem času se tato situace pochopitelně změnila. V době konání valné hromady v roce 1901, 7. října 1901, mělo společenstvo již 399 členů, kteří vlastnili celkem 3305 podílů. Kapitál společnosti činil 1 322 000 K. Z těchto 399 členů mělo jen 54 členů alespoň deset podílů (zhruba 13, 5% všech členů), což byl minimální počet podílů, který opravňoval k účasti na valné hromadě.³²⁷ Je tedy zřejmé, že ve zmíněném období 1899 – 1901 přistoupila ke společenstvu celá řada menších podílníků. Vypovídá to o tom, že se Unii podařilo zaujmout veřejnost, aby se kapitálově na firmě podílela. Menší podílníci tvořili výraznou většinu (86, 5% členů Unie vlastnilo méně než deset podílů), ale jejich vliv na řízení společnosti byl pochopitelně naprosto minimální. To ostatně nebylo ani jejich cílem, měli zájem především o pravidelnou a co největší dividendu.

Ta byla vyplacena už za první účetní rok (1. leden 1900 – 30. červen 1901), kdy se Unii podařilo dosáhnout zisku³²⁸ 102 554 K, a to ve výši 7, 5%.³²⁹ Tento výsledek byl dobrý, když si uvědomíme, že aby tiskárna Unie mohla vyhovět všem zákazníkům, které od původních tiskáren převzala, musela zpočátku pracovat i v noci, což si samozřejmě vyžadovalo dodatečné provozní náklady. To bylo způsobeno skutečností, že stroje z vyhořelé Vilímkovy tiskárny nemohly být hned uvedeny v činnost.³³⁰ Za další dvě účetní

³²⁴ Dvacet let činnosti České grafické unie a. s. v Praze, s. 5.

³²⁵ Tamtéž; SOA Praha, fond KSO Praha, Unie, Dr. V – 185, kr. č. 2638, Protokol z valné hromady 7. 10. 1901.

³²⁶ SOA Praha, fond KSO Praha, Unie, Dr. V – 185, kr. č. 2638, Seznam členů společenstva Česká grafická společnost Unie přijatých až do dne 21. prosince 1899.

³²⁷ Tamtéž, Protokol z valné hromady 7. 10. 1901.

³²⁸ Pokud není uvedeno jinak, je do zisku započítán i přenos z minulého roku.

³²⁹ SOA Praha, fond KSO Praha, Unie, Dr. V – 185, kr. č. 2638, Protokol z valné hromady 7. 10. 1901.

³³⁰ Dvacet let činnosti České grafické Unie a. s. v Praze, s. 12.

období (vždy od 1. července do 30. června), které byly tedy o půl roku kratší, bylo dosaženo zisku 77 008 K a 84 661 K a byla vyplacena 5% dividenda.³³¹ Vzhledem k těmto příznivým hospodářským výsledkům bylo na valné hromadě 31. října 1903 rozhodnuto o přeměně dosavadního společenstva s ručením obmezeným na akciovou společnost.³³² Dne 16. prosince 1903 se konala ustavující valná hromada České grafické akciové společnosti Unie, spojené závody tiskařské a vydavatelské v Praze. Do správní rady byli zvoleni Ignát Herrmann, František Mayer, Jan Otto, Jaroslav Pospíšil, František Topič, Josef Tomáš, Jan Vilím, Josef Richard Vilímek a Josef Záruba. Předsedou správní rady byl opětovně zvolen J. Otto, místopředsdou též J. R. Vilímek. Ve výkonném výboru vedle předsedy Otty zasedali ještě Vilímek, Vilím, který v roce 1906 nahradil Vilímka ve funkci místopředsedy, a Tomáš.³³³

Na mimořádné valné hromadě dne 26. února 1904 bylo rozhodnuto o zvýšení akciového kapitálu 1 500 000 K vydáním 1 250 kusů akcií po 400 K na 2 000 000 K, ale protože bylo upsáno jen 625 kusů akcií v celkové hodnotě 250 000 K, došlo k jeho zvýšení pouze na 1 750 000 K.³³⁴ Dosažený zisk Unie měl nadále stoupající tendenci, za účetní rok 1903 – 1904 dosáhl výše 87 855 K, za 1904 – 1905 105 718 K, za 1905 – 1906 108 427 K a ve všech těchto případech byla vyplacena 5 % dividenda.³³⁵ Dosažený zisk za rok 1905 – 1906 by byl pravděpodobně ještě vyšší, kdyby knihtiskárna Unie, nacházející se v pronájmu v budově Ottova nakladatelství na Karlově náměstí, nebyla poškozena požárem z 3. ledna 1906. Ten způsobil nejen škodu Ottovi, ale i Unii, a to zejména na strojním vybavení a písmu. Škoda byla naštěstí pro Unii kryta pojištěním.³³⁶

V roce 1904 rozhodla správní rada o stavbě nové vlastní budovy pro knihtiskárnu, litografii a nakladatelství na Vyšehradě, tam, kde se nacházel reprodukční ústav, čímž chtěla řešit roztržičnost jednotlivých závodů. Za tímto účelem byly zakoupeny pozemky v ulici Na Děkanec a ve Svobodově ulici a v letech 1906 – 1907 byla postavena Františkem Zvěřinou nová budova, do které byla přenesena veškerá výroba a kanceláře Unie. Celková plocha

³³¹ SOA Praha, fond KSO Praha, Unie, Dr. V – 185, kr. č. 2638, Protokoly z valné hromady 30. 10. 1902, 31. 10. 1903.

³³² Tamtéž, Protokol z valné hromady 31. 10. 1903.

³³³ SOA Praha, fond KSO Praha, Unie, Sp XIV/60, kr. č. 857, Žádost o zápis firmy Česká grafická akciová společnost Unie do obchodního rejstříku (23. 12. 1903), Listinné osvědčení z první schůze správní rady 16. 12. 1903.

³³⁴ Tamtéž, Protokol z valné hromady 31. 10. 1904.

³³⁵ Tamtéž, Protokoly z valných hromad 31. 10. 1904, 9. 11. 1905, 7. 11. 1906.

³³⁶ Dvacet let činnosti České grafické unie a. s. v Praze, s. 7; Národní politika 24, 4. 1. 1906 (ranní vydání), s. 6; Národní listy 46, 8. 11. 1906 (ranní vydání), s. 9.

areálu Unie na Vyšehradě činila 5275 m², přičemž zastavěná plocha dosahovala 2911 m², takže zbyl ještě dostatečně velký prostor k případnému rozšiřování závodu.³³⁷

Novostavba si podobně jako přesun strojů z dosavadních budov na nové místo vyžádala nemalých investic a nákladů, což se v kombinaci s krizí v grafickém průmyslu,³³⁸ negativně odrazilo v závěrečných bilancích. Naplno se to projevilo v účetním roce 1907 – 1908, kdy se podařilo dosáhnout pouze zisku 45 218 K (čistý zisk byl 32 163 K, přenos z minulého roku 13 055 K) a nebyla vyplacena žádná dividenda.³³⁹ Jak vyplývá z Ottových poznámek, J. Otto byl od počátku proti stavbě nové budovy, ale neodhodlal se proti stavbě ve správní radě rázně vystoupit, neboť knihtiskárna Unie byla umístěna v jeho budově na Karlově náměstí, za což mu pochopitelně Unie platila nájem.³⁴⁰ Ten činil 20 000 K za rok.³⁴¹ Jeho případný odpor vůči stěhování by tak logicky vzbudil otázky, jestli je zamýšlen opravdu ve prospěch Unie, nebo je spíše motivován jeho vlastním finančním zájmem.

Se skutečností, že nebyla vyplacena dividenda, nebyli pochopitelně spokojeni malí akcionáři. Dne 21. listopadu 1908 uveřejnil *Národní obzor* dopis, v němž vyjádřili drobní moravští akcionáři jménem odborného učitele V. Bartovského znepokojení nad hospodářským stavem Unie a veřejně položili správní radě této akciové společnosti několik otázek, na něž žádali odpověď. Zároveň předložili několik návrhů, jak řešit obtížnou situaci Unie. Mezi položenými otázkami najdeme např.: „*Zastávají-li všechna zodpovědná místa skuteční odborníci?*“ nebo „*Rozhoduje-li při obsazování míst, zejména tučně placených, jediné odborná kvalifikace a zdatnost?*“ Mezi návrhy k ozdravení podniku stál na prvním místě požadavek, aby zákazníci Unie, kteří jsou zároveň jejími akcionáři, nebyli členy správní rady.³⁴² Tento jejich požadavek byl naprosto legitimní, když si uvědomíme, že Unie v této době kromě vnějších problémů musela čelit i značným problémům vnitřním, které budou nyní představeny. Na zmíněný dopis moravských akcionářů odmítla správní rada Unie veřejně odpovědět, ale vyjádřila ochotu „*každému z pp. akcionářů na věcné dotazy k ní učiněné v rámci stanov a zákona soukromě vysvětlení dáti, a pokud jí adresy pp. akcionářů známy jsou, rozešle jim o stavu závodu zprávu ve dnech nejbližších.*“³⁴³

³³⁷ Dvacet let činnosti České grafické unie a. s. v Praze, s. 6 – 7.

³³⁸ Typografie 39, 1932, s. 203.

³³⁹ Čistá rozvaha Unie ze dne 30. 6. 1908, Spolky – Unie, LA PNP, fond Jan Otto. Skutečnost, že byl návrh správní rady nevyplácet dividendu valnou hromadou přijat, potvrzuje Čistá rozvaha Unie ze dne 30. 6. 1909, která je uložena tamtéž. Protokoly z valných hromad 1907 a 1908 se bohužel u krajského obchodního soudu v Praze nedochovaly.

³⁴⁰ Ottův koncept rezignace na místo předsedy b. d. (nejspíše 1910), tamtéž.

³⁴¹ Opis nájemní smlouvy mezi Janem Ottou a Unii ze dne 31. 12. 1899, tamtéž.

³⁴² *Národní obzor* 21. 11. 1908, roč. 2 (1907 - 1908), č. 49, s. 6.

³⁴³ *Národní obzor* 28. 11. 1908, roč. 2 (1907 – 1908), č. 50, s. 9.

Zmíněné vnitřní problémy souvisely se smlouvami,³⁴⁴ které uzavřeli J. Otto a J. R. Vilímkem s Unii při jejím vzniku v roce 1899. Oba dva nakladatelé³⁴⁵ se v nich zavázali, že budou tisknout všechny svými nakladatelstvími vydaná díla u Unie, dokud budou zasedat v její správní radě, nebo dokud budou do ní jen voleni [sic!]. Otto s Vilímkem byli tak k tisku u Unie zavázáni, i kdyby volbu za člena správní rady z jakýchkoliv důvodů nepřijali či se v průběhu funkčního období vzdali této funkce. Zároveň souhlasili s tím, že po dobu trvání Unie nezřídí vlastní knihtiskárnu a ani se nebudou podílet pod hrozbou peněžní sankce ve výši 50 000 K na žádném jiném knihtiskařském závodě (např. jako akcionáři či společníci).³⁴⁶

Smlouva dále limitovala jejich svobodu v nakladatelském podnikání, neboť obsahovala nařízení, že musí předkládat všechny své nové nakladatelské projekty správní radě Unie. Jen v případě, že Unie by sama neměla zájem na jejich vydávání nebo i přes deklarovaný zájem by dílo do půl roku nevydala nebo alespoň v přípravách k vydání by zásadním způsobem nepokročila, mohli Otto s Vilímkem daný nakladatelský podnik uskutečnit. Toto ustanovení nebylo ale na druhou stranu absolutní, neboť se vztahovalo pouze na úplně nové projekty a netýkalo se např. nových vydání již vyšlých děl či pokračování v edicích a dílech během podpisu smlouvy již vydávaných (např. v Ottově případě *Světové knihovny* nebo *Ottova slovníku naučného*). I tento závazek platil po dobu, po kterou budou oba dva nakladatelé voleni do správní rady Unie.

Je otázkou, do jaké míry se tento nakladatelský závazek projevil v praxi. Když se podíváme na nakladatelský profil Unie, tak ten se převážně soustředil na vydávání českých učebnic a školních knih. Za tímto účelem byl v roce 1901 zakoupen celý český sklad firmy F. Tempsky v Praze. Unie dosáhla ve vydávání učebnicové literatury pro školy téměř monopolního postavení.³⁴⁷ Ottovi a Vilímkovi tak Unie v jejich nakladatelské činnosti přímo nekonkurovala. Přesto v jedné dochované Ottově poznámce o Unii stojí – „*jsem vázán v naklad[atelství], vydávám méně a věci vyjdou jinde a tiskne se jinde – je to prospěch Unie?*“³⁴⁸ To by naznačovalo, že zmíněný závazek měl reálné působení na Ottovu nakladatelskou činnost, kterou omezoval. Jako nepříjemné pro své nakladatelské podnikání

³⁴⁴ Smlouva J. Otty s Unii 30. 12. 1899, Smlouva J. R. Vilímkem s Unii 30. 12. 1899, Spolky – Unie, LA PNP, fond Jan Otto.

³⁴⁵ Podle výroční publikace *Dvacet let činnosti České grafické Unie a. s. v Praze* (s. 12) k závazku tisknout všechny svým nakladatelstvím vydávaná díla u Unie přistoupil i František Topič. Jestli je to pravda, a pokud ano, jak vypadaly přesné podmínky jeho smlouvy, jsem bohužel nezjistil.

³⁴⁶ Podobně se zavázali Vilím a Jaroslav a Bohuslav Šimáčkové. Viz Smlouvy trhové s Ottou, Vilímkem, Vilímem a Šimáčkovými, LA PNP, Spolky – Unie, LA PNP, fond Jan Otto.

³⁴⁷ *Dvacet let činnosti České grafické unie a. s. v Praze*, s. 15 – 16.

³⁴⁸ Ottova poznámka k Unii b. d., Spolky – Unie, LA PNP, fond Jan Otto.

pociťoval také Otto, že Unie rokem 1911 převzala vydávání beletristického časopisu *Zvon*, jež chápal jako přímou konkurenci pro své časopisy. Unie se přitom ve smlouvě z roku 1899 zavázala, že nebude Ottovi v nakladatelských podnicích přímo konkurovat.³⁴⁹

Mnohem palčivější byla ale pro Ottu skutečnost, že se zavázal tisknout všechna díla, jež vydávalo jeho nakladatelství, v knihtiskárně Unie. V prosinci roku 1908 zaslal Otto správní radě Unie poměrně emotivní stížnost, v níž žádal změnu původní smlouvy, a to hlavně zproštění z povinnosti, aby musel vše tisknout v Unii, a dále zrušení závazku předkládat všechny své nové nakladatelské podniky. Za to byl ochoten zaplatit Unii 10 000 K.³⁵⁰ To bylo ale velmi malé odškodnění pro Unii v porovnání s možnými následky, které by v případě vyvázání Ottovy z jeho smlouvy mohly pro ni vzniknout. Na to ostatně již koncem listopadu 1908 upozornil Ottu jeho švagr a člen správní rady Unie Jaroslav Pospíšil, který uvedl: „*Pokud se týče dalšího Tvého přání, aby bylo přikročeno k nějakému radikálnímu řešení poměrů z prvotních smluv vyplývajících, nebude ani možno o tom nyní jednati, zejména nikoliv v tom smyslu, jak jest Tvým přáním. Pochybuji, že někdo ze správní rady by si troufal uvolniti poměr ten a přivoditi k dosavadním nesnázím, se kterými „Unie“ zápasí, ještě další, totiž nebezpečí nezaměstnanosti, které by mohlo „Unii“ rázem kořen života podetíti.*“³⁵¹ Ottovi nepomohl ani slib, že by využil služeb jiných tiskáren jen v krajním případě.

Co vlastně konkrétně Ottovi vadilo na tom, že musel všechny své tiskové zakázky nechat vyhotovit u Unie? Pokud se podíváme na jednotlivé Ottovy stížnosti, zjistíme, že jádrem problému bylo Ottovo přesvědčení, že vzhledem k tomu, že Unie má od něj zabezpečený tisk, nevěnuje jeho zakázkám dostatečnou pozornost a nejedná s jeho nakladatelským závodem tak, jak by dozajista činila, kdyby nebyl zmíněnou smlouvou vázán.³⁵² Nebyl spokojen ani s cenou ani s kvalitou tisku Unie.

Oprávněnost těchto dvou výtek nemůžeme bohužel posoudit, ale co je bezesporu zajímavé, je načasování těchto stížností a žádostí o vyvázání ze smlouvy. Začaly se objevovat v roce 1908, tedy zhruba osm let po založení Unie. Otto sice v již zmíněné stížnosti z prosince 1908 uvedl: „*Po léta snášel jsem jako zákazník „Unie“ trpělivě všechny různé nedostatky, odstrkávání svých objednávek, odvádění zkažených tiskopisů, stálé zdražování, odkládání apod. Byl jsem shovívavým až do krajností, nečinil jsem žádných*

³⁴⁹ Ottova poznámka k Unii, b. d., Zápisníky 1907 – 1916, LA PNP, fond Jan Otto; Smlouva J. Ottovy s Unii 30. 12. 1899, Spolky – Unie, LA PNP, fond Jan Otto.

³⁵⁰ J. Otto správní radě České grafické akciové společnosti „Unie“ (opis) 2. 12. 1908, Korporace – Unie, LA PNP, fond Jan Otto.

³⁵¹ J. Pospíšil J. Ottovi 25. 11. 1908, LA PNP, fond Jan Otto.

³⁵² Ottova poznámka k Unii b. d., Spolky – Unie, LA PNP, fond Jan Otto.

zvláštních obtíží a za často špatně tištěné tiskopisy nežádal jsem náhrady za škody mi způsobené apod. Nechtěl jsem jako větší podílník působiti „Unii“ obtíže, ačkoliv bych byl měl k tomu právě taková práva jako jiní zákazníci.“³⁵³

Citované řádky se nám tak snaží vsugerovat myšlenku, že nekvalitní a předražené vyřizování Ottových zakázek ze strany Unie bylo dlouhodobé, což Otto ze své dobré vůle a vzhledem ke svému vztahu k Unii snášel, než mu konečně došla trpělivost. Je to možné (jistá nespokojenost s Unii se objevuje již v Ottově zápisníku z let 1903 – 1905), ale podezřele působí skutečnost, že se uvedené Ottovy stížnosti objevily až v době, kdy začala zasedat tarifní komise, která měla upravit tarify za tisk pro dva největší stálé zákazníky Unie (těmi byli Otto a Vilímek). K jejímu ustanovení došlo pravděpodobně po valné hromadě z 14. listopadu 1908 v reakci na to, že si nejspíše někteří akcionáři pod vlivem špatných hospodářských výsledků Unie začali stěžovat na podmínky, za jakých někteří její zákazníci (mezi nimi byl i Otto) tisknou.³⁵⁴ Na valné hromadě Unie dne 20. listopadu 1909 bylo přítomným akcionářům oznámeno, že společnou prací správní rady (zejména Jaroslava Pospíšila) a dozorčí rady bylo docíleno dohody s těmito dvěma největšími zákazníky Unie, takže mohly být zvýšeny tarify sazeb i tisku na výši, která odpovídala změněným výrobním poměrům.³⁵⁵ To by ale znamenalo, že ceny, které Otto musel předtím platit za tisk svých děl, byly pro něj výhodné a Unii nevýhodné, neboť neodrážely zvýšené výrobní náklady.

Ottova snaha vyvázat se z povinnosti tisknout u Unie, tak nejspíše souvisela se zmíněným tlakem ostatních akcionářů na zvýšení tarifů, podle kterých tiskli on a Vilímek. Již v zmiňovaném dopise uveřejněném v *Národním obzoru* se moravští drobní akcionáři ptali, zda je ceník sazby i tisku pro všechny zákazníky stejný, či zda mají někteří pražští nakladatelé zvláštní výhody.³⁵⁶ Ještě na valné hromadě v roce 1913 akcionář Jan Formánek žádal, aby dozorčí rada dohlížela zejména na to, aby smlouvy byly uzavírány ve prospěch společnosti, a nikoliv ve prospěch některých zákazníků.³⁵⁷ Otto na druhou stranu argumentoval, že jako stálý a velký zákazník má nárok na určité výhody a slevy z cenového

³⁵³ Otto správní radě České grafické akciové společnosti „Unie“ (opis) 2. 12. 1908, Korporace – Unie, LA PNP, fond Jan Otto.

³⁵⁴ Bohužel protokol z této valné hromady se v obchodním rejstříku nedochoval, ale nasvědčují tomu Ottova slova z citovaného dopisu správní radě Unie z 2. prosince 1908 („*Na výtky na valné hromadě činěné a též moji firmy se týkající, neuznal ani jeden člen správní rady za vhodné věc na pravou míru uvést.*“) Na základě těchto podezření se nejspíše ustanovila uvedená komise (první zmínka o ní je v dopise J. Pospíšila J. Ottovi z 25. 11. 1908).

³⁵⁵ SOA Praha, fond KSO Praha, Unie, Sp XIV/60, kr. č. 857, Protokol z valné hromady z 20. 11. 1909.

³⁵⁶ *Národní obzor* 21. 11. 1908, roč. 2 (1907 – 1908), č. 49, s. 6.

³⁵⁷ SOA Praha, fond KSO Praha, Unie, Sp XIV/60, kr. č. 857, Protokol z valné hromady 19. 4. 1913.

tarifu, který podle jeho tvrzení nerozlišoval mezi menšími, občasnými zakázkami a zakázkami velkými a stálými.³⁵⁸

Nabízí se tu myšlenka, že J. Otto jako velký akcionář, „otec“ a předseda správní rady Unie očekával, že bude moci tisknout za lepších podmínek než ostatní zákazníci. Přímo k tomu svádí následující věta: „*Jako velký zákazník, který správně platí a jehož účty za trvání Unie činí přes K 2, 100. 000, měl jsem právo žádati, aby se mým zakázkám věnovalo aspoň [sic!] tolik péče jako jiným velkým zákazníkům.*“³⁵⁹ Je také pravděpodobné, že se zcela nevyrovnal se změnou situace oproti době, kdy byl majitelem své vlastní knihtiskárny, kde měl vše pod kontrolou, zatímco teď byl jen zákazníkem Unie, sice velkým, ale přece jen zákazníkem, který musel respektovat daná pravidla.

V momentě, kdy se objevilo podezření, že cenové tarify jsou spíše ve prospěch jeho, a ne Unie, začal Otto vyvíjet tlak, aby byl povinností vyplývající ze smlouvy uzavřené v roce 1899 zproštěn. Je dobře možné, že v tomto úsilí, v němž se snažil poukázat na nevýhodné podmínky této smlouvy pro jeho osobu a špatné plnění povinností ze strany Unie, hrála roli skutečnost, že zmíněná obvinění mohl chápat jako něco, co může poškodit jeho dobrou pověst, a to nejen manažerskou.³⁶⁰ Vždyť byl předseda správní rady Unie a z tohoto titulu by mu mělo jít o co největší prospěch této akciové společnosti.

Se závěry tarifní komise a s navýšením cen za tisk Otto evidentně nesouhlasil. Svědčí o tom skutečnost, že si nechal od advokáta Antonína Schauera vypracovat právní analýzu, která mu byla zaslána 16. listopadu 1909. Bylo v ní konstatováno, že Ottova smlouva s Uníí je neplatná a naprosto nežalovatelná.³⁶¹ Přesto se Otto neodvážil veřejně vystoupit proti Unii, i když z jeho zápisků vyplývá, že uvažoval o možnosti nechat celou záležitost vyřešit soudem.³⁶² Smlouva tak nadále zůstala v platnosti, jak nám dokazují další opakující se Ottovy stížnosti na chování Unie dochované v archivu. V roce 1912 Otto také odmítl výzvu Karla Kramáře a Zdeňka Václava Tobolky, aby přistoupil mezi akcionáře Pražské akciové tiskárny, slovy, že je vázán smlouvou s Uníí, která mu znemožňuje účastnit se podobných podniků.³⁶³ V roce 1913 si J. Otto stěžoval na to, že cena za tisk *Světзору* byla zvýšena bez

³⁵⁸ J. Otto členům tarifní komise b. d., LA PNP, Spolky – Unie, fond Jan Otto.

³⁵⁹ Otto správní radě České grafické akciové společnosti „Unie“ (opis) 2. 12. 1908, Korporace – Unie, LA PNP, fond Jan Otto.

³⁶⁰ „*Žádám, aby slavná správní rada uvážila a spravedlivě posoudila, jak věc napravit, abych nemusil snášeti urážky a podezřívání naprosto neodůvodněné a nezasloužené.*“ (Tamtéž).

³⁶¹ A. Schauer J. Ottovi 16. 11. 1909, LA PNP, fond Jan Otto; Analýza Ottovy smlouvy s „Uníí“ od A. Schauera 16. 11. 1909, Spolky – Unie, LA PNP, Fond Jan Otto.

³⁶² Ottovy poznámky k zasedání správní rady Unie 2. 6. 1910, Spolky – Unie, LA PNP, fond Jan Otto.

³⁶³ Národní listy (redakce) J. Ottovi (Ottův přípis) 12. 8. 1912, Korporace – Národní listy, LA PNP, fond Jan Otto.

jeho vědomí, což se mu ve své odpovědi tehdejší předseda správní rady Unie Jan Vilím snažil vyvrátit.³⁶⁴ Ottův vztah k Unii byl tak nadále velmi napjatý.

Zůstává otázkou, proč Otto vůbec podepsal při vzniku Unie takovou smlouvu, která pro něj byla tak nevýhodná a zavazující. Z pohledu Unie byla logická, neboť jí zajišťovala velikého a stálého zákazníka po dobu, co Otto bude volen do její správní rady. Otto byl naopak vázán tisknout v Unii a nemohl případně využít potenciálně výhodnější nabídky jiných knihtiskáren. I závazek předkládat nové nakladatelské projekty Unii ke schválení, činilo Ottovo nakladatelské podnikání závislé na cizím subjektu. Co se týče povinností Unie, ty byly formulovány poměrně vágně, jak nám prozrazuje např. ustanovení, že se Unie zavazuje věnovat provedení Ottových zakázek „*péči co největší a je promptně a vždy v ujednaný čas dodávati.*“³⁶⁵

Podle mého názoru by nebylo ale správné se domnívat, že zmíněnou smlouvu někdo Ottovi vnutil. Spíše se podílel jako iniciátor vzniku Unie na jejím koncipování pravděpodobně s cílem postavit nově vzniklou firmu na pevný hospodářský základ tím, že jí poskytne stálé zákazníky. Neočekával tak pozdější problémy, které z ní rezultovaly, jež nastaly navíc ve společnosti, kterou zakládal a v jejíž správní radě zasedali lidé z jeho zájmových a příbuzenských sítí. Členy správní rady Unie byli totiž od počátku jeho zeť František Mayer i jeho švagr Jaroslav Pospíšil. Další Ottův zeť Gustav Kugler byl zvolen do správní rady v roce 1910 a ve správní radě Unie zasedal po jistý čas (1903 – 1909) i bratranec Ottovy manželky Milady spisovatel Ignát Herrmann.

Pokud se detailněji zamyslíme nad celou problematikou, dojdeme k závěru, že vnitřní problémy, kterými Unie procházela, lze přímo odvodit od způsobu, jakým vznikla. V jejím vedení totiž zasedali lidé, jako Otto a Vilímek, kteří ji sice přenechali svou knihtiskárnu, ale nadále provozovali samostatné nakladatelské podnikání. To se stalo na Unii závislé a navíc Unie vykazovala vlastní nakladatelskou činnost, čímž jim konkurovala. Zájmy jejich vlastních podniků a zájmy Unie nemusely být totožné a také nebyly, jak jsme viděli výše v případě Jana Otty. Ten tak de facto seděl na „dvou židlích“ a je asi zřejmé, jakému podniku dával přednost – pochopitelně tomu svému nakladatelskému. Naopak lidé jako Vilím, který nebyl poté, co předal Unii svůj grafický závod, podnikatelsky zainteresován v jiném příbuzném podniku, sledovali výlučně zájem Unie. Z toho pochopitelně vyplývalo napětí a třecí plochy mezi jednotlivými aktéry.

³⁶⁴ Srov. J. Vilím J. Ottovi 17. 3. 1913, LA PNP, fond Jan Otto.

³⁶⁵ Smlouva J. Otty s Unii 30. 12. 1899, Spolky – Unie, LA PNP, fond Jan Otto.

Podle mého názoru hrál roli ještě jeden aspekt. Ve správní radě Unie se totiž sešly velmi výrazné osobnosti, které byly zvyklé na autoritativní vedení svých vlastních podniků a měly nepochybně rozdílné představy o jejím budoucím směřování. Tyto představy byly navíc odvislé od jejich dalších podnikatelských záměrů. Řízení Unie, jak bylo uvedeno výše, se navíc nacházelo v několika rukou a bylo tedy značně roztržité. Je symptomatické, že toto vnitřní napětí se objevilo v celé své nahotě, až když se Unie dostala do hospodářských obtíží a začal být na ní vyvíjen tlak ze strany ostatních akcionářů. To, že existovalo již od počátku, nám výstižně ilustruje dopis Jaroslava Bursíka Janu Ottovi ze srpna 1900: „*Kladl jsem důvěru v poctivou a nezištnou součinnost všech nás a zatím doznal jsem – bohužel pozdě – zklamání naprostého. Pan Vilímek, který sliboval hory doly, hledí povinností svým uniknouti [...] A jako v tomto směru byl jsem zklamán, tak trpkých nabyl jsem zkušeností, když zavést jsem chtěl správnost a pořádek. V zanedbaném reprodukčním oddělení vynesla mně má dobrá snaha, jak víte, jen nepříjemnosti [...] a lidé nebudou s úsměvem rozkládati – jak sám jsem slyšel – že Unie má čtyři řiditele a žádný pořádek.*“³⁶⁶ V Ottově zápisníku z let 1903 – 1905 je pak zachován koncept rezignační řeči či dopisu, ve kterém se Otto vzdává funkce předsedy správní rady Unie i svého členství v ní, a to kvůli tomu, že ztratil důvěru některých členů správní rady.³⁶⁷ K jeho rezignaci však ještě v této době nedošlo.

Vnitřní a vnější problémy Unie kulminovaly v letech 1909 – 1911. Pro ilustraci, jaké hloubky dosáhly, stačí uvést skutečnost, že místopředseda správní rady Unie Jan Vilím se odmítl účastnit schůzí, ve kterých by byl přítomen předseda dozorčí rady Josef Uzel. Uzel nakonec z Unie odešel.³⁶⁸ Na schůzi správní rady dne 6. října 1909 prezentoval místopředseda Vilím pravý stav bilance Unie a vznesl požadavek na reorganizaci závodu a na jednotné vedení firmy. Zároveň nabídl správní radě, že převezme dozor nad veškerou výrobou Unie s cílem, aby se zvýšila její výkonnost. Tento návrh byl přijat a správní rada udělila Vilímovi neomezené právo volné dispozice.³⁶⁹

Zároveň Vilím navrhl, aby pro příště účetní rok odpovídal kalendářnímu roku. Tím měla být změněna dosavadní praxe, kdy účetní období začínalo 1. července a končilo 30. června. Odůvodnil to skutečností, že je potřeba více času, aby byl ekonomický stav Unie dán do pořádku.³⁷⁰ Na valné hromadě dne 20. listopadu 1909 byl ale tento krok oficiálně

³⁶⁶ J. Bursík J. Ottovi 12. 8. 1900, LA PNP, fond Jan Otto.

³⁶⁷ Ottův koncept rezignace na členství v správní radě Unie (?1903, 1904?), Zápisníky 1902 – 1909, LA PNP, fond Jan Otto.

³⁶⁸ J. Uzel J. Ottovi 20. 10. 1909, LA PNP, fond Jan Otto. K tomu i J. Uzel J. Ottovi 22. 9. 1909, LA PNP, fond Jan Otto.

³⁶⁹ Dvacet let činnosti České grafické unie a. s. v Praze, s. 8.

³⁷⁰ Tamtéž.

odůvodněn poukázáním na to, že dosavadní účetní období končí v létě, kdy se většina členů správní rady nachází mimo Prahu, takže naléhavé bilanční práce se s velikými obtížemi vyřizují.³⁷¹ I tento Vilímův návrh byl schválen.

Prezentovaná bilance nám prozrazuje, že za účetní rok 1908 – 1909 bylo dosaženo hrubého zisku 125 631 K, ale protože muselo být odepsáno na amortizaci 90 516 K, zbylo tak 35 115K čistého zisku. Celkový zisk však činil 77 825 K, neboť v minulém roce nebyla vyplacena dividenda a přenesený zůstatek z minulého účtu byl poměrně vysoký – 42 710 K. Z něho byla vyplacena 4% dividenda, i když se objevily hlasy, aby od jejího vypláčení bylo znovu opuštno.³⁷² Je nutné si uvědomit, že nebýt přenosu z minulého roku, nemohla by být tato dividenda opětovně vyplacena. Nelze tak konstatovat, že by se hospodářský výsledek Unie nějak zlepšil. To se ukázalo v plné nahotě na další valné hromadě, která se konala poté, co bylo schváleno nové trvání účetního období, až 10. května 1911.

V roce 1910 se ale přesto událo mnoho důležitých věcí. Kromě toho, že 16. ledna zemřel Jaroslav Pospíšil, tak se 11. května J. R. Vilímek a 23. května J. Otto vzdali členství ve výkonném výboru. J. Otto pak 25. srpna rezignoval na předsednickou funkci ve správní radě. Již v prosinci roku 1909 složil funkci člena správní rady František Topič.³⁷³ Uvedené rezignace je podle mého názoru nutné dát do přímé souvislosti s vnitřními boji a hospodářskými problémy Unie, které např. J. Otto již neměl nepochybně sílu řešit. Ocitujme zde závěr konceptu Ottova rezignačního dopisu, v němž uvádí důvody, které ho vedly k tomu, že se předsednického místa vzdal: „*Cítím, že nemohu úřad ten nadále zastávat, jednak protože nemám dosti času, abych o zlepšení poměrů se mohl starati, jednak že jak za to mám, nemám ve spr[ávní] radě důvěru takovou, jakou by funkce ta zaslouhovala.*“³⁷⁴

To je ale tužkou přeškrtnutu a vedle toho napsáno – stáří, choroba. Zdravotní důvody se také staly oficiálním důvodem, proč se J. Otto předsednické funkce vzdal. Ve správní radě zůstal formálně až do své smrti v roce 1916, ale jak vyplývá z dochovaného archivního materiálu, nejradši by i na tuto funkci rezignoval, kdyby mohl.³⁷⁵ To ale samozřejmě nebylo v zájmu Unie, neboť pokud by Otto nebyl zvolen do její správní rady, přestala by platit

³⁷¹ SOA Praha, fond KSO Praha, Unie, Sp XIV/60, kr. č. 857, Protokol z valné hromady 20. 11. 1909.

³⁷² Tamtéž.

³⁷³ Výroční zpráva akciové společnosti Česká grafická Unie spojené závody tiskařské a vydavatelské v Praze za rok 1909 – 1910, Praha: Unie 1911.

³⁷⁴ Ottův koncept rezignace na místo předsedy správní rady Unie b. d. (nejspíše 1910), Spolky – Unie, LA PNP, fond Jan Otto.

³⁷⁵ „*Vzdal bych se i členství ve spr[ávní] r[adě], kdyby mne spr[ávní] rada propustila.*“ J. Uzel J. Ottovi 6. 1. 1911 (Ottův koncept odpovědi), LA PNP, fond Jan Otto.

zmíněná ustanovení smlouvy z roku 1899. Ve správní radě byl tak držen proti své vůli.³⁷⁶ Na místo předsedy byl zvolen Eduard Just, jenž ale odstoupil již v roce 1911, načež ho na čele Unie nahradil Jan Vilím.³⁷⁷

Jak už bylo řečeno, další valná hromada se konala až 10. května 1911. Za rok a půl trvající účetní období se podařilo dosáhnout čistého zisku 45 673 K a celkový zisk i s přenosem z minulého roku činil 50 842 K.³⁷⁸ Bylo rozhodnuto, aby se stejně jako v roce 1908 nevyplácela dividenda. Na zmíněné valné hromadě došlo zároveň k vystoupení malých akcionářů, kteří vytvořili opozici proti vedení závodu. Stěžovali si zejména, že uložili své úspory do akcií, z nichž není vyplácena dividenda, a které nemohou ani prodat, neboť jejich cena značně klesla. Nelíbilo se jim ani, že stanovy nezohledňují zájmy drobných akcionářů. Následně předložili několik návrhů k překonání obtíží Unie a žádali po správní radě, aby provedla revizi celého závodu za dozoru znalců a některých akcionářů z jejich řad.³⁷⁹

Zformování opozice mezi malými akcionáři potvrzuje tezi, že problémy, kterými v této době Unie procházela, a nespokojenost s vedením společnosti nebyly zrovna malé. Vždyť jak vyplývá z analýzy Richarda Passowa o fungování akciových společností, drobní akcionáři v drtivé většině nemají zájem zasahovat do vedení společnosti, obvykle nechodí na valnou hromadu a pokud ano, je pro ně poměrně nesnadné zformulovat relevantní opoziční stanovisko. Vytvoření homogenní opoziční skupiny, která bude jednotně vystupovat, naráží na velké obtíže, neboť malí akcionáři se mezi sebou neznají a často si nevěří, neboť každý z nich může zastávat trochu odlišné cíle.³⁸⁰

Jestliže se tedy v případě Unie zformování opozice malých akcionářů uskutečnilo, dává nám to jasný důkaz o nelehké situaci, v níž se Unie v této době ocitla. Navíc tato opozice nebyla krátkodobá. Vždyť její počátek můžeme hledat v zmíněném dopise uveřejněném v *Národním obzoru* v roce 1908 a jako organizovaná skupina vystoupila na valných hromadách v letech 1911, 1912 a 1913. Na této posledně jmenované valné hromadě bylo ale již zřejmé, že skupina malých akcionářů není jednotná a že její odpor byl zlomen. Podařilo se to hlavně díky stabilizaci a zlepšení hospodářských výsledků Unie pod

³⁷⁶ Viz poznámka v jeho zápisníku: „*Do spr[ávní] rady jsem volbu nepřijal!*“ (Ottovy poznámky k Unii, b. d., Zápisníky 1907 – 1916, LA PNP, fond Jan Otto). Podobně byl proti své vůli ve správní radě držen J. R. Vilímek. Ten během valné hromady v roce 1915 prohlásil, že nemůže pro velkou zaměstnanost nadále působit ve funkci správního rady a požádal tedy, aby od jeho kandidatury bylo opuštěno. Na to odpověděl předseda Vilím, že je v zájmu společnosti, aby Vilímek jako velký zákazník a spoluzakladatel Unie ve správní radě zasedal a doporučil jeho opětovnou volbu do správní rady. Vilímek byl pak zvolen. Viz SOA Praha, fond KSO Praha, Unie, Sp XIV/60, kr. č. 857, Protokol z valné hromady 8. 5. 1915.

³⁷⁷ Dvacet let činnosti České grafické unie a. s. v Praze, s. 8.

³⁷⁸ Výroční zpráva akciové společnosti Česká grafická Unie spojené závody tiskařské a vydavatelské v Praze za rok 1909 – 1910.

³⁷⁹ SOA Praha, fond KSO Praha, Unie, Sp XIV/60, kr. č. 857, Protokol z valné hromady 10. 5. 1911.

³⁸⁰ PASSOW, R., c. d., s. 328 n., 485 n.

Vilímovým vedením. Za účetní rok 1911 bylo dosaženo zisku 138 732 K (čistý zisk 111 954 K), ze kterého byla vyplacena 5% dividenda a 1% superdividenda, za účetní rok 1912 byl zisk 128 369 K (čistý zisk 105 827 K), z něhož byla vyplacena 5% dividenda. Malí akcionáři byli též uspokojeni, že jejich reprezentant Josef Michl zasedl ve správní radě, další jejich představitelé Josef Urban a František Vondrák se pak stali náhradníkem správní rady, respektive členem dozorčí rady.³⁸¹ Povolání zástupce opozice malých akcionářů do vedoucích orgánů akciové společnosti (zejména do správní rady), byť nepochybně vynucené, je totiž jednou z možností (podle některých autorů dokonce tou nejlepší), jak zabránit dlouhodobým konfliktům a utlumit či dokonce zlomit ostří jejich protestů.³⁸²

Do chodu Unie samozřejmě zasáhla nepříznivá politická konstelace (válka na Balkáně), stávková sazečů a tiskařů, trvající od 6. prosince 1913 do 16. února 1914,³⁸³ a pak samozřejmě první světová válka. Ta s sebou přinesla nedostatek výrobních hmot a nárůst jejich cen, nedostatek pracovních sil, které byly odvedeny na frontu, a přerušení exportu (zejména do Ruska). Za účetní rok 1914 nebylo dosaženo žádného čistého zisku, za rok 1915 dokonce vykázala společnost ztrátu 89 036 K, ale již v následujících letech se hospodářské výsledky pozvolna zlepšovaly.³⁸⁴ To bylo způsobeno zejména obnovou knižního trhu, neboť u vojsk vzrostla poptávka po knize jako prostředku rozptýlení. Tato příznivá situace na knižním trhu byla schopna kompenzovat ztráty z knihtiskařského podnikání. Na to vedení Unie promptně reagovalo tím, že posunulo těžiště své činnosti na obor nakladatelství, který se za války stal nejvýznamnějším a nejvýnosnějším odvětvím společnosti. Unie též zřídila na Ferdinandově (dnešní Národní) třídě vlastní prodejnu knih a uměleckých reprodukcí, aby mohla prodávat též díla vydávaná cizím nákladem.³⁸⁵ Za účetní rok 1917 činil zisk 125 609 K a byla vyplacena dividenda ve výši 5%.³⁸⁶

Vznik Československé republiky pak dalekosáhle změnil možnosti Unie, která od roku 1920 nesla nový název Česká grafická Unie a. s. v Praze. Jako největší podnik svého druhu v novém státě byla pověřena státní správou výrobou různých státních tiskopisů a cenin (bankovky, poštovní ceniny, známky a kolky), ale i výrobou bankovek pro Království SHS. Vzhledem k vysokému počtu státních zakázek nebyla však Unie schopna vyhovět v plné

³⁸¹ SOA Praha, fond KSO Praha, Unie, Sp XIV/60, kr. č. 857, Protokoly z valných hromad 30. 3. 1912, 19. 4. 1913.

³⁸² PASSOW, R., c. d., s. 421.

³⁸³ BARTÁK, J., KRAUS, V., Typografové 1468 – 1939, Praha: Naše Vojsko 1996, s. 354 – 355.

³⁸⁴ SOA Praha, fond KSO Praha, Unie, Sp XIV/60, kr. č. 857, Protokoly z valných hromad 8. 5. 1915, 6. 5. 1916.

³⁸⁵ SOA Praha, fond KSO Praha, Unie, Sp XIV/60, kr. č. 858, Protokol z mimořádné valné hromady 13. 1. 1918; Dvacet let činnosti České grafické unie a. s. v Praze, s. 10.

³⁸⁶ SOA Praha, fond KSO Praha, Unie, Sp XIV/60, kr. č. 858, Protokol z valné hromady 11. 5. 1918.

míře všem tiskovým objednávkám ze strany jednotlivých nakladatelství a výrobní kapacita závodu nestačila též k pokrytí potřeb vlastního nakladatelství. Tato skutečnost si vyžádala značných investic do stavby nových budov firmy a nového strojního zařízení. Investice do nákupu nových strojů činila 1 300 000 K.³⁸⁷ V této době zaměstnávala Unie 560 technických a pomocných pracovníků, 60 úředníků a vlastnila 73 rychlolisů, 26 sázecích strojů, 4 rotační transformátory, 65 elektromotorů a 85 pomocných strojů.³⁸⁸ Abychom měli srovnání, na počátku své činnosti v roce 1900 měla Unie 400 pracovníků, 35 tiskařských strojů a 65 pomocných strojů.³⁸⁹

Průvodním znakem výrobní expanze Unie bylo i zvyšování akciového kapitálu společnosti. Ten byl již v roce 1918 zvýšen na 2 000 000 K, následující rok na 3 000 000 K, na mimořádné valné hromadě dne 3. března 1920 bylo usneseno rozšířit akciový kapitál na 5 000 000 K a konečně na další mimořádné valné hromadě 16. října 1920 bylo přijato usnesení, že akciový kapitál Unie může být postupně zvyšován až do částky 10 000 000 K. Konečná výše akciového kapitálu po další emisi akcií činila nakonec 7 500 000 K.³⁹⁰ Rozkvět Unie našel pochopitelně své vyjádření i ve výši dosaženého zisku a hodnotě vyplácených dividend. Zatímco za účetní rok 1918 činil zisk společnosti 403 517 K (vyplacena 5% dividenda a 2, 5% superdividenda), za rok 1919 byl zisk už 1 079 149 K (vyplacena 5% dividenda a 5% superdividenda) a v roce 1920 vykázala Unie dokonce zisk 1 894 132 K (vyplacena 5% dividenda a 7, 5% superdividenda). Štědré byly i za tyto roky tantiémy pro členy správní rady (54 959 K, 184 291 K, 190 000 K).³⁹¹

Uvedený rozmach Unie, který byl umožněn především změnami státoprávními podmínkami po roce 1918, byl chápán jako osobní zásluha předsedy správní rady Unie Jana Vilíma. V jubilejní schůzi správní rady Unie dne 29. prosince 1919 u příležitosti 20. výročí vzniku Unie její člen a přednosta Kanceláře prezidenta republiky Přemysl Šámal prohlásil o jeho osobě: *„Hlavně pochopujeme význam slov našeho pana předsedy, když ve zprávě své praví: „Ze všech zakladatelů a členů první správní rady zůstal jsem já sám.“ Jestliže jsme věděli, co znamená jeho osoba při založení, poznali jsme později, že bez něho nemohl závod existovati, a mohu říci, že jeho postava rostla do výše od té doby, kdy vložena byla na jeho bedra celá tíha řízení závodu Unie v dobách, kdy se závodu vedlo nejhůře. On pracoval*

³⁸⁷ Tamtéž, Výroční zpráva České grafické Unie a. s. v Praze za rok 1919; Dvacet let činnosti České grafické unie a. s. v Praze, s. 11.

³⁸⁸ Dvacet let činnosti České grafické unie a. s. v Praze, s. 12.

³⁸⁹ Tamtéž, s. 4.

³⁹⁰ SOA Praha, fond KSO Praha, Unie, Sp XIV/60, kr. č. 858, Nové stanovy Unie v porovnání s těmi starými - příloha č. 12 k protokolu č. j. 22. 967 (1930), § 11.

³⁹¹ Tamtéž, Protokol z valné hromady 10. 5. 1919; Tamtéž, Výroční zpráva České grafické Unie a. s. v Praze za rok 1919; Tamtéž, Protokol z valné hromady 7. 5. 1921.

*s největší sobě vrozenou energií a napětím všech sil, aby pozvedl klesající hospodářskou úroveň společnosti naší. Byti předsedou ústavu, daří-li se mu dobře, není žádným uměním, ale byti předsedou, když je mu vedle usilovné práce na povznesení závodů zápasiti s vnitřními a vnějšími nepříznivými poměry, jest nezávidění hodno.*³⁹²

Byly právě citované Šámalovy řádky narážkou na to, že Jan Otto opustil Unii v době, kdy procházela největší krizí? Je to možné, ale na druhou stranu musíme uznat, že mu nic moc jiného nezbývalo. Vše nasvědčuje tomu, že Otto vzhledem ke svému pokročilému věku, při celkové své zaměstnanosti a společenské angažovanosti nedisponoval dostatkem sil, aby nastalé vnitřní a vnější problémy, v nichž byl ostatně důležitým aktérem a částečně i jejich původcem, byl schopen řešit. Navíc jeho osobní podnikatelské zájmy a zájmy Unie se rozešly, vzájemná oboustranná důvěra byla nepřekonatelně narušena. Vše nasvědčuje tomu, že se Otto po své abdikaci na předsednický post a na místo ve výkonném výboru v roce 1910 již řízení Unie neúčastnil, i když zůstal formálně členem správní rady do své smrti. Byl do ní totiž nadále volen, ale jak vyplývá z jedné jeho poznámky, na její zasedání již nechodil.³⁹³ Přesto se dá předpokládat, že Otto uplatňoval vliv na chod Unie alespoň nepřímo, a to prostřednictvím svých společenských sítí. Nejpravděpodobnějším zprostředkovatelem Ottových zájmů v Unii byl jeho zeť Gustav Kugler, který od roku 1910 zasedal ve správní radě a byl i členem výkonného výboru Unie.

Jestli Jan Otto nadále navštěvoval valné hromady Unie, nebo alespoň někoho delegoval, aby ho na nich zastupoval, nemůžeme bohužel posoudit, neboť pro období 1911 – 1916 se zachovala u obchodního soudu pouze jediná prezenční listina, a to z roku 1914. Této valné hromady se Jan Otto, který osobně vlastnil již jen 133 akcií Unie (např. v roce 1906 to bylo ještě 305 akcií), zúčastnil. Kromě něho byl na ní přítomný i jeho syn Jaroslav Vladimír Otto, který měl v držení 100 akcií, a zmíněný Ottův zeť Gustav Kugler s 200 akciemi.³⁹⁴ Ottovy poznámky k Unii, jež nejspíš pocházejí z roku 1915, nasvědčují tomu, že se v tomto období začal o dění v podniku opětovně živěji zajímat a dokonce uvažoval o tom, že by jeho syn zasedl ve správní radě Unie. K tomu ale nedošlo.³⁹⁵

³⁹² Dvacet let činnosti České grafické unie a. s. v Praze, s. 18 – 19.

³⁹³ „Kolik let již tam [do správní rady – S. H.] nechodím.“ Ottovy poznámky k Unii, b. d., Zápisníky 1907 – 1916, LA PNP, fond Jan Otto.

³⁹⁴ Viz protokoly z valných hromad Unie a jejich prezenčních listin uložených u pražského obchodního soudu.

³⁹⁵ Ottovy poznámky k Unii z roku 1915, Zápisníky 1907 – 1916, LA PNP, fond Jan Otto.

* * *

Pokud bychom měli nyní ve stručnosti shrnout základní body předložené analýzy Ottova působení v Unii, mělo by být konstatováno, že Jan Otto byl jedním z hlavních iniciátorů vzniku a prvním předsedou správní rady tohoto ambiciózního podniku, který se jako největší knihtiskařský a grafický závod ve vlastnictví českého kapitálu zařadil mezi největší firmy svého druhu v celém Předlitavsku.³⁹⁶ Vilím mluvil dokonce o Unii jako o „Ottově dítěti“.³⁹⁷ Mezi Ottou a tímto jeho „dítětem“ se však později objevily vzájemné konflikty, které vedly Ottu k tomu, že se stáhl z vedení Unie, a jak vyplývá z jeho poznámek, litoval toho, že Unii svou knihtiskárnu prodal.³⁹⁸ Tyto konflikty podle mého soudu pramenily ze způsobu, jakým Unie vznikla a jak fungovala. V jejím vedení totiž zasedali také lidé (zejména Otto a Vilímek), kteří byli nejenom zákazníky Unie, na jejichž zakázkách byla navíc Unie do značné míry existenčně závislá, ale zároveň i jejími konkurenty. Existovala zde vlastně nekompatibilita zájmů mezi Ottou a Unií, která u ostatních akcionářů vzbuzovala podezření. Ottův případ tak v obecné rovině potvrzuje slabou stránku institutu správní rady jako řídicího orgánu akciové společnosti, jež spočívá ve skutečnosti, že ve správní radě zasedají jedinci, kteří mohou mít a mohou sledovat (a často opravdu mají) řadu jiných rozličných zájmů, jež mohou být dané akciové společnosti cizí nebo dokonce mohou být v její neprospěch. Správní radové tak mohou v krajním případě ve prospěch těchto jiných cílů zmíněnou akciovou společnost zanedbávat či poškozovat.³⁹⁹

V případě Unie zmíněné slabé místo akciových společností dosáhlo vyhrčené podoby. Otto jako spoluzakladatel Unie a její první předseda správní rady za to nesl nepochybně odpovědnost. Činit Ottu výlučně odpovědným za jmenované problémy by však

³⁹⁶ ŠIMEČEK, c. d., s. 109; 90 let České grafické Unie: 1900 – 1990, Praha: Polygrafia 1990, s. 10. Podle této publikace byla Unie počtem strojů a zaměstnanců druhým největším podnikem svého druhu v Předlitavsku.

³⁹⁷ J. Vilím J. Ottovi 17. 3. 1913, LA PNP, fond Jan Otto.

³⁹⁸ Ottovy poznámky k Unii b. d., Zápisníky 1907 – 1916, LA PNP, fond Jan Otto.

³⁹⁹ PASSOW, R., c. d., s. 457, 511. Passow mluví dokonce o tomto potenciálním střetu zájmů členů správní rady nejen jako o slabé stránce, ale dokonce jako o nejslabší stránce celého institutu správní rady: „*Hier liegt die schwächste Seite des ganzen Aufsichtsratswesens*“ (s. 457). Passowova práce se vztahuje ve valné většině na německou realitu, takže místo výrazu Verwaltungsrat (správní rada) používá termínu Aufsichtsrat (česky dozorcí rada), což byl orgán se stejnými kompetencemi jako rakouské správní rady, i když původně podle zákona (Aktiennovelle z roku 1870) byl zamýšlen pouze jako kontrolní orgán. Tomu ale realita neodpovídala.

byla chyba, neboť obtíže, které Unie musela překonat, byly spíše strukturálního rázu, pramenily ze způsobu fungování podniku (např. roztržitěné vedení) a nevázaly se přímo na konkrétního jedince. Ottova odpovědnost, ale i odpovědnost dalších spoluzakladatelů tak spočívala především v tom, že si neuvědomili možné problémy, jež ze způsobu založení a fungování Unie mohou rezultovat a jež se ve skutečnosti také objevily. Je pak zcela příznačné, že všechny tyto animozity a problémy eskalovaly, když se hospodářské výsledky Unie začaly zhoršovat, což navíc vyvolalo tlak ze strany malých akcionářů. Tyto obtíže se pod vedením Otty nepodařilo vyřešit a myslím si, že to nebylo ani možné, když si uvědomíme, že zájmy Unie a zájmy jeho nakladatelského závodu, které pochopitelně upřednostňoval, se mohly rozcházet a také rozcházely.

Situaci v Unii se podařilo postupně stabilizovat až po Ottově odchodu z čela správní rady pod Vilímovým vedením, za jehož řízení se Unie dočkala největšího rozkvětu. Ten ale přímo souvisel se vznikem samostatné Československé republiky, jenž Unii otevřel netušené podnikatelské možnosti. Z celkového hlediska nelze Ottovo manažerské působení v Unii hodnotit jako úspěšné, i když na druhou stranu musíme přiznat, že v prvních letech existence se podnik pod jeho vedením těšil systematickému hospodářskému rozvoji a dosažený zisk každoročně stoupal, než se objevily zmíněné hospodářské obtíže a vnitřní problémy.

II. Jan Otto – bankovní manažer

6. Orgány Živnobanky

Předtím než začneme s analýzou Ottova působení v Živnostenské bance, představíme si základní orgány banky, s nimiž se dále v textu budeme setkávat, a jejich kompetence. Živnostenská banka pro Čechy a Moravu v Praze (dále Živnobanka) zahájila svou činnost 1. března 1869. Nejvyšším orgánem Živnobanky byla v souladu s Všeobecným obchodním zákoníkem ze 17. prosince 1862 (č. 1/1863 ř. z.) valná hromada akcionářů. Hlasovací právo na ní měl každý akcionář, který vlastnil minimálně 10 akcií (pro valnou hromadu v roce 1913 a dále 20 akcií).⁴⁰⁰ Mezi kompetence valné hromady patřilo rozhodovat: a) o zprávě správní rady a revizního výboru, o výsledcích uplynulého roku a o udělení absolutoria, b) o určování tantiém, rozdělování dividend a po případě i superdividend, c) o změně stanov, d) o zvýšení akciového kapitálu, e) o rozpuštění nebo o dalším setrvání společnosti. Vedle toho volila valná hromada správní radu a revizní výbor.⁴⁰¹ Druhým podstatným orgánem byla správní rada, která měla dle stanov banky vrchní správu bankovních záležitostí a rozhodovala ve všech věcech, které nepříslušely mezi kompetence valné hromady. Dále měla na starosti personální záležitosti, měla tak pravomoc jmenovat a propouštět ředitele, úředníky, sluhy a jednatele banky.⁴⁰²

Dalším orgánem bylo ředitelství. To se původně skládalo z ředitele a představených jednotlivých oborů. V roce 1907 došlo ke změně stanov a ředitelství bylo tvořeno jedním nebo více řediteli. Ředitel (od r. 1907 vrchní ředitel) řídil bezprostřední chod banky a byl zodpovědný za vykonání veškerých usnesení správní rady banky. Měl zároveň plnou moc, „bylo – li prodlení spojeno s nebezpečím“, učinit na svou odpovědnost i taková opatření, na nichž se správní rada neusnesla. Každé takovéto opatření byl povinen ohlásit správní radě do

⁴⁰⁰ AČNB, fond Živnostenská banka (dále ŽB), Stanovy Živnostenské banky pro Čechy a Moravu v Praze z roku 1900, § 12 Právo hlasovací, s. 7, kr. č. 2181, inv. č. 1; Tamtéž. Stenografický protokol valné hromady ŽB za r. 1911 z 10. 3. 1912, s. 12, kr. č. 1143, inv. č. 1.

⁴⁰¹ Stanovy ŽB z roku 1900, § 17, s. 9.

⁴⁰² K pravomocím správní rady Tamtéž, § 24 O činnosti správní rady, s. 10.

24 hodin. Od roku 1907 pak „*co nejdříve*“ předsedovi správní rady.⁴⁰³ Správní rada a ředitel (od r. 1909 s řediteli)⁴⁰⁴ tvořili představenstvo společnosti.⁴⁰⁵

Čtvrtým orgánem byl fakultativní výkonný výbor (exekutivní komitét), což byl užší výbor správní rady, který existoval od roku 1873, tedy téměř od počátku existence banky. Součástí stanov banky se ale stal až v roce 1907.⁴⁰⁶ Správní rada volila vždy výkonný výbor na své ustavující schůzi po valné hromadě a skládal se obvykle z pěti členů. Byli jimi vždy předseda a oba dva místopředsedové správní rady banky a k nim byli zvoleni další dva členové správní rady.⁴⁰⁷ Výkonný výbor měl schůzi minimálně dvakrát týdně a měl na starosti bezprostřední správu obchodů. Disponoval právem řešit všechny záležitosti, jež spadaly pod rozhodovací pravomoc správní rady, a předkládal ji v této souvislosti své návrhy. Podklady, na jejichž základě výkonný výbor rozhodoval, připravovalo ředitelstvo.⁴⁰⁸ Posledním orgánem, jenž musí být zmíněn, byl revizní výbor, jenž měl na starosti kontrolu řízení a hospodaření banky. V případě jednomyslného usnesení svých členů mohl navíc kdykoliv žádat správní radu o svolání mimořádné valné hromady (od roku 1907 s udáním důvodů, proč tak činí).⁴⁰⁹

⁴⁰³ Tamtéž, § 32 O působnosti ředitelstva, s. 12; AČNB, fond ŽB Výroční zpráva ŽB za r. 1906 (Výtah z protokolu o 39. řádném valném shromáždění akcionářů Živnostenské banky ze 17. března 1907), kr. č. 23, inv. č. 1. Pro změnu stanov z r. 1907 srov. též Tamtéž, Stanovy Živnostenské banky pro Čechy a Moravu v Praze z roku 1908, § 32 O působnosti ředitelstva, s. 13, kr. č. 2181, inv. č. 1.

⁴⁰⁴ Tamtéž, Výroční zpráva ŽB za r. 1908 (Výtah z protokolu o 41. řádném valném shromáždění akcionářů Živnostenské banky ze 7. března 1909), kr. č. 10, inv. č. 1.

⁴⁰⁵ Stanovy ŽB z roku 1900, § 24 O činnosti správní rady, s. 10.

⁴⁰⁶ AČNB, fond ŽB, Výroční zpráva ŽB za r. 1906 (Výtah z protokolu o 39. řádném valném shromáždění akcionářů Živnostenské banky ze 17. března 1907), kr. č. 23, inv. č. 1. Srov. i příslušné stanovy.

⁴⁰⁷ Od valné hromady 1913 do valné hromady 1916 měl výkonný výbor 6 členů. Kromě členů prezidia to byli ještě tři volení členové ze správní rady. (Srov. Tamtéž, Správní rada 16. 3. 1913, kr. č. 2690, inv. č. 371, Výkonný výbor 2. 4. 1916., kr. č. 1774, inv. č. 1).

⁴⁰⁸ K výkonnému výboru srov. Instrukce pro exekuční komitét správní rady Živnostenské banky pro Čechy a Moravu v Praze b. d., Spolky – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto.

⁴⁰⁹ AČNB, fond ŽB, Stanovy ŽB z roku 1900, § 29, 30 O činnosti revidujícího výboru, O právu revidujícího výboru žádati za svolání mimořádného valného shromáždění, s. 11 – 12, kr. č. 2181, inv. č. 1; Tamtéž, Výroční zpráva ŽB za r. 1906 (Výtah z protokolu o 39. řádném valném shromáždění akcionářů Živnostenské banky ze 17. března 1907), kr. 23, č. 1.

7. Ottův kariérní vzestup v Živnobance (1874 – 1907)

7. 1. Přehled Ottova kariérního vzestupu v Živnobance

Počátek Ottova působení v Živnobance se datuje k 22. březnu 1874, kdy byl zvolen na valné hromadě revizorem, a to 355 hlasy z 385 odevzdaných. Společně s ním byl zvolen za revizora Ferdinand Tallowitz, který obdržel 361 hlasů.⁴¹⁰ Úkolem revizorů bylo nejméně jednou za dva měsíce provádět revize peněžní hotovosti, směnek a cenných papírů. Na konci každého správního roku museli revizoři zkontrolovat a ověřit správnost účetní závěrky za dané období. O výsledku svých kontrol podávali souhrnnou zprávu valné hromadě.⁴¹¹ Je důležité si uvědomit, že Jan Otto vstoupil do Živnobanky v období velmi obtížném pro banku, neboť musela čelit podobně jako jiné finanční ústavy důsledkům krachu na vídeňské burze z 9. května 1873, z něhož rezultovala hluboká peněžní a posléze i dlouhodobá hospodářská krize. Tato nepříznivá situace kladla zvýšené nároky na tehdejší management banky. Následky roku 1873 a následné hospodářské deprese přežilo pouhých pět pražských bankovních ústavů. Z těchto pěti bank byla jen jedna národnostně česká. Byla jí právě Živnobanka.⁴¹² Ostatní pražské banky (bylo jich celkem 14) neměly takové štěstí a byly nuceny provést likvidaci nebo zanikly fúzí s některým spřáteleným či příbuzným ústavem.⁴¹³

I přes to, že se Živnobance podařilo v krizovém období za cenu značných ztrát, redukce bankovních obchodů a akciového kapitálu uhájit svou existenci, nelze některé kroky jejího vedení v tomto období považovat ve vztahu k dalšímu vývoji banky jako příliš šťastné. Jednalo se především o to, že banka i přes problémy, kterým musela čelit, nadále vyplácela každoročně svým akcionářům dividendu. Proti této dividendové politice sice existovala uvnitř banky opozice, ale nedokázala se prosadit. Na valné hromadě v roce 1874 byl tak zamítnut návrh akcionáře A. Čerycha, aby celý dosažený zisk za r. 1873 (213 892 zl.) byl přenesen na nový účet (tzn. připočten k výkazu zisku a ztráty za rok 1874) a místo toho

⁴¹⁰ AČNB, fond ŽB, Protokol z valné hromady ŽB za rok 1873, kr. č. 933, inv. č. 8.

⁴¹¹ Stanovy Živnostenské banky pro Čechy a Moravu v Praze z roku 1873, § 29, O činnosti revidujícího výboru, s. 10, Spolky – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto.

⁴¹² HORÁK, J., c. d., s. 69 – 70; Kromě Živnobanky to byly Böhmisches Escomptebank (Česká eskontní banka), Landwirtschaftliche Creditbank für Böhmen (Hospodářská úvěrní banka pro Čechy), Böhmisches Unionbank (Česká banka Union) a Böhmisches Bodencreditgesellschaft (Česká společnost pro úvěr pozemkový).

⁴¹³ K tomu srov. VENCOVSKÝ, F. a kol., c. d., s. 128 – 131; HORÁK, J., c. d., s. 61 – 69.

byl přijat návrh správní rady, aby byla vyplacena 4% dividenda (celkem 200 000 zl.). Na nový účet bylo tak přeneseno pouze 13 892 zl.⁴¹⁴

Na valné hromadě o rok později (21. března 1875) se proti vyplácení dividendy postavili revizoři Otto a Tallowitz. Jejich názor sdílel ze členů správní rady Živnobanky pouze tehdejší její předseda Alois Oliva.⁴¹⁵ Jan Otto ve své zprávě přítomné akcionáře upozornil na to, že i přes redukci akciového kapitálu Živnobanky o 1 mil. zl. z 5 mil. zl. na 4 mil. zl., ke které došlo na mimořádné valné hromadě 20. prosince 1874, zbývají v bilanci ještě dubióza (tzn. pochybné, nejisté pohledávky) v hodnotě 241 138 zl. Ke krytí těchto dubióz navrhovali revizoři použít vykázaný čistý zisk za rok 1874 ve výši 213 915 zl. V reakci na Ottovo vystoupení tlumočil Alois Oliva stanovisko správní rady, že dosažený zisk umožňuje vyplácení 5% dividendy.⁴¹⁶ Valná hromada se posléze usnesla, aby se vyplácela 4% dividenda v celkové sumě 160 000 zl. a jenom zbytek byl přenesen na nový účet.⁴¹⁷

Živnobanka pokračovala v pravidelném vyplácení dividendy i nadále. Pouze za roky 1885 a 1888 nebyla vyplacena žádná dividenda.⁴¹⁸ S odstupem času se rozhodnutí vyplácet dividendy ukázalo jako chybné, neboť zpomalilo konsolidaci ústavu a neumožňovalo tak rychlé odepisování nahromaděných ztrát.⁴¹⁹ Z důvodu pomalu postupující konsolidace se Živnobanka zároveň stala mnohem citlivější k výkyvům v ekonomice, jak nám prokazuje situace po vypuknutí cukrovarnické krize v roce 1884 a následného pádu *Böhmische Bodencreditgesellschaft* (Česká společnost pro úvěr pozemkový). V této době totiž reálně hrozil zánik Živnobanky.⁴²⁰ Lze předpokládat, že kdyby Živnobanka dosažený zisk v minulých letech použila k odepisování ztrát, mohla lépe čelit dopadům této krize a nastalé nedůvěry veřejnosti vůči bankám, jež se projevila především hromadným vybíráním vkladů.⁴²¹ Návrh Otty a Tallowitze z valné hromady v roce 1875 se z tohoto úhlu pohledu ukázal zpětně jako velmi prozíravý. Konsolidace Živnobanky byla za zmíněných okolností dokončena teprve až v roce 1890. Na valné hromadě v roce 1891 tak mohl předseda správní

⁴¹⁴ Živnostenská banka v Praze: 1869 – 1918, c. d., s. 23. Zde je sice uvedeno, že výše přenosu byla 13 842 zl., ale jedná se o chybu, neboť by se nám z dosaženého zisku ztratilo 50 zl. To je potvrzeno i Tamtéž, Statistická příloha na konci knihy, rok 1873.

⁴¹⁵ AČNB, fond ŽB, Správní rada 24. 2. 1875, kr. č. 3378, inv. č. 92.

⁴¹⁶ Tamtéž, Protokol z valné hromady za rok 1874, kr. č. 933, inv. č. 9; Živnostenská banka v Praze: 1869 - 1918, s. 24 – 25.

⁴¹⁷ Živnostenská banka v Praze: 1869 - 1918, s. 25.

⁴¹⁸ HORÁK, J., c. d., s. 98.

⁴¹⁹ Tamtéž.

⁴²⁰ Živnostenská banka v Praze: 1869 - 1918, s. 32.

⁴²¹ Tamtéž.

rady Karel Dimmer prohlásit, že „ústav jest konečně úplně konsolidován, že veškeré ztráty z let dřívějších jsou odepsány a akciový kapitál jest intaktní.“⁴²²

Po roce působení v revizorské funkci byl Jan Otto zvolen členem správní rady Živnobanky. Stalo se to na téže valné hromadě, na které vystoupil s Tallowitzem proti vyplácení dividendy, tedy 21. března 1875. Byl zvolen 349 hlasy z 359 odevzdaných, a to jako zástupce záložen.⁴²³ Bylo to pravděpodobně za První občanskou záložnu v Praze, kde Otto působil ve správním výboru.⁴²⁴ Je pozoruhodné, že Otto byl zvolen do správní rady Živnobanky, i když se na valné hromadě postavil proti stanovisku správní rady vyplácet dividendu a proti akcionářům, kteří pochopitelně chtěli, aby obdrželi dividendu. Této otázce se budu věnovat níže. To, že Otto přešel z funkce revizora do funkce člena správní rady, nebylo ničím neobvyklým. Celá řada dřívějších i pozdějších členů správní rady Živnobanky totiž působila nejdříve po nějaký čas ve funkci revizora, než byli zvoleni za členy správní rady. Z přehledu funkcionářů Živnobanky uvedeného v jubilejní publikaci *Živnostenská banka 1869 – 1918* vyplývá, že z 28 revizorů Živnobanky se ve zmiňovaném období stalo členy správní rady 12 jedinců.⁴²⁵ Byl to případ i pozdějších významných představitelů Živnobanky – Jana Topinky, který byl v letech 1890 – 1907 druhým místopředsedou správní rady, Prokopa Sedláka a Vendelína Formánka, kteří zastávali stejnou funkci v letech 1910 – 1911, resp. 1911 – 1913.⁴²⁶

Podobný postup při volbě nových členů správní rady byl praktikován nejspíše proto, že bývalí členové revizního výboru měli tu komparativní výhodu oproti jedincům stojícím mimo banku, že byli již s chodem banky a jejími obchody, jež ostatně kontrolovali a dohlíželi na ně, dobře obeznámeni. Mezi jejich pravomoci patřilo mj. i možnost navštěvovat jednání správní rady (ale bez hlasovacího práva) a kdykoliv nahlédnout do příslušných knih, protokolů a spisů banky.⁴²⁷ Otto svého práva navštěvovat zasedání správní rady poměrně často využíval a to v mnohem větší míře než jeho kolega z revizního výboru Tallowitz.⁴²⁸ Tento fakt nemusel nutně znamenat, že Jan Otto byl více ambiciózní nebo chtěl dostat více své povinnosti revizora než Tallowitz, ale mohlo se jednat o pouhou dělbu úkolů mezi

⁴²² Tamtéž, s. 34.

⁴²³ AČNB, fond ŽB, Protokol z valné hromady za rok 1874, kr. č. 933, inv. č. 9. Správní rada Živnobanky se skládala z poloviny ze zástupců záložen a z poloviny ze soukromých akcionářů. Bude to vysvětleno ještě níže.

⁴²⁴ Srov. např. Národní listy 14, 31. 3. 1874, s. 3.

⁴²⁵ Živnostenská banka v Praze: 1869 - 1918, s. 69 – 72. Toto číslo může být ve skutečnosti i větší, neboť někteří z revizorů mohli být zvoleni členem správní rady Živnobanky po roce 1918.

⁴²⁶ Tamtéž.

⁴²⁷ Viz jakékoliv stanovy Živnobanky. Např. Stanovy Živnostenské banky pro Čechy a Moravu v Praze v roce 1900, § 29, O činnosti revidujícího výboru, s. 11 – 12. (AČNB, fond ŽB, kr. č. 2181, inv. č. 1.)

⁴²⁸ Srov. Tamtéž, Správní rada 23. 3., 4. 4., 9. 4., 15. 4., 4. 5., 5. 6., 15. 9., 28. 11., 16. 12. 1874, kr. č. 3378, inv. č. 69, 71, 72, 73, 75, 76, 79, 87, 81 – Na těchto schůzích správní rady byl Otto přítomen. Tallowitz naopak jen 23. 3., 4. 4., 16. 12. 1874.

oběma revizory. Ostatně Tallowitz byl zvolen do správní rady Živnobanky na téže valné hromadě jako Otto a při volbě obdržel dokonce o 10 hlasů více než on.⁴²⁹

Bylo by ale chybou se domnívat, že vykonávání funkce revizora bylo předpokladem pro funkci správní rady Živnobanky. Tak tomu rozhodně nebylo, neboť obsazení správní rady se řídilo především konkrétním zájmem banky, jenž mohl nabývat rozličných forem – např. výraz těsného sepětí se záložnami, daný jedinec jako reprezentant určitého hospodářského odvětví, s kterým banka navázala či chtěla navázat spojení, výrazné postavení dotyčného v hospodářském životě, jeho politické a jiné kontakty či jeho prestiž v rámci společnosti.⁴³⁰ Poměrně vysoký počet členů správní rady Živnobanky, kteří byli předtím revizory, by však mohl naznačovat, že již do revizního výboru byli vybíráni jedinci, kteří splňovali příslušná kritéria pro členství ve správní radě. Již v době svého zvolení do revizního výboru tak mohli být chápáni jako budoucí potenciální kandidáti do správní rady. Jejimi členy se pak i v radě případů stali. Přesto je třeba členství v revizním výboru chápat opravdu jen jako výhodu, a ne jako určující podmínku.

I poté, co se Jan Otto stal členem správní rady, vykazovala jeho kariéra v Živnobance strmý vzestup. Od roku 1878 byl Otto členem výkonného výboru (exekutivního komitétu), což byl užší výbor správní rady, jenž se v této době skládal z šesti členů správní rady a ředitele.⁴³¹ Od roku 1880 se stalo pravidlem, že ve výkonném výboru byli povinně zastoupeni předseda a oba dva místopředsedové správní rady.⁴³² V roce 1879 Jan Otto kandidoval na funkci místopředsedy správní rady Živnobanky. Během ustavující schůze správní rady dne 29. března 1879 obdržel ve volbách 5 hlasů, ale protože Karel Dimmer získal 10 hlasů a Vavřinec Kriesche 8 hlasů, nebyl jím zvolen.⁴³³ Místopředsedou správní rady se stal až o rok později. Na schůzi správní rady z 10. dubna 1880 byl kromě nového místopředsedy Otty zvolen též nový předseda správní rady Živnobanky. Stal se jím místo rezignovavšího Rudolfa Müllera Karel Dimmer, který tuto funkci zastával až do roku 1907.⁴³⁴ Místopředsedou vedle Otty byl zvolen opětovně Vavřinec Kriesche.⁴³⁵

V tomto momentě vyvstává zajímavá otázka, jakým místopředsedou správní rady se Otto stal, jestli prvním či druhým. Josef Horák v již citované jubilejní publikaci *Živnostenská banka 1869 – 1918* konstatuje, že Jan Otto zastával od roku 1880 funkci prvního

⁴²⁹ Tamtéž, Protokol z valné hromady za rok 1874, kr. č. 933, inv. č. 9.

⁴³⁰ K obsazování funkce správních radů v akciové společnosti srov. PASSOW, R., c. d., s. 416 n. či stručněji a v češtině - JINDRA, Z., Správní radové pražských akciových bank, s. 88 – 90.

⁴³¹ AČNB, fond ŽB, Správní rada 21. 3. 1878, kr. č. 3378, inv. č. 138.

⁴³² Srov. Tamtéž, Správní rada 29. 3. 1879, 10. 4. 1880, 2. 4. 1881, kr. č. 3378, inv. č. 151, 171, 186.

⁴³³ Tamtéž, Správní rada 29. 3. 1879, kr. č. 3378, inv. č. 151.

⁴³⁴ Tamtéž, Správní rada 11. 2. 1880, 10. 4. 1880, kr. č. 3378, inv. č. 166, 171.

⁴³⁵ Tamtéž, Správní rada 10. 4. 1880, kr. č. 3378, inv. č. 171.

místopředsedy.⁴³⁶ Jako první místopředseda je veden i závěrečném přehledu funkcionářů Živnobanky, který obsahuje tato kniha.⁴³⁷ Ve stejném duchu mluvily i např. *Národní listy* při krátkém shrnutí Ottovy činnosti v Živnobance u příležitosti jeho zvolení za prezidenta její správní rady v roce 1907.⁴³⁸ Z protokolů správní rady ale vyplývá, že Jan Otto byl na zmiňované schůzi správní rady zvolen nikoliv prvním, ale druhým místopředsedou. Prvním se stal Vavřinec Kriesche, který obdržel 13 hlasů ze 14. Otto v této volbě dostal pouhý jeden hlas (pravděpodobně ten svůj), přičemž během následné volby druhého místopředsedy obdržel 11 hlasů ze 14.⁴³⁹ Poté, co Kriesche na své funkce v Živnobance již následující rok rezignoval, aby posléze zanedlouho zemřel, byl na jeho místo zvolen Jiří Kettner, který zastával funkci náměstka předsedy správní rady do roku 1890.⁴⁴⁰ Je ale zajímavé, že se nestal druhým místopředsedou a Otto se neposunul na pozici prvního náměstka. Tam, kde uváděly protokoly správní rady hierarchii obou dvou místopředsedů, byl totiž Kettner označen vždy jako první a Otto jako druhý místopředseda.⁴⁴¹ Je možné, že Ottovo setrvání na pozici druhého místopředsedy bylo způsobeno tím, že Kettner byl v porovnání s ním služebně starším členem správní rady Živnobanky. Začal v ní totiž působit o čtyři roky dříve než Otto, tedy v roce 1871.⁴⁴²

Ve světle těchto faktů můžeme konstatovat, že se Jan Otto stal prvním místopředsedou správní rady až v roce 1891, kdy v této funkci nahradil zemřelého Jiřího Kettnera. Druhým místopředsedou se stal Jan Topinka.⁴⁴³ Počátkem roku 1907 se pak Otto dostal do čela Živnobanky, když Karel Dimmer, kterému v té době bylo téměř už úctyhodných 82 let, rezignoval na všechny své funkce v bance, což vzala správní rada dne 17. ledna 1907 na vědomí. Jako důvod svého kroku uvedl Dimmer zdravotní důvody a vysoký věk.⁴⁴⁴ Do funkce předsedy správní rady (prezidenta) Živnobanky byl Otto zvolen na následující schůzi správní rady, která se konala 24. ledna 1907. Při volbě obdržel 10 hlasů,

⁴³⁶ Živnostenská banka v Praze: 1869 - 1918, s. 36.

⁴³⁷ Tamtéž, s. 69.

⁴³⁸ *Národní listy* 47, 27. 1. 1907, s. 1.

⁴³⁹ AČNB, fond ŽB, Správní rada 10. 4. 1880, kr. č. 3378, inv. č. 171.

⁴⁴⁰ Tamtéž, Správní rada 5. 9. 1881, 10. 11. 1881, kr. č. 3378, inv. č. 193, 195; Živnostenská banka v Praze: 1869 - 1918, s. 69.

⁴⁴¹ Srov. AČNB, fond ŽB, Správní rada 29. 3. 1883, kr. č. 3378, inv. č. 216, Správní rada 27. 3. 1886, 22. 3. 1888, kr. č. 2690, inv. č. 29, 52.

⁴⁴² Živnostenská banka v Praze: 1869 - 1918, s. 70.

⁴⁴³ AČNB, fond ŽB, Správní rada 19. 3. 1891, 17. 3. 1892, kr. č. 2690, inv. č. 89, 102.

⁴⁴⁴ *Národní listy* 47, 18. 1. 1907 (ranní vydání), s. 5; AČNB, fond ŽB, Správní rada 17. 1. 1907, kr. č. 2690, inv. č. 290.

zatímco Topinka pouze jeden hlas.⁴⁴⁵ Dne 18. března 1907 při ustavující schůzi správní rady po valné hromadě za rok 1906 byl Otto jednomyslně v předsednické funkci potvrzen.⁴⁴⁶

Prestižní funkci prezidenta správní rady Živnobanky zastával Otto až do své smrti v roce 1916, i když se minimálně dvakrát zabýval myšlenkou, že by na tuto funkci rezignoval. Poprvé to bylo v roce 1913 a podruhé v roce 1916, kdy Otto uvažoval, že by to udělal po valné hromadě, která se konala 2. dubna.⁴⁴⁷ Nestalo se tomu však a Otto byl tentýž den v ustavující schůzi správní rady potvrzen ve funkci předsedy správní rady.⁴⁴⁸ V bance se naposledy Otto objevil 6. dubna 1916, kdy se zúčastnil zasedání výkonného výboru.⁴⁴⁹ Dále mu to už nedovolovala nemoc a dne 29. května Jan Otto zemřel. Podle mého názoru uvažoval Otto ve zmiňovaných letech o rezignaci z důvodu vysokého věku, s nímž pochopitelně souvisel úbytek sil a zhoršující se zdravotní stav. V této souvislosti si musíme uvědomit, že se Otto stal prezidentem správní rady Živnobanky až v 65 letech a v době úmrtí mu bylo 74 let. Vysoký věk prezidentů bank nebyl ale ničím neobvyklým, jak nám potvrzuje příklad Ottova předchůdce Karla Dimmera či prezidenta správní rady největší a nejvýznamnější rakouské obchodní banky *k. k. priv. Österreichische Credit-Anstalt für Handel und Gewerbe* (Rakouského úvěrního ústavu pro obchod a živnosti) Maxe von Gomperze, který se stal prezidentem správní rady tohoto ústavu až v 74 letech a když se v roce 1913 zhruba půl roku před svou smrtí této funkce vzdal, bylo mu dokonce 91 let.⁴⁵⁰ Dá se tak s určitou nadsázkou konstatovat, že úřad prezidenta byl ve většině bank do jisté míry funkcí do konce života.⁴⁵¹

7. 2. Faktory stojící za Ottovým kariéřním vzestupem v Živnobance

Jak již bylo výše naznačeno, do správních rad bank či jiných akciových společností byli voleni jedinci na základě nejrůznějších motivů, jež byly výrazem určitého zájmu banky či její obchodní politiky. Poté, co jsme si ve stručnosti představili Ottův kariéřní vzestup v rámci Živnobanky, budou nyní zanalyzovány právě faktory, které vedly k tomu, že se Jan Otto dostal čela největšího národnostně českého bankovního ústavu své doby. Tyto faktory můžeme primárně rozdělit na faktory vnější a faktory vnitřní. Jako vnější faktory označuji

⁴⁴⁵ Tamtéž, Správní rada 24. 1. 1907, kr. č. 2690, inv. č. 291.

⁴⁴⁶ Tamtéž, Správní rada 18. 3. 1907, kr. č. 2690, inv. č. 294.

⁴⁴⁷ Zpráva presidia ŽB (1913), Zápisníky 1907 – 1916, LA PNP, fond Jan Otto; Ottovy poznámky k ŽB z roku 1916, tamtéž.

⁴⁴⁸ AČNB, fond ŽB, Správní rada 2. 4. 1916, kr. č. 1774, inv. č. 1.

⁴⁴⁹ Viz protokoly výkonného z tohoto období. Tamtéž, kr. č. 1025, inv. č. 220 – 242.

⁴⁵⁰ Neue Freie Presse 5. 4. 1913 (Morgenblatt), s. 15.

⁴⁵¹ EIGNER, P., Die Konzentration der Entscheidungsmacht, s. 72.

okolnosti a důvody, které souvisely s Ottovým působením mimo Živnobanku, či jevy, které nemohl sám ovlivnit. Jako vnitřní pak ty, které vyplývaly z jeho angažmá v rámci této finanční instituce.

7. 2. 1. Vnější faktory

Za Ottovým zvolením do správní rady Živnobanky stály podle mého názoru dva důležité vnější faktory. Prvním faktorem bylo Ottovo napojení na záloženskou hnutí, které ostatně stálo za zřízením Živnobanky. Ta kromě toho, že byla obchodní bankou, byla ústředím založen a jejím hlavním úkolem bylo eskontovat záloženské směnky, což rakouská cedulová banka odmítala. Tento dualismus se promítl i do vnitřní organizace banky – např. správní rada se skládala z poloviny ze zástupců záložen a z poloviny ze soukromých akcionářů, ve vytvoření samostatného úvěrního spolku záložen a úvěrního spolku soukromníků.⁴⁵² Záložny, jež byly zároveň akcionáři banky, měly ale i jiné výsady – např. přednostní právo na nové akcie v případě zvýšení akciového kapitálu.⁴⁵³

Význam záložen pro banku se ukázal především v krizových 70. a 80. letech 19. století, kdy obchodní spojení se záložnami zaručovalo Živnobance i přes panující hospodářskou stagnaci alespoň určité minimum běžných bankovních obchodů.⁴⁵⁴ Potvrzují nám to data o eskontu záloženských směnek, jejichž podíl na celkovém eskontu v krizových letech stoupal. Zatímco v roce 1869 činil 17, 2%, během období bankovní deprese dokonce více než třetinu veškerého eskontu (maximum v roce 1878 – 37, 5%).⁴⁵⁵ Horák tuto garanci obchodů dokonce považuje za největší zásluhu záložen o Živnobanku, jež tak bance napomohly k přežití zmíněného krizového období.⁴⁵⁶ Od konce 80. let 19. století pak význam záloženského eskontu pro banku postupně klesal (zatímco v roce 1888 tvořil ještě 18, 8%, v roce 1917 už jen 0, 9% celkové eskontu).⁴⁵⁷

Jsem toho názoru, že Jan Otto byl zvolen do správní rady Živnobanky primárně na základě toho, že byl představitelem pražské První občanské záložny. Potvrzovala by to i informace, že jej pro Živnobanku získal Emil Herrmann.⁴⁵⁸ Ten totiž s Ottou působil

⁴⁵² VENCOVSKÝ, F. a kol., c. d., s. 116; HORÁK, J., c. d., s. 27, 32 – 33.

⁴⁵³ HORÁK, J., c. d., s. 33.

⁴⁵⁴ Tamtéž, s. 93.

⁴⁵⁵ Živnostenská banka v Praze: 1869 – 1918, Eskont směnek Živnostenské banky v Praze (příloha na konci knihy).

⁴⁵⁶ HORÁK, J., c. d., s. 93.

⁴⁵⁷ Živnostenská banka v Praze: 1869 - 1918, Eskont směnek Živnostenské banky.

⁴⁵⁸ ŠVEHLA, J., c. d., s. 255.

v představenstvu zmíněné záložny.⁴⁵⁹ Důležitá je i skutečnost, že První občanská záložna v Praze patřila mezi největší české záložny – v roce 1873 byla osmou, v roce 1878 dokonce druhou největší záložnou v Čechách podle výše kapitálu.⁴⁶⁰ Otto byl tak reprezentantem jedné z nejvýznamnějších záložen a z tohoto titulu také jednou z viditelných osobností v rámci záloženského hnutí. V roce 1874 byl na sjezdu českých záložen v Českých Budějovicích členem komise, která měla na starosti otázku, jak by se měly záložny postavit k otázce daní a poplatků a náhlému vybírání vkladů.⁴⁶¹ Na stejném sjezdu se Otto postavil proti jedincům, kteří nebyli spokojeni s tím, jak Živnobanka vykonávala svoji funkci ústředí záložny, a navrhovali z tohoto důvodu zřízení ústřední záložny v Praze. Otto byl naopak přesvědčen, že za peníze, jichž by si vyžádalo případné zřízení ústřední záložny, by si záložny spíše mohly koupit akcie Živnobanky a tím posílit svůj vliv na její řízení.⁴⁶²

V roce 1879 byl Otto zvolen prvním místopředsedou přípravného výboru složeného ze zástupců pražských záložen, jehož předsedou byl místopředseda občanské záložny v Karlíně a též člen správní rady Živnobanky Jan Topinka. Tento výbor měl za úkol zorganizovat konání všeobecného sjezdu českomoravských záložen v Praze.⁴⁶³ Ten se nakonec konal 31. října a 1. listopadu 1880 a bylo na něm zastoupeno 119 záložen z Čech a Moravy reprezentovaných 239 delegáty.⁴⁶⁴ Otto byl na sjezdu členem jedenáctičlenného odboru pro statistiku a vnitřní manipulaci záloženskou.⁴⁶⁵

Jsem toho názoru, že vzhledem k tomu, jak důležité postavení měly záložny v rámci Živnobanky a jak důležité byly pro ni v období krize, byl Otto jako představitel jedné z největších českých záložen a navíc jako progresivní podnikatel přirozeným kandidátem na členství v její správní radě a výkonných orgánech. Otto byl do správní rady Živnobanky zvolen jako zástupce záložny naposledy na valné hromadě v roce 1881, od roku 1885 byl volen pak už jen jako soukromý akcionář.⁴⁶⁶ I když se Otto přestal nadále angažovat v záloženském hnutí, lze konstatovat, že jeho počáteční působení ve správní radě Živnobanky s ním úzce souviselo.

Druhým důležitým vnějším faktorem, jenž stál za Ottovým zvolením do správní rady, byla skutečnost, že v období po krachu na vídeňské burze, kdy Živnobanka byla ve velmi

⁴⁵⁹ Národní listy 14, 31. 3. 1874, s. 3.

⁴⁶⁰ HÁJEK, J., LACINA, V., c. d., s. 136.

⁴⁶¹ SCHREYER, J., Dějiny svépomocných záložen českých, Praha: Jednota záložny v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1891, s. 302.

⁴⁶² Tamtéž, s. 303.

⁴⁶³ Národní listy 19, 10. 6. 1879, s. 3.

⁴⁶⁴ SCHREYER, J., c. d., s. 308.

⁴⁶⁵ Tamtéž. Kromě tohoto odboru byly ještě dva odbory – odbor pro záležitosti právnické a berní (5 členů) a odbor pro záležitosti úvěrní a organizační (9 členů).

⁴⁶⁶ AČNB, fond ŽB, Protokol z valných hromad ŽB za léta 1880 a 1884, kr. č. 910, inv. č. 1.

složité situaci, existovala malá poptávka po tom zasedat v její správní radě. Sám Jan Otto o tom později napsal: „*Když před lety Živn[ostenská] banka prodělávala nejnepříznivější dobu krachovou a více pánů, kteří dříve tuto spravovali a vedli, ji opustili, byl jsem dožádán převzít místo ve spr[ávní] radě. Ač mi co dřívějšímu revisoru poměry ústavu předobře byly známy, přijal jsem volbu [...].*⁴⁶⁷

Pokud se podíváme na složení správní rady Živnobanky,⁴⁶⁸ tak ta zejména v 70. a o něco menší míře i v 80. letech 19. století vykazovala opravdu značnou nestabilitu a byla charakterizována výraznou fluktuací svých členů. Jedním z těch, kdo banku v tomto období opustil, byl první předseda její správní rady Alois Oliva, který na svou funkci a členství ve správní radě rezignoval v roce 1875.⁴⁶⁹ V úvodu kapitoly bylo konstatováno, že je pozoruhodné, že Jan Otto byl zvolen do správní rady Živnobanky, i když vystoupil na zmíněné valné hromadě v roce 1875 proti usnesení správní rady a zájmům akcionářů. Vysvětlují si to právě tím, že Otto byl představitelem významné české záložny a skutečností, že byl nedostatek vhodných kandidátů, jež by byli v této době ochotni zasednout ve správní radě Živnobanky.

Poté, co se Jan Otto stal členem správní rady Živnobanky, byl pro jeho kariérní vzestup v rámci banky nejdůležitější jeho manažerský úspěch v nakladatelském a knihtiskařském podnikání, kdy se mu podařilo vybudovat největší a nejvýznamnější český nakladatelský závod a úspěšnou knihtiskárnu. Tento podnikatelský úspěch Ottu legitimizoval v očích české veřejnosti a umožnil mu, aby se zařadil mezi nacionálně české hospodářské elity. Na základě toho, že se osvědčil v rámci podnikání ve vlastním závodě, byl Otto delegován do čela takového významného finančního ústavu, jako byla Živnobanka. Výstižně to vyjádřil spisovatel Ignát Herrmann, který pracoval v Ottově závodě v letech 1873 - 1878: „*V oněch dobách vídali jsme šéfa svého Ottu pravidlem toliko v hodinách dopoledních v závodě – odpůldne býval tam skoro jen hostem. Neboť již tehdy pochopil význam rozkvétajících podniků obchodních i peněžních, účastnil se všady, kde ho bylo třeba, a Ottu mohli všade potřebovati. Tak byl buď' výborem, buď' správním radou, nebo předsedou v záložně, v bance i jinde. Řeklo – li se: je v tom Otto – bylo to jako zárukou dobrého vedení, spolehlivé správy [...].*⁴⁷⁰

V očích české veřejnosti tak vyvolával Jan Otto pocit důvěryhodnosti, serióznosti a dobrého vedení. Tento pocit se pochopitelně přenášel na finanční instituce, v jejichž vedení

⁴⁶⁷ Ottův koncept neúčinné rezignace na místo ve správní radě ŽB b. d., Spolky – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto.

⁴⁶⁸ Živnostenská banka v Praze: 1869 - 1918, s. 70 – 71.

⁴⁶⁹ Tamtéž, s. 36.

⁴⁷⁰ KOLÁŘ, F., c. d., s. 91.

působil. Ty byly díky Ottovi a jemu podobným osobnostem vnímány jako důvěryhodné, jako instituce, kterým se vyplatí svěřit své peníze. Byl to tedy zejména výkonový legitimizační princip, jenž je ostatně podle E. Kubů a J. Šouši charakteristický pro finanční elity české národní společnosti sklonku 19. století a prvních desetiletí 20. století,⁴⁷¹ který stál v pozadí toho, že se J. Otto stal prezidentem správní rady Živnostenské banky a zastával další významné pozice v tehdejší hospodářském životě.

Pro banku byla cenná i skutečnost, že se Otto již jako zaměstnanec knihtiskárny bratří Grégrů v 60. letech 19. století výrazným způsobem angažoval ve veřejném, spolkovém a národním životě. Tato činnost, v níž Otto pokračoval až do konce svého života, mu umožnila navázat řadu osobních a přátelských kontaktů a plynula z ní značná prestiž v české národní společnosti. Sociální síť budoval Otto samozřejmě i na základě své nakladatelského podnikání – vždyť vydával některé spisy českých národohospodářů a politiků (např. Albína Bráfa, Františka Fiedlera, Josefa Fořta či Josefa Kaizla).⁴⁷² Ottův sociální kapitál, kterým disponoval, byl pochopitelně Živnobance jen na prospěch – ať už při získávání nové klientely, při nejrůznějších jednáních nebo při potřebě nějaké intervence.

V tomto ohledu byla důležitá především Ottova významná pozice, kterou si vybudoval v hospodářském životě české národní společnosti. Ta souvisela nejen s jeho úspěchem v nakladatelském a knihtiskařském podnikání, ale i s jeho činností na poli hospodářské emancipace českého národa. V této souvislosti by měly být vyzdvihnuty zejména čtyři momenty. Otto nesl výrazný podíl při přeměně původně etnický a jazykově utrakvistického obchodnického spolku Merkur, jenž byl založen v roce 1862, na spolek etnický a jazykově český. Při volbách do výboru spolku v roce 1867 byl totiž za českou stranu zvolen jeden člen výboru navíc a to právě Jan Otto.⁴⁷³ Podle vlastních slov Otto za

⁴⁷¹ KUBŮ, E., ŠOUŠA, J., České (Československé) finanční elity v evropském kontextu: Komparace domácích a evropských finančních elit – cesta k poznání jejich původu, zrání, mentality, místa v národní společnosti a na mezinárodní scéně, in: ŠTAIF, J (ed.), Moderní podnikatelské elity - metody a perspektivy bádání, Praha: Dokořán 2007, s. 45 – 47.

⁴⁷² Seznam knih, časopisů, hudebnin a děl uměleckých, kteréž vlastním nákladem vydal J. Otto v Praze, Karlovo náměstí. 34, 1871 – 1911, s. 236 – 237.

⁴⁷³ OTTO, J., Jak se stal Merkur spolkem českým?, in: Obchodnický spolek Merkur v Praze na paměť svého 50letého trvání, Praha: s. n. 1912, s. 16. Ve své řeči k 8. výročí zřízení Merkur (patrně z února roku 1871 – i když za rok vzniku Merkur se považuje rok 1862) tvrdil Otto ale něco trochu jiného. Uvedl v ní totiž, že nebylo zvoleno do výboru o jednoho Čecha více než Němců, ale že bylo zvoleno stejně českých a německých zástupců. Z toho by vyplývalo, že předtím bylo ve výboru spolku zastoupeno více Němců než Čechů. Rovnoprávné zastoupení pak mělo vyvolat odchod Němců ze spolku (viz Ottův projev při příležitosti 8. výročí založení spolku (2 trochu odlišné koncepty), Spolky – Merkur, LA PNP, fond Jan Otto.) Na tomto místě je těžké rozhodnout, jaká z těchto variant odpovídá realitě. Já se ale ve své práci držím interpretace, kterou používá moderní historiografie, jež interpretuje tuto událost na základě pozdější Ottovy vzpomínky. (Viz JAKUBEC, I., Spolek Merkur – organizace českých obchodníků (1862 – 1918), Ekonomická revue 8, 2005, č. 2, s. 92 – 93 či Týž, Die Emanzipation der ethnisch tschechischen Kaufmannschaft in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts: Am Beispiel der Entwicklung des Prager Handelsstandes, in: KUBŮ, E., SCHULZ, H.,

této situace odolal nátlaku tehdejšího předsedy Merkuru Jana Eisenhuta i dalších členů spolku (zřejmě i nacionálně českých, kteří měli obavu, že po odchodu Němců spolek zanikne), aby volbu nepřijal a umožnil tak kompromisní řešení celé situace.⁴⁷⁴ Po Ottově odmítnutí vystoupilo na protest z Merkuru 35 německých členů (údajně Židů) a tři němečtí členové výboru.⁴⁷⁵ V roce 1868 byl zvolen již čistě český výbor a spolek opustilo 20 čestných členů německé národnosti.⁴⁷⁶

Transformace Merkuru z původně utrakvistického spolku ve spolek ryze český byla dokončena v roce 1869, kdy se k návrhu Jana Otty stala jednacím jazykem správního výboru pouze čeština.⁴⁷⁷ Tato změna stanov nebyla i přes odchod drtivé většiny Němců ze spolku samozřejmá, neboť Otto se jako reprezentant nacionálně vyhraněné skupiny v Merkuru snažil prosadit češtinu jako jednacím jazyk neúspěšně už předtím, patrně už od zmiňovaného roku 1867.⁴⁷⁸ Podařilo se mu to však až na valné hromadě v roce 1869, v předchozích⁴⁷⁹ nebyl úspěšný. To by nasvědčovalo tomu, že celá řada nacionálně českých obchodníků stále považovala obchod za oblast, která by neměla být předmětem nacionálního soupeření. Patrně z tohoto důvodu se zdráhali zrušit utrakvistický charakter Merkuru. Jana Otta můžeme naopak zařadit k těm, kteří usilovně požadovali nacionalizaci obchodu a podnikatelského života.⁴⁸⁰ Poté, co se Merkur stal v roce 1869 definitivně nacionálně českým spolkem, byl vnímán jako oficiální zástupce českého obchodnictva.⁴⁸¹ Ottovy zásluhy o Merkur našly vyjádření v tom, že byl jmenován čestným členem spolku. V roce 1912, kdy slavil Merkur

Wirtschaftsnationalismus als Entwicklungsstrategie ostmitteleuropäischer Eliten. Die böhmischen Länder und die Tschechoslowakei in vergleichender Perspektive, Praha-Berlin: Aleš Skřivan ml., Berliner Wissenschafts-Verlag 2004, s. 110). Každopádně by tato záležitost stála za bližší prozkoumání.

⁴⁷⁴ OTTO, J., Jak se stal Merkur spolkem českým?, in: Obchodnický spolek Merkur v Praze, s. 16; Týž, Jak se stal Merkur spolkem českým (koncept), Rukopisy (Otto Jan), LA PNP, fond Jan Otto.

⁴⁷⁵ KARÁSEK, K., Merkur 1862 – 1912, in: Obchodnický spolek Merkur v Praze, s. 51.

⁴⁷⁶ Tamtéž.

⁴⁷⁷ Tamtéž; JAKUBEC, I., Obchod – symptomatické pole nacionálních zápasů, in: JANČÍK, D., KUBŮ, E. (eds.), Nacionalismus zvaný hospodářský: Střety a zápasy o nacionální emancipaci/převahu v českých zemích (1859 – 1945), Praha: Dokořán 2011, s. 140.

⁴⁷⁸ Srov. Ottovy koncepty návrhu, aby jednacím jazykem Merkuru byla česká b. d., Spolky – Merkur, LA PNP, fond Jan Otto; Ottův projev při příležitosti 8. výročí založení spolku (2 trochu odlišné koncepty), tamtéž.

⁴⁷⁹ Češtinu jako jednacím jazyk se podařilo patrně prosadit až na třetí valné hromadě (1869), při předchozích dvou tento návrh neprošel. Viz Ottův projev při příležitosti 8. výročí založení spolku (2 trochu odlišné koncepty), tamtéž.

⁴⁸⁰ Tyto faktor rezonoval y pochopitelně i v Ottových projevech, v nichž žádal a obhajoval zavedení češtiny jako jednacím jazyka Merkuru. Např.: „*Řekněme si to upřímně, že stav kupecký co do národnosti nejvíce jest zanedbán, my máme mnoho kupců, kteří česky mluví, ale nejsou Čechové, schází jim ta mužná povaha ctíti svůj národ a jazyk a ukázati se zjevně, co jsou.*“ Na jiném místě pak: „*Barvu musíme míti, nechť zardí se, kdo opovážil by se tvrditi ještě: „Já jsem kupec a co kupec neznám žádné národnosti. Zrádcem nazvati jej, nebylo by mnoho.*“ (Ottovy koncepty návrhu, aby jednacím jazykem Merkuru byla česká b. d., tamtéž).

⁴⁸¹ JAKUBEC, I., Obchod – symptomatické pole nacionálních zápasů, s. 142.

50. výročí své existence, měl včetně Otty pouhých sedm čestných členů.⁴⁸² Myslím, že to jen potvrzuje, jak byla Ottova činnost v Merкуру spolkem ceněna.

Ze stejných nacionálních pozic jako jeho angažmá při transformaci Merкуру v ryze český spolek musíme chápat Ottovo iniciativu, kdy poté, co pražské obchodní grémium zamítlo žádost Merкуру o zavedení výuky v českém jazyce na německé obchodní akademii v Praze, navrhl na půdě tohoto spolku dne 15. března 1870 zřídit Československou akademii obchodní (ČAO).⁴⁸³ Tento návrh byl přijat a Merkur zahájil okamžitě přípravy na jeho realizaci. I na provedení svého návrhu se Otto jako člen přípravného sboru a jeho komisi intenzivně podílel.⁴⁸⁴ V červenci 1871 se ustanovil Prozatímní sbor pro zřízení a vydržování ČAO, který přípravné práce dokončil, takže ČAO mohla zahájit dne 8. října 1872 jako první česká obchodní akademie výuky.⁴⁸⁵ Otto nejenže stál u zrodu akademie, ale dále dohlížel na její rozvoj – v letech 1872 – 1883 jako místostarosta, v letech 1883 – 1902 dokonce jako starosta a poté, co se této funkce vzdal, až do své smrti v roce 1916 jako protektor.⁴⁸⁶

Význam ČAO spočíval v tom, že se jednalo o vůbec první českou obchodní akademii, jež stála vlastně na počátku středního obchodního školství v českém jazyce.⁴⁸⁷ Uplatnění jejích absolventů bylo velmi různorodé, velká část z nich však skončila na úřednických a manažerských postech v nejrůznějších peněžních ústavech - samozřejmě též v Živnobance.⁴⁸⁸ Sám Otto se v roce 1915 domníval, že většina úředníků v Živnobance měla vystudovanou právě ČAO.⁴⁸⁹ Mezi absolventy akademie patřili např. i ředitelé Živnobanky Josef Špitálský (1886) a Antonín Tille (1891).⁴⁹⁰ Skutečnost, že Otto inicioval vznik ČAO byla tedy pochopitelně v bance velmi ceněna. První místopředseda správní rady Živnobanky

⁴⁸² Obchodnický spolek Merkur v Praze, s. 89. Dalšími byli K. Habětínek, František Macháček, František Procházka, Antonín Řivnáč, Alois Wiesner, Josef Wohanka.

⁴⁸³ PECH, V., Padesát let Československé akademie obchodní, in: Padesát let Československé akademie obchodní v Praze: 1872 – 1922, Praha: Sbor pro vydržování Československé akademie obchodní v Praze 1923, s. 124 – 126.

⁴⁸⁴ Tamtéž, s. 127 – 128.

⁴⁸⁵ Československá akademie obchodní v Praze za dvacetipětiletého trvání svého od r. 1872 do r. 1897, Praha: Československá akademie obchodní b. d., s. 8, 12.

⁴⁸⁶ Padesát let Československé akademie obchodní v Praze, s. 147.

⁴⁸⁷ Šedesát let Československé akademie obchodní v Praze: 1872 – 1932, Praha: Sbor pro vydržování Československé akademie obchodní v Praze 1933, s. 29.

⁴⁸⁸ Srov. Všeabsolventský adresář Československé akademie obchodní v Praze: Vydaný Spolkem absolventů Československé akademie obchodní ke jubilejnímu sjezdu absolventů i abiturientů akademie, pořádanému ve dnech 27. až 29. září 1922 na oslavu padesátého výročí založení ústavu. Jak vyplývá z tohoto adresáře, bylo v peněžních ústavech (banky, záložny, spořitelny, pojišťovny a družstva) zaměstnáno 45, 3% všech absolventů akademie za léta 1874 – 1922 (bez zemřelých a nezvěstných k roku 1922). Podíl samotných úředníků bank činil 33, 84%. Viz Tamtéž, Statistika podle zaměstnání (absolventi).

⁴⁸⁹ Ottův koncept odpovědi na gratulaci úřednictva k jeho čtyřicetiletému působení ve správní radě Živnobanky (1915), Korporace – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto.

⁴⁹⁰ Všeabsolventský adresář Československé akademie obchodní v Praze, s. 18, 25.

v letech 1907 – 1916 a Ottův nástupce v čele banky Bedřich Jahn považoval dokonce založení ČAO za nejdůležitější akt jeho veřejné činnosti.⁴⁹¹

Merkur byl chápán jako zastřešující instituce českého obchodnictva do 80. let 19. století, kdy v důsledku masového zakládání nových spolků a přeskupení sil mezi Čechy a Němci v některých obchodních živnostenských komorách (OŽK) tuto pozici Merkur ztratil a jeho význam poklesl.⁴⁹² Na jeho místo vstoupily právě OŽK, které se postupně dostávaly do českých rukou. Otto se stal členem pražské OŽK v roce 1881⁴⁹³ a patřil v ní k těm českým podnikatelům (vedle Bohumila Bondyho, Eduarda Grégra nebo Josefa Wohanky), kteří usilovali o to rozšířit volební práva na drobné řemeslníky, živnostníky a obchodníky, z nichž většina náležela k Čechům.⁴⁹⁴ To se podařilo v roce 1884, kdy byl přijat nový volební řád, na jehož základě získala česká strana v pražské OŽK komoře většinu.⁴⁹⁵ I její vedení přešlo do českých rukou, přičemž Otto se stal v srpnu 1884 viceprezidentem komory poté, co původně zvolený německý zástupce Alexander Richter volbu nepřijal.⁴⁹⁶

I přestože se Otto již v dubnu 1885 této funkce z důvodu nemoci vzdal,⁴⁹⁷ nadále patřil k významným členům pražské komory. To potvrzuje skutečnost, že jako zástupce komory byl cenzorem pražské filiálky Rakousko – uherské banky, přisedícím obchodního soudu či členem kuratoria obou dvou muzeí, jež spravovala pražská OŽK – Uměleckoprůmyslového a Technologického muzea. V roce 1911 pak Otto obdržel u příležitosti 40. výročí trvání svého závodu a 30. výročí svého členství v pražské OŽK nejvyšší komorní vyznamenání – zlatou medaili.⁴⁹⁸ *Národní listy* při této příležitosti napsaly, že Otto „o komoru, jakož i o zájmy jí zastupované, získal si neúnavnou svou činností nevšedních trvalých zásluh.“⁴⁹⁹

A za čtvrté, Otto byl členem výkonných výborů tří profilujících výstav – Všeobecné zemské výstavy v roce 1891, Národopisné výstavy československé v roce 1895 a konečně Jubilejní výstavy pražské obchodní a živnostenské komory v roce 1908.⁵⁰⁰ Zejména

⁴⁹¹ AČNB, fond ŽB, Správní rada 1. 4. 1915, kr. č. 2690, inv. č. 386.

⁴⁹² JAKUBEC, I., *Obchod – symptomatické pole nacionálních zápasů*, s. 142.

⁴⁹³ GRUBER, J., *Obchodní a živnostenská komora v Praze v prvním půlstoletí svého trvání 1850 – 1900*, Praha: Obchodní a živnostenská komora 1900, s. 452.

⁴⁹⁴ KOLÁŘ, F., c. d., s. 91.

⁴⁹⁵ JIRÁNEK, T., *Projevy hospodářského nacionalismu v obchodních a živnostenských komorách v českých zemích 1850 – 1918*, Pardubice: Univerzita Pardubice 2004, s. 47 – 48; JAKUBEC, I., *Obchod – symptomatické pole nacionálních zápasů*, s. 127.

⁴⁹⁶ JAKUBEC, I., tamtéž; GRUBER, J., *Obchodní a živnostenská komora v Praze.*, s. 252.

⁴⁹⁷ GRUBER, J., *Obchodní a živnostenská komora v Praze*, s. 253.

⁴⁹⁸ *Národní listy* 51, 27. 1. 1911 (ranní vydání), s. 5.

⁴⁹⁹ Tamtéž.

⁵⁰⁰ GRUBER, J., Jan Otto (nekrolog), in: *Obzor národohospodářský* 21, 1916, s. 258.

zemskou výstavu v roce 1891 lze chápat jako jeden z vrcholů manifestace českého průmyslu a českých podnikatelských aktivit obecně.

Zmíněné čtyři body (přeměna Merkuru na český spolek, založení ČAO, ovládnutí OŽK v Praze českou stranou a podíl na pořádání nejvýznamnějších výstav) byly jen špičkou ledovce Ottových aktivit v oblasti hospodářské emancipace českého národa. Jejich kompletní výčet by byl několikanásobně delší. Ottova významná pozice v hospodářském životě českého národa byla symbolicky kodifikována v roce 1907, kdy byl zvolen mezi prvními 40 řádnými členy Národohospodářského ústavu při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze.⁵⁰¹ Ten můžeme chápat jako instituci, která sdružovala tehdejší národohospodářské elity, ať už se jednalo o samostatné podnikatele, manažery v průmyslových společnostech či v bankách nebo profesory vysokých škol.⁵⁰² V rámci Národohospodářského ústavu byl Otto nejdříve náměstkem předsedy III. odboru pro obchod a bankovníctví a od listopadu 1908 předsedou tohoto odboru. V prosinci 1912 byl Otto dokonce zvolen viceprezidentem celého ústavu.⁵⁰³

Ottovo čelné postavení, které si vybudoval v hospodářském životě tehdejší české národní společnosti, jež bylo vyjádřeno i formálně členstvím v příslušných vlivných institucích (např. OŽK), bylo samozřejmě atraktivní a výhodné pro Živnobanku a pro nás znamená jeden z důležitých střípků z celkové mozaiky, jež stála za skutečností, že se Otto stal prezidentem správní rady Živnobanky. Je důležité brát ale současně v potaz, že se Otto stal příslušníkem tehdejších hospodářských elit i na základě svého působení v Živnobance. Tyto dvě skutečnosti nelze tedy striktně oddělovat, spíše na sebe vzájemně působily a prolínaly se.

7. 2. 2. Vnitřní faktory

Toto konstatování nás může přesunout z analýzy vnějších faktorů k analýze faktorů vnitřních, tedy těch, které vyplývaly z Ottova působení v rámci Živnobanky a měly pozitivní dopad na jeho kariérní postup v této bance. Pro hodnocení Ottova působení ve správní radě

⁵⁰¹ Tamtéž.

⁵⁰² MANDLEROVÁ, J., Ke vzniku a činnosti Národohospodářského ústavu při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze v letech 1907 – 1914, Sborník historický 20, 1973, s. 113. Dále viz seznam členů včetně jejich životopisů uveřejňovaný v tištěných výročních zprávách Národohospodářského ústavu (Národohospodářský ústav, Zpráva za rok...).

⁵⁰³ Shrnutí Ottových funkcí v Národohospodářském ústavu - Národohospodářský ústav při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze, VI. zpráva za rok 1916, Praha: Národohospodářský ústav 1917, s. 10. Podrobněji srov. další tištěné výroční zprávy Národohospodářského ústavu (1907 – 1911, 1912, 1913, 1914, 1915).

Živnobanky je nutné znovu zdůraznit, že vstoupil do banky v období peněžní a hospodářské krize, tedy v období pro banku velmi obtížným. Josef Horák charakterizuje toto období z perspektivy vedení banky následujícím způsobem: „Úloha správní rady a ředitele banky v této době byla málo vděčná; na nové obchody a vlastní iniciativu nebylo prostředků: všechno úsilí počínaje květnem 1873 bylo obráceno jedině k ukončení povážlivých obchodů se ztrátou co možná nejmenší a volnost pohybu banky byla minimální; rozhodnutí o postupu nespočívalo ve volném uvážení vedoucích činitelů, nýbrž bylo zpravidla diktováno neúprosnou nutností.⁵⁰⁴ Jan Otto se k těmto létům a vlastnímu působení v ústavu vyjádřil s odstupem času: *V Živn[ostenské] b[ance] jsem přes 25 let, v dobách nejhorších jsem setrval – po 10 - 15 léta⁵⁰⁵ nedostávala sp[rávní] r[ada] žádné dividendy [myšleny tantiémy – S. H.] – já ústav neopustil.⁵⁰⁶*

Skutečnost, že Otto do banky vstoupil v období krize a přečkal s ní všechny její problémy v 70. a 80. letech 19. století, byla vyzdvihnuta i během slavnostní schůze dne 1. dubna 1915, při níž byl společně s Janem Topinkou oceněn za své dlouholeté (v Ottově případě čtyřicetileté) působení ve správní radě. Živnobanky. Místopředseda správní rady Bedřich Jahn prohlásil o Ottovi doslova: „*Do správn[í]ch rad voleni bývají jen mužové, kteří se osvědčí, tím značnější pak náleží uznání tomu, kdož setrval přes všechny počáteč[ní] obtíže u Ž. B. [Živnostenské banky – S. H.] až do dneška, kdy její poměry se vyjasnily.⁵⁰⁷*

To, že Otto na rozdíl od řady jiných funkcionářů Živnobanku v období krize neopustil, i přes všechny těžkosti a nevýhody z toho plynoucí, mělo na jeho kariéru v bance velmi pozitivní vliv. Jednak jí urychlilo, neboť se již po pěti letech po zvolení do správní rady stal v roce 1880 jejím místopředsedou. K tomu bezpochyby přispěla totiž skutečnost, že z 25 jedinců (včetně Otty), kteří se stali členy správní rady od počátku banky v roce 1869 do roku 1875 (včetně), tedy do roku, kdy se Otto stal jejím členem, jich do zmiňovaného roku 1880 zůstalo ve správní radě pouhých pět.⁵⁰⁸ Z dlouhodobého hlediska to přineslo Ottovi prestiž a značný symbolický kapitál uvnitř banky. Podobným příkladem byl dlouholetý předseda správní rady Karel Dimmer (ve správní radě banky zasedal od roku 1869 do roku 1907) či dlouholetý místopředseda správní rady Jan Topinka (ve správní radě od roku 1877 do své smrti 1. ledna 1916).

⁵⁰⁴ HORÁK, J., c. d., s. 90.

⁵⁰⁵ Tady Otto poněkud přehání – tantiémy nebyly vypláceny jen za léta 1873 – 1879, tedy 7 let, přičemž Otto se stal členem správní rady v roce 1875, takže se ho týkalo pouze 5 let. Faktem ale je, že se tantiémy během 80. let 19. století pohybovaly na velmi nízké úrovni. (Živnostenská banka v Praze, Statistická a bilanční příloha na konci knihy).

⁵⁰⁶ OTTO, J., Aletheia, Rukopisy (Otto Jan), LA PNP, fond Jan Otto.

⁵⁰⁷ AČNB, fond ŽB, Správní rada 1. 4. 1915, kr. č. 2690, inv. č. 386.

⁵⁰⁸ Viz Živnostenská banka v Praze: 1869 - 1918, s. 70.

K tomuto symbolickému významu se přidal v Ottově případě i princip výkonu. Již bylo řečeno, jakou prozíravost prokázal během výkonu funkce revizora, kdy navrhoval (společně s Tallowitzem a Olivou) nevyplácet dividendu. Návrh sice nebyl přijat, což bylo ale s odstupem času v bance považováno za chybu. Horák při své charakteristice období 1873 – 1891 pak jmenuje Ottu mezi těmi členy správní rady (vedle Dimmera, Kettnera, Topinky a Tomáše Černého), kteří se o banku zasloužili v tomto období nejvíce.⁵⁰⁹ Otto byl tak pro Živnobanku atraktivní nejen z hlediska svého podnikatelského výkonu a dalších veřejných aktivit, ale i z hlediska samotné činnosti přímo pro banku.

Na závěr tohoto oddílu bych uvedl ještě jeden postřeh. Tím, že Otto byl zvolen prvním místopředsedou správní rady Živnobanky, udělal ve skutečnosti největší krok k tomu, aby se později stal jejím prezidentem, neboť alespoň v období 1869 - 1918 platilo, že první náměstek předsedy se stal po smrti či rezignaci současného předsedy⁵¹⁰ novým prezidentem správní rady banky. Jedinou výjimkou byl Rudolf Müller, který byl v roce 1879 zvolen prezidentem jen jako řadový člen správní rady a pochopitelně Alois Oliva, protože ten byl úplně prvním předsedou správní rady banky. Ostatních pět předsedů (Vilém Meissner, Karel Dimmer⁵¹¹, Jan Otto, Bedřich Jahn a František Malínský) před svým zvolením zastávalo funkci prvního místopředsedy správní rady.⁵¹² Je tedy zřejmé, že v Živnobance byl dosavadní první místopředseda správní rady chápán jako legitimní a samozřejmý nástupce na uvolněný předsednický post. Byl tím bezpochyby akcentován princip postupného kariérního vzestupu v rámci předsednictva a posílena kontinuita ve vedení banky.

* * *

Dá se shrnout, že Ottův kariérní vzestup v Živnobance umožnilo několik faktorů. Pro počátek Ottova působení ve správní radě Živnobanky byla určující jeho participace na záloženském hnutí. Pro další kariérní postup to byl především mimořádný výkon

⁵⁰⁹ Tamtéž, s. 37.

⁵¹⁰ Nestalo se, aby jednou zvolený předseda byl nahrazen jiným.

⁵¹¹ V přehledu funkcionářů Živnobanky nacházejícím se v jubilejní publikaci *Živnostenská banka 1869 – 1918* (s. 69) je uvedeno, že Karel Dimmer před svým zvolením do čela Živnobanky byl v letech 1878 – 1880 prvním místopředsedou správní rady. Pokud ale nahlédneme do protokolů správní rady z daného období, zjistíme, že minimálně v období 1878 – 1879 byl jejím prvním místopředsedou Vavřinec Kriesche. Druhým byl právě Dimmer. (viz AČNB, fond ŽB, Správní rada 21. 3. 1878, kr. č. 3378, inv. č. 138). V období 1879 – 1880 bylo ale možné, že Dimmer byl prvním místopředsedou správní rady. Na schůzi správní rady 29. března 1879 byli místopředsedy zvoleni opětovně Dimmer a Kriesche. Jejich vzájemná hierarchie není sice uvedena, ale Dimmer je v zápisu uveden před Krieschem a ve volbě obdržel i více hlasů – 10 hlasů oproti 8 hlasům. (viz Tamtéž, Správní rada 29. 3. 1879, kr. č. 3378, inv. č. 151).

⁵¹² Srov. *Živnostenská banka v Praze: 1869 - 1918*, s. 69.

v nakladatelském a knihtiskařském podnikání a z něho vyplývající Ottův obraz seriózního a úspěšného podnikatele, který je zárukou kvalitní správy. K tomu se přidala široká veřejná činnost, přičemž v této souvislosti by měly být zdůrazněny především Ottovy aktivity na poli hospodářské emancipace českého národa. To vše vedlo k tomu, že se Otto těšil značnému respektu a vlivu v rámci české národní společnosti. Během své podnikatelské a veřejné činnosti navázal Otto četné kontakty, což bylo pochopitelně i pro banku velmi prospěšné. Co se týče samotného působení v Živnobance, té prokázal věrnost a loajalitu a prezentoval se v ní jako člen správní rady a dalších vrcholných orgánů výkonem, který byl ceněn. To jsou podle mého názoru všechny faktory, které postupně vedly k tomu, že se v roce 1907 Otto stal prezidentem správní rady Živnobanky.

8. Jan Otto jako člen představenstva vídeňské filiálky Živnobanky

Živnobanka otevřela ve Vídni filiálku již v překotném období tzv. zakladatelské horečky v roce 1872, aby se mohla účastnit obchodů i na vídeňském finančním trhu. Filiálka se stala hlavním nositelem spekulativních obchodů banky v tomto období. Z tohoto důvodu byla vídeňská filiálka hlavním zdrojem ztrát, kterým musela Živnobanka čelit po krachu na vídeňské burze 9. května 1873, a již v roce 1874 byla zrušena.⁵¹³ Vídeňská filiálka⁵¹⁴ byla znovuotevřena až po dlouhých 24 letech v roce 1898. Konkrétní přípravy k jejímu ustanovení byly zahájeny už v roce 1896, když 13. února pověřila správní rada Živnobanky výkonný výbor, aby učinil přípravné kroky k jejímu zřízení.⁵¹⁵ Ty trvaly něco přes dva roky a 1. srpna 1898 zahájila vídeňská filiálka svojí činnost.⁵¹⁶ Jejím řízením byl pověřen Josef Špitálský (1898 – 1900 jako dirigent, od r. 1900 jako ředitel), který se osvědčil jako dirigent filiálky Živnobanky v Českých Budějovicích.⁵¹⁷ V listopadu 1899 bylo ustanoveno představenstvo filiálky. Byli do něho povoláni Jan Otto, který v této době zastával funkci prvního místopředsedy správní rady banky, a dvorní a soudní advokát ve Vídni Josef Jahoda.⁵¹⁸ Funkce člena představenstva filiálek spočívala především v cenzuře směnek a dozoru nad běžnými obchody. V otázce větších obchodů filiálek a povolování vyšších úvěrů dávalo představenstvo filiálky doporučení výkonnému výboru (správní radě) centrály, který musel daný obchod či úvěr schválit.⁵¹⁹

Živnobanka si slibovala od vídeňské filiálky, že jejím prostřednictvím pronikne přímo na vídeňský peněžní trh, jenž byl pochopitelně největší a nejvýznamnější v celé monarchii. Na něm měla získat bance novou českou (ve Vídni tehdy žil po Praze největší počet Čechů), tak i zahraniční klientelu.⁵²⁰ Dalším jejím úkolem bylo obstarávat burzovní obchody pro centrálu a další filiálky Živnobanky na tamější burze a navázat kapitálové spojení s jihoslovanskými zeměmi a ústavami.⁵²¹ Patrně pod vlivem špatné zkušenosti s

⁵¹³ HORÁK, J., c. d., s. 35, 86; Živnostenská banka v Praze: 1869 - 1918, s. 13, 22 – 24.

⁵¹⁴ V dalším textu se výhradně vztahuji (pokud nebude řečeno jinak) k „druhé“ vídeňské filiálce, tedy té, jež byla otevřena v roce 1898.

⁵¹⁵ AČNB, fond ŽB, Správní rada 13. 2. 1896, kr. č. 2690, inv. č. 149.

⁵¹⁶ Tamtéž, Výkonný výbor 21. 6. 1898, kr. č. 1785, inv. č. 209.

⁵¹⁷ Tamtéž, Výkonný výbor 10. 6. 1898, kr. č. 1785, inv. č. 206; NOVOTNÝ, J., ŠOUŠA, J., Živnostenská banka a Agrární banka – dvě strategie utváření bankovních elit a vlivových sítí, s. 478.

⁵¹⁸ AČNB, fond ŽB, Správní rada 2. 11. 1899, kr. č. 2690, inv. č. 194.

⁵¹⁹ HORÁK, J., c. d., s. 123.

⁵²⁰ AČNB, fond ŽB, Výroční zpráva ŽB za rok 1898, kr. č. 19, inv. č. 1.

⁵²¹ Účel zřízení filiálky ve Vídni (Ottův koncept a koncept neznámého autora) b. d. (ale z roku 1902), Spolky – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto.

první vídeňskou filiálkou, jež učinila Živnobanka v 70. letech 19. století, bylo znovuotevřené filiálce ve Vídni okamžitě centrálou v Praze nařízeno, aby posílala každodenně do Prahy podrobný přehled veškerých bankovních transakcí. Zároveň jí bylo přísně zakázáno provádět burzovní spekulace na vlastní účet a půjčovat peníze na pochybné cenné papíry. Dodržování těchto ustanovení vídeňskou filiálkou mělo být zajištěno pravidelnými kontrolami z centrály.⁵²²

Zmíněná omezení signalizují, že již od počátku existovala značná snaha pražského vedení Živnobanky kontrolovat činnost vídeňské filiálky a mluvit do jejího chodu. Snaha centrály, aby měla dění a obchody ve své filiálce pod kontrolou, byla naprosto logická. Ve svém úsilí však centrála neuspěla, neboť filiálka postupem času v rámci Živnobanky dosáhla takové pozice, že její ředitel Špitálský rozhodoval autonomně a mezi úředníky v Praze se mluvilo o filiálce ve Vídni jako o „centrále“.⁵²³ Není tedy překvapující, že mezi centrálou v Praze a vídeňskou filiálkou, personifikovanou Josefem Špitálským, existovalo značné napětí a vzájemná nedůvěra. Ta nebyla způsobena pouze autonomní a odstředivými tendencemi vídeňské pobočky, ale i některými kroky Živnobanky vůči své filiálce.

V tomto sporu sehrál důležitou úlohu i Jan Otto, který byl jak členem představenstva Živnobanky, tak vídeňské filiálky, v níž byl jediným zástupcem pražského vedení. Kromě Otty byl od počátku členem představenstva vídeňské filiálky již zmíněný Josef Jahoda. V roce 1902 se pak stal třetím členem představenstva architekt a stavitel František Krásný.⁵²⁴ Oba dva zmiňovaní pánové na rozdíl od Otty trvale bydleli a pracovali ve Vídni, byli tak místními zástupci představenstva a neměli žádnou přímou spojitost s pražským vedením banky. Byl to tedy Otto, kdo působil jako reprezentant pražské centrály ve vídeňské filiálce, kterou pravidelně navštěvoval, prováděl v ní revize a podával o ní zprávy vedení Živnobanky.⁵²⁵ Jeho vztah vůči filiálce nebyl ale pouze takto jednosměrný, neboť ho můžeme zároveň považovat i za zástupce a přímluvce vídeňské filiálky na půdě centrály v Praze. V obou těchto rolích působil již od počátku svého členství v představenstvu vídeňské filiálky, což se ukázalo i v jednom z prvních konfliktních bodů mezi vídeňskou filiálkou a pražskou centrálou.

Tímto bodem byla skutečnost, že vídeňská filiálka trpěla na počátku svého fungování nedostatkem kvalitních a zkušených úředníků, jak vyplývá z naléhavých dopisů Špitálského a vídeňské filiálky pražské centrále, jež byly adresované zejména tehdejšímu řediteli

⁵²² AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 21. 6. 1898, kr. č. 1785, inv. č. 209.

⁵²³ NOVOTNÝ, J., ŠOUŠA, J., Živnostenská banka a Agrární banka – dvě strategie utváření bankovních elit a vlivových sítí, s. 478.

⁵²⁴ AČNB, fond ŽB, Správní rada 18. 9. 1902, kr. č. 2690, inv. č. 229.

⁵²⁵ Viz protokoly výkonného výboru ŽB.

Vojtěchu Mastnému.⁵²⁶ Vídeňská filiálka byla totiž v personálním ohledu odkázána na pražskou centrálu, neboť nemohla sama zaměstnat potřebné úředníky, ale byla odkázána na ty, jež jim centrála poskytla. Úředníky, o které filiálka stála, mohla samozřejmě pražské centrále navrhopvat, což se také dělo, ale konečné rozhodnutí měla vždy příslušná místa v Praze. Vídeňská filiálka nebyla též oprávněna sama propouštět nevhodné úředníky a sluhy, což se ale snažila změnit. Její žádost, aby to mohla dělat bez souhlasu centrály, byla však výkonným výborem Živnobanky zamítnuta.⁵²⁷

Špitálský v dopise Ottovi z 2. prosince 1899 psal doslova: „*Současně dovolujeme si k Vám a sice jak pan Dr. Jahoda, tak i já uctivou prosbu, abyste ráčil u centrály laskavě působiti k tomu, aby centrála dříve než nám některého úředníka přidělí, požádala nás za dobrozdání, zda bychom jej mohli potřebovati neb ne, anebo aby si vyžádala od nás návrhy. [...] Tak např. dostali jsme z centrály p. Šindeláře, kterého nikde v žádném oddělení upotřebiti nemůžeme [...] konečně co staršího korespondenta dostali jsme p. Škalouda, kterého jsme z korespondence musili vzíti a dáti ku vkladním knížkám a nyní ku sesílení korespondence dostali jsme pana Hejka, jenž nezná vůbec ani kursovní lístek, neumí počítati cenné papíry a hodí se jenom pro lehčí šablonovitou korespondenci. Ostatní úředníci i pak, kteří mají praxi ve Vídni, myslí si, že Živnostenská banka má vůbec slabý personál a jsou podobní slabí úředníci pak jenom posměchem a trpí tím, jak ostatní páni, tak i ústav sám.*”⁵²⁸ Dále Špitálský v témže dopise prosil Ottu, aby intervenoval v Praze, aby vídeňská filiálka dostala místo Šindeláře Jindřicha Bělohříbka⁵²⁹ z filiálky v Moravské Ostravě.⁵³⁰

Otto se za žádosti obsažené v dopise opravdu v centrále přimluvil,⁵³¹ ale jak vyplývá z další korespondence, nemělo to žádný efekt. I přes četné další urgencye Špitálského Mastnému nebyl do vídeňské filiálky poslán ani Bělohříbek, ani další potřební úředníci.⁵³² Potřeba zkušeného personálu byla o to palčivější, že od 1. ledna 1900 byla definitivně zavedena korunová měna a novinkou v obchodě s cennými papíry byla skutečnost, že kurzy byly na burze zaznamenány v procentech.⁵³³ Proto se opětovně 27. prosince 1899 obrátil Špitálský na Ottu s žádostí, aby se přimluvil u ředitele Mastného, aby byli do Vídně posláni

⁵²⁶ Dochované v kopii v LA PNP, fond Jan Otto, Spolky – Živnostenská banka.

⁵²⁷ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 21. 8. 1900, kr. č. 1785, inv. č. 271.

⁵²⁸ J. Špitálský J. Ottovi 2. 12. 1899, Kopie dopisů centrály ŽB, Spolky – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto.

⁵²⁹ Bělohříbek byl od roku 1917 ředitelem Živnobanky.

⁵³⁰ J. Špitálský J. Ottovi 2. 12. 1899, Kopie dopisů centrály ŽB, Spolky – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto.

⁵³¹ J. Špitálský J. Ottovi 6. 12. 1899, LA PNP, fond Jan Otto. Špitálský totiž v tomto dopise děkuje Ottovi za intervenci.

⁵³² Srov. J. Špitálský V. Mastnému 13. 12., 16. 12., 19. 12., 29. 12. 1899, 2. 1. 1900; J. Špitálský J. Ottovi 27. 12. 1899, Kopie dopisů centrály ŽB, Spolky – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto.

⁵³³ J. Špitálský J. Ottovi 27. 12. 1899, J. Špitálský V. Mastnému 29. 12. 1899, tamtéž.

nějací noví úředníci.⁵³⁴ To se pak ještě koncem roku stalo.⁵³⁵ Nedostatek personálu a zejména toho zkušeného trápil vídeňskou filiálku i nadále. Podle Špitálského byla situace dokonce tak vyhrocená, že vnitřní kontrola fungování filiálky byla nedostatečná a on nemohl ručit ani při nejlepší vůli za pořádek ve filiálce.⁵³⁶ Špitálský proto požadoval, aby revize z centrály ve vídeňské filiálce byla konána častěji a důkladněji.⁵³⁷ Zejména personální zajištění účtárny bylo velmi nedostatečné, účtárna tak nepracovala dobře.⁵³⁸

Vídeňská filiálka trpěla nejen nedostatkem úředníků, ale i jejich značnou fluktuací, neboť mnoho úředníků podalo výpověď a musela být za ně hledána náhrada. Odchod úřednictva byl způsoben zejména dvěma faktory. Bylo to jednak kvůli značnému pracovnímu přetížení, kterému museli stávající úředníci čelit vzhledem k nedostatku pracovních sil. To si uvědomoval i sám Špitálský.⁵³⁹ Za druhé zde hrála roli otázka platu. Řada úředníků vídeňské filiálky odešla do konkurenčních bankovních ústavů, protože ty jim byly schopny nabídnout atraktivnější platové podmínky než Živnobanka.⁵⁴⁰ Z tohoto důvodu žádal Špitálský dopisem z 27. února 1900 Ottu, aby se zasadil v centrále o to, aby platy úředníků byly zvýšeny, neboť na jeho zaslanou žádost centrála nijak nereagovala.⁵⁴¹ To Otto také učinil, neboť již následující den se výkonný výbor Živnobanky usnesl na tom, že má být zvýšen plat úředníků a praktikantů vídeňské filiálky přesně podle návrhu jejího představenstva.⁵⁴² Zvýšení platů nebylo evidentně dostatečné, neboť již v říjnu téhož roku k němu výkonný výbor přistoupil znovu.⁵⁴³ I v tomto případě hrála Ottova přímluva svou roli.⁵⁴⁴

I přestože je zřejmé, že si Živnobanka slibovala mnoho od své vídeňské filiálky, její přístup k řešení situace s nedostatečným personálním zajištěním vídeňské filiálky byl velmi laxní. I přes Špitálského usilovné prosby se totiž vůbec nic neměnilo. Jak to bylo ale vůbec možné? Rozhodně to nebylo tím, že by si vedení banky v Praze celý problém neuvědomovalo. Podle mého názoru šlo o to, že vedení Živnobanky bylo překvapeno růstem vídeňské filiálky a zvětšujícím se objemem jejích bankovních obchodů, na což se dívalo s

⁵³⁴ J. Špitálský J. Ottovi 27. 12. 1899, tamtéž.

⁵³⁵ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 29. 12. 1899, kr. č. 1785, inv. č. 249.

⁵³⁶ J. Špitálský V. Mastnému 2. 5. 1900, Kopie dopisů centrále ŽB, Spolky – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto.

⁵³⁷ J. Špitálský V. Mastnému 18. 9., 5. 10. 1900, tamtéž.

⁵³⁸ Srov. J. Špitálský (respektive vídeňská filiálka) V. Mastnému 6. 6., 27. 9 1900, 12. 2., 29. 3. 1901, tamtéž.; J. Špitálský J. Ottovi 21. 1. 1901, LA PNP, fond Jan Otto.

⁵³⁹ Špitálský V. Mastnému 12. 6. 1900, Kopie dopisů centrále ŽB, Spolky – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto.

⁵⁴⁰ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 26. 10. 1900, kr. č. 1785, inv. č. 281.

⁵⁴¹ J. Špitálský J. Ottovi 27. 2. 1900, LA PNP, fond Jan Otto.

⁵⁴² AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 28. 2. 1900, kr. č. 1785, inv. č. 256.; J. Špitálský J. Ottovi 1. 3. 1900, LA PNP, fond Jan Otto.

⁵⁴³ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 26. 10. 1900, kr. č. 1785, inv. č. 281.

⁵⁴⁴ J. Špitálský J. Ottovi 4. 12. 1900, LA PNP, fond Jan Otto.

nedůvěrou. To vyplývá i z protokolů výkonného výboru. V květnu 1899 bylo vzhledem k narůstající bankovní agendě ve vídeňské filiálce navrženo jmenovat zvláštního revizora do této filiálky, jak se to před tím stalo už v centrále.⁵⁴⁵ Růst vídeňské filiálky dokládá též otevření oddělení se zbožím v červnu 1899 a vytvoření úvěrního spolku při filiálce v prosinci téhož roku.⁵⁴⁶ Centrála si ale ponechala dohled na jmenování cenzorů úvěrního spolku. Otázku cenzorů jel totiž do Vídně řešit Jan Otto.⁵⁴⁷ K vytvoření úvěrního spolku došlo i přes to, že Otto s ředitelem Mastným při své návštěvě filiálky ve Vídni v říjnu 1899 dali jasně najevo, že si centrála „*nepřeje prozatím další rozvětvení a rozšíření této filiálky, k čemuž by snad bylo zapotřebí angažovati více personálu a zvýšení režie.*“⁵⁴⁸ Obraty vídeňské filiálky byly v tomto období podle názoru centrály „*nad očekávání značné*“.⁵⁴⁹

Jsem toho názoru, že centrála (ředitelství Živnobanky) ignorovala Špitálského prosby o personální posílení vídeňské filiálky z toho důvodu, že neposkytnutím úředníků chtěla zabránit dalšímu růstu filiálky, jež považovala za příliš razantní a riskantní, nebo dokonce docílit redukování jejích bankovních obchodů. Že se tím podařilo částečně omezit růst vídeňské filiálky, potvrzuje Špitálský, který tvrdil v dopise Mastnému z května 1900, že „*obchod nám roste takřka pod rukama, mnohé dobré věci nám ucházejí buď následkem nepořádku, nebo následkem nedostatku sil [...]*“.⁵⁵⁰ Živnobanka měla pochopitelně i jiné možnosti, jak ovlivňovat činnost vídeňské filiálky. Bylo to např. nepovolováním úvěrů,⁵⁵¹ jež od určité výše musela vídeňská filiálka předkládat ke schválení výkonnému výboru (respektive správní radě) či nastavení maximální hranice pro bankovní operace, jako se stalo v případě reeskontu směnek.⁵⁵² Podobné zásahy centrály s sebou pochopitelně přinášely ztrátu potenciálních obchodů. V březnu 1900 si stěžoval Špitálský Ottovi, že poté, co centrála snížila nabízený akceptační úvěr 300 000 zl. na 150 000 zl., dali vídeňští uzenáři, s nimiž chtěla vídeňská filiálka uzavřít obchod, přednost vídeňské Anglo – rakouské bance. Pokud by se tak nestalo, byl přesvědčen, že by vídeňská filiálka obchod získala.⁵⁵³

Potřeba regulovat činnost filiálek (zejména té vídeňské) a podřídit je pevným pravidlům si vynutila vydání instrukcí pro filiálky, k němuž došlo 7. března 1901. Instrukce měly celkem šest bodů: 1) centrále měly být předkládány opisy protokolů o každé schůzi

⁵⁴⁵ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 5. 5. 1899, kr. č. 1785, inv. č. 234.

⁵⁴⁶ Tamtéž, Výkonný výbor 6. 6. 1899, 15. 12. 1899, kr. č. 1785, inv. č. 236, 249.

⁵⁴⁷ Tamtéž, Výkonný výbor 15. 12. 1899, kr. č. 1785, inv. č. 249.

⁵⁴⁸ Tamtéž, Výkonný výbor 27. 10. 1899, kr. č. 1785, inv. č. 246.

⁵⁴⁹ Tamtéž, Výkonný výbor 14. 11. 1899, kr. č. 1785, inv. č. 248.

⁵⁵⁰ J. Špitálský V. Mastnému 2. 5. 1900, Kopie dopisů centrále ŽB, Spolky – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto.

⁵⁵¹ Srov. např. AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 30. 1. 1900, kr. č. 1785, inv. č. 251, Výkonný výbor 30. 11. 1900, kr. č. 2639, inv. č. 2.

⁵⁵² Tamtéž, Výkonný výbor 13. 3. 1900, kr. č. 1785, inv. č. 258.

⁵⁵³ J. Špitálský J. Ottovi 1. 3. 1900, LA PNP, fond Jan Otto.

představenstva, 2) každý úvěr přesahující 5 000 K musel být předložen centrále ke schválení, 3) všechny hypotékou zajištěné úvěry a pohledávky, jakož i pro banku koupené objekty měly být vždy zapsány na jméno centrály, 4) bylo zakázáno kupovat jakékoliv objekty (domy, průmyslové závody apod.) bez souhlasu centrály, 5) úředníkům filiálek bylo zakázáno účastnit se privátně jakýchkoliv obchodů (včetně burzovních) a podniků bez souhlasu správní rady Živnobanky, 6) osobně odpovědným za dodržování instrukcí byl dirigent (ředitel) filiálky.⁵⁵⁴

Problémem těchto instrukcí byla skutečnost, že byly univerzální, že nerozlišovaly mezi velkou a malou filiálkou a rozsahem jejich obchodů. To donutilo vídeňskou filiálku ozvat se proti jejich podobě. Především ustanovení, jež se týkalo předkládání všech úvěrů nad 5000 K, považovala filiálka za naprosto nevhodné.⁵⁵⁵ Ve stejném duchu, ale o poznání ostřeji se vyjádřili Špitálský s Jahodou v dopise Ottovi, přičemž doufali, že bude souhlasit s jejich postojem. Tvrdili, že rigorózním plněním zmíněného bodu č. 2 by k obchodům ve vídeňské filiálce nemohlo vůbec docházet. Byli toho názoru, že i kdyby finanční hranice, při níž by existovala povinnost předkládat centrále úvěry ke schválení, byla zvýšena z 5000 K na 50 000 K, tak by to bylo málo vzhledem k tehdejšímu rozsahu a podobě obchodů filiálky.⁵⁵⁶ Nesouhlas vídeňské filiálky (a patrně i té brněnské) s podobou instrukcí zapříčinil, že bylo rozhodnuto, aby pro obě tyto filiálky byly vypracovány zvláštní instrukce, které by respektovaly jejich velikost.⁵⁵⁷ Tyto instrukce se mi bohužel během mého archivního studia nepodařilo objevit (je i otázkou, jestli se vůbec zachovaly), takže nelze stanovit, k jakým změnám v nich oproti těm předcházejícím došlo.

I když se vedení Živnobanky snažilo zbrzdit expanzi vídeňské filiálky a omezit její prostor pro samostatné rozhodování, dosáhlo v tomto svém úsilí pouze dílčích úspěchů. Špitálský se totiž nehodlal úmyslům z Prahy podřídit, jednal evidentně dál samostatně a přes nedostatek vhodného personálu se nadále snažil rozšiřovat rozsah obchodů filiálky. Vídeňská filiálka provozovala řadu obchodů, které se centrále nezamlouvaly, a považovala je za příliš riskantní. To se ukázalo v roce 1901, kdy se vyhrotilo napětí mezi centrálou a její vídeňskou pobočkou. Příčinou byla událost, jež se odehrála v oddělení pro zboží vídeňské filiálky. Jeho šéf Abel totiž bez vědomí a svolení představenstva filiálky, ředitele Špitálského i centrály nakoupil velké množství nejrůznějšího zboží, jehož cena tak klesla, že

⁵⁵⁴ ŽB vídeňské filiálce (instrukce) 7. 3. 1901, Korporace – ŽB – Praha, LA PNP, fond Jan Otto.

⁵⁵⁵ Vídeňská filiálka Ředitelství ŽB 9. 3. 1901, Kopie dopisů centrále ŽB, Spolky – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto.

⁵⁵⁶ Vídeňská filiálka (Jahoda, Špitálský) J. Ottovi 9. 3. 1901, Korporace – ŽB (filiálka – Vídeň), LA PNP, fond Jan Otto.

⁵⁵⁷ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 11. 3. 1901, kr. č. 2639, inv. č. 13.

vídeňská filiálka utrpěla značné ztráty.⁵⁵⁸ To se projevilo pochopitelně v bilanci vídeňské filiálky. Zatímco za rok 1899 vykázala zisk 20 046 K, v roce 1900 to bylo už 83 497 K, za rok 1901 podle oficiální bilance nevykázala vídeňská filiálka žádný zisk, částka však není nijak specifikována.⁵⁵⁹ Jak nám ale prozrazuje korespondence mezi Špitálským a Ottou, vykázala filiálka za rok 1901 celkovou ztrátu 106 298 K, přičemž ztráta na zboží činila 180 118 K.⁵⁶⁰ Tato ztráta byla způsobena nejen chováním šéfa oddělení pro zboží Abela, ale i probíhající hospodářskou a finanční krizí (1900 – 1903).

Jednání za centrálu ohledně problému s oddělením se zbožím vedl ve Vídni Jan Otto. Ten na zasedání výkonného výboru 8. března 1901 referoval, že je nutné oddělení se zbožím redukovat, což bylo také schváleno.⁵⁶¹ Poté, co vyšly na světlo další nesrovnalosti v tomto oddělení a machinace Abela, byl Otto pověřen projednat tuto záležitost ve vídeňské filiálce a po svém návratu do Prahy navrhl propustit tohoto úředníka ze služeb banky, což se také stalo.⁵⁶² Vídeňská filiálka následně provedla na základě nařízení centrály důkladnou revizi všech svých obchodů se zbožím od počátku oddělení do 8. června 1901. Na základě této revize, jež odhalila skutečnou závažnost problému, bylo vídeňské filiálce přikázáno, aby se veškeré zásoby zboží snažila rozprodat a do budoucna pěstovala pouze komisionářský obchod se zbožím.⁵⁶³ Oddělení pro zboží u vídeňské filiálky bylo nakonec úplně zrušeno.⁵⁶⁴

Události v oddělení se zbožím a vzniklá ztráta poskytly vedení Živnobanky vhodnou záminku k rozsáhlé kritice vídeňské filiálky a jejího ředitele Špitálského a k omezení bankovních obchodů filiálky. Celá záležitost byla filiálce ostře vytknuta a podle názoru výkonného výboru se nejednalo pouze o osobní selhání Abela, ale i o důsledek toho, jakým způsobem je filiálka řízena. Filiálce bylo vyčteno, že ačkoliv byla již mnohokrát v minulosti upozorněna na to, aby přizpůsobila své obchody početnímu stavu svého personálu a jeho schopnostem, tak to neučinila. To se mělo pro příště rozhodně změnit. Navíc se měla vídeňská filiálka koncentrovat pouze na ty obchody, kvůli kterým byla v roce 1898 zřízena, a vzdát se těch, které původní záměr překračovaly.⁵⁶⁵

Jaké konkrétní obchody vadily centrále, vyplývá ze schůze výkonného výboru z 22. prosince 1901, na které se za osobní účasti Špitálského řešily účty vídeňské filiálky. Centrále

⁵⁵⁸ Tamtéž, Výkonný výbor 14. 6. 1901, kr. č. 2639, inv. č. 27.

⁵⁵⁹ Tamtéž, Výkonný výbor 28. 2. 1900, kr. č. 1785, inv. č. 256, Výkonný výbor 22. 2. 1901, 22. 2. 1902, kr. č. 2639, inv. č. 12, 62.

⁵⁶⁰ J. Špitálský J. Ottovi 26. 2. 1902, LA PNP, fond Jan Otto.

⁵⁶¹ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 8. 3. 1901, kr. č. 2639, inv. č. 12.

⁵⁶² Tamtéž, 4. 4. 1901, 10. 4. 1901, kr. č. 2639, inv. č. 16, 17.

⁵⁶³ Tamtéž, Výkonný výbor 14. 6. 1901, kr. č. 2639, inv. č. 27.

⁵⁶⁴ J. Špitálský J. Ottovi 26. 2. 1902, LA PNP, fond Jan Otto.

⁵⁶⁵ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 14. 6., 28. 6. 1901, kr. č. 2639, inv. č. 27, 28.

se nezamlouvalo, že vídeňská filiálka prováděla burzovní obchody i na vlastní účet. Nemůžeme se centrále divit, když vezmeme v potaz, že to vídeňské filiálce v roce 1898 při jejím zřízení zakázala. Bylo tedy usneseno, aby v případě burzovních obchodů se vídeňská filiálka omezila pouze na komisionářství, tedy na účet a riziko komitenta (klienta), za něhož konkrétní obchod zařizovala. Kromě toho jí bylo povoleno obchodovat s cennými papíry pro potřebu centrály a s ukládacími papíry v případě konjunktury na peněžním trhu a přebytku finančních prostředků. Výkonný výbor zakázal filiálce též eskontovat směnky maďarským ústavům v menších městech. Dále bylo Špitálskému doporučeno, aby filiálka ve Vídni zlepšila svůj vztah k ostatním filiálkám.⁵⁶⁶

Ten nebyl také ideální, což potvrzuje i Špitálského dopis Ottovi z prosince 1900, ve kterém si stěžoval, že některé filiálky Živnobanky neprovádějí své obchody ve Vídni jen prostřednictvím vídeňské filiálky, jak bylo nařízeno centrálou, ale i prostřednictvím jiných bankovních ústavů.⁵⁶⁷ Že po upozornění centrály došlo ve styku k ostatním filiálkám opravdu k zlepšení, naznačuje protokol schůze představenstva vídeňské filiálky z 20. ledna 1902, ve kterém se konstatuje: „*S filiálkou brněnskou jsme se smířili a zasíláme jí ku přání pana presidenta [Karla Dimmera – S. H.] na každý obchod originální závěreční list, stížnosti její následkem toho přestaly.*“⁵⁶⁸ Navíc Špitálský upozornil osobně v brněnské filiálce na příznivé podmínky v obchodu s ukládacími papíry, na němž pak brněnská filiálka slušně vydělala.⁵⁶⁹

Špitálský interpretaci centrály nesdílel, za ztrátami v oddělení pro zboží neviděl pochybení vedení vídeňské filiálky, ale důsledek toho, že šéf tohoto oddělení Abel zneužil svého postavení. To bylo umožněno tím, že vídeňská filiálka neměla dostatek zkušeného personálu a nemohla tak provádět náležitou kontrolu jednotlivých oddělení: „*Vždyť neustále centrále piši, telefonuji a říkám: ten obchod vídeňské filiálky jest dobrý! Základ jest zdravý, jen lidi mi dejte lepší. Místa, která v jiných bankách staří lidé obstarávají, jsou u nás zabrána mladíky, kteří sotva škole odrostli, kteří ještě nevědí, co to jest vážný život.*“⁵⁷⁰

Podle Špitálského se tedy nejednalo o důsledek nějakého systémového problému ve filiálce, ale o nešťastnou událost, za kterou nepřímo obvinil centrálu a zejména pana ředitele Mastného, neboť dlouhodobě (od konce roku 1899) ignorovali jeho neustálé žádosti o

⁵⁶⁶ Tamtéž, Výkonný výbor 22. 12. 1901, kr. č. 2639, inv. č. 51.

⁵⁶⁷ J. Špitálský J. Ottovi 5. 12. 1900, LA PNP, fond Jan Otto.

⁵⁶⁸ Protokol se schůze představenstva vídeňské filiálky z 20. 1. 1902 (opis), Spolky – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto.

⁵⁶⁹ Tamtéž.

⁵⁷⁰ J. Špitálský J. Ottovi 10. 6. 1901, LA PNP, fond Jan Otto.

zesílení personálu filiálky.⁵⁷¹ Též zdůraznil negativní vliv zrovna probíhající hospodářské krize na bankovní obchody filiálky včetně obchodu se zbožím.⁵⁷² Slabé personální zajištění vídeňské filiálky uznala nakonec i centrála, jež rozhodla vyměnit nevyhovující personál za zkušenější a spolehlivější úředníky.⁵⁷³ V tomto ohledu se situace filiálky sice zlepšila,⁵⁷⁴ ale na druhou stranu se záležitost s personálem nepodařilo vyřešit k její úplné spokojenosti. V roce 1904 si tak vídeňská filiálka opětovně stěžovala, že má zejména mladé úředníky a potřebovala by svůj personál doplnit zkušenějšími pracovníky.⁵⁷⁵ A ještě v roce 1910 potřebovala vídeňská filiálka několik zkušenějších úředníků.⁵⁷⁶

Z výše řečeného je evidentní, že v roce 1901 panoval mezi centrálou Živnobanky a její vídeňskou filiálkou velmi napjatý, ba dokonce nepřátelský vztah. Špitálský považoval počátkem roku 1902 rok 1901 za nejhorší období v dosavadní novodobé historii filiálky, poněvadž se ze všech stran (myslel tím patrně centrálu a ostatní filiálky Živnobanky) pohlíželo nepříznivě na filiálku.⁵⁷⁷ Vztah centrály a vídeňské filiálky v roce 1901 dosáhl takových absurdních rozměrů, že centrála žádala po vídeňské filiálce zaplacení cestovního účtu úředníka Jaroslava Zahradeckého, který byl přeložen z filiálky v Táboře do filiálky v Moravské Ostravě, neboť jeho přesun se údajně odehrál v zájmu vídeňské filiálky. Zahradecký totiž nahradil Víta Hrdinu, jenž z filiálky v Moravské Ostravě odešel do Vídně. Centrála tak chtěla, aby vídeňská filiálka uhradila cestovní výlohy Zahradeckého, ačkoliv praxe byla, že v případě přeložení úředníků hradila cestovní náklady ta filiálka, do které byl daný úředník přeložen.⁵⁷⁸ Špitálský v dopise Ottovi, ve kterém ho žádal o pomoc v této záležitosti, lapidárně vyjádřil pocity, které ve vídeňské filiálce převládaly o centrále: „*Místo aby centrála hleděla podporovati nás ve snaze naší, zisk vídeňské filiálky dle možnosti zvyšovati, práci naši tímto způsobem ještě znesnadňuje.*“⁵⁷⁹

Jaká byla vlastně role Jana Otty v celém sporu mezi centrálou a vídeňskou filiálkou? Už jsem naznačil, že byla ambivalentní. Na jedné straně fungoval jako „vyslanec“ centrály na půdě vídeňské filiálky, na straně druhé i jako přímluvce vídeňské filiálky v Praze, jak bylo uvedeno na konkrétních příkladech již výše. Špitálský se obracel na Ottu nejen

⁵⁷¹ Tamtéž; Vídeňská filiálka V. Mastnému 29. 3. 1901, Kopie dopisů centrále ŽB, Spolky – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto.

⁵⁷² J. Špitálský J. Ottovi 31. 7. 1901, LA PNP, fond Jan Otto.

⁵⁷³ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 14. 6. 1901, kr. č. 2639, inv. č. 27.

⁵⁷⁴ J. Špitálský J. Ottovi 23. 7. 1901, LA PNP, fond Jan Otto; Schůze představenstva vídeňské filiálky z 20. 1. 1902 (opis), Spolky – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto.

⁵⁷⁵ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 30. 8. 1904, kr. č. 2639, inv. č. 215.

⁵⁷⁶ Tamtéž, Výkonný výbor 8. 2. 1910, kr. č. 2681, inv. č. 79.

⁵⁷⁷ Schůze představenstva vídeňské filiálky z 21. 1. 1902 (opis), Spolky – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto.

⁵⁷⁸ J. Špitálský J. Ottovi 22. 5. 1901, LA PNP, fond Jan Otto.

⁵⁷⁹ Tamtéž.

v záležitosti posílení personálu, ale i v případě některých konkrétních bankovních obchodů. V Ottově pozůstalosti se dochovaly dva konkrétní příklady. První se týkal firmy Österreichische Heimstätten Gesellschaft, která žádala vídeňskou filiálku o poskytnutí úvěru. Otto měl příslušné dokumenty, které mu byly z vídeňské filiálky odeslány 19. února 1900, předat v centrále a přimluvit se v celé záležitosti.⁵⁸⁰ O čtyři dny později, 23. února, byl pak výkonným výborem Živnobanky povolen dané firmě hypotéční úvěr ve výši 400 000 K, který byl 9. března 1900 zvýšen ještě o 100 000K.⁵⁸¹

V druhém případě se obrátil Špitálský na Ottu též 19. února 1900, a to v záležitosti firmy E. & H. Salzer, papírny ve Vídeňském Novém Městě, která hodlala zakoupit továrnu „Ober Eggendorfer Papierfabrik bei Wiener Neustadt“. K tomu ale neměla dostatečný kapitál. Požádala proto vídeňskou filiálku o poskytnutí úvěru, navíc oba majitelé papírny (Eduard Salzer a jeho synovec Hermann Salzer) koketovali společně se Špitálským s myšlenkou, že by mohli případně za účasti Živnobanky přeměnit danou továrnu v akciovou společnost. Špitálský předpokládal, že Otto výrobky obou papíren znal, proto ho zajímal jeho názor, zda by se filiálka měla o daný obchod zajímat, nebo ne. Dále ho požádal, jestli by nemohl zajet do Vídně a spolu s ním si obě továrny prohlédnout, čímž by si Otto mohl o celé záležitosti utvořit bližší názor.⁵⁸²

Bohužel nevíme, jak se k bankovnímu obchodu s papírnami stavěl Otto, ale indicie nasvědčují tomu, že nezajel do Vídně si dané továrny prohlédnout.⁵⁸³ To by mohlo naznačovat jeho skeptický či odmítavý postoj k zmíněnému obchodu nebo nepovažoval za nutnou svoji osobní přítomnost v papírnách pro utvoření názoru v celé věci. Možností je také, že zkrátka neměl čas podniknout cestu do Vídně, ale na druhou stranu lze předpokládat, že kdyby otázku papíren považoval za důležitou, tak by si ho pravděpodobně udělal. Faktem je, že výkonný výbor dne 3. dubna 1900 (Otto byl též přítomen na jeho zasedání) žádost uvedených papíren na poskytnutí hypotéční půjčky ve výši 600 000 K a provozního úvěru

⁵⁸⁰ Vídeňská filiálka (Jahoda, Špitálský) J. Ottovi 19. 2. 1900 (záležitost Österreichische Heimstätten Gesellschaft), Korporace – ŽB (filiálka – Vídeň), LA PNP, fond Jan Otto.

⁵⁸¹ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 23. 2, 9. 3. 1900, kr. č. 1785, inv. č. 255, 258.

⁵⁸² Vídeňská filiálka (Jahoda, Špitálský) J. Ottovi 19. 2. 1900 (záležitost papíren), Korporace – ŽB (filiálka – Vídeň), LA PNP, fond Jan Otto.

⁵⁸³ Dne 28. února 1900 poslal Špitálský Ottovi další dopis, ve kterém se jej znovu ptal, zda hodlá v nejbližších dnech přijet do Vídně a při té příležitosti si prohlédnout dotyčnou továrnu. Otto na Špitálského dopis odpověděl 3. března. (Viz J. Špitálský J. Ottovi 28. 2. 1900, LA PNP, fond Jan Otto). Bohužel nevíme, co v odpovědi stálo, ale z protokolů výkonného výboru Živnobanky vyplývá, že od 19. 2. do 3. 4. 1900, kdy bylo o žádosti zmiňovaných papíren rozhodnuto, Otto nechyběl na žádném jeho zasedání. To by v případě, že by zajel do Vídně, bylo prakticky vyloučeno. Otto odjel do Vídně až poté, co bylo o celé záležitosti rozhodnuto – chyběl na zasedání výkonného výboru 10. 4., 13. 4. a 17. 4. 1900 a o své návštěvě vídeňské filiálky referoval dne 20. 4. 1900. (Srov. AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 10. 4., 13. 4., 17. 4., 20. 4. 1900, kr. č. 1785, inv. č. 263).

v hodnotě 400 000 K zamítl. Výkonný výbor odmítl též účast banky při eventuální přeměně těchto továren v akciovou společnost.⁵⁸⁴

Nemyslím si, že se Jan Otto ztotožňoval a souhlasil se samostatnou bankovní politikou Špitálského, což nepřímo potvrdil jeho postoj v záležitosti papíren, ale především to dokazuje skutečnost, že se jako člen výkonného výboru podílel na zmíněných rozhodnutích centrály, které měly za cíl omezit obchodní expanzi vídeňské filiálky. Bohužel neexistují záznamy, jak jednotliví členové výkonného výboru hlasovali, ale nedá se předpokládat, že by Otto zastával systematicky odlišné stanovisko od jeho většiny. Navíc každý člen výkonného výboru měl možnost, pokud nesouhlasil s jakýmkoliv přijatým usnesením, nechat protokolovat, že on pro něj nehlasoval.⁵⁸⁵ To Otto ve vztahu k rozhodnutím, týkajících se vídeňské filiálky, ale nikdy neudělal. Na druhou stranu ale Otto nepohlížel na vídeňskou filiálku nepřátelskýma očima a uvědomoval si její důležitost pro banku.⁵⁸⁶ Myslím, že to pramenilo zejména z toho, že jako člen představenstva vídeňské filiálky chápal jako svou povinnost hájit i její zájmy. Navíc si musel uvědomovat, že z titulu této své funkce je částečně za dění ve filiálce odpovědný, a proto nemohl mít prázdnou radost, pokud se z centrály na filiálku útočilo. Že si spor mezi Prahou a Vídní vykládal Otto osobně, svědčí následující poznámka v jeho zápisníku z roku 1903: „*Štve se neustále proti Vídni – protože jsem tam já v předst[avenstvu]. Proč nestěžují [si] ani na jednu fil[álku] jinou?*“⁵⁸⁷

Důležitý prvek v Ottově postoji k vídeňské filiálce byl i jeho vztah se Špitálským, který byl velmi korektní, a jak vyplývá ze vzájemné korespondence (bohužel se až na jeden koncept dochovaly jen dopisy Špitálského Ottovi), oba dva pánové si sebe navzájem velmi vážili. Je možné, že Otto poznal Špitálského už jako studenta ČAO, když působil ve funkci starosty akademie. Každopádně v Ottově pozůstalosti je zachována Špitálského navštívenka již ze srpna 1894, na níž Špitálský děkuje srdečně Ottovi za důvěru, kterou ho ráčil pocítit a dodává, že udělá vše pro to, aby jí byl hoden.⁵⁸⁸ Špitálský byl v této době dirigentem českobudějovické filiálky Živnobanky. V roce 1895 vystupoval Špitálský jako sčítatel hlasů na ustavující valné hromadě Národního podniku, na jehož založení měl Otto výrazný podíl a

⁵⁸⁴ Tamtéž, Výkonný výbor 3. 4. 1900, kr. č. 1785, inv. č. 262.

⁵⁸⁵ Instrukce pro exekuční komitét správní rady Živnostenské banky pro Čechy a Moravu v Praze b. d., Spolky – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto.

⁵⁸⁶ Viz Ottova slova: „*Filiálka Vídeňská má bez odporu budoucnost a velký význam pro nás.*“ (Účel zřízení filiálky ve Vídni (Ottův koncept a koncept neznámého autora) b. d. (ale z roku 1902), Spolky – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto.

⁵⁸⁷ Ottovy poznámky o ŽB z roku 1903 (rozmluva s Dimmerem), Zápisníky 1902 – 1909, LA PNP, fond Jan Otto.

⁵⁸⁸ J. Špitálský J. Ottovi 18. 8. 1894, LA PNP, fond Jan Otto.

jehož prvním předsedou se stal.⁵⁸⁹ Je tedy velmi pravděpodobné, že se Otto se Špitálským znal osobně dříve, než se Otto stal členem představenstva vídeňské filiálky.

Počátkem roku 1902 dokonce Špitálský v souvislosti s předpokládaným odchodem Vojtěcha Mastného z funkce ředitele banky psal Ottovi v důvěrném dopise o svých osobních ambicích ve vztahu k tomuto postu. I když Špitálský tehdy upřednostňoval, aby Mastného nahradili jeho náměstci Ivan Hájek či Apollo Růžička, nevyklučoval v budoucnosti zájem o tuto funkci, přičemž doufal v Ottovu podporu. Nejdříve ale považoval za důležité, aby se zlepšily bilanční výsledky vídeňské filiálky, neboť to by zvýšilo jeho případnou šanci získat tento post. Proto považoval pro sebe za lepší, kdyby Mastný zůstal ještě nějaký čas ředitelem.⁵⁹⁰ Špitálský doslova napsal: „*Svěřuji se Vám proto s tímto dnešním mne došlým dopisem jako svému otci a prosím, abyste upřímné sdělení mé jen pro sebe si ponechati ráčil.[...] Vám za vše, co až dosud jste pro mne vykonati ráčil, co nejsrdečněji děkuji, pozdravuji Vás co nejuctivěji a těším se na opětné brzké shledání ve Vídni.*”⁵⁹¹

Je tedy vidět, že Špitálský choval k Ottovi značnou důvěru, když se mu nebál svěřit se svými kariérami plány. To bezpochyby pramenilo z vděčnosti za to, co pro něj Otto v minulosti udělal. Špitálský se neváhal na něj obrátit i s žádostmi o intervenci v osobních záležitostech, které s vídeňskou filiálkou nesouvisely.⁵⁹² V roce 1903 nabídl dokonce Otto Špitálskému bratrově Antonínovi, jestli by nechtěl přejít do některé větší filiálky Živnobanky.⁵⁹³ Špitálský naopak začátkem roku 1900 pomáhal získávat pro Českou grafickou společnost Unii, kterou Otto koncem roku 1899 spoluzaložil jako společenstvo s ručením obmezeným,⁵⁹⁴ podílníky.⁵⁹⁵ Otto též využil Špitálského kontakty na vídeňských ministerstvech v roce 1902, kdy mu díky Špitálskému byly vystaveny doporučující listy na ministerstvu zahraničí pro jeho studijní cestu se spisovatelem Františkem Ruthem do Turecka, Rumunska, Srbska a Bulharska.⁵⁹⁶

Dobrý vztah Otty a Špitálského považují za důležitý, neboť vídeňská filiálka a Špitálský byli uvnitř Živnobanky chápány jako synonyma. Jak už bylo totiž naznačeno,

⁵⁸⁹ SOA Praha, fond KSO Praha, Národní podnik obchodní a průmyslový, Dr III - 115, karton č. 2591, Protokol z ustavující valné hromady z 9. 3. 1895.

⁵⁹⁰ J. Špitálský J. Ottovi 24. 1., 26. 1. 1902, LA PNP, fond Jan Otto.

⁵⁹¹ J. Špitálský J. Ottovi 24. 1. 1902, LA PNP, fond Jan Otto.

⁵⁹² J. Špitálský J. Ottovi 11. 6., 25. 9. 1900, LA PNP, fond Jan Otto.

⁵⁹³ J. Špitálský J. Ottovi 24. 5. 1903, LA PNP, fond Jan Otto. Antonín Špitálský, který byl zaměstnán v České průmyslové bance, nakonec do Živnobanky nepřišel. A. Špitálský se v České průmyslové bance vypracoval do pozice ředitele a vedoucího její vídeňské filiálky.

⁵⁹⁴ Viz kapitola 5.

⁵⁹⁵ J. Špitálský J. Ottovi 22. 1. 1900, LA PNP, fond Jan Otto.

⁵⁹⁶ J. Špitálský J. Ottovi 16. 9. 1902, LA PNP, fond Jan Otto; Doporučující list z 16. 9. 1902, Korporace – Ministerstvo císařského domu a zahraničí, LA PNP, fond Jan Otto.

Špitálský řídil bankovní obchody ve vídeňské filiálce samostatně, a to nejen bez ohledu na centrálu a její přání, ale i patrně proti vůli představenstva filiálky. To naznačuje Ottova poznámka z 10. prosince 1906: „*Nespokojenost členů předst[avenstva] – Šp[itálský] jedná zcela samostatně – i proti vůli představenstva. Oba pp. [Jahoda a Krásný – S. H.] se chtějí vzdát!*“⁵⁹⁷ Za těchto okolností se v souvislosti se Špitálským začalo mluvit o osobním kultu, který si kolem sebe buduje, jeho činnost ve filiálce byla vykládána jako jeho osobní aspirace. On tyto obvinění odmítal a zdůrazňoval svou loajalitu bance a svým nadřízeným, tedy správní radě a ředitelství Živnobanky a představenstvu vídeňské filiálky.⁵⁹⁸ O tom, jaká animozita vůči Špitálskému v centrále vládla, svědčí Ottovy poznámky k rozmluvě s tehdejší předsedou správní rady Živnobanky Karlem Dimmerem, která proběhla 16. května 1903: „*Malicherné potyčky se Šp[itálským] by měly přestat. Dáno mu na srozuměnou [Špitálskému – S. H.], aby do Pr[ahy] nejezdil. Proč? Pozvat ho občas. Kvůli každé maličkosti výtky a poučování [...]*“⁵⁹⁹

Otto si patrně uvědomoval, že podobné rozepře jsou bance jen na škodu. Byl to právě on, kdo umožnil Špitálskému ve vypjatém roce 1901, aby hájil kroky vídeňské filiálky na již výše zmíněném zasedání výkonného výboru, jež se konalo 22. prosince 1901. Špitálský mu za to v dopise poděkoval slovy: „*Příprav k tomu činiti nemusím, mohu hned dáti na vše patřičnou odpověď, jsem si svou věcí úplně jist, byl bych tomu velmi povděčen, kdyby se mi podařilo všechny pány členy exekutivního komitě získati pro filiálku pro filiálku naši, aby ji podporovali tak, jak podporovati ji ráčíte Vy, velevážený pane císařský rado a pan Dr. Jahoda.*“⁶⁰⁰ Otto byl ostatně přesvědčen, že by Špitálský měl být zván do schůzí výkonného výboru.⁶⁰¹ Z mého studia pak vyplývá, že se Špitálský od roku 1904 účastnil některých schůzí výkonného výboru.⁶⁰² V roce 1905 pak Otto navrhl, aby byl Špitálský přidělen k poradám pražského ředitelství Živnobanky, což se mu podařilo prosadit.⁶⁰³ Od září tohoto roku se jednou měsíčně konaly společné schůze pražského ředitelství a ředitele vídeňské filiálky Špitálského (popřípadě i za přítomnosti některých dirigentů ostatních filiálek). Na nich se měly řešit všechny důležité otázky týkající se banky a filiálek.⁶⁰⁴

⁵⁹⁷ Ottova poznámka o schůzi ve filiálce ŽB ve Vídni z 10. 12. 1906, Zápisníky 1902 – 1909, LA PNP, fond Jan Otto.

⁵⁹⁸ J. Špitálský V. Mastnému 20. 5. 1900, Kopie dopisů centrále ŽB, Spolky – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto; J. Špitálský J. Ottovi 4. 5. 1903, LA PNP, fond Jan Otto.

⁵⁹⁹ Ottovy poznámky k rozmluvě se Dimmerem z 16. 5. 1903, Zápisníky 1902 – 1909, LA PNP, fond Jan Otto.

⁶⁰⁰ J. Špitálský J. Ottovi 8. 12. 1901, LA PNP, fond Jan Otto.

⁶⁰¹ Ottovy poznámky k rozmluvě se Dimmerem z 16. 5. 1903, Zápisníky 1902 – 1909, LA PNP, fond Jan Otto.

⁶⁰² Srov. AČNB, fond ŽB, Protokoly výkonného výboru ŽB.

⁶⁰³ Ottův návrh v poznámkovém zápisníku o ŽB (pravděpodobně z dubna 1905), LA PNP, fond Jan Otto.

⁶⁰⁴ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 2. 6. 1905, kr. č. 2639, inv. č. 271.

Otto byl pravděpodobně toho názoru, že pokud se umožní Špitálskému účastnit zasedání výkonného výboru či ředitelství Živnobanky, tak to přispěje ke zmírnění napětí a předsudků, které mezi centrálou a filiálkou vládly. O tom byl ostatně přesvědčen i sám Špitálský, když reagoval v květnu 1903 na obvinění, že svojí činností ve filiálce sleduje osobní zájem a nikoliv zájem banky: „Až mezi Prahou a Vídní dnešní poměr osobního ostří pozbyde a mně se podaří co vídeňský zástupce banky se třemi pražskými řediteli banky naši k zelenému stolu ku společné poradě zasednouti, pak jak páni ředitelé centrály, tak i slavná správní rada se mnou budou úplně spokojeni.“⁶⁰⁵ I přes společné ředitelské schůze však napětí mezi centrálou a vídeňskou filiálkou přetrvávalo dál. Přesto se jejich vztah proměnil. Celé záležitosti se budu věnovat ještě níže.

Jak už bylo zdůrazněno, Otto se nesnažil jen zlepšit obraz a vnímání vídeňské filiálky v Praze, ale hájil i zájmy centrály u této její pobočky, kterou pravidelně navštěvoval a prováděl v ní revize. Již jsme si uvedli, že Otto zastupoval centrálu ve Vídni při řešení problému s oddělením pro zboží, nyní si uveďme několik dalších příkladů. Otto tak zkoumal v několika případech ve Vídni poměry firem, kterým byly vídeňskou filiálkou povoleny úvěry, a informoval posléze výkonný výbor, jestli povolené úvěry jsou v souladu s celkovou situací těchto firem a jestli z nich plynou nějaká rizika pro banku.⁶⁰⁶ To platilo i pro úvěry, které měly být teprve povoleny.⁶⁰⁷ V červnu 1906 tak např. Otto na zasedání výkonného výboru referoval, že záložna Wiener Hauskredit, ačkoliv je spravována úředníky vídeňské filiálky, má nepoměrně velký úvěr vzhledem k vlastnímu jmění. To mělo za následek, že vídeňská filiálka byla vyzvána, aby do Prahy zasílala čtvrtletní výkazy dotyčné záložny.⁶⁰⁸ V lednu 1910 Otto zase informoval o výši závazku české vídeňské tiskárny Melantrich u vídeňské filiálky. Výkonný výbor se následně usnesl, že dluh Melantrichu nesmí již vzrůstat a vídeňská filiálka má žádat jeho splacení.⁶⁰⁹

Další příklad Ottova vlivu na rozhodování výkonného výboru v případě vídeňské filiálky ilustruje záležitost z konce roku 1908, kdy vídeňská filiálka žádala o povolení zřídit společnost pro prodej starého železa a akcionovat firmu J. W. Müller, umělecké truhlářství ve Vídni. Protože byl Otto zrovna ve Vídni, bylo usneseno odložit rozhodnutí o celé věci do jeho návratu. Pravděpodobně právě na základě jeho zprávy o návštěvě zmíněného uměleckého truhlářství bylo zamítnuto, aby vídeňská filiálka provedla přeměnu firmy Müller

⁶⁰⁵ J. Špitálský J. Ottovi 4. 5. 1903, LA PNP, fond Jan Otto.

⁶⁰⁶ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 4. 11. 1902, 20. 10. 1903, kr. č. 2639, inv. č. 94, 155.

⁶⁰⁷ Tamtéž, Výkonný výbor 26. 1. 1904, kr. č. 2639, inv. č. 175.

⁶⁰⁸ Tamtéž, Výkonný výbor 22. 6. 1906, kr. č. 2639, inv. č. 358.

⁶⁰⁹ Tamtéž, Výkonný výbor 18. 1. 1910, kr. č. 2681, inv. č. 70.

v akciovou společnost.⁶¹⁰ Vídeňská filiálka se ale svého záměru nehodlala vzdát, takže podala v lednu 1909 nově odůvodněný návrh na akcionování této firmy. Změněné parametry akcionování a nově získané informace přesvědčily nakonec výkonný výbor v červnu 1909, aby s přeměnou firmy Müller v akciovou společnost souhlasil.⁶¹¹ Zmíněný příklad napovídá, že se výkonný výbor v důležitých otázkách ohledně vídeňské filiálky spoléhal na Ottovy informace a neodvážil se rozhodnout v jeho nepřítomnosti. K tomu pochopitelně přispělo i to, že Otto byl v této době už prezidentem správní rady banky, ale primárně to pramenilo z jeho funkce zástupce pražského vedení banky v představenstvu vídeňské filiálky.

Otto měl na starosti i jiné záležitosti spjaté s vídeňskou filiálkou. V roce 1903 zažádala vídeňská filiálka centrálu, aby mohla zřídit v X. vídeňském okrese (Favoriten) expozituru. Okres Favoriten byl vybrán, protože v něm žilo ze všech vídeňských městských částí nejvíce Čechů, přičemž si ale vídeňská filiálka slibovala mnohé i od tamější německé klientely. Za zřízením expozitury stála snaha získat pro filiálku lokální peněžní zdroje, to potvrzuje i proklamovaný charakter činnosti: obstarávat směnářenské obchody a přijímat vklady.⁶¹² Řešením celé záležitosti byl výkonným výborem banky pověřen Jan Otto a posléze bylo rozhodnuto, aby expozitura byla zřízena.⁶¹³ Ta pak zahájila svojí činnost koncem února roku 1904.⁶¹⁴

Vídeňská filiálka byla evidentně záhy s výsledky první expozitury spokojena, neboť již v srpnu téhož roku žádala, aby byla zřízena další expozitura, tentokrát v VI. okrese Mariahilf. Proti tomu se ale postavil Jan Otto, který byl evidentně v hodnocení úspěšnosti expozitury opatrnější, neboť navrhoval počkat s jejím zřízením na okamžik, až bude jasné, jak se první expozitura filiálky osvědčila.⁶¹⁵ Zdá se, že jeho doporučení bylo akceptováno, neboť téma zřízení dalších expozitur ve Vídni se dostalo ve výkonném výboru na přetřes až během roku 1906.⁶¹⁶ V tomto roce byly otevřeny další dvě expozitury – v II. a VII. okrese.⁶¹⁷ V lednu 1910 byl Otto zmocněn najmout nové místnosti pro expozituru v Mariahilfu v případě, kdyby dům, ve kterém se tato expozitura nacházela, byl prodán a nový majitel by jí chtěl dát výpověď.⁶¹⁸ V listopadu téhož roku byl po Ottově návštěvě ve vídeňské filiálce

⁶¹⁰ Tamtéž, Výkonný výbor 27. 11., 12. 12. 1908, 21. 1. 1909, kr. č. 3647, inv. č. 323, 330, 347.

⁶¹¹ Tamtéž, Výkonný výbor 28. 1., 12. 6. 1909, kr. č. 3647, inv. č. 351, 418.

⁶¹² Vídeňská filiálka Ředitelství ŽB 9. 10. 1903 (Agentura v X. okrese), Spolky – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto.

⁶¹³ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 13. 10., 23. 10. 1903, kr. č. 2639, inv. č. 154, 156.

⁶¹⁴ Tamtéž, Výroční zpráva ŽB za rok 1903, kr. č. 23, inv. č. 1.

⁶¹⁵ Tamtéž, Výkonný výbor 30. 8. 1904, kr. č. 2639, inv. č. 215.

⁶¹⁶ Srov. Tamtéž Výkonný výbor 9. 3. a 4. 5. 1906, kr. č. 2639, inv. č. 329, 344, Výkonný výbor 6. 7. a 5. 10. 1906, kr. č. 3647, inv. č. 2, 28.

⁶¹⁷ Tamtéž, Výroční zpráva ŽB za rok 1906, kr. č. 23, inv. č. 1.

⁶¹⁸ Tamtéž, Výkonný výbor 29. 1. 1910, kr. č. 2681, inv. č. 75.

přiját jeho návrh, aby byla zřízena expozitura ve Floridsdorfu.⁶¹⁹ V roce 1914 měla pak vídeňská filiálka celkem již 13 expozitur, přičemž nejvíce jich zahájilo činnost v roce 1912 – šest, což plně korespondovalo s masovým zakládáním pobočných závodů (filiálek a expozitur), k němuž docházelo v letech 1911 – 1912 (1913) u národnostně českých bank.⁶²⁰

Otto po svých návštěvách ve Vídni upozorňoval i na některé nešvary ve filiálce. V červnu 1906 tak informoval výkonný výbor, že jeden z úředníků vídeňské filiálky provozoval spekulativní hru na burze, ačkoliv dle instrukcí byla hra na burze všem úředníkům pod hrozbou ztráty zaměstnání zakázána. Ottova informace vedla k tomu, že všechny filiálky byly na tento zákaz znovu písemně upozorněny.⁶²¹ V prosinci 1908 pak poukázal na to, že vídeňští členové představenstva vídeňské filiálky se nezúčastňují revize ani podepisování pošty, což by se mělo změnit.⁶²²

Již bylo řečeno, že nejnapjatější byl vztah mezi centrálou a její vídeňskou pobočkou v roce 1901, ale i poté byl jejich poměr charakterizován konflikty a nedůvěrou, jak ostatně vyplývá z výše uvedených Ottových poznámek k rozmluvě s tehdejším prezidentem správní rady Živnobanky Dimmerem z května 1903 či obvinění Špitálského z téže doby z toho, že si přivlastňuje práva, která mu nepřísluší, a že sleduje vlastní zájem, nikoliv prospěch banky.⁶²³ Je zřejmé, že Špitálský se ani po roce 1901 nehodlal příliš podřídit příkazům z centrály a dál prováděl samostatnou bankovní politiku, která byla v centrále považována za příliš riskantní. Tak bylo např. v říjnu 1904 vídeňské filiálce vytknuto, že vlastní mnoho obtížně prodejných cenných papírů. Filiálce bylo nařízeno, aby je do konce roku odprodala a v budoucnu si podobné cenné papíry nepořizovala.⁶²⁴ V březnu 1909 vyšlo dokonce najevo, že vídeňská filiálka se bez vědomí centrály ucházela u ministerstva financí o přímý podíl při subskripci státních pokladních poukázek, i když nakonec neúspěšně. Za tímto účelem dokonce jednala se Zemskou bankou v Praze.⁶²⁵ Výkonný výbor pochopitelně nařídil filiálce, aby podobné důležité kroky v budoucnu již bez vědomí centrály nečinila, ale fakt, že filiálka ve Vídni usilovala o státní finanční zakázku, aniž by o tom centrála vůbec věděla, jen potvrzuje, jak autonomně přistupovala k bankovním obchodům.

V listopadu 1909 pokárala pak centrála vídeňskou filiálku, že poskytla bez jejího schválení příliš veliký úvěr vídeňské firmě Lauberger & Gloss, jež vyráběla klavíry.⁶²⁶ V

⁶¹⁹ Tamtéž, Výkonný výbor 5. 11. 1910, kr. č. 2681, inv. č. 207.

⁶²⁰ Tamtéž, Výroční zpráva ŽB za rok 1914, 1912, kr. č. 4/1; VENCOVSKÝ, F. a kol., c. d., s. 161.

⁶²¹ Tamtéž, Výkonný výbor 22. 6. 1906, kr. č. 2639, inv. č. 358.

⁶²² Tamtéž, Výkonný výbor 12. 12. 1908, kr. č. 3647, inv. č. 330.

⁶²³ Viz J. Špitálský J. Ottovi 4. 5. 1903, LA PNP, fond Jan Otto.

⁶²⁴ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 25. 10. 1904, kr. č. 2639, inv. č. 224.

⁶²⁵ Tamtéž, Výkonný výbor 2. 3. 1909, kr. č. 3647, inv. č. 368.

⁶²⁶ Tamtéž, Výkonný výbor 29. 11. 1909, kr. č. 2681, inv. č. 47.

srpnu 1914 ostře napomenul výkonný výbor Živnobanky vídeňskou filiálku poté, co zjistil, že reeskontní závazek Vídeňské záložny u vídeňské filiálky činil 2 840 000 K, i když bylo schváleno, že může dosáhnout maximálně hodnoty 1 500 000 K. V usnesení výkonného výboru se doslova dočteme: „*Poněvač jednání takové nesrovnává se se zásadami našeho ústavu, usneseno vytknouti je filiálce s tím, že podobné případy nesmí se opakovati.*”⁶²⁷ Přitom již v roce 1910 nerespektovala vídeňská filiálka v záležitosti obliga Vídeňské záložny usnesení výkonného výboru.⁶²⁸ Předpokládám, že uvedené příklady byly navíc jen pomyslnou špičkou ledovce, méně významné obchody procházely nejspíše bez povšimnutí. Centrále také dlouhodobě (od roku 1910) vadila zadluženost vídeňské filiálky a také to, že umožňovala zadlužování dceřiné Zemské průmyslové banky v Budapešti. To, že vídeňská filiálka i přes neustálé výzvy neredukovala své závazky, svědčí nejen o autonomním přístupu vídeňské filiálky k provozování bankovních obchodů, ale zároveň i o bezzubosti centrály při své snaze donutit svou pobočku ve Vídni k poslušnosti.⁶²⁹ Vztah mezi centrálou a vídeňskou filiálkou tak byl neustále napjatý.

Jak už bylo konstatováno výše, i přes přetrvávající napjatý vztah mezi centrálou a její vídeňskou pobočkou se pozice vídeňské filiálky uvnitř banky proměnila. Dokládají to již zmíněné účasti Špitálského na některých schůzích výkonného výboru a společné porady pražských ředitelů a Špitálského. Ty umožňovaly vyjasnit si případné problémové body, ale zároveň i koordinovat bankovní politiku centrály a vídeňské filiálky. Docházelo tak k lepší informační výměně, což se přece jen muselo z dlouhodobého hlediska pozitivně promítnout ve snižování existujícího napětí mezi Prahou a Vídní. Zmíněné Špitálského začlenění do rozhodovacích procesů v centrále vyjadřovalo narůstající význam vídeňské filiálky pro banku a ocenění jejích hospodářských výsledků. Pokud se podíváme na bilanční výsledky vídeňské filiálky, zjistíme, že v roce 1902 se stala se ziskem 130 000 K nejúspěšnější filiálkou Živnobanky a tuto pozici si udržela po celé sledované období (tedy do roku 1916) s výjimkou let 1907 a 1914.⁶³⁰

⁶²⁷ Tamtéž, Výkonný výbor 20. 8. 1914, kr. č. 2703, inv. č. 424.

⁶²⁸ Tamtéž, Výkonný výbor 17. 11. 1910, kr. č. 2681, inv. č. 212, Výkonný výbor 4. 3. 1909, kr. č. 3647, inv. č. 369.

⁶²⁹ Srov. Protokoly výkonného výboru ŽB z let 1910 – 1916. K Zemské průmyslové bance viz kapitola 9. 4. 3.

⁶³⁰ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 24. 2. 1903, kr. č. 2639, inv. č. 108. Za rok 1907 byla o něco málo úspěšnější brněnská filiálka, která vykázala zisk 200 828 K, zatímco vídeňská filiálka 200 000 K (viz Tamtéž, Výkonný výbor 17. 2. 1908, kr. č. 3647, inv. č. 194). Za rok 1914 vykázala vídeňská filiálka zisk pouhých 5 152 K, což musíme klást na vrub začátku první světové války a uzavření vídeňské burzy. Méně zasazeny byly válečnými událostmi filiálky banky v Čechách a na Moravě, takže úspěšnější v roce 1914 byly filiálky v Brně, Českých Budějovicích, Jihlavě, Mělníku, Moravské Ostravě, Plzni, Prostějově a Táboře. (Viz Tamtéž, Výkonný výbor 16. 3. 1915, kr. č. 1025, inv. č. 54; Tamtéž, Výroční zpráva ŽB za rok 1914, kr. č. 4, inv. č. 1). V roce 1915 byla však vídeňská filiálka se ziskem 603 279 K opět nejvýdělečnější filiálkou (Viz Tamtéž, Výkonný výbor 15. 3. 1916, kr. č. 1025, inv. č. 209).

Vídeňská filiálka byla pro Živnobanku důležitá i v jiných ohledech, než jen, že přispívala vydatnou měrou k bilančnímu výsledku banky. Zastupovala totiž banku na centrálním vídeňském peněžním trhu, na kterém fungovala i jako insider, neboť shromažďovala informace o tamějších velkobankách a firmách, jež poskytovala centrále v Praze.⁶³¹ Též zajišťovala styk s centrálními hospodářskými institucemi monarchie (vídeňskou burzou, cedulovou Rakousko – uherskou bankou, Rakouskou poštovní spořitelnou), rakouskou vládou a vídeňskými ústředními úřady.⁶³²

Navázat a následně kultivovat vztahy s orgány rakouské státní správy a jejími příslušníky bylo pochopitelně důležité, neboť Živnobanka tak mohla v případě potřeby u nich efektivněji lobbovat za své zájmy. A byla to právě vídeňská filiálka, která v tomto směru ve Vídni působila a intervenovala za zájmy banky. V roce 1906 tak např. podnikla akci proti vládou plánovanému zřízení Ústřední společenstevní pokladny (Central - Genossenschaftscassa).⁶³³ Klíčová byla i její role při vedení obchodů s cizinou a vývozu bankovního kapitálu Živnobanky do méně rozvinutých oblastí rakousko – uherské monarchie i za její hranice. Vídeňská filiálka byla odpovědná za expanzi do jižních oblastí Předlitavska, do zemí koruny Uherské a nakonec také do anektované Bosny a Hercegoviny. Za expanzí do těchto oblastí stála nejen jako iniciátor, ale ve většině případů i jako její vykonavatel.⁶³⁴ Byly jí zde podřízeny filiálka v Terstu a dceřiné banky v Lublani, Terstu, Osijeku a Budapešti.⁶³⁵

Výrazem exkluzivního postavení vídeňské filiálky byla skutečnost, že v roce 1905 byla podřízena přímo vrchnímu řediteli a její ředitel Špitálský, který v roce 1901 uctivě a s vděčností děkoval Ottovi za to, že mu umožnil hájit činnost vídeňské filiálky (tedy především svoje kroky) na schůzi výkonného výboru, se v roce 1911 stal prvním náměstkem vrchního ředitele Živnobanky (od roku 1917 s titulem vrchního ředitele).⁶³⁶ I na první pohled marginální skutečnost, že vedle vrcholných představitelů centrály měl pouze ředitel vídeňské filiálky nárok při služebních cestách využívat 1. třídu na železnici, symbolicky potvrzuje význam této filiálky uvnitř Živnobanky. Ostatní ředitelé resp. dirigenti filiálek se museli totiž spokojit s 2. třídou.⁶³⁷

⁶³¹ Srov. J. Špitálský J. Ottovi 23. 7. 1901, LA PNP, fond Jan Otto.

⁶³² LACINA, V., c. d., s. 285.

⁶³³ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 16. 11. 1906, kr. č. 3647, inv. č. 40; Srov. též Memorandum v této věci (Spolky – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto).

⁶³⁴ NEČAS, C., c. d., s. 65.

⁶³⁵ LACINA, V., c. d., s. 290.

⁶³⁶ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 21. 11. 1905, kr. č. 2639, inv. č. 309; Živnostenská banka v Praze: 1869 – 1918, s. 73.

⁶³⁷ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 15. 10. 1907, kr. č. 3647, inv. č. 139.

Mimořádné zvýšení prestiže vídeňské filiálky a jejího významu pro Živnobanku tak vedly k tomu, že centrála se na této své filiálce stala závislá a musela jí podle toho začít respektovat a upravit vůči ní své chování. I přes nelibost, se kterou centrála sledovala počínání vídeňské filiálky a jejího ředitele Špitálského, jí nezbývalo nic jiného, než to přijmout jako realitu, se kterou se dá těžko něco dělat. Je symptomatické, že nejsilnější útoky z centrály na vídeňskou filiálku se odehrály v roce 1901, kdy se filiálka dostala do problémů a vykázala ztrátu. V této době navíc vídeňská pobočka tak nevybočovala z řady ostatních filiálek. Na druhou stranu, i když se vídeňská filiálka stala de facto druhou centrálou Živnobanky, byla na té skutečně v Praze nadále závislá. Vědomí vzájemné závislosti a prospěšnosti vedlo podle mého názoru k racionální spolupráci mezi centrálou v Praze a pobočkou ve Vídni, i když třecí plochy mezi nimi existovaly nadále.

Nejen chování vídeňské filiálky bylo zdrojem napětí, ale i některé kroky pražské centrály narážely ve vídeňské filiálce na nesouhlas. Špitálskému se tak např. nelíbilo to, že Živnobanka skrze svého ředitele Jaroslava Preisse hrála ústřední roli v projektu zřízení Slovanské banky. Podobné akce podle něho poškozovaly zájmy banky, neboť štvaly proti ní německou klientelu, což mělo negativní dopad na obchody vídeňské filiálky. Z tohoto důvodu Špitálský prosil v únoru 1911 Ottu, aby Živnobanka nebyla veřejně spojována s přípravnými pracemi na Slovanské výstavě.⁶³⁸ Ta se měla konat v Praze na základě usnesení Slovanského sjezdu v Sofii, jenž proběhl v červenci roku 1910.⁶³⁹ Špitálský vyjádřil tuto svou obavu s největší pravděpodobností proto, že předsedou výstavní komise byl Jan Otto a jejím zpravodajem Jaroslav Preiss.⁶⁴⁰

Posílené postavení vídeňské filiálky a Špitálského se promítlo také v jeho vztahu k Janu Ottovi. V Ottově pozůstalosti se dochovalo celkem 50 Špitálského dopisů, 1 navštívenka a 5 telegramů z let 1894 – 1913. Minimum zaslaných dopisů po roce 1904, jež byly navíc v posledním období pouze formálního rázu, podle mého názoru obráží zvýšenou prestiž a váhu vídeňské filiálky a nárůst autority Špitálského v rámci Živnobanky. S tím souvisí i skutečnost, že Špitálský od roku 1905 (od tohoto roku se konaly zmíněné měsíční schůze pražských ředitelů banky a Špitálského) častěji pobýval v Praze a podílel se na tamějších rozhodovacích procesech. Proto když potřeboval něco prosadit ve vztahu k vídeňské filiálce či ke své osobě, nepotřeboval již se obracet s žádostí o přimluvu na Jana Ottu, ale mohl využít svého nabytého mocenského postavení a jiných kanálů. Toto

⁶³⁸ J. Špitálský J. Ottovi 14. 2. 1911, LA PNP, fond Jan Otto.

⁶³⁹ Slovanská výstava umělecká, umělecko-průmyslová a národopisná v Praze r. 1914: Návrh programu a organizace výstavy vypracovaný výstavní komisí Slovanského výboru Národní rady české, Praha: vl. n. 1910, s. 3.

⁶⁴⁰ Tamtéž, s. 19.

posilování Špitálského vlivu vyvrcholilo v roce 1911, kdy se stal náměstkem vrchního ředitele. A pokud případně něco od Otty potřeboval, tak to nejspíše prodiskutovali a vyřešili osobně, a nikoliv na základě korespondence. Ostatně poslední⁶⁴¹ dochovaná písemná žádost Špitálského, jež směřovala na Ottu, pochází z února 1907, kdy Špitálský Ottu prosil, aby se v centrále zasadil o to, aby dva pokladníci vídeňské filiálky obdrželi stejnou remuneraci jako jejich pražští kolegové.⁶⁴²

Pokud jsme si charakterizovali Ottu jako zástupce centrály ve vídeňské filiálce a zároveň jako přímluvce vídeňské filiálky u centrály, tak tato druhá role postupně s rostoucím vlivem filiálky a Špitálského ztratila své opodstatnění. Na počátku existence vídeňské filiálky ale jeho podpora hrála významnou roli. To potvrzuje i následující úryvek z článku o Ottovi, jenž vyšel v roce 1907 v týdeníku Živnobanky *Finanční listy* v souvislosti s jeho nástupem do prezidentské funkce v její správní radě: „Zcela mimořádnou péči věnoval vídeňské filiálce Živnostenské banky, jejímž je členem představenstva, a která za jeho vřelé podpory ve správní radě banky vzrostla v dnešní své veliké rozměry.“⁶⁴³

Otto zůstal až do své smrti členem představenstva vídeňské filiálky, do které pravidelně jezdil a informoval o její situaci v centrále. Je těžké dešifrovat, jaký reálný vliv měl na její směřování. To bohužel z protokolů orgánů Živnobanky (výkonný výbor, správní rada) nevyčteme, ale řekl bych, že se projevoval spíše v jednotlivostech a konkrétních bankovních obchodech, jak bylo ostatně několikrát uvedeno výše. Koncepční směřování bankovní politiky vídeňské filiálky měl na starosti Špitálský, který rozhodoval prakticky autonomně. Jsem toho názoru, že Otto se sice neztotožňoval s podobou bankovní politiky Špitálského, jež byla riskantnější než ta, kterou dělala centrála,⁶⁴⁴ ale na druhou stranu proti ní nijak aktivně nevystupoval.

Otto byl jedincem, který si již od počátku uvědomoval důležitost vídeňské filiálky pro Živnobanku. Z tohoto hlediska považoval vzájemné spory mezi centrálou a filiálkou pro banku za škodlivé. Snažil se tak působit k jejich zmírnění, byl tedy jakýmsi prostředníkem a mediátorem konfliktů mezi centrálou a filiálkou. Závěrem lze říci, že působení v představenstvu filiálky bylo velmi důležitou složkou Ottovy činnosti v Živnobance.⁶⁴⁵

⁶⁴¹ Pokud nepočítáme zmíněné Špitálského přání ohledně Slovanské výstavy, jež bylo ale jiného charakteru. Jednalo se totiž spíše o varování.

⁶⁴² J. Špitálský J. Ottovi 23. 2. 1907, LA PNP, fond Jan Otto.

⁶⁴³ *Finanční listy* 4, 27. 1. 1907, č. 4, s. 2.

⁶⁴⁴ Špitálský např. navrhoval jít s případnou novou emisí akcií Živnobanky na pařížskou burzu, což bylo zamítnuto. (Viz AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 19. 2. 1912, kr. č. 2681, inv. 436).

⁶⁴⁵ To potvrzuje i Josef Horák, který napsal v publikaci *Živnostenská banka v Praze: 1869 – 1918*, že „zvláště vídeňská filiálka a její styky se slovanským jihem těšily se jeho [Ottově – S. H.] zájmu.“ (s. 45).

Kromě vídeňské filiálky byl Otto ještě členem představenstev filiálek v Terstu (v letech 1912 – 1915), Karlových Varech (1912 – 1916) a v Kolíně (1915 – 1916).⁶⁴⁶

⁶⁴⁶ Živnostenská banka v Praze: 1869 – 1918, s. 73 – 78; AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 15. 4. 1915, kr. č. 1025, inv. č. 69.

9. Role Jana Otty v interakci Živnobanky s průmyslem

9. 1. Vztah předlitavských bank k průmyslu

Zvláštním znakem předlitavských bank na počátku 20. století bylo jejich úzké sepětí s průmyslovým podnikáním. První fáze zakladatelské činnosti bank a obchodu s cennými papíry, jež byla založena primárně na spekulativní bázi, spadala do období tzv. gründerské (zakladatelské) horečky (1867 – 1873).⁶⁴⁷ To byl případ i Živnobanky.⁶⁴⁸ Po krachu na vídeňské burze v roce 1873 se banky v Předlitavsku z tohoto typu bankovních obchodů stáhly a nadále se koncentrovaly na běžné bankovní obchody. Teprve od poloviny 90. let 19. století začaly předlitavské banky znovu navazovat užší vztah s průmyslem.⁶⁴⁹ Co způsobilo tento zájem předlitavských bank o průmyslové podnikání? Pokud se podíváme na vídeňské velkobanky, zjistíme, že k tomuto kroku byly především donuceny nastalými okolnostmi, ať už poklesem zisků z obchodů se státními půjčkami a z železničního podnikání v souvislosti s jeho postátněním či na základě zesílené konkurence jiných peněžních ústavů (spořitelny, provinční banky), která se pro ně negativně promítla v oblasti provozovaných bankovních obchodů a zisků z nich plynoucích.⁶⁵⁰

Navíc další vlna burzovní spekulace 1893 – 1895 a následný burzovní krach definitivně podlomily důvěru ve vídeňskou burzu jako kapitálového centra a zesílila roli bank. Slabost kapitálového trhu v Rakousku (včetně trhu s průmyslovými obligacemi) způsobila, že průmyslové podniky byly ve svých kapitálových požadavcích odkázány na zprostředkování bank. Finanční účast bank na průmyslovém podnikání tak nevyplývala jen z jejich obchodních potřeb, ale i ze zájmu a poptávky průmyslu, který vykazoval s jistými přestávkami v letech 1896 – 1913 období rozsáhlého rozmachu. Vídeňské banky tak začaly suplovat roli nedostatečně fungujícího kapitálového trhu, jež zanechala nejen vůči průmyslu nepřátelská daňová a hospodářská politika rakouského státu, ale i psychologické motivy, jako byla nedůvěra veřejnosti vůči akciovému podnikání a burze. Tato nedůvěra byla

⁶⁴⁷ EIGNER, P., Betrachtungen zum Verhältnis zwischen Banken und Industrie in Österreich – (Ungarn) 1895 – 1938: Ausdruck der Bankenmacht oder Geschäftsbeziehungen gleichberechtigter Partner?, in: EIGNER, P., Wirtschaft und Gesellschaft in Österreich, Band II (Banken – bzw. industriegeschichtlich orientierte Beiträge, Beiträge zu einer Geschichte der österreichischen Wirtschaftselite), Kumulative Habilitationsschrift, Universität Wien, Wien 2001, s. 2.

⁶⁴⁸ Živnostenská banka v Praze: 1869 – 1918, s. 10 – 18 (zejména s. 13, 15 – 16).

⁶⁴⁹ EIGNER, P., Betrachtungen zum Verhältnis zwischen Banken und Industrie, s. 2.

⁶⁵⁰ EIGNER, P., Die Konzentration der Entscheidungsmacht, s. 58.

vyvolána rozsáhlou burzovní krizí roku 1873 a krachem na burze v roce 1895 byla opětovně obnovena a zesílena.⁶⁵¹

Účast předlitavských bank na financování průmyslu nabývala nejrůznějších forem – poskytnutím úvěru danému podniku, účastí na zvýšení jeho kapitálu, participací na založení nového průmyslového podniku, v drtivé většině ve formě akciové společnosti, ale případně i jako společnosti s ručením obmezeným či dokonce jako svépomocného družstva (tzn. společenstva), nebo účastí na přeměně již existujících, zpravidla perspektivních, firem v jednu z těchto uvedených společností (opět nejčastěji v akciovou společnost).⁶⁵² Účast banky na založení nového podniku nebo na jeho přeměně v např. akciovou společnost se pak označuje jako zakladatelská činnost.⁶⁵³ Vrchol zakladatelské činnosti předlitavských bank spadal do období rozsáhlé hospodářské konjunktury let 1904 – 1912, jež rakouský historik Eduard März označil jako druhé zakladatelské období („zweite Gründerzeit“), a to zejména do let 1905- 1907 a 1909 – 1911.⁶⁵⁴ Předlitavské banky byly v tomto období hlavními tahouny překotné industrializace, docházelo k masovému akcionování průmyslových podniků ze strany bank a prolínání bankovního a průmyslového kapitálu. Bankovní ústavy začaly vytvářet vlastní průmyslové koncerny a kartelové svazy, jež byly s bankami v úzkém spojení.⁶⁵⁵ Specifický vztah mezi bankami a průmyslem v Rakousku – Uhersku v posledním desetiletí jeho existence je tak dokonce označován pojmem „ekonomická symbióza“.⁶⁵⁶

9. 2. Vztah Živnobanky k průmyslu

Úzké sepětí s průmyslem nebylo samozřejmě jen záležitostí vídeňských velkobank, ale i dalších bankovních ústavů v Předlitavsku včetně národnostně českých bank. Živnobanka tak v druhé polovině 90. let 19. století podobně jako ostatní předlitavské banky znovunavázala těsný vztah s průmyslovým podnikáním. V této době se totiž poprvé od vídeňské burzovní krize z roku 1873 vrátila k dobrovolné zakladatelské činnosti, tedy

⁶⁵¹ Tamtéž, s. 62 – 64.

⁶⁵² EIGNER, P., Betrachtungen zum Verhältnis zwischen Banken und Industrie, s. 2. Detailněji k formám průmyslového angažmá předlitavských bank srov. Týž, Die Konzentration der Entscheidungsmacht, s. 36 – 49. Specifikem předlitavských bank ve vztahu k průmyslu byl pak komisionářský obchod se zbožím.

⁶⁵³ HORÁK, J., c. d., s. 243.

⁶⁵⁴ EIGNER, P., Die Verflechtungen zwischen den Wiener Großbanken und Industrie 1895 bis 1938, in: EIGNER, P., Wirtschaft und Gesellschaft in Österreich, Band II nebo in: MATIS, H. (Hrsg.), Historische Betriebsanalyse und Unternehmer: Festschrift für Alois Mosser, Wien: Österreichische Gesellschaft für Unternehmensgeschichte 1997, s. 185; MÄRZ, E., Österreichische Bankpolitik in der Zeit der großen Wende, s. 21.

⁶⁵⁵ EIGNER, P., Die Verflechtungen zwischen den Wiener Großbanken und Industrie, s. 185; VENCOVSKÝ, F. a kol., c. d., s. 70, 150.

⁶⁵⁶ MÄRZ, E., Österreichische Bankpolitik in der Zeit der großen Wende, s. 53.

k zřizování nových průmyslových podniků, resp. přeměnou již existujících podniků v akciové společnosti (resp. společnosti s ručením omezeným).⁶⁵⁷ Obrat Živnobanky ve vztahu k průmyslovému podnikání, nevyjadřuje pouze zakladatelská činnost, ale i financování českého průmyslu a podniků pomocí nejrůznějších forem úvěrů, jejichž význam a podíl v rámci běžných bankovních obchodů vzrostl. Ostatně poskytování úvěrů tvořilo těžiště vztahů mezi bankami a průmyslem.⁶⁵⁸

Výše jsme si představili důvody, které vedly k tomu, že se vídeňské velkobanky začaly opětovně angažovat v průmyslu. Co se týče Živnobanky, její výchozí situace, která vedla k navázání vztahu s průmyslem, nebyla identická. Jednak se jí netýkaly klesající zisky z podnikání v oblasti železnice a z obchodu se státními půjčkami, neboť se těchto obchodů do roku 1910 významněji neúčastnila. Ani se nedá říct, že by v 90. letech 19. století čelila nějaké zostřené konkurenci dalších finančních ústavů a klesaly jí zisky z bankovních obchodů, jako to bylo v případě vídeňských bank. Bylo tomu právě naopak. Živnobanka byla totiž až do r. 1896, kdy Kolínská úvěrní banka založila v Praze filiálku, jedinou národnostně českou bankou zastoupenou na pražském peněžním trhu. Bankovní obchody Živnobanky, která v roce 1890 odepsala poslední ztráty z předchozích krizových let a zahájila novou éru své existence, tak naopak z nedostatku konkurence rychle rostly.⁶⁵⁹

K financování průmyslu Živnobanku tedy nepřivedla nutnost jako vídeňské velkobanky, které se tím snažily kompenzovat klesající zisky z jiných bankovních obchodů a operací, ale příležitost zvýšit zisky, což jí probíhající hospodářská konjunktura a kapitálové potřeby rozvíjejícího se českého průmyslu nabízely.⁶⁶⁰ Ten pochopitelně trpěl také díky nefungujícímu kapitálovému trhu v Rakousku nedostatkem možností, jak získat potřebný kapitál pro svůj další rozvoj. I na poli nacionálně českého bankovníctví se však vyostřila konkurence, od konce 90. let 19. století do r. 1913 vznikla v Praze celá řada nových národnostně českých bank.⁶⁶¹ Nová konkurence nutila Živnobanku podobně jako dříve vídeňské banky, aby rozšiřovala svůj obchodní záběr, což vedlo k intenzifikaci vztahu banky

⁶⁵⁷ HORÁK, J., c. d., s. 109, 129.

⁶⁵⁸ EIGNER, P., Die Konzentration der Entscheidungsmacht, s. 36.

⁶⁵⁹ Živnostenská banka v Praze: 1869 – 1918, s. 42.

⁶⁶⁰ To potvrzuje i Horák: „Ale Ž. b. [Živnostenská banka – S. H.] byla té doby jedinou českou obchodní bankou v Praze: na všech stranách se hlásilo tolik nutných hospodářských úkolů, jež vymykaly se z rámce běžných bankovních obchodů, že Ž. b. [Živnostenská banka – S. H.] na dlouho nemohla zdržeti se větších obchodů finančních a podnikatelských. (HORÁK, J., c. d., s. 120).

⁶⁶¹ Srov. HÁJEK, J., LACINA, V., c. d., s. 54 – 57.

s průmyslem.⁶⁶² Ostatně spojení s průmyslem bylo za doby předválečné konjunktury nejstálější zdroj zisku Živnobanky.⁶⁶³

Živnobanka se neangažovala jen v průmyslu v českých zemích, ale vyvážela kapitál do méně rozvinutých, většinou okrajových částí monarchie, ale i za hranice Rakouska-Uherska. Vývoz kapitálu do těchto oblastí se týkal nejen Živnobanky, ale i dalších národnostně českých bank, které tak reagovaly na skutečnost, že velké průmyslové a obchodní podniky v českých zemích měly již vybudovaná stálá úvěrová spojení s německými nacionálními ústavami, převážně s vídeňskými velkobankami. Na národnostně české banky tak zbyly jen střední a drobné české podniky, které ale nebyly schopny absorbovat volné prostředky kapitálově zmožněných českých bankovních ústavů, které tak musely hledat podnikatelský prostor i mimo české země. Obsazení kapitálového trhu v českých zemích německým kapitálem tak vedl české peněžní ústavy ke kapitálové expanzi převážně do slovanských zemí, kterou ideologicky zaštiťovaly teoriemi slovanské vzájemnosti, ideou novoslovanství a nutností hospodářské jednoty utlačovaných národů v Rakousku – Uhersku.⁶⁶⁴

Úkolem této práce není sice analyzovat průmyslová spojení Živnobanky a její zakladatelskou činnost, přesto považuji za vhodné, aby zde byly uvedeny některé základní tendence. Jak už bylo řečeno, zakladatelská činnost Živnobanky byla znovuzahájena v polovině 90. let 19. století a její první fáze trvala do r. 1900. V letech 1901 – 1907 čítala pak zakladatelská činnost Živnobanky pouze dvě položky. Byla to jednak akciová společnost „Monopol“, akciová svíčkárna a voskárna (1904), jež převzala od Živnobanky firmu František Sezemský v Mladé Boleslavi. Závod Sezemského, jemuž poskytla Živnobanka značné úvěry⁶⁶⁵, se v roce 1901 dostal do konkurzu. Banka jej pak v září 1902 na naléhání představitelů mladoboleslavského města a okresu a k záchraně svých pohledávek vydražila.⁶⁶⁶ Zřízení Monopolu tak nelze zařadit mezi dobrovolnou zakladatelskou činnost, ale mezi vynucenou.⁶⁶⁷ Společnost Monopol ale nebyla úspěšná a bance přinášela

⁶⁶² Srov. Živnostenská banka v Praze: 1869 – 1918, s. 46.

⁶⁶³ Tamtéž, s. 48.

⁶⁶⁴ LACINA, V., c. d., s. 277 – 279; VENCOVSKÝ, F. a kol., c. d., s. 173 – 176; KUBŮ, E., ŠOUŠA, J., Karel Kramář, Jaroslav Preiss a projekt Slovanské banky, in: Karel Kramář (1860 – 1937): Život a dílo (k vydání připravili Jan Bílek a Luboš Velek), Praha: Masarykův ústav, Archiv AV ČR v nakl. Historický ústav 2009, s. 232.

⁶⁶⁵ Pohledávka Živnobanky vůči této firmě činila v roce 1901 547 000 K. (AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 5. 7. 1901, kr. 2639, inv. č. 29).

⁶⁶⁶ HORÁK, J., c. d., s. 131 – 132; AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 12. 9 a 16. 9. 1902, kr. č. 2639, inv. č. 86, 87; Tamtéž, Výroční zpráva ŽB za rok 1902, kr. č. 19, inv. č. 1.

⁶⁶⁷ HORÁK, J., c. d., s. 131.

dlouhodobě značné ztráty.⁶⁶⁸ Banka byla navíc téměř jejím jediným akcionářem, neboť vzhledem k hospodářským neúspěchům firmy nebyl o její akcie mezi investory zájem.⁶⁶⁹ Kromě Monopolu se Živnobanka v roce 1905 podílela na zřízení Jadranské banky v Terstu.⁶⁷⁰ Důvodem, jenž přerušil zakladatelskou činnost Živnobanky, byla hluboká hospodářská krize, která panovala v letech 1900 – 1903.⁶⁷¹

I když se hospodářské poměry od roku 1904 zlepšovaly, systematický návrat k zakladatelské činnosti a zintenzivnění vztahu s průmyslem přinesl až rok 1907, kdy se Otto stal prezidentem správní rady Živnobanky.⁶⁷² V tomto roce bylo v bance zřízeno zvláštní průmyslové oddělení, které mělo právě na starosti zakladatelskou a organizační činnost v průmyslu, a oddělení hypotéční, jehož úkolem bylo poskytovat průmyslu dlouhodobé a nevypověditelné investiční úvěry.⁶⁷³ Po roce 1907 následovalo intenzivní období zakladatelské činnosti Živnobanky, které lze vymezit léty 1908 – 1912 s dozvukem v roce 1913. Svého vrcholu dosáhla zakladatelská činnost Živnobanky v roce 1910.⁶⁷⁴ Podobně aktivní v zakladatelské činnosti byly v tomto období i ostatní předlitavské banky. Podle Waltera Reika bylo založeno v období 1907 – 1913 s pomocí bank 50% všech nově zřízených akciových průmyslových podniků a banky při nich zajistily 67% veškerého kapitálu.⁶⁷⁵ Zakladatelská činnost Živnobanky tak časově korespondovala s obecnými tendencemi v předlitavském hospodářství. Kromě zakladatelské činnosti vykazovala Živnobanka i organizační činnost. Jmenujme v této souvislosti účast banky na ústřední prodejně zemědělských lihovarů či na ustanovení cukerního kartelu.⁶⁷⁶ Banka též provozovala komisionářský prodej zboží.

Symptomatickým znakem, jenž charakterizoval zakladatelskou činnost Živnobanky, byla opatrnost. Podle Horáka totiž založila banka v daném období pouze čtyři zcela nové podniky. Byly to akciové společnosti Český plzeňský pivovar (Světovar) v Plzni

⁶⁶⁸ HORÁK, J., s. 132; Srov. Protokoly výkonného výboru Živnobanky od r. 1904; K roku 1915 dlužila tato firma Živnobance 1 250 000 K. (Viz AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 20. 7. 1915; kr. č. 1025, inv. č. 108). Od r. 1913 se ale bilanční výsledky Monopolu zlepšovaly. Za účetní rok 1913/1914 bylo poprvé dosaženo čistého zisku a zisk vykázala firma i v roce následujícím. Srov. Tamtéž, Výkonný výbor 9. 9. 1914, kr. č. 2703, inv. č. 431, Výkonný výbor 20. 7. 1915, kr. č. 1025, inv. č. 108.

⁶⁶⁹ Akciový kapitál Monopolu činil 1 mil. K a byl rozdělen na 2500 kusů akcií v nominální hodnotě 400 K. Banka měla v r. 1909 ve svém portfoliu ještě 2308 akcií Monopolu. Kurz akcie Monopolu byl tehdy už jen ale 340 K. Oproti roku 1904 tak poklesl o 60 K. (Viz Tamtéž, Výroční zpráva ŽB za rok 1903, kr. č. 23, inv. č. 1, Výroční zpráva ŽB za rok 1909, kr. č. 10, inv. č. 1).

⁶⁷⁰ NEČAS, C., c. d., s. 48.

⁶⁷¹ Srov. Živnostenská banka v Praze: 1869 – 1918, s. 44.

⁶⁷² Viz kapitola č. 11.

⁶⁷³ HORÁK, J., c. d., s. 122; Živnostenská banka v Praze: 1869 – 1918, s. 48, 51.

⁶⁷⁴ Srov. HORÁK, J., c. d., s. 132 – 134; Živnostenská banka v Praze: 1869 – 1918, s. 48 – 51.

⁶⁷⁵ REIK, W., Die Beziehungen der österreichischen Grossbanken zur Industrie, Wien: Spaeth u. Linde 1932, s. 25.

⁶⁷⁶ Srov. HORÁK, J., c. d., s. 134 – 135; Živnostenská banka v Praze: 1869 – 1918, s. 48 – 49.

(konstituován v roce 1910), Dalmatinský mramorný průmysl (*Dalmatinska mramorna industrija*) v Terstu (1912), společnost s ručením obmezeným První mělnická společnost pro průmysl košíkářský v Mělníce (1913) a akciová pojišťovna Moldavia (1912).⁶⁷⁷ Je zvláštní, že Horák v tomto výčtu slučuje tři průmyslové podniky a jeden peněžní ústav, tedy dvě rozdílné kategorie možných založení. Bylo by to sice pochopitelné, kdyby Živnobanka založila z peněžních ústavů jen Moldavii, ale tomu tak nebylo. Založila (resp. spoluzaložila) také např. úplně nové dceřiné banky v Lublani (1900) či Budapešti (1910). Důležité ale není pro nás vědět, jaké podniky přesně Živnobanka založila, ale skutečnost, že úplně nově založených podniků bylo jen pár.

Živnobanka tak ve svých průmyslových aktivitách upřednostňovala výhradně akcionování již etablovaných podniků nebo zvyšování akciového kapitálu firem pod její patronací. Konzervativní přístup k zakladatelské činnosti ale nebyl výlučnou záležitostí Živnobanky, můžeme konstatovat, že mezi předlitavskými bankami včetně těch vídeňských byl normou, i když pochopitelně docházelo mezi jednotlivými bankami v této oblasti k určitým distinkcím. Obecně však předlitavské banky „*reprezentovaly mnohem více konzervativní komerční bankovníctví, než to investiční*“⁶⁷⁸ – jejich základním obchodním krédem bylo „*maximalizace zisku při minimalizaci rizika*“.⁶⁷⁹ Takže nejen v případě Živnobanky ale i u dalších bankovních ústavů docházelo k zakládání nových akciových společností jen zřídka, jejich zakladatelská činnost se koncentrovala téměř jen na zacionování perspektivních podniků, s nimiž měly navíc většinou již po řadu let navázány obchodní styky.⁶⁸⁰

Výběr vhodného podniku pro akcionování či zvýšení kapitálu byl důležitý, neboť Živnobanka se při emisích průmyslových cenných papírů, jež proběhly za její součinnosti, snažila většinu vydaných akcií umístit přímo u zájemců ze strany veřejnosti. To se dařilo, jen ve výjimečných případech převzala sama větší množství akcií.⁶⁸¹ Naplňovat tuto obchodní linii by ale nebylo možné, kdyby dané podniky nebyly považovány za důvěryhodné a prosperující. Z tohoto důvodu se nehodilo zakládat zcela nové podniky, ale akcionovat již ty etablované a perspektivní. Dlouhodobé držbě průmyslových akcií ve svém portfoliu cenných papírů se po roce 1873 snažily vyhýbat i vídeňské velkobanky. Po opětovném navázání vztahu s průmyslem však nemohla být tato obchodní politika tak důrazně dodržována.⁶⁸²

⁶⁷⁷ Živnostenská banka v Praze: 1869 – 1918, s. 50 – 51.

⁶⁷⁸ RUDOPH, R. L., c. d., s. 141

⁶⁷⁹ EIGNER, P., Die Konzentration der Entscheidungsmacht, s. 61.

⁶⁸⁰ EIGNER, P., tamtéž; Týž, Die Verflechtungen zwischen den Wiener Großbanken und Industrie, s. 184.

⁶⁸¹ Živnostenská banka v Praze: 1869 – 1918, s. 51.

⁶⁸² MÄRZ, E., Österreichische Industrie – und Bankpolitik in der Zeit Franz Josephs, s. 296 – 297.

Intenzivní angažmá v průmyslovém podnikání v letech 1908 – 1912 (1913) se promítlo i u Živnobanky do značného nárůstu objemu akcií průmyslových a dopravních podniků, jež sama vlastnila. Zatímco ještě v roce 1908 a 1909 vlastnila banka tento druh akcií v hodnotě 2 656 900 K, resp. 2 838 719 K, od roku 1910 tato položka vykazovala stálý vzestup. Na konci roku 1913 činila hodnota akcií průmyslových a dopravních podniků ve vlastnictví Živnobanky již 12 242 814 K.⁶⁸³ Počet tohoto druhů akcií v držení Živnobanky vzrostl tedy mezi léty 1909 a 1913 zhruba o 331%. A to již přes uvedenou skutečnost, že převážnou většinu emisí průmyslových papírů se podařilo umístit u klientů ze strany veřejnosti. To jen dokazuje intenzitu zakladatelské činnosti Živnobanky v období předválečné konjunktury.

Kromě nárůstu vlastnictví průmyslových akcií a cenných papírů obecně měla průmyslová angažovanost předlitavských bank vliv na zvyšování jejich akciového kapitálu. Není náhoda, že nejbouřlivější kapitálový rozmach předlitavských bank se odehrál v letech 1907 – 1913, tedy v období jejich nejaktivnějšího a nejrozsáhlejšího zasahování do průmyslového podnikání. V tomto období emitovaly banky v Předlitavsku více než půl miliardu nových bankovních akcií, přičemž nově založených bank se týkal jen zlomek této sumy – 57, 5 miliónu K.⁶⁸⁴

I v případě Živnobanky se rostoucí propojení s průmyslem zrcadlilo v nárůstu jejího akciového kapitálu, přičemž jeho zvyšování korelovalo s účastí banky na průmyslovém podnikání. V roce 1896 v souvislosti se znovuzahájením zakladatelské činnosti přistoupila banka ke zvýšení svého akciového kapitálu 10 mil. K o celých 6 mil. K na 16 mil. K. V době vrcholící konjunktury v roce 1899 byl akciový kapitál zvýšen na 20 mil. K. Následovala dlouhá přestávka, která souvisela s hospodářskou krizí po přelomu století. Po jejím překonání byl v roce 1905 akciový kapitál zvýšen na 25 mil. K a v roce 1907, kdy se banka začala cílevědomě připravovat na opětovný intenzivní vstup do průmyslového podnikání, na 30 mil. K. V letech 1909 – 1911 v době mimořádné aktivity Živnobanky v oblasti průmyslového podnikání byla akciová jistina banky rozšířena z 30 na 80 mil. K.⁶⁸⁵ Impozantní nárůst akciového kapitálu Živnobanky, jehož výší se na začátku druhého decennia 20. století zařadila mezi vídeňské velkobanky, umožnil bance se systematicky

⁶⁸³ Viz AČNB, fond ŽB, Výroční zprávy ŽB za léta 1908 – 1913, kr. č. 10, inv. č. 1, kr. č. 4, inv. č. 1.

⁶⁸⁴ JINDRA, Z., Postup centralizace bankovního kapitálu v Předlitavsku, zvláště v českých zemích do roku 1914, in: Z dějin českého bankovníctví v 19. a 20. století, Praha: Karolinum 2000, s. 69.

⁶⁸⁵ HORÁK, J., c. d., s. 109 – 111, 143 – 145.

angažovat v průmyslovém podnikání, aniž by byla ohrožena likvidita jejích vlastních prostředků.⁶⁸⁶

9. 3. Postoj Jana Otty k průmyslovému angažmá Živnobanky

Jaký byl vztah Jana Otty k účasti Živnobanky na průmyslovém podnikání? Domnívám se, že pozitivní. Josef Horák ve svém jubilejním spise *Živnostenská banka 1869 – 1918* o Ottovi napsal, že „náležel k mužům, kteří bedlivě sledovali hospodářský náš vývoj a činně do něho zasahovali, měl živý smysl pro hospodářské potřeby národa našeho.“⁶⁸⁷ O tom, že Otto chápal důležitost obchodních spojení banky s průmyslovými podniky, svědčí jeho návrh na změnu organizace banky z února 1902, jehož další části podrobně analyzuji v následující kapitole. V něm se totiž vyslovil proto, aby banka měla v Praze, tak i mimo ní, jednoho či více zástupců, kteří by na základě osobní akvizice navazovali nové obchodní styky či upevňovali ty staré, s průmyslovými závody, obchodními kruhy, ale i peněžními ústavami. Otto tento svůj návrh považoval za podstatný a byl přesvědčen o tom, že zmíněná osobní agitace by byla pro banku velmi prospěšná, přičemž napsal: „Řada záložen, spořitelén i jiných velkých firem českých nepracuje s naší bankou. Často jsou jen nepatrné příčiny neb nedorozumění, které osobní intervencí by se odstranily.“⁶⁸⁸

Následně Otto dokonce navrhl, aby Živnobanka dávala sama podněty k zakládání nových průmyslových závodů, které by mohla financovat. To by jí mělo přinést značné zisky. Otto konstatoval, že vzhledem k narůstající bankovní agendě a nutnosti řešit běžné bankovní obchody na tyto projekty nezbývá čas. Z tohoto důvodu navrhoval zřídit zvláštní komisi, skládající se ze členů výkonného výboru a dvou či tří dalších členů správní rady. Tato komise by pak v součinnosti s ředitelstvem předložila správní radě v záležitosti zakládání nových závodů a jejich financování určité návrhy.⁶⁸⁹ Výkonný výbor se zabýval Ottovými návrhy na změnu organizace banky na své schůzi 12. března 1902. V souvislosti s jeho uvedenými podněty, jež měly zintenzivnit angažmá Živnobanky v průmyslovém podnikání, bylo pouze rozhodnuto, aby „stálým cestováním hledělo se získati nových klientů a utužiti starých styků.“⁶⁹⁰ Jeho návrh, že by banka měla iniciovat zakládání nových firem,

⁶⁸⁶ Tamtéž, s. 122.

⁶⁸⁷ *Živnostenská banka v Praze: 1869 – 1918*, s. 45.

⁶⁸⁸ Ottův návrh na změnu organizace Živnobanky z února 1902, Spolky – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto.

⁶⁸⁹ Tamtéž.

⁶⁹⁰ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 12. 3. 1902, kr. č. 2639, inv. č. 63.

v daném usnesení nebyl zmíněn. Nepodařilo se ho tak prosadit. Nebyla zřízena ani požadovaná zvláštní komise.⁶⁹¹

Otto svůj postoj v této otázce však nezměnil. Svědčí o tom jeho zamyšlení nad bilancí Živnobanky za rok 1901. To pochází z konce května 1902 a Otto ho pravděpodobně prezentoval v bance. Vyzývá v něm k navázání spojení s většími průmyslovými podniky, jichž měla Živnobanka podle jeho názoru málo. Jako možného adepta, s nímž by banka mohla vstoupit do obchodního spojení, navrhoval Otto firmu Akciová společnost strojírný, dříve Breitfeld, Daněk a spol. Dále by měla Živnobanka podle Otty intenzifikovat své vztahy se záložnami a spořitelny.⁶⁹² Je důležité konstatovat, že Otto s těmito návrhy přišel v období hospodářské deprese 1900 – 1903, během níž poklesly úvěrové i zakladatelské obchody banky. Jeho podněty tak reagovaly na klesající angažovanost banky v tomto typu bankovních obchodů. Vzhledem k nepříznivým podmínkám, jež vládly v průmyslu, lze odmítavý postoj k Ottovu návrhu, aby Živnobanka iniciovala zakládání nových podniků a financovala je, pochopit.

Přesto je zajímavé, že Živnobanka začala pěstovat užší vztahy s průmyslem až v roce 1907, ačkoliv už od roku 1904 zažívala habsburská monarchie hospodářský vzestup. Návrat úzkostlivého přístupu k průmyslovému podnikání byl podle mého názoru vynucen jistými osobami ve vedení banky. Jejich postoj byl patrně vyvolán ztrátami, které utrpěl v letech 1902 - 1905 ústecký obchod s uhlím Živnobanky,⁶⁹³ a bilančními neúspěchy svíčkárny Monopol. Banka v souvislosti s těmito ztrátami musela odepsat za rok 1902 554 881 K z čistého zisku a ztráta uhelného obchodu za rok 1904 ve výši 300 000 K musela být uhrazena z mimořádného rezervního fondu.⁶⁹⁴ Nespokojenost s touto obezřetnou bankovní politikou mezi některými členy vedení Živnobanky a akcionáři pak pravděpodobně přispěla k personálním změnám ve vedení Živnobanky v roce 1907. S nimi se totiž proměnil přístup banky vůči průmyslovému podnikání. Celé otázky se budu ještě podrobně věnovat v jedné z následujících kapitol.

Kromě zmíněného Ottova návrhu z února 1902 by měly být uvedeny další jeho podněty, jež se týkaly účasti Živnobanky na podnikání v oblasti průmyslu či dopravy a jeho financování. V dubnu 1910 navrhl Jan Otto, aby banka zřídila samostatný akciový hypoteční

⁶⁹¹ Tamtéž. Byla sice zřízena finanční komise pro všechny bankovní záležitosti, jejímiž členy byli Jan Otto, Antonín Řivnáč a Prokop Sedlák, ale to nebyla rozhodně ta komise, kterou Otto navrhoval. Tomu nasvědčuje i její složení, neboť měla jen 3 členy, zatímco podle Ottova návrhu měla mít mnohem více členů.

⁶⁹² Ottovo zamyšlení o bilanci Živnobanky za rok 1901 z 26. 5. 1902, Spolky – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto.

⁶⁹³ Srov. AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 24. 2. 1903, 3. 3. 1904, 8. 3. 1905, 27. 2. 1906; kr. č. 2639, inv. č. 108, 182, 253, 327 a též Tamtéž, Výroční zprávy ŽB za r. 1902, 1904 a 1905, kr. č. 19, inv. č. 1, kr. č. 23, inv. č. 1.

⁶⁹⁴ Tamtéž, Výroční zprávy ŽB za r. 1902 a 1904, kr. č. 19, inv. č. 1, kr. č. 23, inv. č. 1.

ústav, jenž by měl za úkol vydávat hypotéční zástavní listy.⁶⁹⁵ Ottův návrh byl přijat a již v květnu téhož roku byly vypracovány stanovy chystaného ústavu, jenž se měl jmenovat Český akciový hypotéční ústav. Teprve však v roce 1915 bylo povoleno příslušnými úředními místy jeho zřízení. Povolení však bylo vázáno na změnu stanov a další podmínky, takže Český akciový hypotéční ústav se konstituoval až v roce 1917.⁶⁹⁶ V lednu 1912 přijal výkonný výbor Živnobanky k návrhu Jana Otty usnesení, aby se banka blíže informovala u pražského magistrátu o tom, na jakém reálném základě spočívá novinová zpráva, že by městské elektrické podniky pražské měly být akcionovány.⁶⁹⁷

V květnu 1913 poukázal Jan Otto ve výkonném výboru na to, že na schůzi Národohospodářského ústavu bylo diskutováno o navázání hospodářských styků s vznikající Albánií. Bylo rozhodnuto, aby celé záležitosti věnovala pozornost terstská filiálka Živnobanky, jež byla též pověřena, aby v příhodný okamžik předložila centrále v této věci vhodné návrhy.⁶⁹⁸ Na schůzi výkonného výboru dne 2. září 1913 navrhl Otto, poté co se zúčastnil zasedání správní rady pojišťovny Moldavie, jejímž byl předsedou, aby Živnobanka uvažovala o zřízení další akciové pojišťovny, která by se věnovala životnímu pojištění. Bylo usneseno, aby zatím byly vypracovány stanovy nové pojišťovny a ty pak byly předloženy výkonnému výboru.⁶⁹⁹ Tato pojišťovna však nebyla nakonec zřízena. V roce 1920 pak fúzovala Moldavia s československými pobočkami terstské pojišťovny Assicurazioni Generali. Vznikl tak nový pojišťovací ústav Moldavia – Generali, akciová pojišťovna v Praze.⁷⁰⁰

V březnu 1915 upozornil Jan Otto výkonný výbor na skutečnost, že průmysl v Rakousku disponuje citelným nedostatkem vagonů. Zároveň prohlásil, že stávající dvě společnosti, které se zabývají půjčováním vagonů, výborně prosperují. Z tohoto důvodu navrhl, aby se Živnobanka zabývala otázkou zřízení akciové společnosti pro půjčování a eventuálně i pro výrobu nákladních vagonů.⁷⁰¹ Celá záležitost byla následně řešena na schůzi výkonného výboru dne 15. dubna 1915, a to za přítomnosti náměstka ředitele státních drah v Praze Jana Brejchy, kterého pozval Jan Otto. Na základě Brejchova dobrozdání bylo

⁶⁹⁵ Ottův zápisník o návrzích a poznámkách k ŽB z let 1907 – 1914 (poznámka z 19. 4. 1910), Zápisníky 1907 – 1916, LA PNP, fond Jan Otto.

⁶⁹⁶ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 21. 4., 7. 5., 12. 5. 1910, kr. č. 2681, inv. č. 114, 124, 126, Výkonný výbor 5. 1., 23. 2. 1915, kr. č. 1025, inv. č. 25, 44; Živnostenská banka v Praze: 1869 – 1918, s. 60.

⁶⁹⁷ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 11. 1. 1912; kr. č. 2681, inv. č. 411.

⁶⁹⁸ Tamtéž, Výkonný výbor 20. 5. 1913; kr. č. 2703, inv. č. 214.

⁶⁹⁹ Tamtéž, Výkonný výbor 2. 9. 1913; kr. č. 2703, inv. č. 259.

⁷⁰⁰ Srov. Tamtéž, kr. č. 993, inv. č. 5 (Moldavia – Generali, akciová pojišťovna Praha).

⁷⁰¹ Tamtéž, Výkonný výbor 16. 3. 1915, kr. č. 1025, inv. č. 54.

usneseno zahájit přípravné práce k zřízení zmíněné společnosti.⁷⁰² Ty však s největší pravděpodobností uvízly na mrtvém bodě.⁷⁰³

Uvedených pět příkladů naznačuje, že Otto neváhal přijít v Živnobance s návrhy na zřízení nových podniků či upozornit na potenciální obchodní příležitosti, jako to bylo v případě Albánie. Podobných Ottových návrhů mohlo být i daleko víc, neboť mohly padnout během neformálních jednání mimo schůze výkonného výboru či správní rady, takže se nedostaly do oficiálních protokolů. Navíc v případě usnesení výkonného výboru nemusel být v protokolu uveden ten, kdo s daným podnětem přišel. To byl případ zmíněného Českého akciového hypotéční ústavu, kde v příslušném protokolu výkonného výboru pouze stojí, že se děje usnesení, aby se zřídil.⁷⁰⁴ To, že iniciátorem jeho založení byl Jan Otto, jsem zjistil z výše citovaného Ottova zápisníku. Souhrnně můžeme konstatovat, že Jan Otto se stavěl pozitivně k účasti Živnobanky na průmyslovém podnikání. Ostatně během jeho předsednictví angažmá Živnobanky v průmyslu výrazně vzrostlo.

9. 4. Jan Otto jako zástupce Živnobanky v přidružených⁷⁰⁵ podnicích a peněžních institucích

Charakteristickým znakem úzkého sepětí bank a průmyslu v Rakousku – Uhersku byl systém vzájemných personálních vazeb. Banky vysílaly do správních rad či ředitelství spřízněných průmyslových podniků či afilovaných peněžních ústavů své zástupce a naopak někteří nejvýznamnější představitelé firem byli členy správních rad bank, s nimiž měl daný podnik obchodní spojení. Výše jsme si stručně načrtli, jakých forem nabývala účast bank na financování průmyslového podnikání. Je logické, že banky se snažily mít vliv na podniky, které zakládaly, akcionovaly či v nich měly kapitálovou účast nebo je jen kreditovaly. A tomu právě sloužil zmíněný systém personálních propojení, neboť zástupci bank ve vedení přidružených podniků měli v těchto podnicích za úkol hájit především zájmy bank, jež je do nich vyslaly.

⁷⁰² Tamtéž, Výkonný výbor 15. 4. 1915, kr. č. 1025, inv. č. 69.

⁷⁰³ Srov. Tamtéž, Výkonný výbor 19. 10. a 4. 11. 1915, kr. č. 1025, inv. č. 145, 153.

⁷⁰⁴ Viz Výkonný výbor 21. 4. 1910, kr. č. 2681, inv. č. 114.

⁷⁰⁵ V práci nepoužívám termín koncernové podniky Živnobanky, neboť ne všechny podniky, ve kterých Otto Živnobanku zastupoval, bychom mohli označit za koncernové. Navíc koncern Živnobanky byl v této době teprve budován a nebyl tak ustálen. Z těchto důvodů považuji za vhodnější mluvit o přidružených, resp. spřízněných či afilovaných, podnicích.

9. 4. 1. Přehled Ottova členství ve správních orgánech přidružených podniků a peněžních ústavů⁷⁰⁶

Jedincem, který zastupoval zájmy Živnobanky v afilovaných podnicích a peněžních ústavech, byl i Jan Otto. Zde předložené Ottovo členství ve správních orgánech příslušných podniků jsem rekonstruoval na základě protokolů výkonného výboru Živnobanky, rakouské finanční ročenky *Compass*, případně dalších pramenů. I přestože jsem se snažil o úplnost, je možné, že mi některé Ottovy účasti unikly. Do 20. století vstupoval Otto jako místopředseda a člen ředitelství pojišťovny Praha,⁷⁰⁷ místopředseda správní rady Elektrotechnické akciové společnosti, dříve Kolben a spol.,⁷⁰⁸ člen správní rady Lublaňské úvěrní banky,⁷⁰⁹ předseda správní rady České grafické společnosti Unie⁷¹⁰ a také jako člen správní rady Národního podniku obchodního a průmyslového, v němž byl v letech 1895 – 1898 předsedou tohoto orgánu.⁷¹¹

I když dvě posledně jmenované firmy nevznikly za účasti či z iniciativy Živnobanky a banka nedoručila ve svém vlastnictví ani jejich akcie (resp. podíly),⁷¹² přesto by měly být uvedeny v našem seznamu, neboť obě dvě navázaly obchodní spojení s Živnobankou. Ta jim totiž poskytla řadu úvěrů, Česká grafická společnost Unie navíc pro banku tiskla nové akcie a reklamní kalendáře a Národní podnik byl v roce 1911 přeměněn na akciovou společnost za

⁷⁰⁶ V přehledné formě viz Příloha č. 2 na konci práce.

⁷⁰⁷ Celý oficiální název zněl Praha, spolek kapitály a důchody vzájemně pojišťující; Viz výroční zprávy ŽB, jež obsahují přehled členů správní rady banky i s jejich nejdůležitějšími funkcemi, vyznamenáními apod.

⁷⁰⁸ *Compass* 1901, *Finanzielles Jahrbuch für Österreich – Ungarn*, Jg. 34, s. 773. Původně plánovala Živnobanka převzít závod Františka Křižíka. K tomuto účelu založila v roce 1898 Pražskou akciovou společnost pro drobné dráhy a elektřinu. Jednání s Křižíkem však skončila neúspěšně a Pražská akciová společnost pro drobné dráhy a elektřinu převzala závod komanditní společnosti Kolben a spol. Tato skutečnost si vynutila změnu názvu firmy. Usnesením mimořádné valné hromady ze dne 3. října 1898 byla Pražská akciová společnost pro drobné dráhy a elektřinu přejmenována na Elektrotechnickou akciovou společnost, dříve Kolben a spol., což bylo v lednu následujícího roku příslušnými orgány schváleno. Otto byl na ustavující schůzi správní rady Pražské akciové společnosti pro drobné dráhy a elektřinu, jež se konala v květnu 1898, zvolen jejím předsedou. Na valné hromadě Kolbenky v březnu 1899 byl Otto ještě předsedou její správní rady. Byl jím i v červenci 1899, jak dokládají listiny v obchodním rejstříku. Na valné hromadě v dubnu 1901 byl však už předsedou správní rady Karel Dimmer ml., syn předsedy správní rady Živnobanky Karla Dimmera a dosavadní místopředseda správní rady Kolbenky. Otto zaujal jeho místopředsednickou funkci, takže si mezi sebou funkce v prezidiu Kolbenky prohodili. Kdy se to stalo? To bohužel nevíme. Bylo to někdy mezi červencem 1899 a dubnem 1901. Myslím si, že ke změně došlo na první schůzi správní rady po valné hromadě v březnu 1900. Bohužel protokol z této schůze ani z valné hromady z roku 1900 se u Krajského obchodního soudu v Praze nezachoval. (Viz SOA Praha, fond KSO Praha, Elektrotechnická akciová společnost, dříve Kolben a spol., Sp. XII – 69, kr. č. 805, část 2). Stručně k založení Elektrotechnické akciové společnosti – Živnostenská banka v Praze: 1869 – 1918, s. 43.

⁷⁰⁹ NEČAS, C., c. d., s. 46.

⁷¹⁰ Viz kapitola č. 5.

⁷¹¹ Viz kapitola č. 12.

⁷¹² Srov. Výroční zprávy Živnobanky za roky 1899 – 1909, jež obsahovaly přehled cenných papírů průmyslových podniků, jež banka vlastnila.

účasti Živnobanky.⁷¹³ Živnobanka při té příležitosti upsala část akcií Národního podniku.⁷¹⁴ Otto jako výrazný aktér založení Národního podniku a České grafické společnosti Unie a jejich vedoucí funkcionář pravděpodobně hájil zájmy obou dvou firem v Živnobance, i když to na základě dochovaných materiálů nelze bohužel potvrdit. Mohl jim tak usnadnit přístup k úvěru či České grafické společnosti Unie dopomoci k získání zakázek na zhotovení kalendářů a na tisk bankovních akcií. Naopak Živnobanka mohla např. profitovat z bezprostředních Ottových znalostí o vnitřní a obchodní situaci Národního podniku a České grafické společnosti Unie při stanovení své úvěrové politiky vůči oběma firmám.

Počátkem nového století se Otto také objevuje v *Compassu* poprvé mezi cenzory pražské filiálky Rakousko – uherské banky.⁷¹⁵ Tuto čestnou funkci, kterou zastával až do své smrti v roce 1916, považují za kvalitativně odlišnou, podobně jako členství v Národohospodářském ústavu, jež *Compass* také uvádí mezi jeho funkcemi ve správních radách akciových podniků a bank, takže v následujícím výčtu s nimi nepracují. Na své funkce v pojišťovně Praha rezignoval Otto v roce 1906,⁷¹⁶ v roce 1907 odmítl Otto nadále přijmout volbu do správní rady Lublaňské úvěrní banky⁷¹⁷ a v roce 1908 opustil i správní radu Národního podniku. Na sklonku roku 1908 tak Otto vedle funkce prezidenta správní rady Živnobanky zasedal pouze ve správních radách České grafické společnosti Unie, v níž byl předsedou, a Elektrotechnické akciové společnosti, kde byl místopředsedou, a to až do své smrti. V Unii rezignoval Otto v roce 1910 na předsednickou funkci, ale zůstal alespoň nadále řadovým členem správní rady.

Několikaleté intenzivní období zakladatelské činnosti Živnobanky před první světovou válkou se následně promítlo i v nárůstu Ottova členství ve správních orgánech přidružených firem a bankovních ústavů. V roce 1909 se tak stal předsedou ředitelství⁷¹⁸ Chorvatské zemské banky v Osijeku,⁷¹⁹ v roce 1910 prvním místopředsedou a v roce 1913 dokonce předsedou ředitelství Zemské průmyslové banky v Budapešti.⁷²⁰ Z kapitálových účastí Živnobanky mimo české země musí být ještě zmíněna Ottova funkce prvního

⁷¹³ Srov. protokoly výkonného výboru Živnobanky.

⁷¹⁴ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 28. 7. 1910, kr. č. 2681, inv. č. 161.

⁷¹⁵ *Compass* 1901/1902, Jg. 35, s. 8. Otto byl jmenován cenzorem pražské filiálky Rakousko – Uherské banky dne 22. prosince 1900. (Viz Jmenování Otty cenzorem pražské filiálky Rakousko – Uherské banky z r. 1900, Doklady, LA PNP, fond Jan Otto).

⁷¹⁶ Praha, spolek kapitály a důchody vzájemně pojišťující J. Ottovi 11. 5. 1906, Korporace – Praha, LA PNP, fond Jan Otto.

⁷¹⁷ *Finanční listy* 4, 17. 3. 1907, č. 11, s. 5.

⁷¹⁸ V čele a. s. v uherské části monarchie nestála správní rada jako v Předlitavsku, ale ředitelství (též je možné označení ředitelská rada).

⁷¹⁹ Chorvatská zemská banka v Osijeku J. Ottovi 1. 6. 1909, Korporace - Chorvatská zemská banka, LA PNP, fond Jan Otto.

⁷²⁰ Slovenský peňažník 2, 15. 6. 1910, č. 6, s. 114; *Compass* 1912, Jg. 45, Bd. I, s. 510; *Národní listy* 53, 17. 8. 1913, s. 5.

místopředsedy správní rady Varšavské průmyslové banky, kterou zastával ale jen něco málo přes rok, o to od ledna 1911 do února 1912.⁷²¹ V Osijeku a Budapešti vydržel až do své smrti.

Co se týče domácích podniků, Ottu bychom od roku 1910 našli jako místopředsedu správní rady České obchodní společnosti,⁷²² od téhož roku byl členem správní rady První české akciové společnosti pro raffinování cukru v Modřanech,⁷²³ od roku 1911 členem správních rad firem Západočeské továrny kaolinové a šamotové v Horní Bříze⁷²⁴ a Vltavský mlýn bratří Poráků, akciová společnost továren papíru a lepenky v Loučovicích.⁷²⁵ V roce 1912 se pak Otto stal předsedou správní rady akciové společnosti Moldavie, která byla v tomto roce založena Živnobankou.⁷²⁶ I v případě těchto českých firem, v nichž hájil zájmy Živnobanky, na některé členství ve správních radách Otto rezignoval. To byl případ První české akciové společnosti pro raffinování cukru a Vltavského mlýnu bratří Poráků. V obou firmách opustil Otto správní radu v roce 1914.⁷²⁷

Kromě právě zmíněných firem a peněžních ústavů byl ještě Otto od roku 1909 předsedou správní rady Lombardního ústavu při Živnostenské bance, společenstva s ručením obmezeným.⁷²⁸ Lombardní ústav byl založen, aby podporoval hospodářskou činnost svých členů poskytováním úvěru za výhodných podmínek a to především eskontováním otevřených obchodních pohledávek.⁷²⁹ V roce 1912 přistoupila Živnobanka společně s Lounským akciovým cukrovarem, dříve M. Valtera, jenž byl v roce 1908 zakcionován za účasti Živnobanky, k zřízení společnosti s ručením obmezeným Labor. Ta měla primárně za úkol převzít akcie lenešického cukrovaru, které lounský cukrovar společně Živnobanku skupovaly, aby v něm získaly majoritu. Otto byl v Laboru zvolen předsedou dozorčí rady.⁷³⁰ V roce 1914 bylo usneseno rozpustit Labor a likvidace společnosti byla dokončena v roce 1915.⁷³¹

Ne všechny Ottovy kandidatury do statutárních orgánů průmyslových společností však skončily úspěchem, jak ukazuje Ottova kandidatura na člena správní rady Akciové

⁷²¹ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 17. 1. 1911, 21. 2. 1912, kr. č. 2681, inv. č. 242, 438.

⁷²² Tamtéž, kr. č. 777, inv. č. 1, Česká obchodní společnost – Schůze správní rady (1910 – 1923), Zápis o schůzi správní rady ze dne 8. 8. 1910.

⁷²³ Národní listy 50, 25. 10. 1910, s. 5.

⁷²⁴ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 25. 4. 1911, kr. č. 2681, inv. č. 291.

⁷²⁵ Tamtéž, Výkonný výbor 8. 4. 1911, kr. č. 2681, inv. č. 284.

⁷²⁶ Tamtéž, Výkonný výbor 8. 8. 1912, kr. č. 2703, inv. č. 73.

⁷²⁷ Tamtéž, Výkonný výbor 9. 3. 1914 a 7. 5. 1914, kr. č. 2703, inv. č. 346, 378.

⁷²⁸ Tamtéž, Výkonný výbor 21. 12. 1909; kr. č. 2681, inv. č. 60.

⁷²⁹ Národní listy 50, 1. 1. 1910, s. 29.

⁷³⁰ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 26. 10. 1911, 18. 1. 1912, kr. č. 2681, inv. č. 375, 415, Výkonný výbor 6. 5., 8. 5., 30. 7., 17. 10. 1912, kr. č. 2703, inv. č. 28, 30, 69, 103.

⁷³¹ Tamtéž, Výkonný výbor 24. 4., 29. 10. 1914, kr. č. 2703, inv. č. 372, 453, Výkonný výbor 20. 7. 1915, kr. č. 1025, inv. č. 108.

společnosti strojírny, dříve Breitfeld, Daněk a spol., jež byla výrazem nacionálního boje v této společnosti. V únoru 1910 navštívili Ottu členové správní rady Akciové společnosti strojírny František Procházka a Josef Janatka, jenž v této firmě zastával i funkci ředitele, a požádali ho, aby kandidoval do správní rady Daňkovky na místo jejího zemřelého prezidenta Karla Dimmera. Ten byl předsedou správní rady Živnobanky před Ottou. Daňkovka v této době spadala do sféry vlivu Österreichische Creditanstaltu, přičemž čeští akcionáři Daňkovky chtěli jeho vliv na firmu oslabit a navázat obchodní spojení s Živnobankou. Proto stáli o to, aby se členem správní rady Daňkovky stal předseda správní rady Živnobanky. Jan Otto sice zpočátku nad její nabídkou váhal, ale po tomto vysvětlení kandidaturu přijal.⁷³²

Ottovým protikandidátem byl dlouholetý obchodní ředitel Daňkovky Antonín Schmutzer, kandidát správní rady, v níž měli Němci většinu. Vlastní valná hromada se konala dne 24. dubna 1910 a měla bouřlivý průběh. O tom, jak velkou důležitost obě dvě nacionální skupiny této volbě přikládaly, svědčí účast akcionářů na valné hromadě. Zúčastnilo se jí totiž 193 akcionářů, zastupujících 40 850 akcií. Celkový akciový kapitál Daňkovky 10 mil. K se přitom skládal z 50 000 akcií v nominální hodnotě po 200 K. Je tedy vidět, že mobilizace akcionářů, jak z německé, tak české strany byla mimořádná. Samotná diskuze mezi zástupci obou dvou národních skupin trvala skoro tři hodiny, ale nakonec se ve volbách němečtí akcionáři ukázali kapitálově silnější – Schmutzer byl zvolen 1124 hlasy, Otto obdržel 915 hlasů.⁷³³ Vliv Živnobanky v Daňkovce vzrostl pak během první světové války.⁷³⁴

Jan Otto nebyl samozřejmě jediným členem správní rady a ředitelství Živnobanky, který reprezentoval zájmy banky v afilovaných podnicích a peněžních ústavech. Pokud si vezmeme situaci v roce 1912/1913, tedy na konci předválečné průmyslové konjunktury, zjistíme, že Otto podle údajů v příslušném ročníku *Compassu*⁷³⁵ vykazoval 9 členství ve

⁷³² Ottův zápisník o návrzích a poznámkách k ŽB z let 1907 – 1914 (poznámka z 9. 2. 1910), Zápisníky 1907 – 1916, LA PNP, fond Jan Otto.

⁷³³ Národní politika 28, 25. 4. 1910, s. 6; Neue Freie Presse 25. 4. 1910 (Nachmittagblatt), s. 11; VRBOVÁ (HORSKÁ), P., Hlavní otázky vzniku a vývoje českého strojírenství do roku 1918, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1959, s. 201. Srov. též Bohemia 83, 16. 4. 1910 (raní vydání), s. 12. Nacionálně nejvypjatější výklad o průběhu valné hromady obsahují Národní listy 50, 25. 4. 1910, s. 5. Celkovou výši akciového kapitálu Daňkovky jsem zjistil na základě Compassu - Compass 1912, 45. Jahrgang, Bd. II, s. 388.

⁷³⁴ VRBOVÁ (HORSKÁ), P., c. d., s. 220; Srov. i AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 27. 1. 1916, kr. č. 1025, inv. č. 190.

⁷³⁵ Jednalo se o 47. ročník z roku 1914. Následující přehled jsem rekonstruoval na základě jeho III. svazku, jenž nese příznačné jméno Adressbuch der Verwaltungsräte und Direktoren. Stejnou sondu provedl v již citované studii *Správní radové pražských akciových bank – jejich počet, struktura a vliv* (s. 95 – 98) Zdeněk Jindra, který mne tak výrazně inspiroval pro tuto pasáž, za což jsem mu vděčen. Nemohl jsem pouze převzít jeho závěry, ale sondu jsem musel provést znovu, neboť Jindrou předkládané údaje o počtu členství funkcionářů Živnobanky ve správních radách přidružených podniků jsou v některých případech drobně nepřesné.

správních radách (resp. ředitelstvích)⁷³⁶ akciových podniků a peněžních ústavů. Mezi funkcionáři Živnobanky obsadil v tomto ohledu třetí místo. Na prvním místě se suverénně umístil ředitel vídeňské filiálky a zároveň první náměstek vrchního ředitele pražské centrály Josef Špitálský, který zastupoval banku v 20 správních radách.

Druhým představitelem Živnobanky, který vykazoval nejvíce personálních propojení, byl druhý náměstek vrchního ředitele Jaroslav Preiss, jenž stejně jako Otto zasedal v celkově 9 správních radách. K tomu byl ale navíc členem dozorčí rady Zemské průmyslové banky v Budapešti. Na druhou stranu vykazoval pouze jednu viceprezidentskou funkci, Otto ale dvě prezidentské a tři viceprezidentské funkce. Na ty se pochopitelně vázal větší vliv než na obyčejné členství ve správní radě. Na stejné úrovni s Ottou se umístil vrchní ředitel Živnobanky Apollo Růžička, jenž reprezentoval banku též v 9 správních radách spřízněných firem a peněžních ústavů. Co se týče ostatních funkcionářů banky, měli bychom zmínit ještě oba dva viceprezidenty správní rady Živnobanky. Prvního místopředsedy Bedřicha Jahna se týkalo 6 účastí ve správních radách a druhého místopředsedy Františka Malínského pak o jednu více. Na ostatních 13 členů správní rady Živnobanky připadalo celkem 18 míst⁷³⁷ ve vedoucích orgánech podniků a peněžních institucí a ještě dva členové ředitelství centrály (A. Tille, F. Teisinger) měli každý po jedné účasti.

Z nastíněného přehledu vyplývá, že průmyslová moc v rámci Živnobanky se koncentrovala v rukou jejích nejvyšších funkcionářů, a to převážně mezi tři nejvyšší ředitele, kteří z celkového počtu 80 členství ve správních radách se mohli vykázat 38 účastmi. Vedoucí ředitelé byli následováni třemi nejvyššími představiteli správní rady Živnobanky. Její prezident a oba viceprezidenti dosáhli počtu 22 personálních propojení. Společně těchto šest vedoucích mužů banky mělo v držení 60 funkcí ve správních radách přidružených podniků a peněžních ústavů, tedy tři čtvrtiny všech uvedených míst. Důležitá je v tomto ohledu skutečnost, že Jan Otto patřil v rámci Živnobanky k jedincům, kteří vykazovali největší počet zmíněných mandátů. Byl na tom nejlépe ze všech členů správní rady a na stejné úrovni s vrchním ředitelem Růžičkou a jeho druhým náměstkem Preissem. Jenom ředitel filiálky ve Vídni Špitálský na tom byl výrazně lépe.

⁷³⁶Pokud budu mluvit souhrnně o funkcích Jana Otty či dalších funkcionářů Živnobanky v přidružených podnicích a peněžních ústavech nebudu nadále rozlišovat mezi tím, že zatímco v Předlitavsku stála v čele a. s. správní rada, v Zalitavsku to bylo ředitelství. Kvůli zjednodušení budu používat společného termínu správní rada.

⁷³⁷Nepočítám do toho členství Karla Ježka v ředitelství Obecní spořitelny v Blansku a prezidentskou funkci Eduarda Šubrta ve Spořitelně královského města Německého Brodu, neboť tyto funkce pramenily primárně ze skutečnosti, že Ježek a Šubrt byli starosty ve zmíněných městech. Navíc jak víme, správní rada Živnobanky se musela z poloviny skládat ze zástupců záložen, funkce v záložnách však Compass u jednotlivých členů správní rady Živnobanky neneviduje. Nemělo by tedy smysl započítávat funkce ve spořitelnách a v záložnách ne.

Navíc Otto byl zastoupen v klíčových firmách a peněžních ústavech budovaného koncernu Živnobanky, a jak už bylo řečeno, v řadě případů v nich nereprezentoval banku jen jako řadový člen jejich správních orgánů, ale dokonce jako prezident či viceprezident. Poté, co se stal v srpnu 1913 předsedou ředitelství Zemské průmyslové banky v Budapešti, kde byl do té doby prvním místopředsedou, držel ve správních orgánech přidružených podniků a peněžních ústavů již tři prezidentské a dvě viceprezidentské funkce. Celkový počet Ottových mandátů ve správních radách a jejich význam jen potvrzují skutečnost, že Jan Otto nebyl v rámci Živnobanky pouhou reprezentativní figurou, která svou prestiží v rámci české národní společnosti měla bance nalákat klientelu, ale jedinec, který se v rámci banky aktivně podílel na rozhodovacích procesech a hájil její zájmy v průmyslové sféře. Obvykle totiž bankovní prezidenti, pokud plnili primárně reprezentativní úkoly, vykazovali minimální počet personálních účastí v spřízněných podnicích. To byl např. případ již zmíněného Maxe von Gomperze.⁷³⁸

9. 4. 2. Bankovní funkcionáři ve správních radách podniků jako nástroj vlivu

Zastoupení bankovních funkcionářů, jako byl Jan Otto, ve správních radách průmyslových a obchodních podniků či peněžních ústavů bylo znakem vzájemných intenzivních vztahů mezi bankami a zmíněnými akciovými společnostmi a zároveň institucionálním vyjádřením vlivu bank na tyto společnosti.⁷³⁹ Umožňoval bance kontrolovat či ovlivňovat chod dotyčné společnosti prostřednictvím svých zástupců, ale je otázka, jak byl tento mocenský potenciál v praxi efektivní. Odpověď na tuto otázku není jednoznačná, osciluje mezi dvěma opačnými póly. Někteří badatelé považují zastoupení představitelů bank ve správních radách za nejdůležitější mocenský nástroj bank v rámci jejich vztahu s průmyslem, druhým extrémem je pak bagatelizace role správní rady při řízení společnosti.⁷⁴⁰

Podle mého soudu na tuto otázku neexistuje univerzální odpověď. Ta je odvislá od řady proměnných, od kompetencí jednotlivých orgánů dané společnosti, jak je určovaly nejen stanovy, ale i každodenní rozhodovací praxe. Vliv správní rady na straně jedné a ředitelů na straně druhé na každodenní chod či dlouhodobé plánování obchodní politiky mohl být v každé společnosti odlišný. V tomto ohledu hrálo také roli, jestli daná akciová

⁷³⁸ EIGNER, P., Die Konzentration der Entscheidungsmacht, s. 72.

⁷³⁹ Týž, Betrachtungen zum Verhältnis zwischen Banken und Industrie, s. 5, 7.

⁷⁴⁰ Týž, Die Konzentration der Entscheidungsmacht, s. 27. O mocenském vlivu zástupců bank ve správních radách průmyslových společností srov. Tamtéž, s. 26 - 32.

společnost zřídila fakultativní výkonný (exekutivní) výbor, což byl užší výbor správní rady určený k bezprostřednímu řízení obchodů, případně též dobrovolnou ředitelskou radu.⁷⁴¹ Záleželo také na tom, kolik bankovních reprezentantů sedělo ve správní radě dané společnosti, jestli jeden či více. Pokud jich měla banka v daném podniku více, značilo to mnohem užší vztah mezi oběma aktéry, větší závislost firmy (případně afilovaného peněžního ústavu) na bance a tím pochopitelně větší mocenský vliv banky. Ten se též zvyšoval, pokud představitelé banky zastávali v zmíněné společnosti funkci místopředsedy(ů) či dokonce předsedy správní rady. Ti se, jak už bylo výše zmíněno, pochopitelně těšili většímu vlivu než obyčejní členové správní rady. Podstatné bylo i to, jestli se ve správní radě nacházeli zástupci více konkurenčních bankovních ústavů. Pokud v ní byli zastoupeni jen příslušníci jedné banky, jejich mocenský vliv byl pochopitelně větší než v opačném případě.⁷⁴²

Důležitou roli hrály také osobní a odborné schopnosti jednotlivých bankovních manažerů a také jejich vůle mandát skutečně vykonávat. Byli bezpochyby jedinci, kteří ve skutečnosti, že byli vysláni do správní rady přidruženého podniku, viděli hlavně příležitost obohatit se a zvýšit svou prestiž.⁷⁴³ Úhelným bodem, který zpochybňuje přímé ovlivňování obchodní politiky afilovaných podniků i jejich kontrolu ze strany bank, byla častá kumulace mandátů v případě bankovních zástupců. Někteří významní bankovní funkcionáři tak dokonce zasedali zároveň ve více než 40 správních radách⁷⁴⁴, a i když výkon funkce správního rady nebyl příliš časově náročný, přesto je velmi silně nepravděpodobné, aby takový jedinec pronikl důkladně do obchodní situace všech těchto firem, kontroloval veškeré jejich obchody či dokonce systematicky ovlivňoval jejich obchodní politiku.⁷⁴⁵ Za této okolnosti bychom měli chápat zastoupení bankovních představitelů ve správních radách podniků spíše jako prostředek, jenž usnadňoval komunikaci a výměnu informací mezi bankou a podnikem.⁷⁴⁶ Přesto nelze učinit jednoznačný závěr o důsledcích přítomnosti

⁷⁴¹ Tyto orgány umožnil zřizovat akciový regulativ č. 175/1899 ř. z., což bylo nařízení ministerstev vnitra, financí, obchodu a spravedlnosti z roku 1899, které se týkalo průmyslových a obchodních a. s. Na akciové banky se sice akciový regulativ nevztahoval, ale jak už víme, i Živnobanka si zřídila výkonný výbor. K akciovému regulativu srov. PASSOW, R., c. d., s. 359 – 361; URBANEC, V., Akciové společnosti v českých zemích - forma podnikání, právní rámec a statistický přehled o jejich vývoji, Praha: Vega 2007, s. 64 – 68.

⁷⁴² EIGNER, P., Die Konzentration der Entscheidungsmacht, s. 31.

⁷⁴³ Srov. Tamtéž, s. 35.

⁷⁴⁴ Tak např. předseda ředitelství Österreichische Creditanstalt Ludwig Neurath byl v roce 1917 zastoupen ve 42 průmyslových podnicích. Byl tím rekordmanem mezi bankovní manažery vídeňských velkobank. (Tamtéž, s. 188).

⁷⁴⁵ Srov. Tamtéž, s. 30.

⁷⁴⁶ Týž, Heiratspolitik und „Freunderlwirtschaft“: Personelle Verflechtungen als Spiegelbild der Bank – Industrie – Beziehungen in der österreichisch – ungarischen Monarchie, in: EIGNER, P., Wirtschaft und Gesellschaft in Österreich, Band II nebo in: Vállalkozó Polgárok A Dunántúlon A Dualizmus Korában

představitelů bank ve správních radách afilovaných průmyslových a obchodních podniků, případně peněžních ústavů. Míra vlivu banky a rozhodovací moci jejich zástupců se totiž lišila případ od případu a mohla nabývat dosti rozličných forem. Zastoupení ve správní radě tak mohlo být na jedné straně pouze formální záležitostí, na straně druhé však důležitým mocenským nástrojem a znakem intenzivních styků mezi bankou a podnikem.⁷⁴⁷

9. 4. 3. Jan Otto jako zástupce Živnobanky v afilovaných bankovních ústavech mimo české země

Právě načrtnuté problematické body pochopitelně rezonovaly i v rámci Ottova působení ve správních radách s Živnobankou spřízněných podniků. To se pokusíme nyní detailněji představit. Budu při tom vycházet především z protokolů výkonného výboru a jiných archivních dokumentů z fondu Živnobanky, které budu komplementovat s údaji, jež obsahují archiválie, nacházející se v archivním fondu Jana Otty. Musím přiznat, že při své analýze nepoužívám materiály (s výjimkou Unie a Národního podniku, jež tvoří samostatné oddíly této práce, a Elektrotechnické akciové společnosti, dříve Kolben a spol.), které vyprodukovaly samotné firmy. Ty se mohou nalézat jednak v samostatných fondech firem, pokud se tedy zachovaly, nebo v mnohem stručnější podobě v obchodním rejstříku. O ty by bylo při dalším rozpracování tématu vhodné práci rozšířit, i když je otázkou, do jaké míry by dokázaly upřesnit Ottovo působení v zmíněných afilovaných podnicích. Pravdou je ale, že pokud by se zachovala kompletní řada protokolů správních rad příslušné firmy, mohli bychom i přes jejich obvykle formální charakter alespoň např. zjistit, jak Otto často navštěvoval jednotlivá zasedání správní rady.

Prvním signifikantním rysem je skutečnost, že Otto byl vyslán do správních rad (resp. ředitelství) afilovaných bankovních ústavů, jež vznikly za účasti Živnobanky mimo hranice českých zemí. Jak už víme, byl to případ Lublaňské úvěrní banky, Chorvatské zemské banky v Osijeku, Zemské průmyslové banky v Budapešti a po krátký čas Varšavské průmyslové banky. Vysvětlení pro tuto skutečnost je podle mého názoru logické, u prvních třech bankovních ústavů to souviselo s Ottovým působením v představenstvu vídeňské filiálky, která měla kapitálovou expanzi tímto směrem na starosti, a zmíněné banky jí byly

(=Bürger-Unternehmer in Transdanubien zur Zeit des Dualismus), Veszprém: Laczkó Dezső Múzeum 1995, s. 105.

⁷⁴⁷ Týž, Die Konzentration der Entscheidungsmacht, s. 32; JAMES, H., Banks and bankers in the German interwar depression, in: CASSIS, Y. (Ed.), Finance and financiers in European History 1880 – 1960, Cambridge – New York – Port Chester – Melbourne – Sydney: Cambridge University Press, Paris: Éditions de la Maison des sciences de l'homme 1992, s. 268.

přímo podřízeny. V případě Lublaně a Osijeku bychom také měli vzít v potaz Ottovu prestiž, kterou měl v rámci slovanského světa.⁷⁴⁸

Co se týče Varšavské průmyslové banky, do její správní rady byl v lednu 1911 pravděpodobně delegován z titulu své funkce prezidenta správní rady Živnobanky. Na funkci místopředsedy, kterou ve správní radě banky ve Varšavě zastával, však již po roce v únoru 1912 rezignoval, a to pro přílišnou geografickou vzdálenost a nedostatek času. Ze stejného důvodu rezignoval současně s Ottou na členství v tamější správní radě vrchní ředitel Živnobanky Apollo Růžička.⁷⁴⁹ To by nasvědčovalo tomu, že funkce správního rady alespoň v tomto případě nebyla jen pouhou formální pozicí, ale že musela být příslušným způsobem vykonávána, aby byl zajištěn vliv Živnobanky v zmíněném varšavském bankovním ústavu. Tím, že Otto s Růžičkou nebyli schopni z výše uvedených důvodů tato očekávání naplnit, museli svá místa ve správní radě Varšavské průmyslové banky přepustit ve prospěch těch, kteří by byli schopni tuto funkci uplatňovat tak, aby to odpovídalo záměrům a potřebám Živnobanky.

Co se týče prvních třech jmenovaných bankovních ústavů, zde byla Ottova činnost mnohem rozsáhlejší a dalo by se říct, že v celém kontextu jeho angažmá v přidružených podnicích a peněžních ústavech nejpodstatnější. V roce 1900 byl ustanoven zařizující výbor k založení slovinského bankovního ústavu Lublaňská úvěrní banka. Tomu se podařilo zajistit jen upsání 250 000 K akciového kapitálu, a proto se zakladatelé obrátili na Živnobanku, jestli by neupsala obnos ve stejné výši. Výkonný výbor Živnobanky projevil na svém zasedání 6. dubna téhož roku zájem o nabízenou transakci, ale její provedení podmiňoval tím, že bude zajištěn vliv Živnobanky v novém bankovním ústavě. Živnobanka požadovala zastoupení ve správní radě, dále mělo být několik úředníků Živnobanky dosazeno do Lublaňské úvěrní banky za účelem vedení ústavu. Další podmínkou Živnobanky bylo, aby chystaná banka prováděla své obchody ve Vídni jen prostřednictvím tamější filiálky Živnobanky. Vše ostatní se mělo vyřešit během osobního jednání v Lublani.⁷⁵⁰

Tím byl pověřen právě Jan Otto,⁷⁵¹ který kvůli němu odjel ještě během dubna 1900 do Lublaně. Po svém návratu informoval výkonný výbor Živnobanky, že zařizující výbor lublaňského bankovního ústavu souhlasil s tím, aby na oplátku za kapitálovou účast

⁷⁴⁸ Viz kapitola 4. 2.

⁷⁴⁹ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 21. 2. 1912, kr. č. 2681, inv. č. 438.

⁷⁵⁰ NEČAS, C., c. d., s. 45; AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 6. 4. 1900, kr. č. 1785, inv. č. 262. Nečas se v citované práci dopustil přehlédnutí, když uvádí, že zakladatelům Lublaňské úvěrní banky se podařilo upsat jen 125 000 K, ve skutečnosti to bylo ale 125 000 zl., tedy 250 000 K. Viz citovaný protokol výkonného výboru.

⁷⁵¹ Je možné a dokonce i pravděpodobné, že společně s Ottou jednal v Lublani i Špitálský.

Živnobanky měla její vídeňská filiálka úplný vliv na zřízení a správu lublaňské banky. Filiálku ve Vídni měli ve správní radě Lublaňské úvěrní banky zastupovat tři její představitelé.⁷⁵² Projednávání dalších detailů chystané transakce bylo pak svěřeno J. Špitálskému, ale Otto se nadále o celou záležitost zajímal a žádal od Špitálského informace, jak celá věc pokračuje.⁷⁵³ Lublaňská úvěrní banka se konstituovala 24. srpna 1900 a reprezentanty vídeňské filiálky v její správní radě se stali Špitálský jako místopředseda, Otto a další člen představenstva vídeňské filiálky Jahoda.⁷⁵⁴

Živnobanka expandovala též do zemí koruny Uherské. V roce 1905 se Jan Otto zúčastnil jednání s představiteli Chorvatské komerční banky. Ta se dostala do obtíží a jednala s Živnobankou o případném spojení. To se však neuskutečnilo pro příliš tvrdé podmínky, jež si Živnobanka diktovala.⁷⁵⁵ V roce 1909 byla za kapitálové účasti a intervence Živnobanky přeměněna slavonská bankovní firma Sorger, Weismayer & Cie se sídlem v Osijeku v akciový bankovní ústav, jenž byl pojmenován Chorvatská zemská banka v Osijeku. Z akciového kapitálu, který činil 2, 5 mil. K, upsala Živnobanka polovinu a její zájmy v ředitelství afilované banky zastupovali J. Otto, vrchní ředitel I. Hájek a J. Špitálský.⁷⁵⁶ Otto se stal, jak už víme, předsedou ředitelství.

V březnu 1911 se obrátili Oskar Weismayer a Julius Sorger, původní majitelé zmíněné bankovní firmy a nyní členové ředitelství Chorvatské zemské banky, na Živnobanku v záležitosti navýšení počtu členů ředitelství osijecké banky a změny jejích stanov, jež se týkaly zakladatelský práva Živnobanky při emisi nových akcií její dceřiné banky.⁷⁵⁷ Tato zakladatelská práva zaručovala Živnobance při zvýšení akciového kapitálu Chorvatské zemské banky nárok na převzetí poloviny emitovaných akcií v jejich nominální hodnotě.⁷⁵⁸ Jelikož se Otto nacházel v této době mimo Prahu, usnesl výkonný výbor s rozhodnutím počkat, než se k celé věci bude moct vyjádřit.⁷⁵⁹

O problému zakladatelských práva bylo rozhodnuto opravdu až po Ottově návratu, přičemž Živnobanka se jich vzdala. Na nové akcie měli nově přednostní právo dosavadní akcionáři, ale v kurzu a poměru, jež určilo ředitelství Chorvatské zemské banky.⁷⁶⁰ Jsem přesvědčen, že skutečnost, že se Živnobanka vzdala uvedených práva, neznamenal až tak

⁷⁵² AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 20. 4. 1900, kr. č. 1785, inv. č. 263.

⁷⁵³ NEČAS, C., c. d., s. 46; J. Špitálský J. Ottovi 3. 8. 1900, LA PNP, fond Jan Otto.

⁷⁵⁴ Compass 1901, Jg. 34, s. 1433.

⁷⁵⁵ Protokol schůze představenstva vídeňské filiálky z 24. 2. 1905 (opis), Spolky – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto; AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 11. 4. 1905, kr. č. 2639, inv. č. 261; NEČAS, C., c. d., s. 58.

⁷⁵⁶ NEČAC, C., c. d., s. 58 – 59.

⁷⁵⁷ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 18. 3. 1911, kr. č. 2681, inv. č. 275.

⁷⁵⁸ Tamtéž, Výkonný výbor 28. 7. 1910, kr. 2681, inv. č. 161.

⁷⁵⁹ Tamtéž, Výkonný výbor 18. 3. 1911, kr. č. 2681, inv. č. 275.

⁷⁶⁰ Tamtéž, Výkonný výbor 20. 4. a 4. 5. 1911, kr. č. 2681, inv. č. 288, 297.

velikou změnu oproti původnímu stavu, když vezmeme v potaz, jaký vliv měla v ředitelství zmíněné banky. Ten byl ještě posílen v květnu téhož roku, kdy byli do rozšířeného ředitelství Chorvatské zemské banky zvoleni další tři zástupci Živnobanky, Bedřich Jahn, František Malínský a Apollo Růžička, přičemž na to, aby byli úspěšně zvoleni, dohlédl v Osijeku osobně Jan Otto.⁷⁶¹ Živnobanka tak měla v 11členném ředitelství Chorvatské zemské banky 6 zástupců, tedy většinu.⁷⁶² Mnohem důležitější je ale fakt, že výkonný výbor se neodvážil přijmout rozhodnutí bez Ottova vyjádření k celé věci. Je logické, že Otto, který byl zároveň prezidentem správní rady Živnobanky a ředitelství Chorvatské zemské banky, měl bytostné právo vyjádřit svůj názor k tak podstatné záležitosti, jež se navíc týkala obou dvou bankovních ústavů. Přesto jsem toho názoru, že tento fakt měl mnohem obecnější platnost. Lze z něho totiž usuzovat, že výkonný výbor banky se neodvažoval rozhodovat v podobně důležitých otázkách, aniž by znal stanovisko svého předsedy.⁷⁶³

Živnobanka se též uchytila přímo ve finančním centru Zalitavska, v Budapešti, kde v roce 1910 založila samostatný bankovní ústav s názvem Zemská průmyslová banka. Na jeho akciovém kapitálu 2 mil. K participovaly 50% Živnobanka, 25% Chorvatská zemská banka v Osijeku a 25% soukromý podnikatel hrabě Erwin Schönborn – Buchheim, který se stal také prvním předsedou ředitelství nového bankovního ústavu. Otto hájil zájmy Živnobanky v budapešťském ústavu ve funkci prvního místopředsedy ředitelství, dále byli za Živnobanku v ředitelství zastoupeni J. Špitálský a od r. 1912 i A. Růžička.⁷⁶⁴ Banka, která zahájila svou činnost 1. září 1910, dosahovala již od počátku velmi dobrých bilančních výsledků, takže na mimořádné valné hromadě dne 14. února 1911 bylo usneseno zvýšit akciový kapitál o 3 mil. K na celkových 5 mil. K.⁷⁶⁵

V téže době ale vedení Živnobanky začalo být nespokojeno se způsobem, jakým byla banka řízena. Ta totiž provozovala obchody nad své kapitálové možnosti, přičemž se zadlužovala u jiných bankovních ústavů a hlavně u vídeňské filiálky. Vedení centrály z toho důvodu vyzvalo v únoru 1911 filiálku ve Vídni, aby budapešťská afilace „*svá obliga v podstatnější míře zredukovala.*“⁷⁶⁶ Obchodní politika Zemské průmyslové banky v Budapešti a vídeňské filiálky se i přes toto usnesení nijak nezměnila. V červnu 1911 byla vídeňská filiálka opětovně napomenuta kvůli veliké zadluženosti budapešťské banky: „*Jak*

⁷⁶¹ Tamtéž, Výkonný výbor 20. 5. 1911; kr. č. 2681, inv. č. 306.

⁷⁶² Compass 1914, Jg. 47, Bd. I, s. 315.

⁷⁶³ Srov. AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 26. 10., 2. 11. 1911, kr. č. 2681, inv. č. 375, 378.

⁷⁶⁴ NEČAS, C., c. d., s. 56; AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 2. 5. 1910, kr. č. 2681, inv. č. 120, Národné noviny 43, 2. 3. 1912, s. 4.

⁷⁶⁵ NEČAS, C., tamtéž.

⁷⁶⁶ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 21. 2. 1911, kr. č. 2681, inv. č. 259.

*jsme již několikrát vídeňské filiálce psali, je při tak veliké zadluženosti pešťské banky jakýkoli další reeskont z její strany nepřístupný.*⁷⁶⁷ Budapešťská banka měla v důsledku toho výrazně omezit své obchody.⁷⁶⁸ Usnesení centrály však byly i nadále ignorovány.

Za napjaté situace na peněžním trhu v souvislosti s první balkánskou válkou rozhodl výkonný výbor na svém zasedání 22. října 1912, aby vídeňská filiálka odmítala veškeré žádosti o eskont ze strany afilovaných bankovních ústavů (Lublaň, Osijek a samozřejmě Budapešť).⁷⁶⁹ Uvedené rozhodnutí centrály bylo v tomto případě s nejvyšší pravděpodobností dodrženo, neboť v lednu následujícího roku informoval Jan Otto výkonný výbor Živnobanky o své účasti na schůzi ředitelství Zemské průmyslové banky, v níž mu bylo oznámeno, že v důsledku omezení úvěrových obchodů, ke kterým byla donucena, vykáže budapešťská banka nižší zisk než v předešlém roce.⁷⁷⁰ Zatímco za účetní rok 1911 (1. 9. 1910 – 31. 12. 1911) vykázala Zemská průmyslová banka zisk 503 758 K, za účetní rok 1912 (odpovídal kalendářnímu) to bylo „jen“ 265 122 K.⁷⁷¹ I když byla Živnobanka za nastalou situaci ve skutečnosti odpovědná a roli v poklesu zisku hrál i konec předválečné konjunktury, využila horší bilanční výsledek jako záminku k tomu, aby provedla personální změny ve vedení své budapešťské afilace. Iniciátorem tohoto kroku byl ředitel vídeňské filiálky a zároveň člen ředitelství Zemské průmyslové banky Josef Špitálský, který prohlásil na zasedání výkonného výboru Živnobanky, že za neuspokojivé budapešťské banky může hlavně skutečnost, že „řízení banky nenalézá se v rukách nejpovolanějších.“⁷⁷²

Výkonný výbor se s jeho názorem ztotožnil a posvětil jím navrhované změny ve vedení Zemské průmyslové banky. Ty ale ve skutečnosti necílily na nahrazení nekompetentních jedinců, ale na odstranění maďarských zástupců z vedení banky. Došlo k nim ve dvou etapách do srpna 1913. Nejdříve byl donucen k nedobrovolnému odchodu dosavadní ředitel Ludwig Szegö, který byl později ve své funkci nahrazen dosavadním prvním místoředitelem Leopoldem Vališem. V druhé fázi rezignovali na svoje funkce v budapešťské bance prezident ředitelství hrabě Erwin Schönborn – Buchheim, druhý viceprezident baron Béla Tallián a člen ředitelství Johann von Nedeczey. Novým předsedou ředitelství Zemské průmyslové banky v Budapešti se stal Jan Otto a místopředsedy Josef

⁷⁶⁷ Tamtéž, Výkonný výbor 24. 6. 1911, kr. č. 2681, inv. č. 321.

⁷⁶⁸ Tamtéž.

⁷⁶⁹ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 22. 10. 1912, kr. č. 2703, inv. č. 105.

⁷⁷⁰ Tamtéž, Výkonný výbor 28. 1. 1913, kr. č. 2703, inv. č. 157.

⁷⁷¹ Compass 1914, Jg. 47, Bd. I, s. 532.

⁷⁷² AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 13. 2. 1913, kr. č. 2703, inv. č. 165.

Špitálský a Oskar Weismayer.⁷⁷³ Živnobanka tak skrze Ottu a Špitálského držela klíčové posty ve vedení své budapešťské afilace, navíc se nedalo předpokládat, že by Oskar Weismayer, jenž byl místopředsedou ředitelství další afilace Živnobanky Chorvatské zemské banky v Osijeku, vystupoval proti zájmům Živnobanky. Živnobanka jej ostatně do místopředsednické funkce v ředitelství budapešťské banky sama navrhla.⁷⁷⁴ Navíc představitelem Živnobanky byl i nový ředitel Leopold Vališ. Ten v minulosti působil ve vídeňské filiálce Živnobanky a posléze byl prokuristou Chorvatské zemské banky v Osijeku.⁷⁷⁵

Živnobance se touto obměnou vedení podařilo výrazně zvýšit svůj mocenský vliv v budapešťské afilaci, přičemž se dokonce uvažovalo o tom, že by Zemská průmyslová banka v Budapešti byla eventuálně přeměněna na pouhou filiálku Živnobanky.⁷⁷⁶ V tomto případě však zůstalo jen u pouhé úvahy. I přes praktický rozhodovací monopol, který Živnobanka v budapešťské bance měla, však neustaly stížnosti centrály na výši závazků, jež vykazovala tato dceřiná banka. Za tuto situaci byla primárně odpovědná vídeňská filiálku, neboť stoupání závazků budapešťské banky i přes usnesení výkonného výboru nadále umožňovala. Symptomatický je v tomto ohledu protokol výkonného výboru Živnobanky ze dne 19. srpna 1914, v němž stojí: „*Vzdor tomu, že usnesení výkonného výboru našeho z téhož dne [21. července 1914 – S. H.] stran obmezování závazku oznámeno bylo jak Vídni, tak i Pešti přímo, stouplo obligo Zemské průmyslové banky, jak z výkazu vídeňské filiálky z 3. 8. t. r. [tohoto roku – S. H.] jest vidno, u této filiálky na K 6 900 000 tj. o K 2 240 000, resp. o K 900 000 nad úvěr schválený.*“⁷⁷⁷ Výzvy budapešťské afilaci, aby snížila své závazky, se opakovaly i během roku 1915.⁷⁷⁸

Celá záležitost se zadlužením Zemské průmyslové banky u jiných bankovních subjektů jen potvrzuje výsostné postavení vídeňské filiálky při vývozu kapitálu do těchto oblastí a zároveň její na centrále nezávislou obchodní politiku. Usnesení výkonného výboru v této věci totiž dlouhodobě ignorovala. Lze zároveň konstatovat, že i když Jan Otto byl předsedou ředitelství Zemské průmyslové banky v Budapešti, nebyl v ní schopen prosadit opatrnější přístup k zadlužování banky, jenž by odpovídal intencím centrály a jejího výkonného výboru. Výše v textu jsme uvažovali nad tím, do jaké míry byli zástupci bank

⁷⁷³ Tamtéž, Výkonný výbor 13. 2., 25. 2., 3. 5., 11. 7., 19. 8. 1913, kr. č. 2703, inv. č. 165, 170, 206, 237, 253; Národní listy 53, 17. 8. 1913, s. 5; Český denník 2, 23. 8. 1913, s. 7; Národní listy 54, 3. 3. 1914, s. 5; Compass 1915, Jg. 48, Bd. I, s. 555.

⁷⁷⁴ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 13. 2. 1913, kr. č. 2703, inv. č. 165.

⁷⁷⁵ Český denník 2, 23. 8. 1913, s. 7.

⁷⁷⁶ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 29. 4. 1913; kr. č. 2703, inv. č. 204.

⁷⁷⁷ Tamtéž, Výkonný výbor 19. 8. 1914, kr. č. 2703, inv. č. 423.

⁷⁷⁸ Srov. Tamtéž, Výkonný výbor 5. 5., 19. 5., 21. 7. 1915, kr. č. 1025, inv. č. 78, 84, 109.

reálně schopni ovlivňovat obchodní politiku spřízněného průmyslového podniku či bankovního ústavu, do jehož správní rady byli vysláni, přičemž byla vyjádřena domněnka, že v řadě případů to bylo velmi nepravděpodobné. To byl podle mého názoru i tento případ.

Otto byl sice prvním místopředsedou a později předsedou ředitelství Zemské průmyslové banky, ale jeho možnost uplatňovat svůj mocenský vliv byla značně omezená. To je logické, když si uvědomíme následující faktory: jeho další rozličné funkce a to nejen ty, které zastával v Živnobance a v přidružených podnicích, nutnost řídit nakladatelský závod, pokročilý věk a v neposlední řadě geografickou vzdálenost do Budapešti. Za takovéto konstelace bylo pro něj nemožné ovlivňovat každodenní obchodní politiku budapešťské banky, takže těžko mohl zabránit tomu, že si dlouhodobě brala značné úvěry u jiných bankovních ústavů. Ostatně jsem přesvědčen, že to nebyla ani jeho úloha. Ta byla spíše informační, Otto ostatně několikrát jednání ředitelství či valnou hromadu Zemské průmyslové banky navštívil.⁷⁷⁹

Na druhou stranu si je nutné uvědomit, že v případě jednorázové potřeby Otto disponoval potřebným mocenským potenciálem, aby mohl v budapešťské bance hájit zájmy Živnobanky. K tomu pravděpodobně došlo během zmíněných personálních změn v jejím vedení v r. 1913. Navíc Otto nebyl jediným zástupcem Živnobanky v ředitelství dceřiné banky v Budapešti, Živnobanka mohla uplatňovat svůj vliv i skrze Špitálského či případně Růžičku. Nejzákladnějším problémem ohledně příliš velkého obliga Zemské průmyslové banky byla tak skutečnost, že vídeňská filiálka, která měla na starosti její řízení, nerespektovala často rozhodnutí výkonného výboru. V opačném případě by nebylo zadlužování budapešťské afilace vzhledem k míře její závislosti na Živnobance možné. Ta ostatně vlastnila většinový balík akcií budapešťské banky. Z 5 mil K měla Živnobanka ve svém držení 2 845 800 K.⁷⁸⁰

Vedle Zemské průmyslové banky usilovala Živnobanka proniknout na budapešťský peněžní trh na základě transakce se Srbskou bankou v Záhřebu. Ta měla totiž v Budapešti filiálku, kterou chtěla přeměnit v samostatnou banku s akciovým kapitálem 2 mil. K. Z tohoto důvodu se obrátila na Živnobanku, jestli by se na celém projektu nechtěla podílet tím, že by upsala akcie v hodnotě 800 000 K. Plánovaná banka se měla především věnovat komisionářskému obchodu s obilím. Po Ottově cestě do Budapešti v květnu 1911, kde jednal pravděpodobně o celé věci se zástupci Srbské banky, byl schválen návrh ujednání celé

⁷⁷⁹ Srov. Tamtéž, Výkonný výbor 5. 11. 1910, 20. 5. 1911, kr. č. 2681, inv. č. 207, 306, Výkonný výbor 18. 5. 1912, 28. 1., 25. 2., 19. 8. 1913, 10. 2. 1914, kr. č. 2703, inv. č. 35, 157, 170, 253, 329, Výkonný výbor 21. 4. 1915, kr. č. 1025, inv. č. 71.

⁷⁸⁰ Tamtéž, Výkonný výbor 19. 8. 1914, kr. č. 2703, inv. č. 423.

transakce. Ta se nakonec ale neuskutečnila, neboť Srbská banka odmítla přistoupit na změny ve smlouvě, které Živnobanka požadovala.⁷⁸¹

9. 4. 4. Jan Otto jako zástupce Živnobanky v domácích společnostech

Poté, co jsme se zabývali Ottovým zastoupením ve správních radách afilovaných bankovních ústavů mimo hranice českých zemí, budeme se nyní soustředit ze stejného hlediska na domácí akciové společnosti. Předně by měla být zmíněna Česká obchodní společnost, založená v roce 1910 za účasti Živnobanky, jež měla na starosti podnikání v uhelném průmyslu. Živnobanka již v roce 1897 otevřela v Ústí nad Labem svůj vlastní obchod s uhlím. Pro jeho potřeby zakoupila banka majoritu kuxů⁷⁸² těžarstva Florentini ve Světcí v severních Čechách nedaleko Teplic.⁷⁸³ Jak vyplývá z archivních pramenů, Otto několikrát vstoupil do fungování zmíněného obchodu s uhlím. Pro rok 1902 převzal ústecký obchod s uhlím od eráru prodej uhlí z erárního dolu Julius s očekáváním, že zvýší své zisky. To se ale nepodařilo, naopak daná transakce přinesla bance značné ztráty – za rok 1902 musela být u ústeckého obchodu s uhlím odepsána ztráta ve výši téměř 255 000K. Za to byla odpovědná jednak krize v uhelném průmyslu, tak nekvalitní uhlí z dolu Julius, jež obsahovalo spoustu cizích látek.⁷⁸⁴

Za této situace se podařilo dohodnout s ústeckým velkoobchodníkem s uhlím Eduardem Jacobem Weinmannem, jehož firma nahradila Živnobanku při prodeji uhlí z tohoto dolu. Na uskutečnění celé transakce se podílel i Jan Otto. Dne 18. dubna 1902 se zúčastnil interních porad v Živnobance o celé věci, jež pokračovaly druhý den i za přítomnosti Weinmanna. Jednání s Weinmannem, jež bylo úspěšné, a jehož výsledky dne 19. dubna 1902 odsouhlasil výkonný výbor banky, se odehrálo ale bez Otty, neboť ten mezitím odjel do Vídně. Přesto měl Otto možnost s Weinmannem celou záležitost prodiskutovat, a to přímo ve Vídni, kam se Weinmann následně odebral. Weinmann vyjádřil zároveň před svým odjezdem přání, aby s ním Otto ve Vídni intervenoval u českého ministra krajana Antonína Rezka, aby ministerstvo orby nečinilo potíže při převodu smlouvy o prodeji uhlí z dolu

⁷⁸¹ Tamtéž, Výkonný výbor 20. 12., 29. 12. 1910, 20. 5., 23. 5., 17. 6., 8. 7. 1911, kr. č. 2681, inv. č. 226, 231, 306, 307, 318, 327. Též viz NEČAS, C., c. d., s. 57.

⁷⁸² Zvláštním podnikatelským subjektem v oblasti dobývání nerostů byl tzv. těžarstva. Podíly společníků na jmění těžarstva se pak označovaly jako kuxy.

⁷⁸³ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 12. 2., 1. 10. 1897, kr. č. 1785, inv. č. 153, 180.

⁷⁸⁴ Tamtéž, Výroční zpráva ŽB za rok 1902, kr. č. 19, inv. č. 1; Výkonný výbor 19. 4. 1902, kr. č. 2639, inv. č. 68.

Julius z Živnobanky na Weinmannovu firmu.⁷⁸⁵ Jestli k intervenci opravdu došlo, nevíme, ale faktem je, že smlouva Živnobanky s erárem ohledně dolu Julius byla v dubnu 1902 zrušena.⁷⁸⁶

V únoru 1906 během své nepřítomnosti v bance se nechal Otto informovat od ředitele Apolla Růžičky, jak probíhají vypjatá jednání o obnovení smlouvy mezi obchodem s uhlím v Ústí nad Labem a těžářstvem Florentini o odběru uhlí ze strany ústeckého obchodu z dolů Florentini. Smlouva byla nakonec obnovena na dva další roky i přes původní odmítavé stanovisko minority kuxařů Florentini.⁷⁸⁷ V létě 1909 navštívil zástupce minority kuxařů Nebeský dvakrát Jana Ottu a informoval ho o tom, že se objevil německý kupec, který by rád koupil všechny kuxy Florentini, tedy i ty, jež vlastnila Živnobanka. Otto mu ale dal najevo, že je rozhodně proti tomuto prodeji, a to z národních důvodů. Doslova pak řekl: „*ŽB [Živnostenská banka – S. H.] jako ústav český nemůže prodati Němcům i kdyby vydělala sebe více, toto národní a vlast[enecké] stanovisko musí banka míti na zřeteli. Necht' prodá minorita své kuxy a nežádá, aby ŽB[Živnostenská banka – S. H.] též prodala*“.⁷⁸⁸

S Ottovým stanoviskem, jež bylo výrazem hospodářského nacionalismu, se ztotožnil i výkonný výbor Živnobanky, který odmítl i to, aby Živnobanka odkoupila od minority kuxařů Florentini jejich kuxy, což požadovali minoritní kuxaři jako alternativní variantu, kdyby Živnobanka nehodlala prodat své kuxy.⁷⁸⁹ Následně navštívil Ottu opětovně Nebeský s dalším zástupcem minority Mikulejským a snažili se ho znovu marně přesvědčit, aby Živnobanka prodala své kuxy. Nakonec oba dva pánové prohlásili, že pokud se obchod s uhlím v Ústí nad Labem jako komisionář Florentini zaváže k tomu, že odebere denně 100 vagónů uhlí, tak už nebudou dále trvat na tom, aby Živnobanka prodala své kuxy, a oni sami je také neprodají. Tento jejich návrh schválil výkonný výbor banky na své schůzi dne 18. září 1909.⁷⁹⁰

Skutečnost, že Otto odmítal prodat kuxy německému zájemci, pramenila podle mého názoru z jeho vlastního přesvědčení. Otto byl člověk oddaný „národní věci“, a proto tento jeho postoj v celé záležitosti byl pochopitelný. Na druhou stranu Živnobanka samozřejmě provozovala obchody i s příslušníky německé národnosti či německými firmami. Je otázkou,

⁷⁸⁵ Tamtéž, Výkonný výbor 19. 4. 1902, tamtéž.; Živnostenská banka J. Ottovi 19. 4. 1902, Korporace – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto.

⁷⁸⁶ AČNB, fond ŽB, Výroční zpráva ŽB za rok 1902, kr. č. 19, inv. č. 1. K celé záležitosti možnost též srov. Finanční listy 8, 2. 4. 1911, č. 14, s. 3.

⁷⁸⁷ A Růžička J. Ottovi 18. 2., 23. 2. 1906, LA PNP, fond Jan Otto; Výkonný výbor 13. 3. 1906, kr. č. 2639, inv. č. 329.

⁷⁸⁸ Ottův zápisník o návrzích a poznámkách k ŽB z let 1907 – 1914, Zápisníky 1907 – 1916, LA PNP, fond Jan Otto.

⁷⁸⁹ Tamtéž.

⁷⁹⁰ Tamtéž; AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 18. 9. 1909; k. č. 2681, inv. č. 12.

jestli Jan Otto svou autoritou přesvědčil výkonný výbor banky, aby kuxy Florentini neprodávala, nebo jeho členové byli od počátku stejného názoru jako Otto. Domnívám se, že mnohem pravděpodobnější je druhá varianta a nacionální hledisko v tomto případě hrálo významnou roli. Živnobanka si mohla těžko dovolit prodat zmíněné kuxy, když si uvědomíme, že uhelný průmysl v Čechách byl téměř celý v německých rukou a zmíněné doly těžarstva Florentini se nacházely v německé oblasti Čech. Případný prodej kuxů by tak mohl být chápán jako zrada národních zájmů, a to obzvláště u banky, která se prezentovala jako podporovatelka českého průmyslu a jíž skutečně byla.

Navíc Živnobanka měla s těžarstvem Florentini jiné úmysly, neboť v této době byla zahájena jednání o založení nové akciové uhelné společnosti, jež se konstitovala v srpnu 1910 pod názvem Česká obchodní společnost. Česká obchodní společnost převzala důlní majetek hraběte Arnošta Silva Taroucy a těžarstva Florentini společně s uhelným obchodem Živnobanky v Ústí nad Labem. Počáteční akciový kapitál 3 mil. K byl záhy zvýšen na 5 mil. K. Pokud se podíváme na jednotlivé držitele akcií, zjistíme, že hrabě Silva Tarouca vlastnil akcie v hodnotě 2, 1 mil. K, Živnobanka stejně jako židovský podnikatel v uhelném průmyslu Julius Petschek po 1, 45 mil. K.⁷⁹¹

Je zajímavé, že ještě v roce 1906 Jan Otto k případné spolupráci s Petschkem v uhelném obchodě napsal: „*Spolek s židem? Zrada! [...] Spolek s ním je nebezpečný.*“⁷⁹² I přes tento Ottův postoj, jenž lze chápat jako projev hospodářského antisemitismu,⁷⁹³ se Julius Petschek spolupodílel s Živnobankou na zřízení České obchodní společnosti. Myslím, že pokud by Otto s celou transakcí jako prezident správní rady Živnobanky nesouhlasil, těžko by k ní došlo. I kdyby bylo zřízení České obchodní společnosti za součinnosti Julia Petschka prosazeno proti Ottově vůli, měl by Otto sotva zájem zasedat v její správní radě. V ní ale zasedal, a to dokonce ve funkci místopředsedy. Můžeme tedy konstatovat, že se Jan Otto ztotožňoval se způsobem zřízení České obchodní společnosti. Ostatně se Otto jednání s Petschkem účastnil.⁷⁹⁴

Pokud jsme si výše uvedli, že Jan Otto z národního hlediska zásadně nesouhlasil s prodejem kuxů německému zájemci, v tomto případě neměl nic proto tomu, aby banka

⁷⁹¹ Tamtéž, Výkonný výbor 23. 2., 19. 5. a 28. 7. 1910, kr. č. 2681, inv. č. 129, 161, Též srov. samostatnou složku k České obchodní společnosti - AČNB, fond ŽB, kr. č. 777, inv. č. 1.

⁷⁹² Ottův zápisník o návrzích a poznámkách k ŽB z let 1903 – 1906 (poznámka pravděpodobně z května 1906), Zápisníky 1902 – 1909, LA PNP, fond Jan Otto.

⁷⁹³ Hospodářský antisemitismus vyplýval z konkurenčního boje mezi českými a židovskými podnikateli. Byl typický i pro nacionálně český nakladatelský a knihkupecký svět. (Srov. ŽIŽKA, L. K., Paměti a osudy: Knihkupecké vzpomínky na léta 1871 – 1884, s. 458).

⁷⁹⁴ Viz Ottův zápisník o návrzích a poznámkách k ŽB z let 1907 – 1914 (poznámka z 29. 9. 1909, 7. 6. 1910), Zápisníky 1907 – 1916, LA PNP, fond Jan Otto.

spolupracovala v uhelném obchodě s německým a navíc s židovským podnikatelem. I přestože před spoluprací s ním v roce 1906 důrazně varoval. Celá dohoda byla totiž pro Živnobanku (resp. Českou obchodní společnost) ekonomicky prospěšná. Jak vyplývá z návrhu smlouvy, nové firmě měl Petschek dodávat uhlí, a to de facto tolik, kolik by Česká obchodní společnost potřebovala.⁷⁹⁵ Pokud tomu tak skutečně bylo, mohla Česká obchodní společnost na nacionálně českém trhu uspokojit větší poptávku po uhlí, než jí zajišťovala produkce z jejích vlastních dolů, a tím znásobit svůj zisk. Výhodné by to bylo i pro Petschka, který mohl prostřednictvím české firmy prodávat své uhlí na nacionálně českém trhu. Celá záležitost nám tak může sloužit jako doklad toho, že zastávané ideály a postoje jsou jedna věc, obchodní realita a potřeby věc druhá. Obchodní nutnost se pak často prosadí na úkor ideálního přesvědčení. Kapitálová účast J. Petschka na České obchodní společnosti měla být držena v tajnosti, zájem na tom měly obě dvě zainteresované strany. Živnobanku by případné prozrazení mohlo diskreditovat v očích české národní veřejnosti, Petschka naopak poškodit v očích německých obchodních kruhů, jež začaly s agitací proti České obchodní společnosti.⁷⁹⁶ Z těchto důvodů Petschek nezasedal ve správní radě firmy.

Přesto se celou záležitost nepodařilo utajit. Dne 15. září 1910 vyšel na titulní straně ústředního listu české národně sociální strany *České slovo* článek s názvem „Z našeho bankovního obchodu uhlím“⁷⁹⁷, v němž byl za hlavního akcionáře České obchodní společnosti označen Petschek.⁷⁹⁸ Zřízení této firmy *České slovo* interpretovalo jako „velkou ztrátu národní“, neboť došlo k „přechodu českého majetku do cizích rukou pod formálně českou firmou.“ Podle zmíněných novin se stal Petschek tímto „pánem českého uhelného trhu.“ *České slovo* se sice mýlilo v tom, že Petschek byl největším akcionářem České obchodní společnosti, ale přesto správně poukázalo na to, že se [Julius] Petschek podílel na této uhelné společnosti, kterou zřídila Živnobanka.

Uvedené odhalení si vyžádalo reakci Živnobanky. S Živnobankou spřízněné *Národní listy* kapitálovou účast Petschka na České obchodní společnosti okamžitě dementovaly:

⁷⁹⁵ AČNB, fond ŽB, kr. č. 777, inv. č. 1, Česká obchodní společnost - Valné hromady (1910 – 1911), Návrhy ku zřízení České obchodní společnosti.

⁷⁹⁶ Tamtéž, kr. č. 777, inv. č. 1, Česká obchodní společnost - Zprávy pro ředitelství (1910 – 1917), Exekutivní komitét 15. 9. 1910.

⁷⁹⁷ *České slovo* 4, 15. 9. 1910, s. 1; Je možné, že tento článek vyšel již v *Českém slovu* z 14. 9. 1910, neboť *Národní listy* z 15. 9. 1910 (s. 3), které na tento článek reagovaly, uvedly, že byl uveřejněn ve věřejším (tzn. z 14. 9.) čísle *Českého slova*. Navíc pokud by vyšel poprvé až 15. 9. těžko by se k němu mohly ten stejný den vyjádřit (jedině ve večerním vydání, ale oni o něm psaly v ranním). První vydání *Českého slova* z 14. 9. 1910 bylo zkonfiskováno. V něm se asi uvedený článek nacházel. V opraveném druhém vydání totiž nebyl.

⁷⁹⁸ Je zajímavé, že v článku nebylo uvedeno, o jakého z bratří Petschků jde, zda o Isidora, Julia či Ignaze. Všichni tři se totiž věnovali uhelnému podnikání. Pro vyznění článku to však nebylo důležité. Podstatná byla totiž informace, že ve společnosti, kterou založila Živnobanka, je největším akcionářem německý podnikatel židovského původu. V tomto kontextu nebylo zas tak důležité, o jakého ze tří bratrů se přesně jednalo.

„Tvrzení v článku obsažená jsou úplně nesprávná [od slova úplně zvýrazněno – S. H] a nesprávné jsou ovšem i všechny dedukce z nich. Podle našich informací nemá Petschek vůbec žádných akcií společnosti[od slova Petschek zvýrazněno – S. H].⁷⁹⁹ Samotné ředitelství Živnobanky pak Českému slovu v reakci na jeho článek lživě sdělilo, že Petschek nevlastní žádné akcie České obchodní společnosti.⁸⁰⁰ To jen potvrzuje skutečnost, že si Živnobanka nepřála, aby vyšlo veřejně najevo, že se Julius Petschek podílel na konstituování České obchodní společnosti a že měl v ní výrazný kapitálový podíl. Petschek držel akcie České obchodní společnosti do března 1912, kdy všech 3625 akcií, jež vlastnil, prodal Živnobance.⁸⁰¹ Živnobanka tak získala většinu ve firmě, držela akcie v nominální hodnotě 2, 9 mil. K při celkovém kapitálu 5 mil. K.

Jak vyplývá z archivních pramenů, Otto se o dění v České obchodní společnosti, v níž byl místopředsedou správní rady, zajímal.⁸⁰² Dne 22. října 1913 informoval Jan Otto výkonný výbor Živnobanky, že na mimořádné valné hromadě České obchodní společnosti bylo jednáno o koupi hnědouhelného dolu Eliška v Trmicích, který nabídl společnosti ke koupi hrabě Silva Tarouca. Na zmíněné valné hromadě bylo usneseno, aby o věci rozhodla správní rada České obchodní společnosti. Jan Otto v této souvislosti navrhl, aby pro příště každá takováto větší transakce byla předložena Českou obchodní společností nejdříve k vyjádření Živnobance. Na základě Ottova návrhu si banka též prosadila, že rozhodne o tom, jestli bude důl Eliška koupen, či nikoliv.⁸⁰³ Na schůzi výkonného výboru dne 28. října 1913 bylo pak usneseno, aby Česká obchodní společnost zmíněný důl nekupovala.⁸⁰⁴ Důl Eliška byl nakonec prodán Severočeským elektrárnám.⁸⁰⁵ Zmíněná záležitost s dolem poukazuje na dvě věci. Za prvé na rozhodovací sílu Živnobanky jako největšího akcionáře v České obchodní společnosti a za druhé na to, že Jan Otto vykonával svou kontrolní funkci v této firmě a informoval o podstatných věcech Živnobanku, kterou zastupoval.

V březnu 1915 Otto navrhl, aby tři uhelné společnosti (těžařstvo Florentini, firma J. B. Nebeský, spol. s r. o. v Praze a firma F. V. Fiala, spol. s r. o. v Hradci Králové), jež byly přiřčeny k České obchodní společnosti, byly s ní sloučeny za účelem snížení režijních nákladů. Následně byly Ottovi a dalším členům výkonného výboru od vrchního ředitele Apolla Růžičky a člena správní rady České obchodní společnosti Eduarda Schwarze

⁷⁹⁹ Národní listy 50, 15. 9. 1910, s. 3.

⁸⁰⁰ České slovo 4, 17. 9. 1910, s. 3.

⁸⁰¹ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 16. 3. 1912, kr. č. 2703, inv. č. 2.

⁸⁰² Srov. Ottův zápisník o návrzích a poznámkách k ŽB z let 1907 – 1914, Zápisníky 1907 – 1916, LA PNP, fond Jan Otto.

⁸⁰³ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 22. 10. 1913, kr. č. 2703, inv. č. 281.

⁸⁰⁴ Tamtéž, Výkonný výbor 28. 10. 1913; kr. č. 2703, inv. č. 284.

⁸⁰⁵ Tamtéž, Výkonný výbor 19. 12. 1913; kr. č. 2703, inv. č. 309.

vysvětleny důvody, proč zmíněné tři společnosti nebyly sloučeny s Českou obchodní společností, ale byly spravovány samostatně. Přesto přijal výkonný výbor usnesení, aby „otázka eventuelního sloučení [...] nebyla pouštěna ze zřetele“.⁸⁰⁶

Co se týče ostatních přidružených společností, ve kterých Otto zastával funkci správního rady, nedostává se nám tolik archivních materiálů, abychom jeho působení v nich mohli důkladně rekonstruovat. Přesto zde uvedu pár informací, které se mi podařilo během archivního výzkumu objevit. V První české akciové společnosti pro rafinování cukru v Modřanech byl Otto členem správní rady mezi léty 1910 – 1914. V roce 1913 zmíněná společnost vypověděla Živnobance komisionářkou smlouvu na prodej cukru. Jan Otto následně intervenoval ve správní radě modřanské rafinerie, kterou se snažil přesvědčit, aby zrušení smlouvy vzala zpět. Ve svém úsilí ale nebyl úspěšný, neboť smlouva byla opravdu Živnobance vypovězena. Otto v reakci na tento krok První české akciové společnosti pro rafinování cukru rezignoval na členství v její správní radě.⁸⁰⁷ Neúspěch Jana Otty ve snaze zvrátit uvedené rozhodnutí o vypovězení komisionářské smlouvy ukazuje na malý vliv Živnobanky v První české akciové společnosti pro rafinování cukru. Banka byla sice po dlouhá léta jejím největším akcionářem, ale v roce 1908 prodala všech svých 3531 kusů akcií této firmy. Kupcem akcií byl tehdejší místopředseda správní rady modřanské rafinerie, šlechtic František Waldek.⁸⁰⁸ Mocenská pozice Živnobanky v První české akciové společnosti pro rafinování cukru se tak výrazně zmenšila, navíc Otto byl jediným zástupcem banky ve správní radě rafinerie.⁸⁰⁹ Ve své intervenci byl tak odkázaný jen sám na sebe.

V Západočeských továrnách kaolinových a šamotových v Horní Bříze zasedal Otto ve správní radě mezi léty 1911 – 1916. V říjnu 1904, tedy dlouho předtím, než se stal v této společnosti správním radou, navrhl Otto na zasedání výkonného výboru Živnobanky, aby si Západočeské továrny opatřily hypotéční půjčku na svůj majetek v Horní Bříze. Jeho návrh byl schválen.⁸¹⁰ V roce 1913 chystaly kaolinky v Horní Bříze zvýšení svého akciového kapitálu. Ohledně emisního kursu psal do Živnobanky předseda správní rady kaolinek Ferdinand Kallab. Výkonný výbor následně v červenci 1913 pověřil Jana Otta a Františka Malínského, který byl též zástupce banky ve správní radě kaolinových a šamotových závodů

⁸⁰⁶ Tamtéž, Výkonný výbor 17. 3. 1915, kr. č. 1025, inv. č. 56.

⁸⁰⁷ Tamtéž, Výkonný výbor 1. 7., 11. 7. 1913, 9. 3. 1914, kr. č. 2703, inv. č. 231, 237, 346.

⁸⁰⁸ HORÁK, J., c. d., s. 129; AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 10. 3. a 21. 3. 1908, kr. č. 3647, inv. č. 206, 213. Že Živnobanka své akcie modřanské rafinerie opravdu prodala, potvrzují výroční zprávy banky za roky 1907 a 1908. Zatímco výroční zpráva Živnobanky za rok 1907 ještě uvádí, že Živnobanka měla ve svém přímém vlastnictví 3531 akcií zmíněné společnosti, v seznamu cenných papírů ve vlastnictví Živnobanky ve výroční zprávě za rok 1908 se akcie První české akciové společnosti pro rafinování cukru již nenachází. (Viz Tamtéž, Výroční zprávy ŽB za r. 1907, 1908, kr. č. 10, inv. č. 1).

⁸⁰⁹ Viz finanční ročenka Compass.

⁸¹⁰ Tamtéž, Výkonný výbor 7. 10. 1904, kr. č. 2639, inv. č. 220.

v Horní Bříze, v níž zastával funkci druhého viceprezidenta, aby ve správní radě uvedené firmy sjednali emisní kurs z Kallabova dopisu.⁸¹¹ Tak se také pravděpodobně stalo. Otto následně dne 25. září 1913 referoval na zasedání výkonného výboru Živnobanky o schůzi správní rady Západočeských továren kaolinových a šamotových z téhož dne, na níž padlo rozhodnutí zvýšit akciový kapitál o 2 mil. K. Emisní kurs byl 650 K za akcii pro dosavadní akcionáře, mezi něž patřila pochopitelně i Živnobanka. Ta se rozhodla převzít veškeré nové akcie, na něž měla jako stávající akcionář nárok, a k tomu ještě akcie, které by ostatní akcionáři případně neupsalí.⁸¹²

Ve firmě Vltavský mlýn bratří Poráků, akciová společnost továren papíru a lepenky v Loučovicích, byl Jan Otto členem správní rady v letech 1911 – 1914. Ze zápisů výkonného výboru můžeme vyčíst pouze to, že Otto v něm dvakrát referoval o schůzi správní rady této společnosti.⁸¹³ Předsedou správní rady akciové pojišťovny Moldavie, jež se specializovala na živelní pojištění v oblasti průmyslu a obchodu,⁸¹⁴ byl Otto od roku 1912 do své smrti v roce 1916. Ve výkonném výboru referoval o ustavující valné hromadě, jež se konala 10. srpna 1912, a o valné hromadě z dubna 1914.⁸¹⁵ Kromě toho v souvislosti s Moldavií navrhl Otto již zmíněné zřízení další pojišťovny, která by se věnovala životnímu pojištění.

V Elektrotechnické akciové společnosti, dříve Kolben a spol., byl Otto dlouholetým místopředsedou správní rady. V protokolech výkonného výboru Živnobanky se dochovaly k Ottovu zapojení do činnosti této firmy pouze tři zmínky. V prosinci 1914 referoval Otto ve výkonném výboru o schůzi správní rady Kolbenky, v březnu 1915 a v březnu 1916 o její bilanční schůzi správní rady.⁸¹⁶ Z Ottova zápisníku k Živnobance ještě vyplývá, že se v roce 1908 stavěl odmítavě k návrhu Emila Kolbena, který působil po akcionování své firmy v Elektrotechnické akciové společnosti, dříve Kolben a spol., ve funkci ředitele a později i správního rady,⁸¹⁷ aby Živnobanka prodala své akcie Kolbenky, a to pravděpodobně Všeobecné elektrářské společnosti Union ve Vídni (*A. E. G. – Union Elektrizitäts –*

⁸¹¹ Tamtéž, Výkonný výbor 15. 7. 1913, kr. č. 2703, inv. č. 238.

⁸¹² Tamtéž, Výkonný výbor 25. 9. 1913, kr. č. 2703, inv. č. 270.

⁸¹³ Tamtéž, Výkonný výbor 4. 7., 19. 12. 1911, kr. č. 2681, inv. č. 325, 402.

⁸¹⁴ Národní listy 52, 12. 8. 1912 (ranní vydání), s. 3.

⁸¹⁵ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 10. 8. 1912, 22. 4. 1914, kr. č. 2703, inv. č. 74, 370.

⁸¹⁶ Tamtéž, Výkonný výbor 29. 12. 1914, 2. 3. 1915, 7. 3. 1916, kr. č. 1025, inv. č. 22, 47, 205.

⁸¹⁷ Viz Compass.

Gesellschaft in Wien).⁸¹⁸ Otto se totiž bál, že by se Kolbenka touto transakcí dostala do německých rukou.⁸¹⁹

Předložená charakteristika Ottových aktivit ve správních radách s Živnobankou spřízněných domácích společností, svádí k dojmu, že jeho podíl na fungování těchto společností nebyl příliš rozsáhlý. K tomu je nutné ale říct několik poznámek. Především jsme limitováni výpovědní hodnotou archivního materiálu, neboť např. schůzí správních rad zmíněných společností se Otto účastnil zjevně častěji, než bylo uvedeno výše. V jednom z Ottových zápisníků se totiž dochoval chronologický heslovitý výčet některých jeho aktivit v roce 1906 (jedná se zejména o cesty mimo české země a věci spjaté s Živnobankou), z něhož vyplývá, že v tomto roce se Otto několikrát zúčastnil schůzí správní rady či výkonného výboru Kolbenky.⁸²⁰ I firemní materiály, uložené u Krajského obchodního soudu v Praze, naznačují, že Otto navštěvoval schůze správní rady Kolbenky.⁸²¹

V archivních materiálech Živnobanky o tom není ale ani zmínka. Lze tak konstatovat, že Otto nereferoval ve výkonném výboru Živnobanky o všech schůzích správních rad přidružených společností, jichž se zúčastnil, ale jen o některých. To samozřejmě neznamená, že o nich neinformoval vůbec. Mohl to dělat a určitě tak dělal prostřednictvím neformálních rozhovorů s ostatními funkcionáři Živnobanky, resp. ne všechny jeho referáty ve výkonném výboru musely být zaznamenány v příslušném protokolu. Ottova činnost v daných podnicích či peněžních ústavech, ať už v českých zemích nebo mimo ně, byla tak rozsáhlejší, než by mnou prostudované archivní materiály naznačovaly. Přesto není možné, že Otto vzhledem k celkovému počtu svých mandátů ve statutárních orgánech přidružených podniků a finančních institucích, dalším svým veřejným aktivitám, nutnosti řídit nakladatelský závod, svému věku a geografické vzdálenosti některých afilací, by byl schopen systematicky kontrolovat či dokonce aktivně ovlivňovat obchodní politiku všech podniků či peněžních ústavů, v nichž působil. V rámci jednotlivých podniků docházelo pochopitelně k diferenciacím. Dá se předpokládat, že Otto byl aktivnější v těch podnicích a peněžních ústavech, v nichž byl v prezidiu, než v těch, kde byl jen řadovým členem správní rady.

⁸¹⁸ Otto se totiž v souvislosti s Kolbenovým návrhem zmiňuje ve svém zápisníku o společnosti Union (viz následující poznámka). Proto usuzuji, že by mohlo jít o zmiňovanou Všeobecnou elektrářskou společnost Union ve Vídni.

⁸¹⁹ Ottův zápisník o návrzích a poznámkách k ŽB z let 1907 – 1914 (poznámka z listopadu 1908), Zápisníky 1907 – 1916, LA PNP, fond Jan Otto.

⁸²⁰ Ottovy aktivity v roce 1906, Zápisníky 1902 – 1909, LA PNP, fond Jan Otto.

⁸²¹ Srov. SOA Praha, fond KSO Praha, Elektrotechnická akciová společnost, dříve Kolben a spol., Sp. XII – 69, kr. č. 805, část 2.

V této souvislosti je nutné ale uvést důležitý postřeh. Pokud se podíváme na podniky a finanční instituce, v nichž Otto zastupoval zájmy Živnobanky, zjistíme, že s výjimkou První české akciové společnosti pro raffinování cukru se v jejich statutárních orgánech nacházeli i další funkcionáři Živnobanky.⁸²² Banka tak mohla uplatňovat vliv i skrze jiné své reprezentanty. V případě nutnosti tak Živnobanka nebyla při prosazování svých zájmů v přidruženém podniku odkázána jen na jednoho svého zástupce, ale na vícero z nich. Navíc pokud jeden z nich nemohl, byl(i) zde další, který (kteří) se mohl(i) potřebné záležitosti ujmout. Mezi jednotlivými reprezentanty banky tak mohlo např. dle jejich časových možností docházet k dělbě úkolů a povinností, jež vyplývaly z jejich funkce v příslušném přidruženém podniku. Vedle svých zástupců ve správních radách měla banka samozřejmě i jiné možnosti, jak kontrolovat příslušný podnik – tím, že si nechala posílat různé výkazy o jeho činnosti (protokoly statutárních orgánů, účty atd.) či prostřednictvím neformálních sítí.

9. 4. 5. Vztah bank a průmyslu z pohledu přidružených podniků a role Otty v těchto podnicích

Zatím jsme se soustředili na celou problematiku personálního propojení mezi bankami a průmyslovými podniky pouze z pohledu Živnobanky, zkusme se tedy nyní krátce na celou věc podívat i z pozice přidruženého podniku. Měla by být především zodpovězena otázka, jak mohl takový podnik profitovat ze skutečnosti, že se nacházel ve vlivové sféře banky. Na základě úzkého propojení s průmyslem disponovaly banky rozsáhlými informacemi o celých průmyslových oborech a o stavu nejrůznějších firem. Přidružené podniky profitovaly z těchto informací, neboť jim zajišťovaly „*informační náskok a tím konkurenční výhodu*“.⁸²³ Zmíněný informační a znalostní transfer ale nebyl pouze jednosměrný, z banky na podnik, ale pochopitelně i z podniku na banku. Jinak by ostatně banky nemohly potřebné informace shromáždit. Skrze bankovní síť v průmyslu mohly zmíněné podniky navázat či prohloubit kontakty s podniky ze stejného odvětví průmyslu, či z odvětví, z něhož se rekrutovala jejich klientela nebo jehož byli zákazníci.⁸²⁴ Banky mohly

⁸²² Srov. uvedený 47. ročník Compassu z r. 1914, který zachycuje situaci na vrcholu předválečné hospodářské konjunktury. Toto tvrzení se vedle První české akciové společnosti pro raffinování cukru netýká i Národního podniku a České grafické společnosti Unie. V jejich případech se však jednalo, jak už bylo výše řečeno, o kvalitativně odlišný případ. Otto nebyl do jejich správních rad delegován jako zástupce Živnobanky, ale zasedl v nich díky tomu, že stál u vzniku obou dvou společností.

⁸²³ EIGNER, P., Die Konzentration der Entscheidungsmacht, s. 30

⁸²⁴ Tamtéž, s. 31.

afilovaným podnikům zprostředkovat zakázku, vyjednat výhodnější podmínky objednávky apod. Nesmíme také zapomenout na významnou úlohu, kterou předlitavské banky hrály při tvorbě kartelů. Banky měly zájem na kartelizaci příslušného průmyslového odvětví především tehdy, když byly v úzkém spojení s více navzájem konkurujícími podniky z jednoho průmyslového odvětví.⁸²⁵ Omezení či úplné vyloučení konkurenčního boje, jež vyplývalo z kartelových dohod, bylo samozřejmě i v zájmu příslušných podniků.

Důležitými aktéry v právě zmíněných záležitostech a prostředníky mezi bankami a přidruženými podniky byli pochopitelně zástupci bank ve správních radách těchto podniků. Tito jedinci byli tak pro afilované podniky velmi prospěšní. A to i ti reprezentanti bank, kteří mohli věnovat práci pro jednotlivé společnosti sotva příliš času vzhledem k tomu, že zasedali v radě správních rad zároveň a zastávali další veřejné funkce. Neboť jak poznamenává Richard Passow, pro akciové společnosti není nejdůležitějším hlediskem kvantum vykonané práce ze strany člena správní rady: *„Když ve správní radě sedící velkopřemyslník nebo finančník obstará společnosti jednou nebo dvakrát za rok velkou zakázku, ale jinak se o ní vůbec nestará, dokonce nenavštíví ani jedno zasedání správní rady, tak může být případně pro podnik mnohem užitečnější než jiný člen, který navštěvuje pravidelně a včas všechny schůze a také pilně reviduje a kontroluje, ale kromě toho společnosti nic nepřináší.“*⁸²⁶

Uvedené konstatování můžeme vztáhnout i na Jana Ottu. Ten v roce 1911 zajistil Elektrotechnické akciové společnosti, dříve Kolben a spol., zakázku na elektrické zařízení ve firmě Vltavský mlýn bratří Poráků.⁸²⁷ Jak už víme, oba dva podniky spadaly do přímé vlivové sféry Živnobanky v průmyslu, a Otto zasedal v jejich správních radách. Z tohoto důvodu měly banka s Ottou pochopitelně zájem na tom, aby zmíněnou zakázku dostala Kolbenka, a ne nějaká jiná firma. Na celé věci profitovala i firma Vltavský mlýn bratří Poráků, neboť Kolbenka jí poskytla na její žádost slevu z celkové ceny zakázky.⁸²⁸ Tento příklad nám tak konkrétně ilustruje výhody, jež plynuly pro podniky úzce provázané s bankou, a důležitou roli, kterou měli zástupci bank v jejich správních radách. Jen tím, že Otto zajistil Kolbence zakázku, tak se této firmě vyplatil bez ohledu na to, kolik času jinak

⁸²⁵ Tamtéž, s. 265.

⁸²⁶ PASSOW, R., c. d., s. 423. („Wenn ein im Aufsichtsrat sitzender Großindustrieller oder Finanzmann der Gesellschaft ein – oder zweimal im Jahr einen großen Auftrag verschafft, sich im übrigen aber absolut nicht um sie kümmert, sogar keine einzige Aufsichtsratssitzung besucht, so kann er unter Umständen für das Unternehmen viel wertvoller sein als ein anderes Mitglied, das regelmäßig und pünktlich zu allen Sitzungen erscheint, auch eifrig revidiert und kontrolliert, aber darüber hinaus der Gesellschaft nicht nützt.“) Opět připomínám, že německý protějšek rakouské Verwaltungsrat byla Aufsichtsrat.

⁸²⁷ E. Kolben J. Ottovi 4. 7. 1911, LA PNP, fond Jan Otto.

⁸²⁸ Tamtéž.

věnoval výkonu funkce v její správní radě. Navíc se zmíněnou zakázkou spojovali v Kolbence jistá očekávání pro budoucnost, neboť byli přesvědčeni, že jim projekt na elektrické zařízení továrny Vltavského mlýnu bratří Poráků „*pro podobné případy jakožto závažná reference sloužiti bude.*“⁸²⁹ To, že Kolbenka akceptovala snížení ceny zakázky, jak Vltavský mlýn bratří Poráků požadoval, lze podle mého názoru přičíst také na vrub Ottova vlivu. Vyplatil se tedy i této firmě.

Jsem toho názoru, že Jan Otto byl ceněným členem správních rad přidružených průmyslových podniků, a to i přes výše zmíněné okolnosti, které limitovaly rozsah jeho účasti na řízení těchto podniků. Podniky totiž profitovaly z vnímání Otty jako schopného manažera, které si zasloužil svými úspěchy v nakladatelském podnikání, z jeho členství v hospodářských institucích a spolcích, z jeho sociálního kapitálu a prestiže, kterou měl v rámci české společnosti. Tedy z těch věcí, jež byly už zmíněny v kapitole, která se věnovala Ottově kariérenímu vzestupu uvnitř Živnobanky. Měl i prestiž uvnitř slovanského světa, což bylo bezpochyby pozitivně ceněno ze strany peněžních ústavů na slovanském jihu, v jejichž vedení působil. Nejdůležitějším hlediskem pro firmy a peněžní ústavy byla ale skutečnost, že Otto byl předsedou správní rady největší nacionálně české banky. Živnobanka totiž na základě své činnosti disponovala rozsáhlými informacemi o jednotlivých průmyslových odvětvích a podnicích. Jan Otto jako vrcholný funkcionář Živnobanky reprezentoval toto know – how svého bankovního ústavu a další důležité znalosti a kontakty získal svou přítomností ve správních radách afilovaných podniků a dalších finančních institucí.⁸³⁰

Z těchto Ottových znalostí a kontaktů zmíněné podniky pochopitelně profitovaly. Z tohoto úhlu pohledu vyplývá, že členství ve více správních radách bylo výhodou, neboť umožňovalo shromažďovat užitečné vědomosti a informace. Neplatí to samozřejmě absolutně, pokud se dotýčný jedinec o akciovou společnost, v jejíž správní radě byl, vůbec nestaral, tak těžko mohl rozšířit své znalosti a ani ona společnost nemohla z jeho znalostí těžit. Tato nečinnost mohla pramenit jednak z nezájmu, jednak z již několikrát zmíněného faktu, že vzhledem k značnému počtu mandátů ve správních radách nemohl daný jedinec tyto funkce řádně vykonávat. Sice jsme konstatovali, že bylo nemožné, aby se Otto systematicky účastnil řízení všech spřízněných podniků a dceřiných bank, v jejichž správních radách seděl, přesto se domnívám, že zmíněné společnosti čas od času profitovaly

⁸²⁹ Tamtéž.

⁸³⁰ Srov. PFEIFFER, H., Die Macht der Banken: Die personellen Verflechtungen der Commerzbank, der Deutschen Bank und der Dresdner Bank mit Unternehmen, Frankfurt am Main – New York: Campus Verlag 1993, s. 121.

z Ottovy informovanosti o situaci v jednotlivých průmyslových odvětvích a firmách. Tyto znalosti nabyt primárně jako vedoucí funkcionář Živnobanky. Ottův akční rádius navíc díky jeho působení v bankovních afilacích, jako byla Chorvatská zemská banka v Osijeku či Zemská průmyslová banka v Budapešti, přesahoval prostor českých zemí. I to přinášelo podnikům, v jejichž správních radách se nacházel, výhody. V roce 1912 tak Otto na žádost Kolbenky navštívil v Budapešti jeden elektrotechnický závod a posléze ji informoval o jeho vybavení a finanční situaci.⁸³¹

Jak už bylo konstatováno, kromě jediného případu ve všech správních radách podniků a peněžních institucích, v nichž Otto reprezentoval Živnobanku, zasedali i jiní představitelé Živnobanky. Takže nejen skrze Ottu, ale i skrze ně, mohly dané společnosti získat důležité informace. Největším přehledem a nejrozsáhlejšími znalostmi v rámci banky o situaci v průmyslu či obchodu disponovali vedoucí ředitelé. Ti tak byli z tohoto hlediska pro afilevané podniky nejprospěšnější. Členové výkonného výboru, tedy i Jan Otto, byli pak pro podniky v tomto ohledu užitečnější než obyčejní členové správní rady. Z Ottových funkcí ve správních radách neplynuly samozřejmě jen výhody pro dotyčné podniky, ale i pro něj samotného. Měly za následek zvýšení jeho prestiže, rozšíření jeho sociálních sítí a také nezanedbatelné finanční příjmy v podobě tantiém a dividend a další benefity.

⁸³¹ J. Otto pravděpodobně Karlu Dimmerovi ml. 8. 9. 1912, Korespondence odeslaná, LA PNP, fond Jan Otto.

10. Ottovy návrhy na změnu v organizaci a správě Živnobanky

10. 1. Návrh z roku 1902

V únoru 1902 předložil Jan Otto šestistránkový návrh na změnu v organizaci a správě Živnobanky.⁸³² Z průvodního dopisu vyplývá, že jeho vypracováním nebyl pověřen, ale že tak učinil z vlastní iniciativy.⁸³³ Jeho návrh reagoval na nárůst rozsahu činnosti banky a její agendy, k čemuž docházelo od 90. let 19. století a zejména na konci století v době vrcholné hospodářské konjunktury.⁸³⁴ Zmíněný Ottův návrh na změnu organizace banky byl rozdělen na pět oddílů, přičemž první se týkal správní rady, druhý exekutivního komitétu (výkonného výboru) a ředitelství, třetí směnárny, čtvrtý organizace filiálek a pátý nových podniků a obchodů. Otto byl toho názoru, že způsob organizace řízení banky, který byl dostačující na počátku činnosti banky, se stal vzhledem k výraznému nárůstu bankovních obchodů již nevyhovujícím. Podle Otty měl totiž nárůst agendy za následek to, že vzhledem k nutnosti zabývat se běžnými bankovními obchody nezbývalo příliš času věnovat se vyhledávání nových podnikatelských příležitostí či studovat návrhy různých velkých bankovních obchodů. Tím banka přicházela o potenciální zisky. Koncept jeho návrhu⁸³⁵ nám prozrazuje, jaké typy nových velkých bankovních obchodů Otto myslel. Bylo to zřízení např. oddělení diskontních družstev, hypotéčního oddělení, které by vydávalo zástavní listy, oddělení pro půjčky průmyslovým závodům.

Z uvedeného důvodu bylo nutno provést některé změny, a to zejména ve výkonu funkce člena správní rady, který zároveň nezasedal ve výkonném výboru. Otto žádal větší zapojení těchto členů správní rady do řízení banky, neboť neustálý růst bankovní činnosti vyžadoval větší participaci a rozdělení práce. Správní radě sice podle stanov příslušela vrchní správa bankovních záležitostí, ale z textu Ottova návrhu vyplývá, že její podíl na řízení Živnobanky i přes zodpovědnost, kterou vůči akcionářům formálně měla, byl minimální: „*Dosavadní funkce členů správní rady mimo exek[utivní] komité spočívá v tom, že účastní se jednou měsíčně schůze správní rady a ob čas týden [Otto pravděpodobně myslel občas během týdne – S. H.] podpisuje dopisy a směnky. Tato funkce jest vzhledem*

⁸³² Ottův návrh na změnu organizace Živnobanky z února 1902, Spolky – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto. V následujících řádcích se vztahují k tomuto dokumentu, pokud není uvedeno jinak.

⁸³³ Průvodní dopis k Ottovu návrhu na změnu organizace Živnobanky z 6. 2. 1902, tamtéž.

⁸³⁴ Srov. Živnostenská banka v Praze: 1869 – 1918, s. 39n. a Tamtéž, Statistická a bilanční příloha na konci knihy.

⁸³⁵ Ottův návrh na změnu organizace Živnobanky z února 1902 (koncept), Spolky – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto. Pokud se v následujících řádcích zmiňují o konceptu návrhu, vztahuje se to na tento dokument.

k velké zodpovědnosti nedostatečná. [...] Členové správní rady nemají ani nejmenšího přehledu a pouhé čtení protokolů, myslím, že naprosto nestačí.“

Ottova slova potvrzuje dopis Bedřicha Jahna, tehdejšího řadového člena⁸³⁶ správní rady Živnobanky, jenž se stal v roce 1907 první místopředsedou správní rady banky a v letech 1916 – 1917 byl jejím předsedou, který Ottovi v reakci na jeho návrh napsal: „*S povděkem přijal a četl jsem návrh Váš na změny ve správě Živn[ostenské] banky, který jste mi laskavě zaslal. Hned při počátku mého účastenství ve správní radě⁸³⁷ tísnilo mne jaksí, že funkce ta je tak pouhou sinekurou a že člen, jenž nezasedá v exek[utivním] komitétu, nemůže použít práva a vyhovět povinnosti, jaké jemu co členu představenstva přísluší [....].⁸³⁸*

Z uvedených tvrzení vyplývá, že výkonný výbor jako zdaleka akceschopnější orgán měl mnohem větší vliv na řízení Živnobanky než samotná správní rada, jež se scházela zhruba jednou za měsíc. To potvrzují i protokoly správní rady, z nichž můžeme vyčíst, že správní rada v naprosto drtivé většině případů jen mechanicky schvalovala rozhodnutí a návrhy výkonného výboru.⁸³⁹ Dokládá to i Otto v zmíněném návrhu: „*Dokud byla banka malá, stačilo, když exek[utivní] komité samo pracovalo a pouze hotové návrhy správní radě předkládalo.*“ Bylo to tedy ředitelství a výkonný výbor, jež řídily chod Živnobanky, nikoliv správní rada. Její nejdůležitější vykonávaná pravomoc tak spočívala ve volbě (resp. jmenování) nejdůležitějších představitelů banky, jimiž byli předseda správní rady, oba dva její místopředsedové, další členové výkonného výboru a samozřejmě vedoucí ředitelé.

Nyní se podíváme na konkrétní návrhy, jimiž chtěl Jan Otto docílit toho, aby se řadoví členové správní rady podíleli více na řízení Živnobanky. V první řadě chtěl zvýšit jejich informovanost. Správní radě měly být předkládány nikoliv jen protokoly výkonného výboru, ale minimálně jednou měsíčně i stručné obchodní zprávy a přehledy o činnosti centrály a filiálek (např. výkazy o bankovních vkladech, obchodu s uhlím a jiným zbožím). Otto byl také proto, aby se schůze správní rady konaly častěji než jednou za měsíc. Dále navrhoval, aby byly zřízeny zvláštní komise, jejichž členy by byli nejen zástupci výkonného výboru, ale i správní rady. Tyto komise se měly zabývat některými většími obchodními podniky banky. Jedna taková komise se podle Otty mohla zabývat zřízením úvěrního spolku výrobních družstev. V konceptu návrhu šel přitom Otto ještě dál. Doporučoval zřídit stálé komise ze členů správní rady pro dozor nad směnárnou, účtárnou, oddělením pro zboží či nad kaucemi a depoty. Tyto stálé komise se však do oficiálního návrhu nedostaly.

⁸³⁶ Řadovým členem správní rady míním toho člena správní rady, který nezasedal ve výkonném výboru.

⁸³⁷ Jahn by členem správní rady teprve od r. 1901.

⁸³⁸ Bedřich Jahn J. Ottovi 22. 3. 1902, LA PNP, fond Jan Otto.

⁸³⁹ Srov. AČNB, fond ŽB, Protokoly správní rady ŽB.

Změny měly být také provedeny v činnosti výkonného výboru a ředitelství. Vzhledem k nárůstu agendy, kterou bylo třeba řešit, navrhol Otto, aby se schůze výkonného výboru konaly pravidelně třikrát týdně, místo obvyklých dvou schůzí za týden. Dvě schůze měly být věnovány běžným bankovním záležitostem, ta třetí důležitým a mimořádným bankovním obchodům. Řízení bankovních obchodů v rámci ředitelství mělo být zefektivněno, neboť Otto doporučoval, aby část agendy byla přidělena samostatným referátům. Z konceptu jeho návrhu vyplývá, že ředitel a jeho náměstci měli mít každý své pole působnosti, tedy každý z nich měl mít na starosti určité druhy bankovních obchodů, za něž by byl zodpovědný. Jeden z nich tak mohl mít např. na starosti filiálky, druhý úvěrní spolky či oddělení pro zboží. To by podle Otty umožnilo, že by vedle ředitele i místoředitelé mohli samostatně referovat na schůzích výkonného výboru. Lapidárně řečeno, jednalo by se o dělbu práce mezi jednotlivými členy ředitelství. Otto k tomu napsal: „*Jen praktickým rozdělením práce lze velké věci rychle a dobře prováděti.*“

Změna měla být podle Otty provedena i v organizaci filiálek. Otto si uvědomoval důležitost filiálek pro celkový bilanční výsledek Živnobanky. Když Otto psal svůj návrh, nebyla k dispozici ještě účetní závěrka za rok 1901, takže ve své argumentaci odkazoval na tu z předešlého roku. Za rok 1900 vydělaly filiálky celkem 440 283 K, obchod s uhlím v Ústí nad Labem, který banka zřídila v roce 1897, 721 894 K a centrála 1 393 403 K. Filiálky s obchodem s uhlím tak společně vykázaly zisk v hodnotě 1 162 177 K, tedy zhruba jen o 230 000 K méně než centrála.⁸⁴⁰ Vzhledem k tomuto významu filiálek bylo podle Otty nutné věnovat jim dostatečnou péči a pozornost.

Ottovi se nezamlouvalo, že scházely jakékoliv přímé kontakty mezi místními členy představenstev filiálek a členy správní rady, resp. výkonného výboru Živnobanky. K tomu je třeba říct, že v představenstvu jednotlivých filiálek nebyli pochopitelně zastoupeni jen představitelé Živnobanky, ale i osobnosti z konkrétního města, v nichž se filiálky nacházely. Důležitá byla podle Otty i vzájemná kooperace mezi jednotlivými filiálkami. Z těchto důvodů navrhol Otto, aby se občas konaly společné schůze všech vedoucích představitelů filiálek, tedy členů představenstev a dirigentů (resp. ředitelů). Otto přišel také s podnětem, aby členové představenstev byli více nezávislí na rozhodnutích centrály, a to v otázce úřednictva. Platila totiž praxe, že úředníci byli do filiálek posíláni na základě rozhodnutí centrály. Filiálky tak nemohly samy zaměstnávat nové úředníky a ani je propouštět, byly

⁸⁴⁰ Tamtéž, Výkonný výbor 22. 2. 1901, kr. č. 2639, inv. č. 12. Otto ve svém návrhu také uvádí zmíněné hodnoty zisku, ale jím předložená čísla jsou jen orientační, takže nejsou úplně přesná (filiálky 423 000 K, obchod s uhlím 721 000 K, centrála 1 300 000 K). Zisky filiálek samozřejmě v průběhu let nejrůznějším způsobem variovaly.

v tomto ohledu závislé na pražské centrále. Otta k tomuto návrhu nejspíše přiměla jeho zkušenost ze situace ve vídeňské filiálce, v níž byl členem představenstva.⁸⁴¹

Lze tak konstatovat, že Otto byl zastáncem určité decentralizace ve vztahu mezi centrálou a filiálkami. S tím souvisel i jeho další návrh, aby nárok na tantiémy ze zisků filiálek měli jen místní členové představenstev filiálek, neboť věnovali výkonu dané funkce více času a úsilí než jedinci, jež byli do představenstev filiálek delegováni jako zástupci centrály. Ti by měli mít podle Otty nárok jen na náhradu výdajů, jež se vázaly k výkonu funkce, a zvláštní odměnu. Místní členové představenstev by tak byli tímto krokem více motivováni k tomu, aby daná filiálka co nejlépe prosperovala. Dále Otto žádal, aby pro úřednictvo filiálek byl vypracován zvláštní služební řád, který by vymezil jejich povinnosti. S Ottovým záměrem zapojit více do řízení banky řadové členy správní rady, korespondoval jeho poslední návrh z této oblasti. Podle Otty měli být totiž do představenstev filiálek za centrálu vysíláni nejen členové výkonného výboru, ale i řadoví členové správní rady.

Poslednímu tematickému oddílu, který Otto nazval „*nové podniky a obchody*“ jsem se již podrobněji věnoval v kapitole o jeho působení ve správních radách průmyslových podniků a peněžních ústavů, jež spadaly do vlivové sféry Živnobanky.⁸⁴² Na tomto místě jen uvedu, že v něm Otto vyzýval k navázání užších vztahů s průmyslovými závody, ale i se spořitelny a záložnami. Otto byl také toho názoru, aby banka přicházela sama s podněty k zakládání nových průmyslových podniků, které by mohla financovat. Pro nedostatek času ve výkonném výboru a ředitelství se touto otázkou intenzivněji zabývat, navrhoval zřídit zvláštní komisi, v níž by byli zastoupeni pochopitelně i řadoví členové správní rady. Ta by pak měla přijít v záležitosti možného založení nových průmyslových podniků s určitými návrhy. Ve své analýze jsem pak přeskočil oddíl, v němž se Otto věnoval směnárně. Ten je velmi krátký. Podle Otty bylo potřeba směnárně věnovat zvýšenou pozornost a popřemýšlet nad tím, jestli by nebylo vhodné doplnit její úřednictvo.

Ottovými návrhy se zabýval výkonný výbor na své schůzi 12. března 1902, přičemž některé Ottovy návrhy byly akceptovány, některé však nikoliv.⁸⁴³ Co se týče návrhů, jež se týkaly většího zapojení členů správní rady do řízení banky, tak bylo usneseno, aby byly zřízeny zmiňované zvláštní komise, jež by měly na starost určitý druh bankovních obchodů. Komise byly celkem tři. První komisí byla stavební komise pro záležitosti stavebních parcel bývalé kadetky u Prašné věže a vojenského zásobovacího ústavu

⁸⁴¹ Viz kapitola č. 8.

⁸⁴² Viz kapitola 9. 3.

⁸⁴³ Viz AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 12. 3. 1902, kr. č. 2639, inv. č. 63. V následujících řádcích představené výsledky Ottova návrhu jsou uvedeny právě v tomto protokolu.

s pekárnou v Hybernské ulici, což byly objekty, které Živnobanka získala v roce 1900 od vojenského eráru. Po jejich demolici byly stavební parcely rozprodány. Velkou část z nich koupila v roce 1903 Pražská obec, která na nich nechala vystavět Reprezentační dům (dnešní Obecní dům).⁸⁴⁴ Ve stavební komisi měli zasedat předseda správní rady banky Karel Dimmer (popř. jeho náměstek, tedy Jan Otto nebo Jan Topinka), člen výkonného výboru Benedikt Baroch a řadový člen správní rady Jan Městecký.

Dále byla zřízena finanční komise, jež měla mít na starosti všechny bankovní záležitosti. Jejimi členy se stali Jan Otto, další člen výkonného výboru Prokop Sedlák a řadový člen správní rady Antonín Řivnáč. Poslední ustanovenou komisí byla komise pro zřízení úvěrního spolku společenstva výrobních družstev, do níž byli delegováni druhý místopředseda správní rady Živnobanky Jan Topinka a dva řadoví členové správní rady Bedřich Jahn a František Rašín z Ryzmburka. Je vidět, že do zmíněných komisí byli zvoleni i správní radové Živnobanky mimo výkonný výbor. Přesto v nich měli zástupci výkonného výboru většinu, z celkových 9 členů komisí jich připadalo 5 na výkonný výbor a 4 na řadové členy správní rady. V komisích tak zasedal každý člen výkonného výboru. Komise přesto na papíře naplňovaly cíl, kvůli kterému byly zřízeny, a to přibrat do rozhodovacího procesu i řadové členy správní rady. Jak ale jejich činnost vypadala v praxi? To bohužel nevíme, o jejich činnosti jsem nenalezl během své archivního studia žádnou stopu. Je tak dobře možné, že i přes jejich formální zřízení ve skutečnosti nikdy nefungovaly. Tomu by nasvědčovala skutečnost, že úvěrní spolek společenstva výrobních družstev nebyl nikdy zřízen. V Živnobance existovaly totiž nadále pouze jen dva druhy úvěrních spolků, a to záložen a soukromníků.⁸⁴⁵

Nyní se zaměříme na další Ottův podnět, jenž spočíval ve zvýšení informovanosti členů správní rady o bankovních obchodech a činnosti centrály a filiálek. Ve zmíněném usnesení výkonného výboru o Ottových návrzích ze dne 12. března 1902 stálo, „*aby každého měsíce předkládány byly výkazy vkladů exekut[utivnímu] komitétu, výkazy o činnosti banky a filiálek.*“ Ano, usnesení mluvilo opravdu o výkonném výboru, nikoliv o správní radě. V prvním momentě nás může napadnout, že se jednalo o pouhou chybu toho, kdo protokol ze zmíněného zasedání psal a místo správní radě napsal exekutivnímu komitétu. Na druhou stranu z některých Ottových poznámek o Živnobance, jež pocházejí pravděpodobně ze stejné

⁸⁴⁴ HORÁK, J., c. d., s. 137; AČNB, fond ŽB, Výroční zpráva ŽB za r. 1902, kr. č. 19, inv. č. 1.

⁸⁴⁵ Srov. výroční zprávy ŽB, kde jsou po celou dobu uvedeny jen tyto dva typy úvěrních spolků nebo též HORÁK, J., c. d., s. 125.

doby,⁸⁴⁶ vyplývá, že nebyl spokojen ani se způsobem, jakým byl informován výkonný výbor: „*Ani spr[ávní] r[adě], ani exek[utivnímu] kom[itétu] nesděljuje se nic o stavu vkladů, obratech v c[enných] pap[írech], obchodu depotním, devisách a p. [...] Nikdo ze spr[ávní] r[ady] neb ex[ekutivního] komitétu nemá přehled o činnosti filiálek.*“⁸⁴⁷ A na jiném místě napsal: „*Do exek[utivního] kom[itétu] měsíční bilance.*“⁸⁴⁸

Proč ale Otto nezařadil výtku o tom, že ani výkonnému výboru nejsou tyto věci oznamovány, do oficiálního návrhu? Pokud se podíváme na protokoly správní rady, tak ty nenavštěvují tomu, že by došlo k nějaké změně a tento orgán byl ve smyslu Ottova návrhu více informován. Naopak na schůzích výkonného výboru začaly být ředitelem předkládány požadované výkazy.⁸⁴⁹ Je tedy zřejmé, že uvedené usnesení z 12. března 1902 se opravdu týkalo výkonného výboru, nikoliv správní rady. Nebylo přijato ani Ottovo doporučení, aby se schůze správní rady konaly častěji. Pravdou však je, že zatímco za léta 1897 – 1901 se konalo v průměru 12, 8 schůzí správní rady ročně, za léta 1902 – 1906, tedy po Ottově návrhu a před tím, než se stal v roce 1907 předsedou správní rady Živnobanky, v průměru 15 schůzí.⁸⁵⁰ Ve zmíněném období sice došlo v průměru k nárůstu o dvě schůze za rok, což podle mého názoru však nestačí k tomu, abychom mohli říci, že se zvýšil přehled řadových členů správní rady o činnosti centrály, filiálek a o jejich obchodech. Navíc se nezměnil formální charakter schůzí správní rady. Situace se částečně změnila až v roce 1906, kdy ředitel Emanuel Tužil začal na schůzích správní rady referovat o obchodech v centrále a filiálkách a obchodním obratu.⁸⁵¹

Nebylo přijato ani usnesení, aby nejen členové výkonného výboru, ale i řadoví členové správní rady reprezentovali banku v představenstvech filiálek. Této skutečnosti odpovídalo složení jednotlivých představenstev filiálek Živnobanky. Ve zmiňovaných letech 1902 – 1906 zasedal z řadových členů správní rady v představenstvu některých filiálek pouze Karel Ježek, který byl od roku 1903 v představenstvu filiálek v Brně a Moravské Ostravě. V letech 1906 – 1908 byl Ježek též členem představenstva nové filiálky v Prostějově, které bylo v tomto období identické s představenstvem filiálky v Brně.

⁸⁴⁶ Tomu nasvědčuje podobnost zmíněných poznámek s předloženým Ottovým návrhem na změnu v organizaci banky z r. 1902, který analyzujeme.

⁸⁴⁷ Ottovy návrhy a poznámky k Živnobance b. d. (pravděpodobně z r. 1902), Spolky – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto.

⁸⁴⁸ Tamtéž.

⁸⁴⁹ Srov. protokoly výkonného výboru ŽB po březnu 1902.

⁸⁵⁰ Viz protokoly správní rady ŽB. V r. 1897 to bylo 14 schůzí, v r. 1898 a 1899 12 schůzí, v r. 1900 a 1901 13 schůzí, v r. 1902, v němž Otto přišel se svým návrhem na změnu v organizaci banky, se konalo dokonce 16 schůzí, v r. 1903 a 1904 14 schůzí, v r. 1905 16 schůzí a v r. 1906 15 schůzí.

⁸⁵¹ Poprvé k tomu došlo na schůzi správní rady dne 23. 5. 1906. (Viz příslušný protokol, AČNB, fond ŽB, kr. č. 2690, inv. č. 281).

Abychom měli představu: koncem roku 1906 měla Živnobanka celkem 10 filiálek (včetně té prostějovské) a jen ve třech jejich představenstvech byl zastoupen řadový člen správní rady. Navíc to byla ve všech třech případech jedna a tatáž osoba.⁸⁵² K většímu zapojení řadových členů správní rady došlo pak později. Vráťím se k tomu ještě níže v práci.

Je velmi pravděpodobné, že Ottův hlavní cíl více zapojit ty členy správní rady Živnobanky, kteří zároveň neseděli ve výkonném výboru, do rozhodovacích procesů v bance se nezdařil. Zdá se totiž, že zmíněné komise nikdy řádně nefungovaly. Moje tvrzení však neplatí absolutně, protože např. 26. března 1903 se konala schůze širšího komitě správní rady. Ta vybočovala z řady běžných schůzí správní rady a řešily se na ní věci, jež obvykle patřily do agendy výkonného výboru.⁸⁵³ I k vyřizování některých určitých záležitostí byli přizváni řadoví členové správní rady, a to konkrétně Antonín Řivnáč a Bedřich Jahn. V listopadu 1903 se usnesla správní rada na tom, aby změnu stanov ohledně plánového zřízení pensijního spolku úředníků a sluhů Živnostenské banky projednal výkonný výbor, k němuž měli být přibráni právě Jahn s Řivnáčem.⁸⁵⁴ Výkonný výbor za přítomnosti Jahna a Řivnáče pak ustanovil zvláštní komisi ve složení Otto, Topinka a Jahn, jež měla mít záležitost pensijního spolku na starosti.⁸⁵⁵ Jahn s Řivnáčem byli přítomni i na schůzi výkonného výboru 9. dubna 1904, na níž byla vyměřena tantiéma pro ředitele Ivana Hájka a jeho náměstka Apolla Růžičku.⁸⁵⁶ V dubnu 1906 jednal výkonný výbor za účasti Jahna a Řivnáče o případném založení akciové společnosti, která by zakoupila Národní listy.⁸⁵⁷ V lednu 1907 pak byla ustanovena komise, která měla za úkol zrevidovat stanovy banky a připravit jejich změnu. V ní kromě členů výkonného výboru zasedali opětovně Bedřich Jahn a Antonín Řivnáč.⁸⁵⁸

Uvedené komise sice odpovídaly Ottovým intencím, ale byly spíš výjimkou, než obvyklou záležitostí. To platilo i pro účast Jahna a Řivnáče na schůzích výkonného výboru. Navíc se to týkalo dvou jednotlivců, nikoliv správní rady jako celku. Ostatně Jahn a Řivnáč se stali v březnu 1907 místopředsedy správní rady banky.⁸⁵⁹ Lze tak podle mého soudu konstatovat, že se role řadových členů správní rady nijak nezvětšila. Naopak po roce 1907,

⁸⁵² Složení představenstev filiálek v tomto období viz Výroční zprávy ŽB 1902 – 1906, AČNB, fond ŽB, kr. č. 19, inv. č. 1, kr. č. 23, inv. č. 1; Živnostenská banka v Praze: 1869 – 1918, s. 73 – 76. Horák ale zapomněl ve svém přehledu na filiálku v Moravské Ostravě.

⁸⁵³ Tomu nasvědčuje i to, že zápis z této schůze se objevil mezi protokoly výkonného výboru. Srov. schůze širšího komitě správní rady z 26. 3. 1903; AČNB, fond ŽB, kr. č. 2639, inv. č. 112.

⁸⁵⁴ Tamtéž, Správní rada 26. 11. 1903, kr. č. 2690, inv. č. 245.

⁸⁵⁵ Tamtéž, Výkonný výbor 3. 12. 1903, kr. č. 2639, inv. č. 164.

⁸⁵⁶ Tamtéž, Výkonný výbor 9. 4. 1904, kr. č. 2639, inv. č. 191.

⁸⁵⁷ Tamtéž, Výkonný výbor 12. 4. 1906, kr. č. 2639, inv. č. 337.

⁸⁵⁸ Tamtéž, Výkonný výbor 25. 1. 1907, kr. č. 3647, inv. č. 58.

⁸⁵⁹ Tamtéž, Správní rada 18. 3. 1907, kr. č. 2690, inv. č. 294.

jak si ještě ukážeme, došlo k oslabení pozice správní rady jako celku. Sám Jan Otto tak na valné hromadě Živnobanky v roce 1910 prohlásil, že „výkonný výbor [...] vlastně s ředitelstvím celé záležitosti banky řídí.“⁸⁶⁰ Je však otázkou, jestli někteří členové správní rady vůbec o větší podíl na řízení banky stáli. Je pravděpodobné, že jim ke spokojenosti stačilo dobře honorované a prestižní místo ve správní radě, na které se nevázalo příliš povinností.

Nyní se věnujme dalším Ottovým návrhům. V druhém oddíle se věnoval organizaci výkonného výboru a ředitelství. Jeho doporučení, aby se schůze výkonného výboru konaly pravidelně třikrát týdně, nebylo vzato v potaz, nadále se konaly obvykle jen dvakrát týdně. Došlo jen k jejich posunu z poledního času na odpoledne. Co se týče Ottova zmiňovaného návrhu, jenž se týkal toho, aby práce mezi řediteli byla více rozdělena, a to dle jednotlivých druhů bankovních obchodů, tak ten byl přijat přesně v jeho navrženém znění: „*aby funkce ředitelství upravily se tak, aby práce byly více rozděleny na samostatné referáty tak, aby vedle ředitele i jeho zástupcové mohli samostatně referovati v exekut[utivním] komitétu, po příp. ve správní radě*“.

V případě filiálek byl akceptován Ottův podnět, aby se občas v Praze konaly schůze všech jejich dirigentů (resp. ředitelů), ale bez účasti členů představenstev filiálek, což Otto také navrhoval.⁸⁶¹ Tím byla sice posílena koordinace a kooperace mezi jednotlivými filiálkami, ale nebyl navázán bližší kontakt mezi správní radou či výkonným výborem a místními členy představenstev filiálek, jak si Otto přál. Nebyly posíleny ani pravomoci představenstev filiálek ve vztahu k zaměstnávání a propouštění úředníků. Naopak tantiémy z čistého zisku filiálek byly přiznány v intencích Ottova návrhu jen místním členům představenstev filiálek, zástupci správní rady měli nárok jen na diety a presenční známky.⁸⁶² Služební řád měl být vypracován nikoliv pro úřednictvo filiálek, jak Otto navrhoval, ale pro jejich představenstva.⁸⁶³ Co se týče Ottova návrhu na intenzifikaci vztahu Živnobanky s průmyslem a na to, aby banka iniciovala zakládání nových průmyslových podniků, tak ten byl výkonným výborem zamítnut. Bylo přijato pouze vágní usnesení aby „*stálým cestováním hledělo se získati nových klientů a utužiti starých styků*.“ O směnárně pak nepadlo v zmíněném rozhodnutí výkonného výboru o Ottových návrzích ani slovo.

⁸⁶⁰ Tamtéž, Stenografický protokol valné hromady ŽB za r. 1909 z 6. 3. 1910, s. 8, kr. č. 1143, inv. č. 1.

⁸⁶¹ V daném usnesení je sice napsáno „*aby se odbývaly v Praze občas schůze všech dirigentů a členů představenstva filiálek*.“ Ale to „*členů představenstva filiálek*“ je přeškrtnuto, takže předpokládám, že se jich to nakonec netýkalo.

⁸⁶² K tomu srov. i AČNB, fond ŽB Výkonný výbor 17. 3. 1903, kr. č. 2639, inv. č. 111.

⁸⁶³ K tomu srov. i Tamtéž, Výkonný výbor 2. 6. 1903, kr. č. 2639, inv. č. 126.

Podíváme – li se na celkový výsledek, jenž vzešel z Ottových návrhů na změnu vnitřní správy Živnobanky, tak můžeme konstatovat, že i přes některé dílčí změny nebyla zásadním způsobem podoba fungování Živnobanky změněna. Nedošlo k většímu zapojení řadových členů správní rady do řízení banky, ani k prohloubení činnosti výkonného výboru. Z podstatných návrhů prošlo jen rozdělení ředitelství na samostatné referáty. Bohužel nevíme, jestli Otto některé své konkrétní návrhy během diskuze v bance revidoval nebo stáhl, či je prostě většina ve výkonném výboru neschválila.

Faktem je, že Ottovy návrhy směřovaly především k tomu, aby se změnou v organizaci banky zefektivnilo její řízení a tím se našel potřebný čas a kapacity na provozování mimořádných bankovních obchodů, jako byla např. zakladatelská činnost v průmyslu.⁸⁶⁴ Otto předložil svůj návrh ale během probíhající hospodářské krize (1900 – 1903), kdy bylo provozování těchto bankovních obchodů v jejím důsledku velmi výrazným způsobem utlumeno, až téměř přerušeno. Chyběla tak skutečná potřeba Ottův návrh v plném rozsahu uskutečnit. Je ale také možné, že zapojením některých spřízněných řadových členů správní rady do rozhodovacího procesu v bance chtěl posílit svoji mocenskou pozici v bance. Ale to bychom se dostali do přílišných spekulací.

10. 2. Ostatní podněty

Právě analyzovaný Ottův návrh z roku 1902 nebyl jeho jediným podnětem, který se zabýval postavením jednotlivých orgánů Živnobanky a vnitřní organizací banky. Jak už bylo výše naznačeno, Ottovi se též zcela nezamlouvala pozice výkonného výboru. Vadilo mu chování ředitelství, které podle Otty předkládalo výkonnému výboru jen věci, které samo chtělo, z čehož vyplývá, že mu zamlčovalo určité bankovní obchody. Činnost výkonného výboru tak byla podle Otty prakticky omezena na to, co mu ředitelství předložilo.⁸⁶⁵ To ho vedlo v květnu 1904 k návrhu, aby všechny důležitější záležitosti, týkající se banky, byly ředitelem předkládány výkonnému výboru. Jeho návrh byl výkonným výborem schválen.⁸⁶⁶

Je velmi dobře možné, že Otto v celé věci poněkud přeháněl, když vezmeme v potaz, že choval značnou nedůvěru ve vedoucího ředitele banky Vojtěcha Mastného a jeho nástupce Ivana Hájka a Apolla Růžičku a jejich schopnosti. To prozrazují Ottovy četné poznámky v jeho zápisnicích. Ocituji zde některé pro ilustraci: „Řed[itel] M[astný] ani

⁸⁶⁴ K mimořádným bankovním obchodům srov. HORÁK, J., c. d., s. 243 – 248.

⁸⁶⁵ Ottovy návrhy a poznámky k Živnobance b. d. (pravděpodobně z r. 1902), Spolky – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto.

⁸⁶⁶ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 3. 5. 1904, kr. č. 2639, inv. č. 195.

H[ájek] neb R[ůžička] nebyli po 3 léta v žádné filiálce. “ Nic neznají – o nic se nestarají, a když dirigent se snaží – tak jim překážejí”⁸⁶⁷ Na jiném místě pak Otto napsal: „Růžička nechává vše ležet. Samé osobní spekulace – pro banku nemá žádné návrhy, na to nemá čas.”⁸⁶⁸ Mastný byl podle Otty nevrlý k veřejnosti a zabýval se malichernostmi, Hájek s Růžičkou nebyli zase iniciativní a neuměli jednat s lidmi.⁸⁶⁹ Navíc podle Otty ředitelé (zejména Růžička) spekulovali na burze, i když to měli zakázané.⁸⁷⁰ Bohužel nejsem schopen určit, jestli tento Ottův negativní postoj vůči ředitelům opravdu vyplýval z jejich nedostatečné a nekvalitní práce pro banku, či byl jen osobního charakteru, nebo kombinací obojího.

Faktem však zůstává, že výkonný výbor o některých obchodech opravdu nevěděl. To dokládá rozmluva Jana Otty v prosinci 1905 s tehdejším vrchním ředitelem Živnobanky Ivanem Hájkem, při níž vyšlo najevo, že výkonný výbor nebyl ředitelstvem informován o velkém obligu banky v Rusku, a to i přesto, že existovalo již zmíněné usnesení výkonného výboru z května 1904.⁸⁷¹ Nezávislost bankovních ředitelů a nárůst jejich vlivu nebyl pravděpodobně jen případ Živnobanky, ale i dalších bank. Tomu nasvědčuje Ottova poznámka k (o) poradě bank,⁸⁷² jež se konala nejspíše v roce 1909: „*Vliv ředitelů obmezit – nyní dělají, co chtějí [chtějí – S. H] a obcházejí spr[ávní] radu.*“⁸⁷³ K zvýšení přehledu členů výkonného výboru o bankovních obchodech sloužil Ottův další návrh z října 1906. Z jeho podnětu bylo totiž přijato, aby oddělení pro zboží a směnárna podávaly výkonnému výboru občas zprávy o své činnosti.⁸⁷⁴

Ještě v jednom momentě vstoupil Jan Otto výrazně do záležitostí, jež souvisely s organizační strukturou Živnobanky. Bylo to již ve zmíněném případě, kdy se uvažovalo, že banka zřídí samostatný pensijní spolek úředníků a sluhů. Živnobanka utvořila již v roce 1874 pensijní fond a o dva roky později byly schváleny první stanovy⁸⁷⁵ tohoto pensijního fondu úředníků a sluhů Živnostenské banky pro Čechy a Moravu v Praze. Ten poskytoval

⁸⁶⁷ Ottovy poznámky k ŽB b. d., Zápisníky 1902 – 1909, LA PNP, fond Jan Otto.

⁸⁶⁸ Ottovy poznámky k rozmluvě s Dimmerem z r. 1903, tamtéž.

⁸⁶⁹ Ottovy návrhy a poznámky k Živnobance b. d. (pravděpodobně z r. 1902), Spolky – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto; Ottovo zamyšlení o bilanci Živnobanky za rok 1901 z 26. 5. 1902, tamtéž.

⁸⁷⁰ Srov. Zápisníky 1902 – 1909, LA PNP, fond Jan Otto.

⁸⁷¹ Ottův zápisník o návrzích a poznámkách k ŽB z let 1903 – 1906 (poznámka k 15. 12. 1905), Zápisníky 1902 – 1909, LA PNP, fond Jan Otto.

⁸⁷² Bohužel to není nijak blíže specifikováno, takže nevíme ani, jaké banky se toho zúčastnily.

⁸⁷³ Ottovy poznámky k (o) poradě bank (pravděpodobně r. 1909), Zápisníky 1902 – 1909, LA PNP, fond Jan Otto.

⁸⁷⁴ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 26. 10. 1906, kr. č. 3647, inv. č. 34.

⁸⁷⁵ Srov. Stanovy pensijního fondu úředníků a sluhů Živnostenské banky pro Čechy a Moravu v Praze z roku 1876, Spolky – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto.

zmíněným zaměstnancům nárok na starobní a invalidní zaopatření.⁸⁷⁶ V roce 1903 bylo uvažováno o tom, že by dosavadní pensijní fond nahradil samostatný pensijní spolek úředníků a sluhů, který by stál mimo strukturu banky. Zřízení tohoto spolku schválil na své schůzi dne 24. listopadu 1903 výkonný výbor.⁸⁷⁷

Na schůzi správní rady, jež se konala o dva dny později, nebylo však toto usnesení výkonného výboru potvrzeno a bylo rozhodnuto celou věc ještě projednat.⁸⁷⁸ Domnívám se, že další projednávání si vynutil Jan Otto, neboť se schůze výkonného výboru dne 24. listopadu 1903 jako jeho jediný člen nezúčastnil. Na zmíněné schůzi správní rady dne 26. listopadu 1903 však přítomen byl. Na schůzi výkonného výboru dne 3. prosince 1903 byla ustanovena zvláštní komise ve složení Jahn, Otto a Topinka, která měla posoudit návrhy stanov pro plánovaný pensijní spolek vypracované ředitelstvím.⁸⁷⁹

Otto se následně postavil proti zřízení samostatného pensijního spolku. Své výtky formuloval v lednu 1904 v dopise předsedovi správní rady banky Karlu Dimmerovi.⁸⁸⁰ Z Ottova dopisu vyplývá, že za zřízením pensijního spolku stála primárně snaha o bezpečnější uložení pensijního fondu, který by spolek od banky převzal. Oddělením od banky by se tak fond stal imunním vůči případným ztrátám, které by Živnobanka utrpěla. Otto byl však toho názoru, že pensijní fond je v bance vzhledem k jejímu obezřetnému přístupu k provozování bankovních obchodů v naprostém bezpečí. To podle něj potvrzovala mimořádná důvěra veřejnosti v Živnobanku, jež se promítala do značné výše jejich vkladů do této banky.⁸⁸¹ Navíc i v případě, že by Živnobanka utrpěla ztráty, nemohly být tyto podle Otty tak velké, aby byl dotčen pensijní fond. Otto dále považoval původní pensijní fond za výhodnější pro úředníky a sluhy. Upozornil též na skutečnost, že předáním pensijního fondu samostatnému spolku přijde Živnobanka o část finančních zdrojů, neboť pensijní spolek byl součástí pasiv banky. V době napsání dopisu činilo jmění pensijního fondu zhruba 2, 2 mil. K.⁸⁸²

V neposlední řadě považoval Otto celý návrh zřízení pensijního spolku, včetně jeho stanov, za nedostatečně a špatně připravený. Z konceptu jeho dopisu též vyplývá, že se obával, aby zřízením samostatného pensijního spolku nepoklesl vliv Živnobanky na její

⁸⁷⁶ Živnostenská banka v Praze: 1869 – 1918, s. 63 – 64.

⁸⁷⁷ AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 24. 11. 1903, kr. č. 2639, inv. č. 162.

⁸⁷⁸ Tamtéž; Správní rada 26. 11. 1903, kr. č. 2690, inv. č. 245.

⁸⁷⁹ Tamtéž, Výkonný výbor 3. 12. 1903, kr. č. 2639, inv. č. 164.

⁸⁸⁰ J. Otto K. Dimmerovi 21. 1. 1904, Spolky – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto. Následující Ottovy argumenty jsou převzaty právě z tohoto dopisu, pokud není uvedeno jinak.

⁸⁸¹ Živnobanka byla ve výši vkladů nejméně úspěšnější mezi národnostně českými bankami, přičemž vykazovala dokonce nejvíce vkladů na vkladní knížky ze všech bank Předlitavska, včetně vídeňských velkobank. Viz HORÁK, J., c. d., s. 135 - 136.

⁸⁸² Srov. Tamtéž, s. 144.

úředitelstvo.⁸⁸³ Tento bod Otto ale do čistopisu dopisu nezařadil. V závěru svého dopisu prezidentu správní rady Živnobanky Dimmerovi vyjádřil Otto přesvědčení, že vzhledem k uvedeným důvodům není třeba zřizovat zvláštní pensijní spolek, ale stačilo by upravit a doplnit dosavadní stanovy pensijního fondu. Zmíněný pensijní spolek nakonec opravdu zřízen nebyl a bylo přistoupeno k důkladné revizi původních stanov pensijního fondu z roku 1876.⁸⁸⁴

Celá jednání se velmi vlekla. O tom svědčí skutečnost, že nové stanovy pensijního fondu byly přijaty až 23. listopadu 1905 na schůzi správní rady.⁸⁸⁵ Nevíme, jestli to byl zrovna Ottův postoj, který způsobil, že zmíněný pensijní spolek nebyl nakonec zřízen. Přesto je zřejmé, že jako první místopředseda správní rady banky měl v celé záležitosti výrazné slovo. Otto se zajímal i o mnohem nižší rovinu fungování banky, jak dosvědčuje např. jeho návrh z dubna 1912 o navýšení personálu v oddělení pro přijímání cenných zásilek či z listopadu téhož roku o vypsání ceny na zjednodušení manipulačních prací a celého úřadování v bance.⁸⁸⁶ To, že by měly být omezeny manipulační práce, navrhl Jan Otto společně s druhým místopředsedou správní rady banky Františkem Malínským opětovně v dubnu 1915. Podle obou vysokých funkcionářů Živnobanky měly být též činěny kroky ke snížení režijních nákladů.⁸⁸⁷

* * *

Závěrem této kapitoly by mělo být konstatováno, že Jan Otto se živě zajímal o vnitřní organizaci a podobu správy Živnobanky. V této oblasti přišel s několika podněty na změnu. Nejdůležitější v tomto ohledu byl jeho návrh z února 1902, jehož cílem bylo zefektivnit fungování Živnobanky tak, aby banka byla schopna aktivněji vyhledávat obchodní příležitosti a provozovat mimořádné bankovní obchody, jako byla např. zakladatelská činnost v průmyslu. Ve svém snažení ale Otto neuspěl. I když se mu podařilo prosadit určité dílčí změny, nedošlo k zásadní proměně způsobu řízení a byrokratické kultury Živnobanky.

⁸⁸³ Otto o pensijním spolku ŽB b. d. (koncept dopisu K. Dimmerovi z ledna 1904), Spolky – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto.

⁸⁸⁴ Srov. Stanovy pensijního fondu úředníků a sluhů Živnostenské banky pro Čechy a Moravu v Praze z roku 1876 a Řád pensijního fondu úředníků a sluhů Živnostenské banky pro Čechy a Moravu v Praze z roku 1905, tamtéž.

⁸⁸⁵ Řád pensijního fondu z r. 1905, tamtéž, s. 16; Srov. i AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 14. 11. 1905, kr. č. 2639, inv. č. 307; Tamtéž, Správní rada 23. 11. 1905, kr. č. 2690, inv. č. 273.

⁸⁸⁶ Tamtéž, Výkonný výbor 26. 4. a 27. 4. 1912, kr. č. 2703, inv. č. 23, 24; Ottův zápisník o návrzích a poznámkách k ŽB z let 1907 – 1914, Zápisníky 1907 – 1916, LA PNP, fond Jan Otto.

⁸⁸⁷ Tamtéž, Výkonný výbor 15. 4. 1915, kr. č. 1025, inv. č. 69.

11. Modernizace a vývoj Živnobanky během Ottova předsednictví (1907 – 1916)

11. 1. Personální změny ve vedení banky v roce 1907

V polovině roku 1906 se objevily ve vídeňském listu *Die Zeit* a pražských německojazyčných novinách *Bohemia* spekulace o tom, že předseda správní rady Živnobanky Karel Dimmer a jeho druhý náměstek Jan Topinka hodlají odstoupit. Pokud by se tak nestalo, byla podle *Bohemie* větší část akcionářů Živnobanky, která za tímto účelem konala důvěrnou schůzi, odhodlána iniciovat svolání mimořádné valné hromady, na níž by požadovali nahrazení obou dvou pánů mladšími jedinci. Dimmerovi bylo v té době 81 let a Topinkovi 69 let. V reakci na tyto články byla na schůzi správní rady dne 7. června 1906 vyslovena oběma jmenovaným funkcionářům Živnobanky neomezená důvěra.⁸⁸⁸ To, že uvedené novinové zprávy měly ale reálný základ, ukazuje další vývoj.

Dne 31. prosince 1906 totiž zaslal předseda správní rady Živnobanky Karel Dimmer do banky dopis, ve kterém oznámil, že rezignuje na svůj předsednický post a na další své funkce v bance. Jako důvod uvedl svůj vysoký věk a rozrušení. I když se ho výkonný výbor snažil přesvědčit, aby od svého úmyslu ustoupil, na své rezignaci setrval. To vzala správní rada dne 17. ledna 1907 na vědomí.⁸⁸⁹ Novým předsedou správní rady Živnobanky se stal na následující schůzi správní rady dne 24. ledna 1907 její dosavadní první místopředseda Jan Otto. Prvním místopředsedou správní rady byl zvolen dosavadní druhý místopředseda Jan Topinka. Funkce druhého místopředsedy zůstala zatím neobsazena.⁸⁹⁰

Dne 18. března 1907 byl na ustavující schůzi správní rady po valné hromadě Otto ve funkci předsedy potvrzen a nově byli zvoleni za místopředsedy správní rady banky Bedřich Jahn a Antonín Řivnáč. Bedřich Jahn, který byl předsedou Vinohradské záložny, se stal prvním místopředsedou, knihkupec a prezident pražské OŽK Antonín Řivnáč byl zvolen druhým místopředsedou. Antonín Řivnáč byl Ottovým blízkým přítelem, dá se tedy předpokládat, že jeho zvolením za místopředsedu získal Otto v prezidiu banky spojence. Ottu, Jahna a Řivnáče doplnili ve výkonném výboru jeho dva dosavadní členové Benedikt Baroch a Prokop Sedlák. Dosavadní místopředseda Jan Topinka tak přestal být i členem

⁸⁸⁸ AČNB, fond ŽB, Správní rada 7. 6. 1907, kr. č. 2690, inv. č. 282; *Bohemia* 79, 2. 6. 1906 (ranní vydání), s. 8.

⁸⁸⁹ AČNB, fond ŽB, Správní rada 17. 1. 1907, kr. č. 2690, inv. č. 290.

⁸⁹⁰ Tamtéž, Správní rada 24. 1. 1907, kr. č. 2690, inv. č. 291.

výkonného výboru.⁸⁹¹ Zůstal jen řadovým členem správní rady. Kromě uvedených změn v prezidiu je rok 1907 podstatný tím, že do Živnobanky přišel Jaroslav Preiss.

Jsem toho názoru, že odchod K. Dimmera a J. Topinky z vedoucích funkcí v Živnobance nebyl dobrovolný. Soudím, že k němu došlo na základě nátlak určité skupiny akcionářů a některých členů vedení Živnobanky, kteří nebyli spokojeni s výsledky hospodaření banky. Usuzuji tak nejen na základě zmíněných novinových spekulací, ale především na základě následujících skutečností. Nespokojenost akcionářů vyvolávala patrně skutečnost, že ačkoliv podunajská monarchie zažívala od roku 1904 období konjunktury, hodnota dosaženého zisku Živnobanky klesala (viz následující tabulka). Zisk za léta 1904 a 1905 byl kupodivu menší než v době hospodářské krize let 1900 – 1903. Zisk za rok 1906 se sice zlepšil, ale musíme si uvědomit, že bilanční výsledek za rok 1906 byl znám až koncem února 1907, kdy Dimmer už nebyl předsedou správní rady banky.⁸⁹²

Tabulka 2: Čistý zisk Živnobanky v letech 1900 - 1906

Rok	Čistý zisk
1900	2 555 581
1901	2 137 358
1902	1 896 004
1903	1 648 000
1904	1 477 706
1905	1 464 100
1906	1 807 067

Pozn.: Jedná se o čistý zisk bez přenosu z předešlého roku, ale s povinnými dotacemi rezervním fondům. Rozdělovaný čistý zisk na valné hromadě byl od zde uvedeného o něco odlišný, neboť v sobě na jedné straně obsahoval zmíněný přenos z předešlého roku, na druhé straně však z něj byly odečteny dotace k rezervním fondům. Rozhodl jsem se uvádět čistý zisk bez přenosu a s dotacemi rezervním fondům, protože lépe vystihuje obchodní úspěch banky v daném účetním roce. Ale i kdybychom vzali čistý zisk, který se rozděloval na valné hromadě, vývojový trend by byl stejný.

Pramen: Živnostenská banka v Praze: 1869 – 1918, Praha: Živnostenská banka 1919, Statistická příloha na konci knihy.

⁸⁹¹ Tamtéž, Správní rada 18. 3. 1907, kr. č. 2690, inv. č. 294. Topinka se v roce 1908 do výkonného výboru vrátil, ale jen na jeden rok. (Viz Tamtéž, Správní rada 16. 3. 1908, 8. 3. 1909, kr. č. 2690, inv. č. 307, 322).

⁸⁹² Tamtéž, Výkonný výbor 26. 2. 1907, kr. č. 3647, inv. č. 69.

Navíc nešlo jen o hodnotu čistého zisku, ale o další strukturální směřování banky a jejich obchodů. I přes probíhající konjunkturu se neprohluboval vztah Živnobanky s průmyslem a banka nevykazovala až na nepatrné výjimky žádnou zakladatelskou činnost. Americký historik R. L. Rudolph k tomu napsal: „*Od roku 1901 do roku 1906 bylo spojení [Živnostenské] banky s průmyslem skromné, i přestože se stav hospodářství na konci této periody začal prudce zlepšovat.*“⁸⁹³ A dodává, že Živnobanka se v tomto období vrátila k opatrnému přístupu vůči průmyslu, jenž trval do roku 1906.⁸⁹⁴ Jak už bylo řečeno v kapitole, v níž jsme se věnovali Ottovu členství ve správních radách přidružených podniků Živnobanky, přístup k průmyslovému podnikání této největší národnostně české banky se proměnil v roce 1907, tedy poté, co Otto stal předsedou správní rady banky. Banka tehdy začala budovat intenzivní vztah s průmyslem a počala přípravy k obnově zakladatelské činnosti. K tomuto účelu založila hypotéční a průmyslové oddělení, jejichž ředitelem se stal dosavadní redaktor týdeníku Živnobanky *Finanční listy* a hospodářský redaktor *Národních listů* Jaroslav Preiss.⁸⁹⁵

Abychom byli korektní, musí být však konstatováno, že kroky k založení hypotéčního oddělení byly zahájeny již v roce 1906, tedy ještě v době, kdy Otto nebyl předsedou správní rady Živnobanky. V tomto roce byla totiž na valné hromadě schválena změna stanov, díky níž mohla banka vydávat bankovní dlužní úpisy na základě hypotéčních půjček k účelům průmyslovým či obchodním. Ke konstituování hypotéčního oddělení došlo až v roce 1907, protože banka musela čekat na schválení uvedené změny stanov státními orgány.⁸⁹⁶ Zřízení průmyslového oddělení, jež bylo nejdůležitějším orgánem Živnobanky v interakci s průmyslem, ale plně spadalo do doby po Ottově nástupu do čela ústavu.

Za návratem k uvedenému obezřetnému přístupu Živnobanky vůči průmyslu stáli podle mého názoru právě Karel Dimmer a Jan Topinka. Za příčinu jejich negativního postoje k průmyslovému angažmá Živnobanky považují ztráty, jež utrpěla banka díky svému uhelnému obchodu v letech 1902 - 1905 a díky svíčkárně v Mladé Boleslavi (Monopol),⁸⁹⁷ kterou vydražila v roce 1902. Musíme si uvědomit, že Dimmer s Topinkou patřili k jedincům, kteří působili v Živnobance od jejího počátku a prožili s ní krizová léta, během nichž byla ohrožena i existence banky. Zmíněné ztráty a hospodářská krize v letech 1900 –

⁸⁹³ RUDOPH, R. L., c. d., s. 136. („*From 1901 to 1906, even though the economy had begun to improve sharply by the end of this period, the bank's connections with industry were modest.*“)

⁸⁹⁴ Tamtéž, s. 137.

⁸⁹⁵ K osobnosti Jaroslava Preisse viz KOSATÍK, P., *Bankéř první republiky: Život dr. Jaroslava Preisse*, Praha: Mladá fronta 2010 (2. vyd.)

⁸⁹⁶ Živnostenská banka v Praze: 1869 – 1918, s. 51 – 52. Též viz AČNB, fond ŽB, Výroční zpráva ŽB za r. 1905, kr. č. 23, inv. č. 1; Tamtéž, Výkonný výbor 22. 2. a 26. 2 1907, kr. č. 3647, inv. č. 68, 69.

⁸⁹⁷ Viz kapitola 9. 3.

1903 tak u nich mohly vyvolat negativní reminiscence na období krize ze 70. a 80. let 19. století, což je vedlo k přesvědčení, aby se Živnobanka vrátila k velmi obezřetnému přístupu vůči průmyslu.⁸⁹⁸ Navíc se dá předpokládat, že jako představitelé záložen ve správní radě Živnobanky,⁸⁹⁹ byli stoupcí spíše konzervativního přístupu při provozování bankovních obchodů. Signifikantní v tomto ohledu je to, že v důsledku uvedených personálních změn z roku 1907 ztratili zástupci záložen nejen pozici předsedy správní rady, ale i většinu ve výkonném výboru. Ten se nyní skládal ze tří zástupců soukromých akcionářů a dvou představitelů záložen. Předtím to bylo obráceně.

Na základě jejich postavení a autority se Dimmerovi a Topinkovi podařilo obezřetnou obchodní politiku prosadit. Tato skutečnost a zejména zhoršující se bilanční výsledky Živnobanky pravděpodobně vyvolaly nespokojenost některých akcionářů a funkcionářů banky. Jejich tlak na změnu vedl následně k rezignaci Dimmera na funkce v bance a odchod Topinky z místopředsednické funkce a výkonného výboru. Jan Otto sice prožil s bankou též krizová léta, ale jak už víme z předchozích kapitol, byl zastáncem toho, aby Živnobanka prohlubovala svůj vztah s průmyslem. Roli v celé záležitosti sehrál pravděpodobně i tlak Kramářových mladočechů, kteří chtěli posílit své pozice v bance.⁹⁰⁰ Dimmer s Topinkou se totiž hlásili ke staročechům, Otto naopak k mladočechům.

Pro konstatování, že Dimmerův odchod ze všech funkcí v Živnobance byl vynucený a nestál za ním jeho vysoký věk a zdravotní důvody, svědčí i to, že až do své smrti v roce 1909 zůstal ve funkcích předsedy správní rady v Akciové společnosti strojírny, dříve Breitfeld, Daněk a spol. a v České společnosti pro průmysl cukerní.⁹⁰¹ Samozřejmě funkce předsedy správní rady Živnobanky byla časově velmi náročná, ale je třeba si uvědomit, že Dimmer mohl složit jen předsednickou funkci a členství ve výkonném výboru a zůstat řadovým členem správní rady. Kromě změny přístupu ve vztahu k průmyslu přinesl Ottův příchod do čela Živnobanky též modernizaci v organizaci a správě banky.

⁸⁹⁸ Jiří Novotný a Jiří Šouša v souvislosti s psychologickými dopady krize 70. a 80. let 19. století na management Živnobanky mluví dokonce o „*krizové mentalitě*“, téměř podobné středověké „*mentalitě morové*“, z níž rezultovala extrémní opatrnost v přístupu k bankovním obchodům. Ta se promítala do rozhodování banky ještě v období Československé republiky. (NOVOTNÝ, J., ŠOUSA, J., Vrchní ředitel Živnostenské banky v Praze Jaroslav Preiss – klíčový protagonista českého bankovního nacionalismu, in: HÁJEK, J., JANČÍK, D., KUBŮ, E. (ed.), O hospodářskou národní državu: Úvahy a stati o moderním českém a německém nacionalismu v českých zemích, Praha: Karolinum 2009, s. 59).

⁸⁹⁹ Dimmer byl starostou Občanské záložny na Smíchově, Topinka předseda Občanské záložny v Karlíně.

⁹⁰⁰ Srov. Čechurová – Šetřilová J., Politická reprezentace českých podnikatelů na počátku 20. století (příklad kontaktů mladočeských představitelů s vedením Živnobanky), in: K novověkým sociálním dějinám českých zemí II., Z dob rakouských a předlitavských 1848 – 1918, Praha: Karolinum 1998, s. 137 – 149.

⁹⁰¹ Compass 1910, 43. Jahrgang, Bd. I., s. 1328.

11. 2. Modernizace v organizaci a bankovních obchodech Živnobanky

Na schůzi výkonného výboru dne 25. ledna 1907 Jan Otto navrhl, aby byla sestavena komise k přepracování bankovních stanov, jež by se skládala z členů výkonného výboru a tehdy ještě dvou řadových členů správní rady Bedřicha Jahna a Antonína Řivnáče.⁹⁰² Vzhledem k výše uvedenému je symptomatické, že Otto navrhl zřízení zmíněné komise jen den poté, co se stal prezidentem správní rady banky. To jen dokazuje, že rozsáhlé změny v bance souvisely s jeho příchodem do prezidentské funkce. Komise byla ustanovena a připravila dosti značné úpravy dosavadních stanov. Ty byly předloženy valné hromadě, jež se konala 17. března 1907, a byly na ní schváleny. Podle Vlastislava Laciny byly při změně stanov „*uplatněny tehdy v bankovníctví střední Evropy progresivní metody.*“⁹⁰³

Pojďme se nyní podívat na nejdůležitější změny.⁹⁰⁴ Součástí stanov se stal paragraf o výkonném výboru, který dosud existoval jen na základě usnesení správní rady. Výkonný výbor měla podle nových stanov zřizovat správní rada k bezprostřední správě bankovních obchodů. Dále byla upravena organizační struktura ředitelství. Ředitelství se do uvedené změny stanov skládalo z ředitele a z představených jednotlivých odborů. Nově ho tvořilo jeden nebo více ředitelů. Pořadí ředitelů měla ustanovit správní rada, která měla za úkol jmenovat vrchního ředitele a jeho náměstků.

Byla tak oficiálně zavedena funkce vrchního ředitele, i když Ivan Hájek měl titul vrchního ředitele již od roku 1905.⁹⁰⁵ Vrchním ředitelem zůstal i nadále. Prvním ředitelem a náměstkem vrchního ředitele se stal Apollo Růžička, druhým ředitelem Emanuel Tužil a třetím ředitelem Jaroslav Preiss.⁹⁰⁶ Po odchodu Ivana Hájka z banky na konci roku 1910 byl vrchním ředitelem jmenován Apollo Růžička, jeho prvním náměstkem ředitel vídeňské filiálky Josef Špitálský a druhým náměstkem Jaroslav Preiss.⁹⁰⁷ Lze předpokládat, že zřízení funkce vrchního ředitele a jeho náměstků mělo za následek větší rozdělení práce mezi jednotlivými řediteli a větší efektivitu fungování ředitelství. Z úvodního stručného přehledu o orgánech Živnobanky již víme, že vrchní ředitel (do roku 1907 vedoucí ředitel) měl plnou moc, „*bylo – li prodlení spojeno s nebezpečím*“, učinit na svou odpovědnost i taková

⁹⁰² AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 25. 1. 1907, kr. č. 3647, inv. č. 58.

⁹⁰³ LACINA, V., c. d., s. 282.

⁹⁰⁴ Změny stanov z r. 1907 viz AČNB, fond ŽB, Výroční zpráva ŽB za r. 1906 (Výtah z protokolu o 39. řádném valném shromáždění akcionářů Živnostenské banky ze 17. března 1907), kr. č. 23, inv. č. 1. K změnám srov. také příslušné stanovy ŽB.

⁹⁰⁵ Tamtéž, Výkonný výbor 3. 10. 1905, kr. č. 2639, inv. č. 297.

⁹⁰⁶ Tamtéž, Výkonný výbor 11. 2. 1908, kr. č. 3647, inv. č. 191.

⁹⁰⁷ Tamtéž, Správní rada 19. 1. 1911, kr. č. 2690, inv. č. 346. Do konce roku 1911, než odešel do výslužby, byl třetím náměstkem vrchního ředitele ještě Emanuel Tužil.

opatření, na nichž se správní rada neusnesla. Před změnou stanov v roce 1907 musel ředitel oznámit takové opatření do 24h správní radě, nově pak vrchní ředitel „*co nejdříve*“ předsedovi správní rady, tedy Janu Ottovi. V nových stanovách z roku 1907 bylo omezeno též právo revizního výboru žádat správní radu o svolání mimořádné valné hromady. Dříve to mohl udělat kdykoliv bez udání důvodů, nyní musel uvést důvody, proč tak žádá.

Změna stanov z roku 1907 tak znamenala posílení moci vedoucích funkcionářů Živnobanky na úkor správní rady jako celku, jejíž reálný podíl na řízení bankovních obchodů byl už tak velmi malý. Pevnou součástí stanov se totiž stal paragraf o výkonném výboru, který do té doby existoval a fungoval pouze na základě usnesení správní rady, a to, že vrchní ředitel nemusel už mimořádná opatření předkládat správní radě, ale pouze jejímu předsedovi. Tento proces koncentrace moci do rukou několika málo funkcionářů banky (vrchní ředitel a jeho náměstci, předseda správní rady banky a oba dva místopředsedové, popřípadě ještě ostatní členové výkonného výboru) byl v budoucnu ještě posílen. Od roku 1909 tvořilo představenstvo banky nejen správní rada a vrchní ředitel, ale i ostatní ředitelé.⁹⁰⁸ Změnou stanov na valné hromadě 1910 bylo posíleno postavení výkonného výboru.⁹⁰⁹ Na schůzi správní rady 30. září 1913 bylo k návrhu Jana Otty povoleno výkonnému výboru samostatně schvalovat úvěry do 100 000 K. Od tohoto data tak správní rada schvalovala pouze úvěry v hodnotě 100 000 K a vyšší.⁹¹⁰

Uvedené změny v organizaci a správě banky nebyly jedinými změnami, které se s nástupem Jana Otty do předsednické funkce udály. Jak už bylo řečeno, banka zahájila kroky k intenzifikaci svého vztahu s průmyslem a k obnovení zakladatelské činnosti. K tomu účelu zřídila v roce 1907 hypotéční a zejména průmyslové oddělení. Intenzivní zakladatelská činnost Živnobanky pak probíhala v letech 1908 – 1912 (1913). Kromě toho banka spolupůsobila při zvyšování akciového kapitálu různých podniků. Průmysl též financovala prostřednictvím úvěrů. Rok 1907 lze tak v přístupu k průmyslu chápat jako zlom.

⁹⁰⁸ Tamtéž, Výroční zpráva ŽB za r. 1908 (Výtah z protokolu o 41. řádném valném shromáždění akcionářů Živnostenské banky ze 7. března 1909), kr. č. 10, inv. č. 1.

⁹⁰⁹ K pravomoci bezprostředně spravovat obchody byla výkonnému výboru přidána pravomoc vyřizovat neodkladné záležitosti, navíc se výkonný výbor stal oficiálním reprezentantem banky (viz § 10 stanov). Viz Tamtéž, Stenografický protokol z valné hromady ŽB za r. 1909 z 6. 3. 1910, s. 6, 8, kr. č. 1143, inv. č. 1.

⁹¹⁰ Tamtéž, Správní rada 30. 9. 1913, kr. č. 2690, inv. č. 376.

Průmyslová a obchodní činnost Živnobanky se netýkala, jak už víme, jen českých zemí. I v tomto ohledu došlo v roce 1907 ke změně. Na valné hromadě bylo totiž přijato doplnění stanov, které umožňovalo rozšířit působnost Živnobanky i mimo Rakousko – Uhersko.⁹¹¹ K tomu v následujících letech došlo.⁹¹² V souvislosti s kapitálovou expanzí Živnobanky mimo české země, ať už v rámci rakousko – uherské monarchie či za její hranice, došlo roce 1910 ke změně názvu banky z původního Živnostenská banka pro Čechy a Moravu v Praze na Živnostenská banka v Praze. V roce 1911 byl pak nový název schválen příslušnými státními orgány.⁹¹³ Uvedenou změnou názvu bylo stvrzeno, že Živnobanka přestala být bankou provinčního charakteru.

V obecné rovině lze konstatovat, že léta Ottova předsednictví byla rámována pravidelnými změnami stanov. Změny byly vyvolány pronikavým nárůstem bankovních obchodů a rozšiřujícím se obchodním záběrem banky. V roce 1909 tak na valné hromadě vysvětloval ředitel Jaroslav Preiss návrh na změnu stanov následujícími slovy: „*Jako loni přicházíme i letos s návrhem na změnu stanov z toho prostého důvodu, že obchody bankovní se do té míry rozšířily, že jest zapotřebí také ony formy, ve kterých se obchody bankovní vyvíjejí, přizpůsobiti potřebám doby [...]*“.⁹¹⁴ Pokud vezmeme léta Ottova předsednictví 1907 – 1916, tak ke změně stanov nedošlo pouze na valných hromadách v letech 1913, 1914 a 1916.⁹¹⁵

Myslím, že by uvedené změny, ke kterým došlo za Ottova předsednictví, měly být srovnány s některými Ottovými návrhy na změnu v organizaci a správě banky z roku 1902. Zatímco v návrhu z roku 1902 žádal větší zapojení řadových členů správní rady do řízení banky, za jeho předsednictví se udál pravý opak. Změny stanov z tohoto období totiž oslabovaly roli správní rady a posilovaly pozice výkonného výboru a ředitelství. Je otázkou, proč se tomu tak stalo. Otto samozřejmě nerozhodoval o směřování banky sám, ale jsem přesvědčen, že musel s uvedenými změnami souhlasit. Ostatně posilovaly jeho postavení. A souhlasila s nimi i správní rada, takže jí evidentně nevadilo, že byly omezovány její kompetence. Jak už jsem konstatoval výše, je pravděpodobné, že řada členů správní rady

⁹¹¹ Tamtéž, Výroční zpráva ŽB za r. 1906 (Výtah z protokolu o 39. řádném valném shromáždění akcionářů Živnostenské banky ze 17. března 1907), kr. č. 23, inv. č. 1

⁹¹² Ke kapitálové expanzi Živnobanky za hranice habsburské monarchie viz NEČAC, C., Na prahu české kapitálové expanze, s. 69n. Nečas ale uvedenou změnu stanov chybně umísťuje již do r. 1906.

⁹¹³ Viz AČNB, fond ŽB Stenografický protokol z valné hromady ŽB za r. 1909 z 6. 3. 1910, s. 5; kr. č. 1143, inv. č. 1; NEČAS, c. d., s. 73 – 74.

⁹¹⁴ Tamtéž, Stenografický protokol z valné hromady ŽB za r. 1908 ze 7. 3. 1909, s. 6, kr. č. 955, inv. č. 1.

⁹¹⁵ Viz protokoly z valných hromad ŽB; výtahy z protokolů o valných hromadách, jež jsou součástí výročních zpráv či zprávy o valných hromadách ŽB uveřejněných ve Finančních listech.

neměla ambici se více podílet na řízení banky, stačily jim peníze a prestiž, které se na funkci vázaly.

V jednom ohledu bylo přece jen postavení některých řadových členů správní rady posíleno. Došlo totiž k jejich častějšímu delegování do představenstev filiálek.⁹¹⁶ Před rokem 1906 to byl přitom pouze případ Karla Ježka. Tato skutečnost podle mého soudu souvisela se zakládáním nových filiálek. V roce 1909 otevřela Živnobanka jednu novou filiálku, v roce 1911 6 filiálek, v roce 1912 a 1914 po jedné filiálce.⁹¹⁷ Díky nárůstu celkového počtu filiálek nemohla Živnobanka při obsazování představenstev vystačit jen s členy výkonného výboru, proto do nich začali být povoláváni i řadoví členové správní rady. To ostatně navrhoval Otto v roce 1902, i když ho k tomu tenkrát vedly jiné motivy.

Otto větším zapojením řadových členů správní rady do řízení banky chtěl v roce 1902 zefektivnit správu banky. Jak ale ukazuje vývoj banky od roku 1907, správa banky byla dostatečně efektivní a výkonná. Byla schopna zvládat i narůstající bankovní agendu. Svědčí o tom její mimořádný rozvoj, který si níže představíme. Přispěla k tomu i restrukturalizace ředitelství a skutečnost, že se začaly konat častěji schůze výkonného výboru. Přesně to Otto v roce 1902 navrhoval. V intencích Ottova návrhu z roku 1902 bylo i budování úzkého vztahu Živnobanky vůči průmyslu za jeho předsednictví.

11. 3. Vývoj banky během Ottova předsednictví

Léta Ottova předsednictví (1907 – 1916) se vyznačovala překotným rozvojem banky a dosud nevídanými úspěchy, což souviselo s hospodářskou konjunkturou, trvající do roku 1912, jež působila příznivě na podnikání všech bankovních ústavů v monarchii. Svůj podíl na tom měly ale také provedené změny v bankovní organizaci a bankovních obchodech. Zejména spojení s průmyslem stálo za vysokými zisky banky v tomto období. Ilustrujme si tento rozvoj na několika ukazatelích – růst akciového kapitálu banky, obrat, hodnota čistého zisku, celková aktiva banky, hodnota rezervních fondů a počet ročně konaných schůzí výkonného výboru.

Když se Otto stal předsedou správní rady Živnobanky, měla Živnobanka akciový kapitál 25 mil. K. V roce 1907 byl zvýšen na 30 mil. K., v roce 1909 na 40 mil. K, v roce 1910 na 60 mil. K a v roce 1911 na 80 mil. K.⁹¹⁸ Tato suma neměla být konečnou, ale

⁹¹⁶ Složení představenstev filiálek viz Živnostenská banka v Praze: 1869 – 1918, s. 73 – 78. Popřípadě výroční zprávy ŽB.

⁹¹⁷ VENCOVSKÝ, F. a kol., c. d., s. 160.

⁹¹⁸ HORÁK, J., c. d., s. 110 – 111, 144 – 145.

k dalšímu zvýšení akciového kapitálu za Ottova předsednictví již nedošlo, a to kvůli nepříznivým poměrům na peněžním trhu, jež byly vyvolány balkánskými válkami a poté 1. světovou válkou.⁹¹⁹ Přesto Živnobanka disponovala v roce 1913 zhruba 35% veškerého akciového kapitálu nacionálně českých bank.⁹²⁰ Na základě uvedených emisí vlastních akcií se jí před první světovou válkou dokonce podařilo zařadit mezi kapitálově nejsilnější banky v Rakousko – Uhersku. Pokud se podíváme na výši akciového kapitálu rakousko – uherských bank v roce 1913, zjistíme, že Živnobanka se nacházela na pátém místě, na kterém byla společně s Ungarische Allgemeine Creditbank. Na prvních čtyřech místech se nacházely vídeňské velkobanky v následujícím pořadí: 1. Oesterreichische Creditanstalt (150 mil. K akciového kapitálu), 2. Wiener Bankverein (130 mil. K), Österreichische Länderbank (130 mil. K), 4. Anglo – Oesterreichische Bank (100 mil. K).⁹²¹

V následující tabulce si uvedme hodnoty obratu, jež dosáhla Živnobanka za Ottova předsednictví, přičemž budou uvedeny hodnoty i pro léta 1904, 1905 a 1906, abychom měli srovnání s obdobím, jež předcházelo Ottovu působení v čele banky.

Tabulka 3: Hodnoty obratu Živnobanky v letech 1904 - 1915 (v 1000 K)

Rok	Obrat
1904	9 390 768
1905	11 039 774
1906	12 014 740
1907	12 651 908
1908	14 252 416
1909	17 401 306
1910	20 478 868
1911	22 089 163
1912	23 115 246
1913	21 688 618
1914	19 770 961
1915	23 010 216

Pramen: Živnostenská banka v Praze: 1869 – 1918, Praha: Živnostenská banka 1919, Statistická příloha na konci knihy.

⁹¹⁹ JINDRA, Z., Postup centralizace bankovního kapitálu v Předlitavsku, s. 71.

⁹²⁰ Viz VENCOVSKÝ, F. a kol., c. d., s. 154.

⁹²¹ EIGNER, P., Die Konzentration der Entscheidungsmacht, s. 158 – 159.

Z uvedených údajů vyplývá, že v sledovaném období se obrat Živnobanky neustále zvětšoval, a to až do roku 1913, kdy došlo k jeho poklesu v souvislosti s koncem hospodářské konjunktury a tísni na peněžním a kapitálovém trhu. Obrat Živnobanky se od roku 1907, kdy se Otto stal prezidentem její správní rady, do konce roku 1912 téměř zdvojnásobil. I v období před rokem 1907 se sice obrat každoročně zvyšoval, ale ne tak dynamicky. Značný nárůst obratu za Ottova předsednictví souvisel především s intenzivním financováním průmyslového podnikání ze strany Živnobanky. To je podle mého názoru také důvod, proč v roce 1907 není nárůst obratu ještě tak velký jako v následujících letech. V roce 1907 byly totiž teprve činěny přípravné kroky (zařizování hypotéčního a průmyslového oddělení) k navázání užšího spojení s průmyslem a k zahájení zakladatelské činnosti. Po roce 1913 přišel logicky další pokles obratu v roce 1914, kdy začala první světová válka.⁹²² Zahájení válečného konfliktu s sebou přineslo značné problémy pro banky, utlumilo či dokonce znemožnilo některé druhy bankovních obchodů, což se pochopitelně negativně promítlo v hodnotě obratu. V roce 1915 byl však obrat Živnobanky již téměř totožný s rokem 1912, kdy jeho hodnota dosáhla předválečného vrcholu. Byl to začátek trendu, kdy až do konce války se hodnota obratu bank enormně zvyšovala. To ale neznamenal, že rostla jejich reálná hodnota či že došlo k mimořádnému nárůstu bankovních obchodů oproti stavu před válkou. Musíme vzít totiž v potaz válečnou inflaci a velké znehodnocení měny.⁹²³

⁹²² K situaci předlitavských bank za války a podobě válečných bankovních obchodů srov. VENCOVSKÝ, F. a kol., c. d., s. 178n.

⁹²³ Tamtéž, s. 188.

Stejným způsobem jako pro obrat budou nyní uvedeny údaje pro čistý zisk.

Tabulka 4: Čistý zisk Živnobanky v letech 1904 - 1915 (v K)

Rok	Čistý zisk
1904	1 477 706
1905	1 464 100
1906	1 807 067
1907	1 872 345
1908	2 422 383
1909	3 023 731
1910	4 343 640
1911	6 976 814
1912	7 625 501
1913	7 789 238
1914	4 528 370
1915	6 306 385

Pozn.: Jedná se o opět o čistý zisk bez přenosu z předešlého roku, ale s povinnými dotacemi rezervním fondům.

Pramen: Živnostenská banka v Praze: 1869 – 1918, Praha: Živnostenská banka 1919, Statistická příloha na konci knihy.

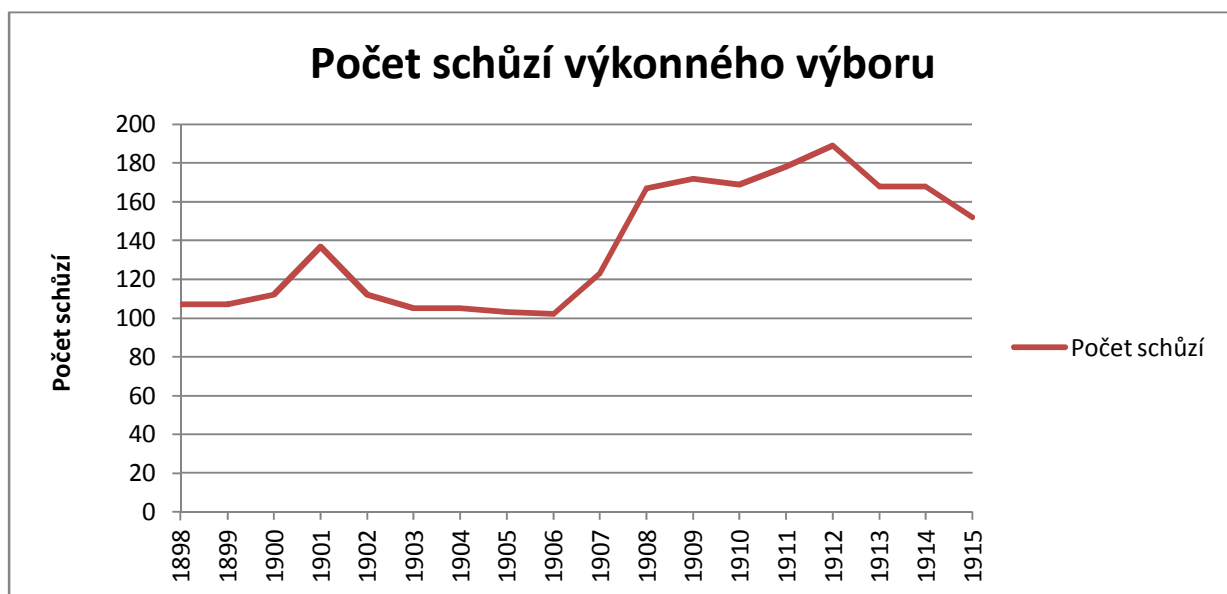
I čistý zisk prozrazuje dynamický nárůst a úspěšnost bankovních obchodů Živnobanky za Ottova předsednictví. Zatímco v době, kdy přebíral Otto předsednictví, dosahoval čistý zisk banky zhruba 1, 8 mil. K, před první světovou válkou vykazovala Živnobanka čistý zisk téměř 8 mil. K. V roce 1907 byl nárůst zisku ještě malý. Platí zde to samé, co již bylo řečeno u obratu. Zisky plynoucí se spojení s průmyslem se začaly výrazněji projevovat až od roku 1908. Finanční angažmá v průmyslu se stalo nejstálějším zdrojem zisku banky v tomto období.⁹²⁴ Největší nárůst zisku oproti předchozímu roku vykázala banka za vrcholící předválečné konjunktury v roce 1911, a to o více než 2, 6 mil. K. Čistý zisk za rok 1911 tak stoupl oproti roku 1910 téměř o 61%. Rok 1912 přinesl též zvýšení zisku, nárůst oproti roku 1911 činil ale již jen zhruba 650 000 K. Čistý zisk za rok 1913 byl pak téměř totožný s tím za rok 1912. Tuto stagnaci lze vysvětlit koncem hospodářské konjunktury a napjatou situací na peněžním trhu. První válečný rok 1914 s sebou pochopitelně přinesl radikální pokles hodnoty dosaženého čistého zisku, a to o 3, 26 mil. K

⁹²⁴ Živnostenská banka v Praze: 1869 – 1918, s. 48.

(42%) oproti roku předešlému. V nárůstu nominální hodnoty čistého zisku za rok 1915 se výrazně promítla inflace rakouské měny. Reálný zisk byl tak mnohem menší.

Rozmach Živnobanky za Ottova předsednictví se promítl i v dalších ukazatelích. Tak zatímco na konci roku 1906 činil veškerý úhrn aktiv Živnobanky 189 765 311 K, na konci roku 1913 to bylo už 416 977 813 K.⁹²⁵ Velké zisky, kterých banka dosáhla, se promítly i ve výši dotací na její rezervní fondy. V roce 1906 obnášely rezervní fondy 6 973 422 K, v roce 1913 to bylo úctyhodných 22 529 431 K.⁹²⁶ Nárůst bankovních obchodů měl dopad i na počet konaných schůzí výkonného výboru (viz Graf 1). Zvětšená bankovní agenda totiž vyžadovala, aby se konaly častěji. V období 1898 – 1906 se s výjimkou roku 1901 (137 schůzí) pohyboval počet schůzí výkonného výboru v rozmezí 102 – 112 schůzí ročně. V prvním roce Ottova předsednictví stoupl počet zasedání na 123, aby v následujícím roce 1908 jich bylo už 167. Nejvíce schůzí (189) se konalo v roce 1912, kdy skončila předválečná hospodářská konjunktura. V tomto roce ostatně Živnobanka vykázala nejvyšší hodnotu obrátu (viz Tab. 3). Po roce 1912 pak počet zasedání výkonného výboru klesal.

Graf 1: Počet konaných schůzí výkonného výboru Živnobanky v letech 1898 - 1915

Pramen: AČNB, fond ŽB, Protokoly výkonného výboru (1898 – 1915).

Doplňkovou roli ve skokovém nárůstu schůzí výkonného výboru mohlo hrát i Ottovo úsilí, aby výkonnému výboru byly předkládány všechny podstatné záležitosti, jež se týkaly banky a jejích obchodů. Jako předseda správní rady banky na to mohl přece jen důrazněji

⁹²⁵ Tamtéž, Statistická příloha na konci knihy.

⁹²⁶ Tamtéž.

tlačit než jako její místopředseda. Úspěch Otty v tomto úsilí byl sice limitovaný,⁹²⁷ ale přece jen se to mohlo promítnout v narůstajícím počtu schůzí výkonného výboru za jeho předsednictví.

Svým působivým rozvojem si Živnobanka vynutila alespoň částečný respekt ze strany ústředních vídeňských orgánů a institucí. V roce 1910 se tak stala členem reorganizovaného rakouského konsorcia pro státní půjčky, v roce 1911 se zúčastnila založení Svazu rakouských bank.⁹²⁸ Těsně před první světovou válkou se Živnobanka jako jediný nevídeňský bankovní ústav stala členem Rakouské kontrolní banky pro průmysl a obchod (*Österreichische Kontrollbank für Industrie und Handel*). Ta se měla zabývat „*vedením syndikátů a ústředních obchodních kanceláří, vykonávat dozor nad dohodami průmyslových nebo obchodních společností.*“⁹²⁹ Jednalo se tak o dohlížecí ústav nad hospodářskými organizacemi kartelového typu. Počátkem roku 1914 byla pak Živnobanka vyzvána rakouskou vládou, aby vyslala svého zástupce do průmyslové rady při ministerstvu obchodu ve Vídni.⁹³⁰

11. 4. Ottův vliv v bance

Poté, co jsme si představili změny v organizaci Živnobanky a v přístupu k bankovním obchodům ze strany této peněžní instituce během Ottova předsednictví, měli bychom se zamyslet nad Ottovým vlivem v bance. Jsem toho názoru, že Otto jako prezident správní rady měl výrazné slovo při rozhodování ve výkonném výboru, správní radě i mimo ně v rámci neformálních struktur. Tuto mou tezi, kromě příkladů v kapitolách výše, dokládají i okolnosti zřízení Pražské akciové tiskárny. Na sklonku roku 1909 se na Živnobanku obrátilo mladočeské konsorcium, jehož členy byly mj. Karel Kramář, León Bondy, Josef Wohanka, Jindřich Gustav Maštálka, Alois Rašín a Zdeněk Václav Tobolka, s žádostí, aby se banka finančně zúčastnila založení Pražské akciové tiskárny. Ta měla koupit deník *Národní listy* od dědiců Julia Grégra. Živnobanka se nakonec po několika jednáních a jistém váhání rozhodla upsat akcie Pražské akciové tiskárny v hodnotě 300 000 K a poskytla uvedenému konsorciu směnečný úvěr ve výši 800 000K.⁹³¹

⁹²⁷ Srov. kapitolu 10. 2.

⁹²⁸ VENCOVSKÝ, F. a kol., c. d., s. 199.

⁹²⁹ Tamtéž, s. 176.

⁹³⁰ LACINA, V., c. d., s. 289.

⁹³¹ Viz AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 21. 12., 22. 12., 23. 12. 1909, 1. 3. 1910, kr. č. 2681, inv. č. 60, 61, 62, 89; Tamtéž, Správní rada 16. 12. a 23. 12. 1909, kr. č. 332, 333; Srov. též Tamtéž, kr. č. 946, inv. č. 1 (Národní

Mladočeský poslanec na říšské radě Jindřich Gustav Maštálka po uzavření dohody s Živnobankou intervenoval společně s dalším významným mladočeským politikem Bedřichem Pacákem ve Vídni u ministerského předsedy Richarda Biennertha, aby byl Otto jmenován členem panské sněmovny.⁹³² Z dopisu Maštálky Ottovi vyplývá, že tak učinil kvůli Ottově „vzácné a přátelské ochotě, kterou [Otto] ráčil projevit při posledních jednáních.“⁹³³ Těmi jednáními byla právě záležitost Pražské akciové tiskárny.⁹³⁴ Intervence nebyla ale úspěšná, a to kvůli tomu, že o nových členech panské sněmovny bylo již rozhodnuto.⁹³⁵ Z toho, že se vůbec odehrála, však podle mého názoru vyplývá, že uvedená dohoda mezi mladočeskými zakladateli Pražské akciové tiskárny a Živnobankou by se nemohla uskutečnit, pokud by se Otto jako předseda správní rady banky proti ní postavil, resp. kdyby ji nepodpořil. Stylizace Maštálkova dopisu Ottovi vzbuzuje dojem, že jeho lobbování za Ottovo jmenování do panské sněmovny bylo výrazem vděčnosti. Já bych se ale spíše přikláněl k tomu ho interpretovat jako odměnu pro Ottu za to, že Živnobanka přistoupila na zmíněnou transakci. Otto se nakonec stal členem panské sněmovny v roce 1912, o čemž ho informoval v důvěrném dopise Bedřich Pacák.⁹³⁶ Lze předpokládat, že i tentokrát za Ottu lobbovaly špičky mladočeské strany ve Vídni. Ostatně Otto byl členem mladočeské strany a její průmyslové a obchodní sekce.⁹³⁷ Byl tak jedním z exponentů mladočeského vlivu v Živnobance.⁹³⁸

* * *

Živnobanka během Ottova předsednictví (1907 – 1916) zažila velmi pozitivní vývoj. Došlo k modernizaci v organizaci a správě banky i v jejích bankovních obchodech. Zde je nejdůležitější prohloubení vztahu banky s průmyslem a postupné budování průmyslového koncernu. Zároveň to bylo období dosud nevídaných bilančních úspěchů. Jaký byl konkrétní podíl Jana Otty na mimořádném rozvoji Živnobanky? Na to je bohužel velmi těžké

listy – Pražská akciová tiskárna); TOBOLKA, Z. V., Můj deník z první světové války, Praha: Karolinum 2008, s. 453.

⁹³² J. G. Maštálka J. Ottovi 27. 12. 1909, LA PNP, fond Jan Otto.

⁹³³ Tamtéž.

⁹³⁴ Živnobanka se rozhodla upsat akcie Pražské akciové tiskárny a poskytnout jí úvěr na zasedání výkonného výboru a správní rady dne 23. prosince 1909. Maštálkův dopis, ve kterém informoval Ottu o zmiňované intervenci ve Vídni, je pak z 27. prosince téhož roku. Srov. též Odpověď Otty J. G. Maštálkovi z konce roku 1909, LA PNP, fond Jan Otto.

⁹³⁵ J. G. Maštálka J. Ottovi 27. 12. 1909, LA PNP, fond Jan Otto.

⁹³⁶ B. Pacák J. Ottovi únor 1912, tamtéž.

⁹³⁷ Viz složky Národní strana svobodomyslná (korporace, spolky), LA PNP, fond Jan Otto.

⁹³⁸ Srov. Národní strana svobodomyslná J. Ottovi 26. 10. 1900, Korporace – Národní strana svobodomyslná, LA PNP, fond Jan Otto; V. Škarda J. Ottovi 26. 6., 25. 11. 1907, LA PNP, fond Jan Otto.

odpovědět. Předně by mělo být konstatováno, že obdobný rozvoj v tomto období zažily všechny předlitavské bankovní ústavy. Umožnila to rozsáhlá hospodářská konjunktura. Byly to tak předně příznivé hospodářské podmínky, které stály za úspěchy Živnobanky.

Co se týče obchodní strategie Živnobanky, z dochovaných archivních dokumentů bohužel nevyčteme podíl jednotlivých funkcionářů banky na jejím formulování, i když předpokládám, že největší podíl na její tvorbě měli vedoucí ředitelé banky. Přesto Otto jako předseda správní rady Živnobanky a jako její dlouholetý funkcionář, jenž se těšil vysokému vlivu a autoritě uvnitř bankovních struktur, musel být se základní linií obchodní strategie banky srozuměn a ztotožňovat se s ní. Výjimkou v tomto ohledu bylo specifické postavení vídeňské filiálky, která do značné míry provozovala samostatnou obchodní politiku. I přes nemožnost postihnout přímý Ottův podíl při určování obchodní politiky Živnobanky jsem toho názoru, že Ottův nástup do čela banky v roce 1907 a další personální změny v bance, které proběhly v tomto roce (příchod Preisse), umožnily akcelarovat modernizaci a rozvoj Živnobanky.

Exkurs

12. Jan Otto a Národní podnik obchodní a průmyslový⁹³⁹

Jan Otto stál v polovině 90. let 19. století u počátku jednoho z nejpozoruhodnějších pokusů českého národa v oblasti hospodářské emancipace, a to u zřízení Národního podniku obchodního a průmyslového (dále Národní podnik). Pokud se chceme blíže podívat na roli, kterou Otto v rámci Národního podniku zaujímal, jsme bohužel odkázáni na zlomkovitý pramenný materiál. Přesto se jeho analýzou můžeme dobrat k jistým závěrům, které nám ve skromné míře osvětlují Ottovu činnost ve vedení této firmy.

Konkrétním impulsem k vzniku Národního podniku byl tzv. svatováclavský fejeton, otištěný 28. září 1894 v *Národních listech*, v němž redaktor těchto novin Josef Kuffner vyzval českou veřejnost, aby se podílela na zřízení nacionálně českého průmyslového závodu, a tím čelila skutečnosti, že průmysl v českých zemích se nacházel převážně v německých rukou.⁹⁴⁰ Zmíněný článek byl vyústěním diskuze, která probíhala v rámci české národní společnosti po Jubilejní zemské výstavě v roce 1891. Ta neukázala jen české hospodářské úspěchy, nýbrž i četné limity v oblasti českého průmyslového velkopodnikání. Jako problém byla pocíťována skutečnost, že celá řada průmyslových odvětví se nacházela pouze v německých rukou.⁹⁴¹

Kapitál potřebný k založení dotyčného závodu, jenž měl přispět k překonání tohoto stavu, navrhoval Kuffner získat upisováním drobných podílů ve výši 10 zl. (20 K), aby se na něm mohly podílet nejširší vrstvy českého obyvatelstva. Ty by se tak staly spolujednatelkou zřízeného podniku s nárokem na podíl na případném zisku. Zároveň by tímto krokem byl zajištěn hojný počet odběratelů výrobků daného průmyslového závodu. Kuffnerův návrh byl tak postaven na principu svépomoci národně uvědomělých středních, ale i nižších vrstev českého národa. Český národ v jeho podání vystupuje jako značná hospodářská síla, která kdyby se sjednotila, dokázala by oslabit pozice německého průmyslu: „*Národ že nemá kapitalistů, nemá milionářů!*“⁹⁴²[...]Což národ u všech všudy sám není kapitalistou,

⁹³⁹ K problematice Národního podniku obchodního a průmyslového jsem publikoval již studii (HERC, S., Národní podnik obchodní a průmyslový, in: JANČÍK, D., KUBŮ, E. (eds.), Nacionalismus zvaný hospodářský, s. 193 – 208), z níž v následujících řádcích vycházím.

⁹⁴⁰ Národní listy 34, 28. 9. 1894, s. 1 – 2.

⁹⁴¹ 40 let Národního podniku (1895 – 1935), České Budějovice: Národní podnik 1935, nestránkováno.

⁹⁴² Český národ měl samozřejmě již v této době své podnikatele. Kuffner těmito slovy chtěl vyjádřit slabost českého podnikání vůči tomu německému a celkovou menší kapitálovou sílu českého národa.

nesčíslně násobným milionářem, nezměrným a nepře počitatelným boháčem? [...] Což by ten kapitalista bezedný nemohl se odhodlati a znovu si dáti slovo? Sám postaviti továrnu a státi se průmyslníkem na příklad? [...] A když by stála první, zaraziti druhou, třetí a během let podle potřeby celou řadu? “⁹⁴³

Kuffnerův návrh byl okamžitě uchopen předními představiteli českého národního a hospodářského života. Dne 6. října 1894 se konala první schůze prozatímního zařizovacího výboru, která jej měla uvést do praxe. Předsedou tohoto výboru byl zvolen jednohlasně Jan Otto.⁹⁴⁴ Kromě Otty se v něm angažovali i další významní čeští podnikatelé, peněžníci, politici a žurnalisté. Členem výboru byl tak např. poslanec říšské rady a starosta Národní jednoty pošumavské Vilém Kurz, předseda pražské městské spořitelny Gustav Adámek, redaktori Národních Listů Josef Anýž a Josef Kuffner, známý pražský velkoobchodník Jan Neff či bývalý pražský starosta Tomáš Černý.⁹⁴⁵ Dne 20. října 1894 jménem tohoto výboru uveřejnil Otto v *Národních listech* prohlášení, v němž vyzval českou národní veřejnost k tomu, aby se podílela na chystaném projektu upisováním desetizlatkových podílů.⁹⁴⁶ Upisování podílů umožnily až na nepatrné výjimky všechny nacionálně české peněžní ústavy bezplatně.⁹⁴⁷

Ve stejný den se zařizovací výbor na své plenární schůzi rozdělil na tři odbory, z nichž každý měl na starosti jednu stránku chystaného projektu.⁹⁴⁸ Byl to předně organizační odbor, jehož předsedou byl zvolen Jan Otto. Jeho hlavním úkolem bylo vypracovat stanovy projektované společnosti. Na tvorbě stanov se v konečné fázi podílely i tehdejší přední české právnické kapacity – profesoři Antonín Randa a Josef Stupecký. Dále to byl technicko-obchodní odbor v čele s docentem na vysokých školách technických Juliem Stoklasou, který měl uvažovat, jaké průmyslové závody by měly zřízeny a kde by se měly nacházet. Třetím odborem byl agitační odbor, jehož členové byli především žurnalisté. Jeho předsedou byl zvolen profesor Jaroslav Červenka. Agitační odbor měl v popisu práce pochopitelně propagaci celé akce, prostřednictvím níž mělo být pro uskutečňovanou Kuffnerovu myšlenku získáno co nejvíce podporovatelů v rámci veřejnosti. Sám Josef Kuffner byl pochopitelně také členem tohoto odboru. *Národní listy*, ve kterých působil, zůstaly i v dalších letech horlivým podporovatelem Národního podniku. Svědčí o tom nejen podrobné zprávy o průběhu valných hromad této společnosti, ale i další Kuffnerovy fejetony

⁹⁴³ *Národní listy* 34, 28. 9. 1894, s. 1.

⁹⁴⁴ *Národní listy* 35, 10. 3. 1895, s. 3.

⁹⁴⁵ Členové přípravného výboru tamtéž.

⁹⁴⁶ *Národní listy* 34, 20. 10. 1894 (ranní vydání), s. 3.

⁹⁴⁷ *Národní listy* 36, 31. 5. 1896, s. 2.

⁹⁴⁸ K odborům viz *Národní listy* 35, 10. 3. 1895, s. 3.

agitující pro Národní podnik. Pokud se podíváme na složení všech tří jmenovaných odborů, zjistíme, že Jan Otto byl nejen předsedou organizačního odboru, který měl na starosti vlastní utvoření společnosti, ale společně s ekonomem a náměstkem sekretáře OŽK v Praze Františkem Čuhelem byli jedini z členů zařizovacího výboru, kteří byli zastoupeni ve všech třech odborech. Ve světle těchto faktů můžeme konstatovat, že Jan Otto zastával při zřízení Národního podniku klíčovou pozici.

Pro chystaný podnik nebyla vybrána právní forma akciové společnosti, neboť zákon nepovoloval akcie s menší nominální hodnotou než 100 zl. (200K), ale forma společenstva s ručením obmezeným. Dalším důvodem pro toto rozhodnutí byla skutečnost, že případné zřízení akciové společnosti by si vyžadovalo udělení vládní koncese, jejíž získání by se s největší pravděpodobností časově protáhlo. Již dne 14. ledna 1895 byl tak Národní podnik zapsán do rejstříku společenstev u pražského obchodního soudu pod celým svým názvem Národní podnik obchodní a průmyslový, zapsané společenstvo s ručením obmezeným.⁹⁴⁹

V *Národních listech* ze dne 22. února 1895 byla pro veřejnost představena detailní charakteristiku podniku.⁹⁵⁰ Společenstvo si vytklo za cíl zřizovat české průmyslové závody nebo se na nich kapitálově podílet, a to v těch oborech, ve kterých český kapitál nebyl dosud vůbec zastoupen, nebo byl zastoupen jen minimálně. To zcela koresponduje s dobovým heslem „svůj k svému“, jež bylo součástí ideové výbavy hospodářského nacionalismu. Uvedený princip se tak stal základem know – how Národního podniku.

Princip hospodářského nacionalismu byl vyjádřen i skutečností, že závody Národního podniku měly být zřizovány v oblastech s převahou německého průmyslu. Iniciátoři tím chtěli vytvořit pracovní místa pro české obyvatelstvo tam, kde muselo pracovat převážně v německých podnicích, v nichž bylo v řadě případů vystaveno národnostnímu útlatku.⁹⁵¹ Je zřejmé, že chystaný projekt německou stranu zneklidnil. Viděla v něm ohrožení svých dosavadních hospodářských pozic.

Proti zřízení Národního podniku se postavila i rakouská státní správa, která prostřednictvím finanční prokuratury podala soudní stížnost proti zápisu firmy do rejstříku společenstev, přičemž argumentovala, že stanovy Národní podniku nejsou v souladu s platnými zákony, a to zejména se zákonem ze dne 9. dubna 1873 č. 70 ř. z. o společenstvech výdělkových a hospodářských.⁹⁵² Se svou stížností však finanční

⁹⁴⁹ Tamtéž.

⁹⁵⁰ Národní listy 35, 22. 2 1895 (ranní vydání), s. 3.

⁹⁵¹ Tamtéž.

⁹⁵² SOA Praha, fond KSO Praha, Národní podnik obchodní a průmyslový (dále NP), Dr III - 115, kr. č. 2591, An das k. k. Handelsgericht in Prag 28. 5. 1895 (Die Entscheidung des k. k. Obersten Gerichtshofes vom 8. Mai 1895 / Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 8. května 1895, N. E. 13011).

prokuratura neuspěla, neboť 12. března 1895 ji zamítl Vrchní zemský soud v Praze a následné odvolání pak 8. května 1895 Nejvyšší soud ve Vídni.⁹⁵³ I přes tyto komplikace se 9. března 1895 konala ustavující valná hromada nového společenstva. Do čela šestnáctičlenné správní rady byl zvolen Jan Otto.⁹⁵⁴

Protože koncem února 1895 bylo upsáno již 16 490 podílů a vybráno 173 280 K a další přihlášky dále přicházely, rozhodla se správní rada přistoupit ke zřízení prvního závodu. Národnímu podniku bylo ze strany veřejnosti doporučováno, aby zřídil např. průmyslový závod textilní, nábytkářský, kloboučnický, sirkařský, ale nakonec bylo po dlouhých debatách rozhodnuto zakoupit na návrh Ústřední matice školské tužkárnu firmy Příhoda a Latzmann na Pražském předměstí v Českých Budějovicích, kterou převzal Národní podnik 1. července 1895.⁹⁵⁵ Tuto tužkárnu založili v roce 1890 rodák z Uherského Ostrohu Karel Latzmann společně se svým švagrem Eduardem Příhodou, českobudějovickým obchodníkem a továrníkem. Byl to malý podnik, který vyráběl maximálně šedesát veletuctů tužek za den, z nichž byly populární zejména tužky vyráběné ve prospěch Ústřední matice školské.⁹⁵⁶ Během jednání o koupi zmíněného tužkařského závodu se projevila Ottova rozhodnost a silná identifikace s celým projektem, neboť za situace, kdy nebyl Národní podnik ještě definitivně zapsán do obchodního rejstříku a stížnost finanční prokuratury řešil Nejvyšší soud ve Vídni, navrhl správní radě, aby zakoupila tento závod za své peníze, na vlastní nebezpečí a na vlastní zodpovědnost každého jednotlivého člena správní rady. Správní rada s tím následně jednoznačně souhlasila.⁹⁵⁷

To, že Národní podnik zřídil svůj průmyslový závod právě v Českých Budějovicích, je z hlediska širšího kontextu naprosto pochopitelné. České Budějovice byly totiž v této době jediným městem v etnicky sídelním území Čech, které mělo ještě německou správu.⁹⁵⁸ Na druhou stranu však zdejší OŽK byla od roku 1891 ryze českou institucí.⁹⁵⁹ Tyto faktory pak přispěly k tomu, že nacionální konflikt mezi českou většinou a německou menšinou byl

⁹⁵³ Srov. Tamtéž, An das k. k. Handelsgericht in Prag 12. 3. 1895 (Die Entscheidung des k. k. Oberlandesgerichts, N. E. 6356), An das k. k. Handelsgericht in Prag 28. 5. 1895 (Die Entscheidung des k. k. Obersten Gerichtshofes vom 8. Mai 1895 / Rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 8. května 1895, N. E. 13011).

⁹⁵⁴ Tamtéž, Protokol z ustavující valné hromady z 9. 3. 1895.

⁹⁵⁵ 40 let Národního podniku (1895 – 1935), nestránkováno; První česká tužkárna v Českých Budějovicích Národního podniku obchodního a průmyslového v Praze spolu s nástinem českého průmyslu na českém jihu, Praha: V Kurz 1899, s. 8.

⁹⁵⁶ První česká tužkárna v Českých Budějovicích, tamtéž; HENDRYCHOVÁ, V., Z naší historie: Karel Latzmann, Ostrožské listy: Měsíčník Uherského Ostrohu, č. 6, 2005, s. 16.

⁹⁵⁷ SOA Třeboň, oddělení České Budějovice (dále ČB), fond Národní podnik obchodní a průmyslový, a. s., Praha, tužkárna České Budějovice (dále NP), inv. jed. 145, sign. I. /10, kr. č. 3, Zprávy a články o 40letém trvání NP; Národní listy 36, 31. 5. 1896, s. 2.

⁹⁵⁸ KOŘALKA, J., Češi v habsburské říši a v Evropě 1815 – 1914: Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích, Praha: Argo 1996, s. 181.

⁹⁵⁹ JIRÁNEK, T., c. d., s. 46.

v Českých Budějovicích značně vypjatý.⁹⁶⁰ Přenesl se i do hospodářské oblasti, kdy ke konci 19. století začaly v Českých Budějovicích vznikat první české podniky, které však nezaváděly výrobu v jiných průmyslových oborech než etablované podniky německé, jimž měly tak přímo konkurovat. Tak např. v roce 1893 byla zřízena První českobudějovická továrna na smaltované plechové nádoby jako protiváha tří malých německých rodinných podniků na výrobu tohoto zboží, v roce 1895 byl zřízen Český akciový pivovar jako protipól německého Měšťanského pivovaru apod.⁹⁶¹

První česká tužkárna Národního podniku, jak zněl její název, pak měla následně narušit tužkařský monopol světoznámé firmy L. & C. Hardtmuth, která v Českých Budějovicích působila od roku 1848. Je tedy zřejmé, že vznik tužkárny Národního podniku zapadal do projevů sílícího hospodářského nacionalismu v Českých Budějovicích, jehož průvodním znakem byla snaha o utváření oddělených národních trhů. Národní podnik zahájil výrobu ve své budějovické tužkárně 1. července 1895. To bylo usnadněno skutečností, že dřívější spoluvlastník tužkárny Karel Latzmann se zavázal i nadále působit ve vedení továrny.⁹⁶² Již koncem července tak mohla tužkárna vystavit své výrobky na Národopisné výstavě československé, přičemž byla za ně oceněna stříbrnou medailí státní a čestným diplomem výstavním.⁹⁶³ Latzmann se ale již po půl roce své funkce vzdal a vrátil se do Uherského Ostrohu, kde v roce 1896 založil První moravskou továrnu na tužky, která existovala až do roku 1920. Tato tužkárna přímo konkurovala Národnímu podniku. Řízení tužkárny Národního podniku po jeho odchodu převzal prozatímní správce, který byl v roce 1898 vystřídán novým ředitelem Stanislavem Vorlem.⁹⁶⁴

Národní podnik začal kromě modernizace a rozšiřování tužkárny postupně zvětšovat výrobní sortiment. V roce 1896 rozhodla správní rada podniku o zřízení provozovny na výrobu inkoustů v Karlíně, jehož výroba byla na konci roku 1898 přesunuta do továrny v Českých Budějovicích. Kromě inkoustu Národní podnik začal v tomto období vyrábět vlastní držátka na pera a pečetní vosk. V Praze k tomu zřídil velkoobchod s péry, pryží a jinými školními a kancelářskými potřebami. Zmíněné závody a velkoobchod byly v roce

⁹⁶⁰ K tomu KING, J., *Budweisers into Czechs : A local history of Bohemian Politics, 1848 – 1948*, Princeton: Princeton University Press 2002.

⁹⁶¹ Tamtéž, s. 111; *Historie a současnost podnikání na Českobudějovicku, Žehušice: Městské knihy 1999*, s. 95 – 96.

⁹⁶² *První česká tužkárna*, s. 8.

⁹⁶³ *Národopisná výstava československá v Praze 1895*, Praha: Jan Otto b. d., s. XLI.

⁹⁶⁴ *Národní listy* 39, 12. 5. 1899 (ranní vydání), s. 2; HENDRYCHOVÁ, V., c. d., s. 16 – 17.

1913 soustředěny do nově zakoupeného sídla společnosti, které se nacházelo v Praze v domě č. p. 591⁹⁶⁵ v ulici Ve Smečkách č. 20.⁹⁶⁶

I přes skutečnost, že Národní podnik byl založen na principu ofenzivního hospodářského nacionalismu, vyplývá z korespondence mezi Ottou a otcem myšlenky zřízení Národního podniku Josef Kuffnerem, že ve správní radě Národního podniku docházelo k vzájemnému soupeření dvou idejí, a to ideje „národní“ a „obchodní“, které samozřejmě nemusely být vždy v nutném rozporu, ale rozhodně nebyly identické.⁹⁶⁷ Bohužel se mi nepodařilo k této otázce najít žádné další přímé pramenné informace. Přesto se domnívám, že lze do jisté míry rozšířovat, o co v tomto v případě šlo, pokud se ve stručnosti zaměříme na některé problémy, kterým musel Národní podnik nejen na počátku své činnosti čelit.

Nejpalčivějším problémem bylo kapitálové zajištění podniku, neboť původní myšlenka obstarat kapitál pouze pomocí upisování podílů byla opuštěna poté, co místo upsaných více než 400 000 K bylo složeno v prvních dvou letech jen na 250 000 K. Základní kapitál po čtyřletém trvání Národního podniku (tzn. ke konci roku 1898) pak činil pouze 313 520 K. Netečnost české národní veřejnosti vůči celému projektu potvrzuje skutečnost, že k roku 1905 ještě skoro polovina z původních upisovatelů nesložila upsané finanční obnosy. V tomto roce obnášel kapitál 447 180 K.⁹⁶⁸

Za této situace byla správní rada Národního podniku nucena obstarat si chybějící finanční prostředky několika cestami. Řadu nových podílníků se podařilo získat jen díky skutečnosti, že již od počátku byla z dosaženého zisku vyplácena dividenda (za účetní roky 1895 – 1898 4%, 1899 5 %), což byla záměrná strategie správní rady (včetně J. Otty), jak zvýšit atraktivitu Národního podniku pro veřejnost. Kapitál byl také získán pomocí směnečného úvěru a prostřednictvím hypotéčních půjček.⁹⁶⁹ Ty Národnímu podniku poskytla v roce 1897 Zemská banka království českého ve výši 72 000 K a v roce 1901 Českobudějovická záložna ve výši 22 000 K.⁹⁷⁰

⁹⁶⁵ Jednalo se o bývalou továrnu na bičíšťata a hole firmy Filip Bumiller, která byla stavebními úpravami rozšířena.

⁹⁶⁶ První česká tužkárna, s. 8; Národní listy 38, 4. 4. 1898, s. 1 - 2, 11. 11. 1898 (ranní vydání), s. 3, Národní listy 39, 12. 5. 1899 (ranní vydání), s. 2; SOA Třeboň, oddělení ČB, fond NP, Živnostenské listy, výnosy magistrátu, inv. jed. 137, sign. I. /2, kr. č. 1, Přenos výroby inkoustu, pečetiho vosku a obchodu s psacími potřebami 1. 7. 1913, 24. 10. 1913.

⁹⁶⁷ J. Kuffner J. Ottovi 22. 5. 1896, LA PNP, fond Jan Otto.

⁹⁶⁸ Srov. SOA Praha, fond KSO Praha, NP, Dr III – 115, kr. č. 2591, Protokol z valné hromady z 26. 2. 1905 (Příloha – Zpráva o činnosti v 10. roce správním od 1. ledna do 31. prosince 1904).

⁹⁶⁹ SOA Praha, tamtéž; Národní listy 36, 31. 5. 1896, s. 2.

⁹⁷⁰ Viz SOA Třeboň, oddělení ČB, fond NP, Pozemnostní archy a výpisy z pozemkových knih, inv. jed. 136, sign. I. /1., kr. č. 1, Výmazné prohlášení 20. 1. 1909 (č. 16. 123/09), Kvitance 23. 2. 1909.

Vzhledem k výše uvedenému je zřejmé, že se nepodařilo přesvědčit českou veřejnost, aby do Národního podniku investovala své peníze pro podnik v dostačující míře. Z prohlášení představitelů Národního podniku vyplývá, že to platilo zejména pro zámožnější a podnikatelské vrstvy, které se k celému podniku stavěly skepticky.⁹⁷¹ Podle jednoho nám neznámého čtenáře *Národních listů* v něm tyto vrstvy viděly „*onu bludičku, která zasvítí a zhasne a takové se kapitály nesvěřují*“.⁹⁷² Národní podnik tak v jejich očích nebyl perspektivním podnikem, do kterého by se vyplatilo investovat. Nezměnila na tom příliš ani neutuchující podpora ze strany *Národních listů* či jednotlivé výzvy správní rady Národního podniku k upisování podílů jejich firmy, ve kterých se pochopitelně neargumentovalo jen nacionálním významem Národního podniku, ale zejména tím, že podnik vykazoval čistý zisk, a jak už bylo výše zmíněno, že byla vyplácena dividenda.⁹⁷³

Nezájem hospodářských špiček české společnosti o Národní podnik se odrazil i v samotném složení jeho správní rady. Symptomatickou pro správní radu Národního podniku byla výrazná fluktuace jejích členů. Do roku 1911, kdy bylo společenstvo přeměněno na akciovou společnost, se v ní vystřídal pomalu na padesát osob, což svědčí o značné personální nestabilitě Národního podniku v počátcích jeho činnosti. Přesto se našly výjimky z této skutečnosti, neboť správní rada měla i své stálé a dlouholeté členy. Kromě Jana Otty to byl zejména ředitel Zemské banky Jan Lošťák, který v roce 1898 nahradil Ottu ve funkci předsedy správní rady společenstva. Dále k nim patřili pozdější dlouholetí místopředsedové – advokát a majitel továrny na střešní lepenku a výrobky z asfaltu a dehtu ve Kbelích (firma Lukeš a Hák) Otto Gintl a spolumajitel papírnické firmy Hynek Votoček v Praze Josef Urban. Dalšími dlouholetými členy byli pražský učitel a pozdější ředitel pražské měšťanské školy Antonín Kamarýt či advokát a Ottův švagr Jaroslav Pospíšil.⁹⁷⁴

Z profesního profilu správní rady Národního podniku je zřejmé, že drtivá většina jejích členů byli reprezentanti středostavovského nacionalismu, a nikoliv osobnosti velkého podnikání. K tehdejším českým hospodářským elitám můžeme ze členů správní rady Národního podniku kromě Jana Otty a Jana Lošťáka zařadit již pouze pražského velkoobchodníka s papírem a majitele knihtiskárny Františka Bohuslava Batovce. Ten ale ve správní radě zasedal jen v letech 1898 – 1903. Tato skutečnost i to, že významní členové zařizujícího výboru Národního podniku (např. T. Černý, J. Neff) se dění ve firmě po jejím

⁹⁷¹ Srov. např. *Národní listy* 37, 20. 6. 1897, s. 13.

⁹⁷² *Národní listy* 38, 20. 8. 1898 (odpolední vydání), s. 4.

⁹⁷³ Viz např. *Národní listy* 37, 30. 5. 1897, s. 4, 20. 6. 1897, s. 13.

⁹⁷⁴ K obsazení správní rady společenstva viz jednotlivé protokoly z valných hromad uložené v obchodním rejstříku u Krajského obchodního soudu v Praze.

ustanovení nadále neúčastnili, potvrzuje nezájem českých podnikatelských, ale i nacionálních špiček o Národní podnik.

Kapitálové problémy se pochopitelně negativně promítly i v plnění vytyčených ambiciózních hospodářsko – nacionálních cílů. Národní podnik totiž nezřídil kromě českobudějovické tužkárny a s ní souvisejících závodů žádný jiný průmyslový závod, i když to byl de facto jeho základní cíl, jak jej též obsahovaly stanovy společnosti.⁹⁷⁵ Přesto snahy o zřízení dalších závodů existovaly. Za tímto účelem zakoupil Národní podnik na návrh Národní jednoty severočeské v účetním roce 1895 pozemky se značnou vodní silou u Jablonce nad Jizerou, čímž „*se posílil tamní český živel.*“⁹⁷⁶ Na těchto pozemcích bylo plánováno zřízení tkalcovny na lněné zboží a v roce 1898 byla diskutována i možnost, že by Národní podnik založil papírnu. Oba pokusy skončily ale nezdarem, a to právě v důsledku nedostatku potřebných financí.⁹⁷⁷ Zmíněné území u Jablonce nad Jizerou odprodal Národní podnik v roce 1909 místnímu odboru Národní jednoty severočeské.⁹⁷⁸

I když se Národní podnik nikdy oficiálně nevzdal možnosti, že by v budoucnu zřídil další průmyslové závody, po vystoupení předsedy správní rady Lošťáka na valné hromadě v roce 1899, v němž Lošťák poukázal na neproveditelnost této ustavující myšlenky Národního podniku, se nadále ve skutečnosti soustředil jen na další rozvoj svého českobudějovického tužkařského závodu a s ním spjatého podnikání.⁹⁷⁹ Lošťák ve svém projevu zdůraznil, že aby Národní podnik mohl zřizovat další závody, potřeboval by kapitál tak ve výši 2 mil. zl. (4 mil. K), jenž se na základě nabytých zkušeností nedá získat prostřednictvím upisování desetizlatkových podílů. Kapitál, jenž by se dal tímto způsobem obstarat, mohl podle něho v nejlepším případě dosáhnout zhruba 500 000 zl. (1 mil. K).⁹⁸⁰

⁹⁷⁵ „*Účelem společenstva jest, aby podporovalo výdělečnost svých členů společným provozováním následujících obchodů a sice: Zřizováním, nabýváním, provozováním a spravováním průmyslových, hospodářských, báňských, obchodních, dopravních a jiných podniků, aneb účastenstvím při nich[...]* (SOA Praha, fond KSO Praha, NP, Dr III – 115, kr. č. 2591, Stanovy Národního podniku obchodního a průmyslového zapsaného společenstva s ručením omezeným, s. 3. Stručnější verzi předcházejícího obsahují i stanovy Národního podniku jako akciové společnosti, jež byla ustanovena v roce 1911.

⁹⁷⁶ 40 let Národního podniku (1895 – 1935), nestránkováno; Národní listy 36, 31. 5. 1896, s. 2.

⁹⁷⁷ Srov. SOA Třeboň, oddělení ČB, fond NP, inv. jed. 138, sign. I. /3, kr. 1, Korespondence s O. Wagnerem o zřízení textilní továrny; K papírně – např. Národní listy 38, 20. 11. 1898, s. 2, 2. 12. 1898, s. 9 – 10.

⁹⁷⁸ 40 let Národního podniku (1895 – 1935), nestránkováno.

⁹⁷⁹ Národní listy 39, 12. 5. 1899 (ranní vydání), s. 2 - „*Schůzi zahájil pan předseda pan dr. Lošťák, který poukázal k tomu, jak daleko splněn podnikem z praktického stanoviska úkol, uložený mu stanovami. Úkol tento jest značný a ve čtyřech letech splněn nebyl a nemohl – a vykonati se nedá. [...] Tím budiž ospravedlněno dočasné zásadní odmítání účasti společenstva při zakládání nových podniků neb přejímání podniků již stávajících. [...] Myšlenka zříditi tužkárnu v Českých Budějovicích byla šťastna [...] A jak se stalo s tužkárnou, tak jest možno i v jiných odborech. V uvážení však, co uvedeno, nechť zakládají podobné podniky a továrny jiná sdružení.*

⁹⁸⁰ Tamtéž.

Připomeňme si, že v tomto roce činil kapitál Národního podniku něco přes 300 000 K, tedy více než desetkrát méně, než bylo podle Lošťáka potřeba k zakládání nových závodů.

Dále tvrdil, že i kdyby se podařilo přesvědčit další lidi, aby se stali podílníky Národního podniku, a kapitál Národního podniku narostl na uvedený 1 mil. K, bylo by vzhledem k charakteristice Národního podniku s jeho vysokým počtem malých podílníků nutné vybudovat značný administrativní aparát. Jeho činnost by si vyžadovala vysokých nákladů a celý podnik by byl nutně pasivní.⁹⁸¹ Ve světle tohoto projevu a pozdější reality můžeme konstatovat, že valná hromada 1899 znamenala odklon Národního podniku od programu širokého a ofenzivního hospodářského nacionalismu založeného na mobilizaci a svépomoci české národní společnosti.

Dalším výrazným problémem byla pro Národní podnik skutečnost, že v této době neexistovali čeští technici v tužkařském průmyslu. Tužkárna Národního podniku byla totiž de facto jediným českým podnikem svého druhu.⁹⁸² Národní podnik se tak musel poohlédnout po těchto silách v zahraničí, přičemž byl nucen přijmout německé techniky z norimberských tužkáren. Nevýhodou bylo však to, že se nejednalo o špičkové odborníky, ale spíše o jedince, kteří mohli být ve svých původních podnicích postrádáni.⁹⁸³ Zcela vypovídající je, že poté, co se po půl roce fungování tužkárny Karel Latzmann vzdal místa ředitele, se na vypsání konkurzu na tuto pozici nepřihlásil žádný vhodný odborník s odpovídající kvalifikací. Funkci ředitele tužkárny se podařilo obsadit až počátkem roku 1898 již zmíněným Stanislavem Vorlem. Zdá se ale, že i angažování Vorla bylo spíše východiskem z nouze, než že by se jednalo o schopného tužkařského odborníka. V roce 1904 byl totiž vystřídán na svém postu norimberským odborníkem Marschingem, neboť výroba tužek se pod jeho vedením dostala do ztráty.⁹⁸⁴

Národní podnik se tak dostal do poněkud bizarní a schizofrenní situace. Na jedné straně byl založen na principech hospodářského nacionalismu, měl sloužit k ekonomické emancipaci českého národa a ve svých podnicích měl zaměstnávat české dělníky. A to také

⁹⁸¹ Tamtéž.

⁹⁸² SCHUSTER, V., Naše snahy národohospodářské v theorii a praxi, in: Obzor národohospodářský 3, 1898, s. 290.

⁹⁸³ VONDRUŠKA, M., Dějiny českého tužkařství, in: Z vývoje české technické tvorby: Sborník vydaný k 75. výročí založení Spolku českých inženýrů v Praze (uspořádal Josef B. Stránský), Praha: Spolek českých inženýrů 1940, s. 109; K této otázce přináší celou řadu doplňujících informací Václav Vondra ve svých studiích o Národním podniku (zejm. VONDRA, V., Dějiny české tužkárny Národní podnik, Výběr z prací členů Historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích 14, 1977, č. 2, s. 88 – 93, č. 4, s. 253 – 260 či naprosto totožná studie Týž, Z historie tužkáren v Českých Budějovicích (II. část), Drevo 37 (1982), č. 6, s. 175 – 178; K otázce německých pracovních sil v prvním případě s. 90 – 91, v druhém s. 175 – 176). Tyto Vondrovny studie jsou ale plně nepřesnosti a proto nepovažuju za vhodné z nich čerpat.

⁹⁸⁴ První česká tužkárna, s. 8; Budivoj 40, 12. 4. 1904, s. 2; SOA Praha, fond KSO Praha, NP, Dr III – 115, kr. č. 2591, Protokol z valné hromady z 10. 4. 1904.

opravdu dělal. V českobudějovické tužkárně našli zaměstnání mnozí čeští dělníci, kteří odešli z národnostních důvodů z Hardmuthovy tužkárny. Na druhou stranu však byl Národní podnik nucen zaměstnávat německé techniky, neboť české jazykové prostředí nedisponovalo odbornými tužkařskými silami. Tímto způsobem řešil hospodářské limity české národní společnosti, i přestože se tímto krokem částečně zpronevřoval principům, na kterých byl postaven. Je ironické, že jedině za pomoci německých techniků se mohla tužkárna Národního podniku účastnit konkurenčního soupeření s německým tužkařským průmyslem.

Symptomatická je pak skutečnost, že představitelé Národního podniku hledali dotyčné techniky mimo rámec Rakouska - Uherska. Navíc za zmiňovaného Marschinga měli zastupovat tužkárnu navenek českobudějovičtí členové a náhradníci správní rady.⁹⁸⁵ Tyto kroky měly bezpochyby omezit možnost případné ideové kompromitace celého podniku založeného na nacionální bázi. Za opravdový počátek českého tužkařství je pak označován až rok 1915, kdy se ředitelem českobudějovické tužkárny Národního podniku stal Jindřich Suchánek.⁹⁸⁶ Kromě nacionální roviny mělo obtížné hledání kvalifikovaných tužkařských odborníků pochopitelně i svou rovinu praktickou. Nedostatečné technické vedení se totiž promítalo do nižší kvality výrobků v porovnání s konkurencí. To mělo negativní dopad na praktickou realizaci hesla „svůj k svému“, neboť celá řada příslušníků české národní společnosti (včetně prodávajících obchodníků) nadále upřednostňovala „cizí“ výrobky, jak byli nuceni trpce konstatovat představitelé Národního podniku.⁹⁸⁷ Rozhodně nedošlo k tomu, že by čeští zákazníci okamžitě začali kupovat tužky a další výrobky Národního podniku. Národní podnik o jejich přízeň musel dlouhodobě a těžce bojovat.

Jsem toho názoru, že ve správní radě se vzhledem ke zmíněným problémům, jimž musel Národní podnik již od počátku své činnosti čelit, utvořila skupina, která byla ochotna slevit z ostře nacionální podstaty společenstva, aby bylo dosaženo lepších hospodářských výsledků. Pokud použijeme Kuffnerovu terminologii, tito reprezentanti „ideje obchodní“ tak měli patrně jiné představy o fungování Národního podniku než zastánci „národní ideje“, kteří hodlali být důslednější v dodržování nacionálních principů, na kterých Národní podnik vznikl. Ostatně, jak už bylo řečeno, řada podílníků přistoupila k Národnímu podniku jen s vidinou zisku, a nikoliv z vlasteneckých pohnutek. Byla tímto sporným bodem mezi oběma skupinami otázka zaměstnávání německých technických sil, poté, co se ukázalo, že neexistují čeští tužkařští odborníci? Nebo skepse některých členů správní rady ke

⁹⁸⁵ SOA Praha, tamtéž.

⁹⁸⁶ VONDRUŠKA, M., c. d., s. 109.

⁹⁸⁷ Viz např. Národní listy 38, 2. 12. 1898 (ranní vydání), s. 9; Našinec 39, 20. 5. 1903, s. 4; Národní politika 24, 19. 12. 1906, s. 5.

zřizování dalších průmyslových závodů, což byl proklamovaný hlavní úkol Národního podniku? Je to možné, ale to bychom se už dostali do čirých spekulací. Faktem je, že Jan Otto byl podle Kuffnera ve správní radě Národního podniku reprezentantem „ideje národní“, kterou musel obtížně a usilovně hájit.⁹⁸⁸ Ostatně je velmi pravděpodobné, že finančně zajištěný Otto, kterého Kuffner v tomto úsilí podporoval a označoval ho za „*jediného možného předsedu*“⁹⁸⁹, neusiloval účastí na Národním podniku v první řadě o hospodářský zisk, ale spíše o zisk „mravní“, o symbolický kapitál, který z celého podniku plynul. Tento privátní cíl by nebyl pochopitelně v rozporu se zájmem kolektivním, tedy hospodářskou emancipací českého národa.

Jan Otto zastával funkci předsedy správní rady Národního podniku do roku 1898, kdy na ní rezignoval. Odůvodnil to „*přetížeností jinými funkcemi*“.⁹⁹⁰ Ottovo výrazné pracovní zatížení a jeho celková zaneprázdněnost (podobně jako v jiných případech zdravotní stav) zde podle mého názoru sloužily jen jako záminka a typická omluva, kterou použil k vysvětlení svého kroku. Otto samozřejmě zastával celou řadu funkcí, ale myslím si, že poté, co se stalo evidentním, že původní ambiciózní koncept Národního podniku je přehnaně optimistický a nerealizovatelný, tak to vedlo u něho k určitému rozčarování a poklesu zájmu o podnik. Lze totiž předpokládat, že J. Otto, který se tak horlivě podílel na praktické realizaci Kuffnerovy myšlenky a neváhal navrhnout koupi českobudějovické tužkárny na vlastní riziko členů správní rady, byl s celým projektem ztotožněn. Za této situace byla rezignace na předsednickou funkci pochopitelným krokem. Nestál za ní nedostatek času, ale prostá skutečnost, že Národní podnik jako zřizovatel a majitel pouhé jedné tužkárny přestal být pro Ottu atraktivním a ten se tak raději koncentroval na jiné projekty. Lze také předpokládat, že za těchto okolností ve správní radě získali převahu zástupci „ideje obchodní“, což nepochybně urychlilo Ottův odchod z předsednické funkce.

V čele správní rady Národního podniku nahradil Ottu dosavadní místopředseda Jan Lošťák. Za pouhé tři roky, kdy byl Otto v čele společenstva, se podařilo položit základy podniku, jenž se těšil za jeho předsednictví pozvolnému, ale systematickému hospodářskému rozvoji. V prvním účetním roce 1895 (trval od 9. března 1895 do 31. března 1896) bylo prodáno zboží v hodnotě 30 724 K a dosažen čistý zisk 10 173 K, v účetním roce 1896 (trval od 1. dubna do 31. prosince 1896, tedy jen 9 měsíců) činil veškerý prodej výrobků Národního podniku 53 788 K a čistý zisk 10 226 K. V roce 1897, což byl poslední celý

⁹⁸⁸ J. Kuffner J. Ottovi 22. 5. 1896, LA PNP, fond Jan Otto.

⁹⁸⁹ J. Kuffner J. Ottovi 12. 2. 1895, tamtéž.

⁹⁹⁰ Národní politika 16, 1. 5. 1898, s. 5; Jan Otto se vzdal na krátkou dobu předsednictví i v roce 1896 v reakci na uveřejnění mně bohužel neznámé brožury, v níž její autor útočil na Národní podnik. (viz Národní politika 14, 2. 6. 1896 odpovědní vydání, s. 2)

účetní rok, kdy byl Otto v čele Národního podniku, odpovídal celkový odbyt zboží částce 92 784 K a čistý zisk 11 903 K.⁹⁹¹

Po odchodu z předsednické funkce zůstal Otto nadále členem správní rady. O deset let později, v roce 1908, se vzdal i této funkce. Lze předpokládat, že Ottovo působení ve vedení Národního podniku po roce 1898 bylo spíše formálního rázu, i když byl ještě nějaký čas místopředsedou správní rady (nejdéle do roku 1904).⁹⁹² Dochovaná korespondence v LA PNP, jež se týká Národního podniku, sahá právě jen k roku 1898. A co se týče účasti na valných hromadách společenstva mezi léty 1899 – 1908, Otto se zúčastnil pravděpodobně⁹⁹³ jen jediné, a to v roce 1901.⁹⁹⁴ Přesto nadále zůstal jedním z největších podílníků Národního podniku. Pokud se podíváme na účastníky valné hromady v roce 1898, největším podílníkem byl Jan Hájek, účetní banky Slavie, člen dozorčí rady a později správní rady Národního podniku, který předložil 250 podílů. Druhý v pořadí byl právě Jan Otto se 140 podíly. Budoucí předseda správní rady společenstva Jan Lošťák vlastnil pouze 30 podílů.⁹⁹⁵ V roce 1904 měl pak Hájek v držení 380, Otto 121 a Lošťák 111 podílů.⁹⁹⁶

* * *

Zřízení Národního podniku bylo bezpochyby mimořádným aktem české národní společnosti. Na základě mobilizace národně uvědomělé veřejnosti se pomocí upisování podílů podařilo zřídit obchodní společenstvo (v roce 1911 bylo přeměněno na akciovou společnost v součinnosti s Živnobankou, do jejíhož průmyslového koncernu se Národní podnik zařadil), jež se vyznačovalo neobvykle ofenzivním a agresivním hospodářským nacionalismem. Jeho cílem bylo zřizovat nacionálně české podniky v těch oborech a oblastech, kde český průmysl nebyl zastoupen. Za jeho ustanovením tak můžeme vidět komplexní snahu narušit německé hospodářské pozice.

⁹⁹¹ SOA Praha, fond KSO Praha, NP, Dr III – 115, kr. 2591, Protokol z valné hromady z 26. 2. 1905 (Příloha – Zpráva o činnosti v 10. roce správním od 1. ledna do 31. prosince 1904).

⁹⁹² Do kdy přesně Otto zastával funkci místopředsedy, se mi bohužel nepodařilo zjistit. Víme jen, že na ustavující schůzi správní rady po valné hromadě v roce 1898 byl zvolen prvním místopředsedou (viz Národní politika 16, 1. 5. 1898, s. 5) a z publikace 40 let Národního podniku (1895 – 1935) vyplývá, že v roce 1904 už Otto v předsednictvu nebyl.

⁹⁹³ Pro léta 1902, 1906, 1907 nám totiž chybí prezenční listiny valných hromad. Je ale možné, že se Otto zrovna v letech 1902 a 1906 zasedání valných hromad zúčastnil, neboť to jsou roky, kdy byl znovu zvolen do správní rady.

⁹⁹⁴ Viz prezenční listiny z valných hromad NP uložené v obchodním rejstříku u Krajského obchodního soudu v Praze.

⁹⁹⁵ SOA Praha, fond KSO Praha, NP, Dr III – 115, kr. 2591, Prezenční listina z valné hromady 3. 4. 1898.

⁹⁹⁶ Tamtéž, Vydané legitimizační listy ku valné hromadě konané dne 10. 4. 1904.

Tento ambiciózní nacionální plán se však nepodařilo naplnit. Jediným výsledkem jeho uskutečňování byl zakoupený tužkařský závod v Českých Budějovicích⁹⁹⁷ a následné zřízení filiálních závodů na výrobu inkoustu a pečetního vosku, jež ale úzce souvisely s výrobou tužek. V žádném případě ale tužkárna Národního podniku nemohla konkurovat zmiňované světoznámé Hardmuthově tužkárně. Na zřízení dalších průmyslových závodů se nedostávalo kapitálu, tvůrci myšlenky Národního podniku totiž přecenili možnosti a ochotu české národní společnosti podílet se na tomto projektu. Nepodařilo se oslovit především podnikatelské kruhy. Přesto se jednalo o pozoruhodný projekt, který měl řešit deficity české národní společnosti oproti té německé v oblasti průmyslového podnikání.

Jedním z hlavních realizátorů této idey byl i Jan Otto, který se stal předsedou přípravného výboru a později i prvním předsedou správní rady Národního podniku, tedy v době, která byla pro podnik nejobtížnější. V přání, které Ottovi zaslala správní rada Národního podniku k jeho 60. narozeninám, je dokonce označen za zakladatele této nacionálně české firmy.⁹⁹⁸ Angažmá na tomto projektu souviselo s Ottovou celoživotní snahou o emancipaci českého národa, a to nejen v hospodářské oblasti, kam projekt Národního podniku spadal. Proto je mimořádně zajímavé, že Otto později svou účast na tomto projektu veřejně neventiloval, na rozdíl od jiných svých veřejných angažmá.⁹⁹⁹ Možná to souviselo s již zmíněnými nenaplněnými ambicemi Národního podniku.

⁹⁹⁷ Samostatná existence Národního podniku trvala do roku 1949, kdy byl znárodněn. Jeho majetková podstata byla začleněna do národního podniku KOH – I – NOOR, tužkárna L. & C. Hardmuth, a o rok později do národního podniku Gama.

⁹⁹⁸ Národní podnik obchodní a průmyslový J. Ottovi 9. 11. 1901, Korporace – Národní podnik obchodní a průmyslový, LA PNP, fond Jan Otto.

⁹⁹⁹ Viz např. samotným Ottou vypracované heslo Otto Jan v OSN či jeho životopisné heslo pro potřeby Národohospodářského ústavu, které si též sám napsal. (Národohospodářský ústav při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze: I. zpráva za rok 1907 – 1917, Praha, s. 180 – 182).

Závěr

Jan Otto byl člověk, který svým působením zasahoval do rozličných sociálních polí. V této práci byl analyzován jako úspěšný podnikatel v nakladatelském a knihtiskařském oboru podnikání a jako vrcholný představitel největší národnostně české banky, jíž byla Živnostenská banka v Praze. Co se týče Ottovy identity, je zřejmé, že ho musíme na prvním místě chápat jako nakladatele a na druhém místě jako knihtiskaře. Za ně se totiž považoval sám, jak nám dokládají jeho vlastnoručně psaná životopisná hesla, jež napsal pro *OSN* a pro potřeby Národohospodářského ústavu. V obou dvou se charakterizoval jako „*nakladatel a knihtiskař český*.“¹⁰⁰⁰ Je zřejmé, že svou ediční činnost chápal jako životní úkol a poslání. Jejím prostřednictvím pracoval po 45 let na kulturním povznesení českého národa a rozvoji jeho vědy. Patřil k těm jedincům, kteří pomáhali přiblížit českou kulturu a vědu západní úrovni. Zároveň ho jeho nakladatelská a knihtiskařská činnost zajistila ekonomicky a z jeho mimořádného výkonu a úspěchu v tomto podnikání mu plynula prestiž a vliv v české společnosti. Otto se podle mého názoru identifikoval s nacionálně českým nakladatelským, knihtiskařským a knihkupeckým světem, s jeho institucemi a pravidly, jež ostatně pomáhal vytvářet.

Jako úspěšný nakladatel byl ostatně primárně vnímán i mezi českou veřejností. To nám dokládá stručný Ottův životopis v tzv. Vilímkově *Národním albu* (1899)¹⁰⁰¹, což byla publikace, která přinášela souhrn příslušníků české národní elity dle dobové reflexe samotného českého národního hnutí. Otto byl v něm představen jako nakladatel a knihtiskař v Praze a jeho činnosti mimo knižní podnikání je věnována jen krátká zmínka: „*Také ve veřejném životě jest O. [Otto] horlivě činným, jako předseda kuratoria Československé obchodní akademie, člen obchodní komory a četných ústavů aj.*“¹⁰⁰² Všimněme si, že o jeho působení v Živnobance zde není ani zmínka. To, že byla Ottovi primárně připisována identita nakladatele, potvrzují i např. novinové články k jeho 70. narozeninám.¹⁰⁰³

I přes tuto skutečnost můžeme na základě provedené analýzy v této práci konstatovat, že důležitou součástí Ottovy osobnosti a jeho aktivit bylo jeho dlouholeté působení ve vedoucích orgánech Živnobanky. Do Živnobanky vstoupil Otto v roce 1874 jako revizor, o rok později se stal členem správní rady. Tuto funkci zastával až do své smrti v roce 1916,

¹⁰⁰⁰ Viz Ottův slovník naučný, 18. díl, 1902, s. 989; Národohospodářský ústav, I. zpráva za rok 1907 – 1911, s. 180.

¹⁰⁰¹ Oficiální název publikace zní: *Národní album: Sbírká podobizen a životopisů českých lidí prací a snahami vynikajících i zasloužilých*, Praha: Jos. R. Vilímek 1899.

¹⁰⁰² Tamtéž, s. 350 – 351.

¹⁰⁰³ Výstřížky k Ottovým 70. narozeninám, LA PNP, fond Jan Otto.

přičemž v letech 1880 – 1907 byl místopředsedou správní rady a v letech 1907 – 1916 jejím předsedou. V Živnobance tak působil jako člen správní rady 41 let (v bance pak celkově 42 let). Byl nejdéle sloužícím členem správní rady Živnobanky od jejího vzniku v roce 1869 do rozpadu habsburské monarchie v roce 1918. Za ním se umístil Karel Dimmer a Jan Topinka (shodně 38 let).¹⁰⁰⁴ Ve výkonném výboru Živnobanky zasedal Otto v letech 1878 – 1916, tedy 38 let.

Z analýzy Ottovy činnosti v Živnobance vyplývá, že funkce, které v ní zastával, nebyly rozhodně čestné a reprezentativní. Otto věnoval práci pro banku spoustu času, výrazně se podílel na jejích rozhodovacích procesech, přicházel s iniciativními návrhy (viz např. jeho návrh na změnu v organizaci a správě Živnobanky z roku 1902) či byl aktivním členem představenstva nejdůležitější filiálky Živnobanky, již byla ta ve Vídni. Dále byl vyslán jako zástupce banky do klíčových přidružených průmyslových podniků a peněžních ústavů, a to nejen těch v českých zemích, ale i těch, jež se nacházely mimo ně. Zkrátka řečeno, Otto se dlouhodobě prezentoval v Živnobance výkonem, který byl uvnitř této peněžní instituce ceněn. Z těchto důvodů dovozují, že Jana Otto nelze chápat jen jako nakladatele či knihtiskaře, ale i jako důležitého bankovního manažera a příslušníka českých bankovních elit konce 19. a počátku 20. století.

Chápal ale Jan Otto sebe sama jako bankovního manažera? Na to je těžké odpovědět. Otto nám totiž nezanechal vlastní reflexi své podnikatelské a další činnosti. Jsem ale toho názoru, že spíše ne, i když si své dosažené pozice v Živnobance bezpochyby velmi vážil a zakládal si na ní. Ostatně Ottův náhrobek na Vyšehradském hřbitově s bustou od sochaře Josefa Václava Myslbeka nese následující charakteristiku Jana Otty – vydavatel českých knih, člen panské sněmovny a prezident Živnostenské banky. Přesto můžeme Ottovo působení ve vrcholných orgánech Živnobanky považovat za součást jeho identity. Myslím si, že činnost v Živnobance chápal jako integrální a důležitou součást svých celoživotních aktivit, jež měly za cíl kulturní a hospodářskou emancipaci českého národa.¹⁰⁰⁵ To bylo to, o co se Jan Otto celý život snažil, jak prozrazuje mj. i do jisté míry utopický projekt Národního podniku, u jehož zrodu stál. Ostatně banku během krizových 70. a 80. let 19. století na rozdíl od řady jiných funkcionářů neopustil.

Pokud bychom se měli zamyslet, proč Ottova významná činnost v Živnobance nebyla v dobové společnosti dostatečně reflektována, nabízí se následující vysvětlení.

¹⁰⁰⁴ Viz Živnostenská banka v Praze: 1869 – 1918, s. 70 – 71.

¹⁰⁰⁵ Srov. Ottova slova o svém působení ve správních orgánech Živnobanky: „Činil jsem tak co Čech, vědom si povinnosti, jakou k národu svému mám a vytrval jsem přese všechny svízele a mrzutosti, maje za to, že sloužím věci dobré, věci české.“ (Ottův koncept neučiněné rezignace na místo ve správní radě ŽB b. d., Spolky – ŽB, LA PNP, fond Jan Otto).

Nebyla totiž příliš vidět. Řízení bank a bankovní obchody totiž probíhaly mimo zraky veřejnosti. O dění v Živnobance se tak veřejnost dozvíдалa s výjimkou každoročních novinových zpráv o průběhu valné hromady a dosaženém zisku jen nepravidelně. A když už se nějaká zmínka objevila, tak role jednotlivých představitelů banky, pokud byli vůbec zmíněni, nebyla nijak specifikována.¹⁰⁰⁶ Jeho nakladatelská činnost byla naopak ve veřejném prostoru mnohem viditelnější než jeho působení v Živnobance. Ostatně nové tituly Ottova nakladatelství vycházely s železnou pravidelností každý týden.

I přesto, že se Jan Otto považoval primárně za nakladatele, zdá se, že zhruba v posledních dvaceti letech svého života věnoval práci pro Živnobanku více času než řízení svého závodu. Navíc zastával další funkce ve veřejném a hospodářském životě české společnosti. L. K. Žižka k tomu napsal: „*Měl tolik různých funkcí, že pro nakladatelské podniky mu zbývalo málo času.*“¹⁰⁰⁷ A na jiném místě: „[...] *byl valnou část času mimo závod.*“¹⁰⁰⁸ Jeho závod tím ale nijak neutrpěl. Musíme si uvědomit, že zatímco na počátku své nakladatelské činnosti řídil Otto svůj podnik téměř sám, vedl účetnictví, expedici a redakční práce, později obstarávali tyto práce jeho zaměstnanci. Otto se už nepodílel na každodenním řízení všech složek svého nakladatelského závodu, ale působil v něm v pozici vrcholového manažera, který udával celkový podnikatelský směr, jímž se měl jeho závod ubírat. Každodenní chod nakladatelství měli na starosti vedoucí jednotlivých oddělení, na něž Otto závod rozdělil, a jednotlivé edice a časopisy byly řízeny redakcemi.¹⁰⁰⁹

Ostatně jeho podnik musel fungovat i během jeho častých cest do ciziny, které trvaly klidně i jeden měsíc.¹⁰¹⁰ Cesty mimo české země nesloužily Ottovi pochopitelně jen k odpočinku a zotavení se, ale měly i pracovní náplň – Otto např. navštěvoval české umělce usazené v Paříži, hledal vhodné ilustrace pro obrazové přílohy svých časopisů, seznamoval se s technickými novinkami v tiskařském průmyslu či prováděl inspekce ve svém vídeňském knihkupectví.¹⁰¹¹ Cesty vykonával, jak už víme, i v rámci plnění svých funkcí v Živnobance.

Ottovy četné funkce ve veřejném a hospodářském životě ho sice na jedné straně odváděly od řízení jeho podniku, ale na druhou stranu z nich jeho podnik profitoval. Otto mohl díky zmíněným funkcím získat pro svůj závod klientelu – je logické, že ty spolky, instituce nebo podniky, v nichž působil, nechávaly u Otty tisknout své stanovy, výroční zprávy a další tiskoviny. Díky členství ve vedení peněžních institucí měl snazší přístup

¹⁰⁰⁶ Srov. JINDRA, Z., Správní radové pražských akciových bank, s. 85 – 86.

¹⁰⁰⁷ ŽIŽKA, L. K., Dělník české knihy, s. 28, LA PNP, fond L. K. Žižka.

¹⁰⁰⁸ Týž, Jan Otto stoletý, s. 436.

¹⁰⁰⁹ Srov. Tamtéž, s. 436, 459; Týž, Jan Otto očima pamětníka, s. 4, LA PNP, fond L. K. Žižka.

¹⁰¹⁰ Srov. Zápisníky 1902 – 1909, LA PNP, fond Jan Otto.

¹⁰¹¹ Srov. ŠVEHLA, J., c. d., s. 28 – 29.

k úvěru, a to nejen pro sebe, ale mohl jeho poskytnutí usnadnit i pro své nakladatelské či knihkupecké kolegy, jako se stalo v případě nakladatele Jana Laichtera. Díky Ottově intervenci byla jeho žádost o úvěr v Živnobance během jediného dne kladně vyřízena.¹⁰¹² Laichter byl tak Ottovi zavázán a mohl mu (či jeho závodu) vyjít vstříc při jiné příležitosti.

Podobné Ottovy intervence jen posilovaly jeho pozici v rámci českého nakladatelského a knihkupeckého světa. Ottovi přinášelo jeho rozsáhlé angažmá ve veřejném a hospodářském životě české společnosti cenné znalosti a informace, rozšíření jeho sociálních a vlivových sítí a značnou prestiž. Z toho profitoval i jeho nakladatelský a knihtiskařský závod. Otto využíval svých funkcí i ve prospěch těch oblastí podnikání, ve kterých se angažoval. Byl to podle mého názoru on, kdo stál za tím, že během prvního pětiletí existence Národohospodářského ústavu byla v rámci III. odboru pro obchod a bankovníctví udělena celá řada cestovních stipendií, díky nimž mohli mladí muži získat podnikatelské know – how v cizině, zástupcům „*odborů bankovního a knihkupeckého*.“¹⁰¹³ Otto byl totiž předsedou zmíněného III. odboru.

Měli bychom se zamyslet nad otázkou, co Ottu vedlo k tomu, že věnoval výkonu svých funkcí v Živnobance a v jí spřízněných průmyslových společnostech a peněžních ústavěch tolik svého času a úsilí, a to i ve srovnání se svým nakladatelským závodem? Výše bylo konstatováno, že Otto chápal svou funkci v Živnobance jako integrální součást svých celoživotních aktivit, jež usilovaly o hospodářskou emancipaci českého národa. To je sice pravda, Otto opravdu vnímal svou činnost v Živnobance jako službu svému národu, ale myslím si, že to není jediné vysvětlení celé skutečnosti. Musíme si uvědomit nesmírně vlivnou pozici Živnobanky v českém hospodářském životě. Největší národnostně české bance se podařilo zařadit mezi kapitálově nejsilnější ústavy v celé monarchii, úspěšně budovala koncern závislých průmyslových podniků, nepřebornou řadu firem kreditovala a dokonce vyvážela kapitál mimo české země, a to především do slovanských oblastí. Živnobanka nejen výrazně spoluurčovala český hospodářský vývoj, ale její vliv sahal i do jiných společenských polí, a to i do politiky (viz např. její personální propojení s mladočeskou stranou či uvedený příklad s Pražskou akciovou tiskárnou¹⁰¹⁴).

Z funkce prezidenta správní rady Živnobanky tak plynul nejen obrovský vliv v českém národním prostoru, jenž byl primárně ekonomického charakteru, ale i vliv ve slovanských oblastech, kam banka kapitálově expandovala. Ottův ekonomický vliv v tomto

¹⁰¹² Viz J. Laichter J. Ottovi 29. 1. 1909, LA PNP, fond Jan Otto; Srov. též AČNB, fond ŽB, Výkonný výbor 26. 1. 1909, kr. č. 3647, inv. č. 349.

¹⁰¹³ Národohospodářský ústav, I. zpráva za rok 1907 – 1911, s. 70; Srov. ŽIŽKA, L. K., Jan Otto očima pamětníka, s. 12., LA PNP, fond L. K. Žižka.

¹⁰¹⁴ K Pražské akciové tiskárně viz kapitola 11. 4.

prostoru byl ještě zesílen, neboť byl předsedou ředitelství Chorvatské zemské banky v Osijeku a Zemské průmyslové banky v Budapešti, což byly dceřiné bankovní ústavy Živnobanky. Otto byl tak mužem moci a vše nasvědčuje tomu, že tuto moc uplatňoval a tím aktivně ovlivňoval ekonomický život nejen české národní společnosti. Ambice být aktivním mocenským hráčem podle mého názoru vysvětluje Ottovo obdivuhodné pracovní nasazení v Živnobance i jeho celkovou rozsáhlou angažovanost v hospodářském a veřejném životě české společnosti. I přestože byl Otto dávno ekonomicky zajištěn a měl zdravotní potíže (trpěl cukrovkou), pracoval usilovně až do smrti. Ottovy mocenské ambice nebyly pochopitelně v rozporu se službou českému národu, naopak s ní velmi souzněly. Otto byl oddaný „národní věci“ a celý život zasvětil práci na poli kulturní a hospodářské emancipace českého národa. Jeho mocenský vliv mu umožňoval tyto národní cíle realizovat.

Otto nedisponoval jen zmíněným ekonomickým vlivem, ale i vlivem kulturním. Jako největší český nakladatel měl prostřednictvím své ediční činnosti vliv na směřování české kultury a vědy i na podobu veřejného prostoru české národní společnosti. Povoláním do panské sněmovny v roce 1912 získal Otto i institucionalizovaný vliv politický, i když jeho vliv na politiku byl spíše nepřímý, a to zejména skrze jeho funkce v hospodářském životě českého národa (viz již zmiňovaná Živnobanka). Na základě uvedených skutečností můžeme konstatovat, že Jan Otto na sklonku svého života disponoval mimořádným vlivem. Byl tak v období těsně před první světovou válkou jedním z nejvlivnějších představitelů české národní společnosti.

Seznam pramenů a literatury

Archivy

Archiv České národní banky

fond Živnostenská banka.

Archiv hlavního města Prahy

Spolkový katastr - Spolek českých knihkupců a nakladatelů (SK VIII/14)

Literární archiv Památníku národního písemnictví

fond Jan Otto

fond L. K. Žižka – Žižkovy rukopisy (resp. strojopisy): Já u Ottů (Dvacet let s Janem Ottou), rukopis, 1957, 24 s.; Jan Otto očima pamětníka, strojopis, 1953, 15 s.; Dělník české knihy, rukopis, 1949.

Národní archiv Praha

fond Sokol pražský.

Státní oblastní archiv Praha

fond Krajský soud obchodní Praha - Česká grafická společnost Unie (Dr V – 185, Sp XIV/60); Elektrotechnická akciová společnost, dříve Kolben a spol. (Sp XII – 69); firma Jan Otto (Jd VI – 171); Národní podnik obchodní a průmyslový (Dr III – 115).

Státní oblastní archiv Třeboň, oddělení České Budějovice

fond Národní podnik obchodní a průmyslový, a. s., Praha, tužkárna České Budějovice.

Prameny vydané

Adressbuch für den Buch-, Kunst-, Musikalienhandel und verwandte Geschäftszweige der österreichisch – ungarischen Monarchie, Jg. 21 (1886) – 46 (1911/1912), Wien.

Compass, Finanzielles Jahrbuch für Österreich – Ungarn, Jg. 31 (1898) – Jg. 49 (1916), Wien.

Česká bibliografie za rok 1908, sestavil Z. V. Tobolka, Praha: Z. V. Tobolka 1911.

GRÉGR, E., Denník I, vydal a úvody opatřil Z. V. Tobolka, Praha: nákladem „Českého čtenáře“ 1908.

HERBEN, J., *Knih vzpomínek*, Praha: Družstevní práce 1935.

HERMANN, I., *Jan Vilím: Drobné vzpomínky k 50letému jubileu práce (4. září 1871 – 1921)*, Praha: Unie 1921.

KVAPIL, J., *O čem vím: Sto kapitol o lidech a dějích z mého života*, Praha: Orbis 1932.

Národní album: Sběrka podobizen a životopisů českých lidí prací a snahami vynikajících i zasloužilých, Praha: Jos. R. Vilímek 1899.

Národohospodářský ústav při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze, I. zpráva za rok 1907 – 1911, Praha: Národohospodářský ústav 1911.

Národohospodářský ústav při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze, VI. zpráva za rok 1916, Praha: Národohospodářský ústav 1917.

Národopisná výstava československá v Praze 1895, Praha: Jan Otto b. d.

Ottův illustrovaný průvodce po Vídni, nákladem J. Otty v Praze – filiálka ve Vídni 1900.

Seznam knih, časopisů, hudebnin a děl uměleckých, kteréž vlastním nákladem vydal J. Otto v Praze, Karlovo nám. 34: 1871-1911, Praha: J. Otto 1911.

Slovanská výstava umělecká, umělecko-průmyslová a národopisná v Praze r. 1914: Návrh programu a organizace výstavy vypracovaný výstavní komisí Slovanského výboru Národní rady české, Praha: vl. n. 1910.

TOBOLKA, Z. V., *Můj deník z první světové války*, Praha: Karolinum 2008.

Trestní zákon ze dne 27. května 1852: Číslo 117 ř. z. se zákonem o tisku a jinými přihlížejíc k nejnovějším změnám, Praha: Dr. Ed. Grégr 1901 (2. vyd.)

Úplný řád živnostenský podle původního zákona z 20. prosince 1859 a veškerých zákonů pozdějších na jeho změnu a doplnění vydaných, zvláště novelly z 5. února 1907, Praha: Ed. Grégr a syn 1907.

Všeabsolventský adresář Československé akademie obchodní v Praze: Vydaný Spolkem absolventů Československé akademie obchodní ke jubilejnímu sjezdu absolventů i abiturientů akademie, pořádanému ve dnech 27. až 29. září 1922 na oslavu padesátého výročí založení ústavu, Praha: nákl. vl. 1922.

Výroční zpráva akciové společnosti Česká grafická Unie spojené závody tiskařské a vydavatelské v Praze za rok 1909 – 1910, Praha: Unie 1911.

ŽIŽKA, L. K., *Jan Otto stoletý, Knihkupec a nakladatel 3*, 1941, s. 425 – 428, 434 – 436, 458 – 460, 470 – 472.

ŽIŽKA, L. K., *Paměti a osudy, Knihkupec a nakladatel 1 – 3*, 1939 – 1941.

ŽIŽKA, L. K., *Paměti a osudy: Knihkupecké vzpomínky na léta 1871 – 1884*, Praha: Jan Kanzelsberger 1999

Periodika

Bohemia 79 (1906), 83 (1910).

Budivoj 17 (1881), 40 (1904).

České slovo 4 (1910).

Český denník 2 (1913).

Finanční listy 4 (1907), 8 (1911).

Ilustrovaný Glasnik 1 (1904).

Knihkupecký oznamovateľ roč. 8 (1900/1901) - 23 (1916).

Lidové noviny 10 (1902).

Národní listy 14 (1874), 19 (1879), 29 (1889), 34 (1894), 35 (1895), 36 (1896), 37 (1897), 38 (1898), 39 (1899), 41 (1901), 42 (1902), 46 (1906), 47 (1907), 50 (1910), 51 (1911), 52 (1912), 53 (1913), 54 (1914).

Národné noviny 43 (1912).

Národní obzor 2 (1907 – 1908).

Národní politika 14 (1896), 16 (1898), 24 (1906), 28 (1910).

Našinec 39 (1903).

Neue Freie Presse 1910, 1913.

Obzor národohospodářský 3 (1898), 21 (1916).

Oesterreichische Buchhändler – Correspondenz 12 (1871).

Oesterreichisch – ungarische Buchhändler Correspondenz , Festnummer (1910).

Oznamovateľ roč. 1 (1882) - 8 (1889).

Slovenský peňažník 2 (1910).

Svoboda 5 (1871).

Typografia 39 (1932).

Zlatá Praha 1 (1884), 6 (1888 – 1889), 26 (1908 – 1909).

Literatura

40 let Národního podniku (1895 – 1935), České Budějovice: Národní podnik 1935.

90 let České grafické Unie: 1900 – 1990, Praha: Polygrafia 1990.

BARTÁK, J., KRAUS, V., Typografové 1468 – 1939, Praha: Naše Vojsko 1996.

BASS, E., Jan Otto: K stému výročí jeho narození, Lidové noviny 8. 11. 1941.

BOHATCOVÁ, M., Česká kniha v proměnách staletí, Praha: Panorama 1990.

BOROVÍČKA, M., KAŠE, J., KUČERA, J. P., BĚLINA, P., Velké dějiny zemí Koruny české, svazek XII. a 1860 – 1890, Praha, Litomyšl: Paseka 2012.

ČECHUROVÁ – ŠETŘILOVÁ, J., Politická reprezentace českých podnikatelů na počátku 20. století (příklad kontaktů mladočeských představitelů s vedením Živnobanky), in: K novověkým sociálním dějinám českých zemí II., Z dob rakouských a předlitavských 1848 – 1918, Praha: Karolinum 1998, s. 137 – 149.

Československá akademie obchodní v Praze za dvacetipětiletého trvání svého od r. 1872 do r. 1897, Praha: Československá akademie obchodní b. d.

DEJMKOVÁ, I., Měšťanská beseda v Praze a cesty české společnosti k demokratizaci, rigorózní práce, UHSD FF UK, Praha 2002.

Dvacet let činnosti České grafické unie a. s. v Praze (1900 – 1920), Praha: Unie 1920.

EIGNER, P., Betrachtungen zum Verhältnis zwischen Banken und Industrie in Österreich – (Ungarn) 1895 – 1938: Ausdruck der Bankenmacht oder Geschäftsbeziehungen gleichberechtigter Partner?, in: EIGNER, P., Wirtschaft und Gesellschaft in Österreich, Band II (Banken – bzw. industriegeschichtlich orientierte Beiträge, Beiträge zu einer Geschichte der österreichischen Wirtschaftselite), Kumulative Habilitationsschrift, Universität Wien, Wien 2001, s. 1 – 15.

EIGNER, P., Heiratspolitik und „Freunderlwirtschaft“: Personelle Verflechtungen als Spiegelbild der Bank – Industrie – Beziehungen in der österreichisch – ungarischen Monarchie, in: EIGNER, P., Wirtschaft und Gesellschaft in Österreich, Band II (Banken – bzw. industriegeschichtlich orientierte Beiträge, Beiträge zu einer Geschichte der österreichischen Wirtschaftselite), Kumulative Habilitationsschrift, Universität Wien, Wien 2001 nebo in: Vállalkozó Polgárok A Dunántúlon A Dualizmus Korában (=Bürger-Unternehmer in Transdanubien zur Zeit des Dualismus), Veszprém: Laczkó Dezső Múzeum 1995, s. 100 – 114.

EIGNER, P., Die Konzentration der Entscheidungsmacht: Die personellen Verflechtungen zwischen den Wiener Großbanken und Industrieaktiengesellschaften ,1895 – 1940, Dissertation Uni Wien 1997, Band I.

EIGNER, P., Die Verflechtungen zwischen den Wiener Großbanken und Industrie 1895 bis 1938, in: EIGNER, P., Wirtschaft und Gesellschaft in Österreich, Band II (Banken – bzw. industriegeschichtlich orientierte Beiträge, Beiträge zu einer Geschichte der österreichischen Wirtschaftselite), Kumulative Habilitationsschrift, Universität Wien, Wien 2001 nebo in: MATIS, H. (Hrsg.), Historische Betriebsanalyse und Unternehmer: Festschrift für Alois Mosser, Wien: Österreichische Gesellschaft für Unternehmensgeschichte 1997, s.183 – 205.

GRUBER, J., Obchodní a živnostenská komora v Praze v prvním půlstoletí svého trvání 1850 – 1900, Praha: Obchodní a živnostenská komora 1900.

HÁJEK, J., LACINA, V. Od úvěrních družstev k bankovním koncernům, Praha: Historický ústav AV ČR 1999.

HALL, M. G., Österreichische Verlagsgeschichte 1918 – 1938, Band I, Geschichte des österreichischen Verlagswesens, Wien, Graz: Böhlau 1985 (též <http://verlagsgeschichte.murrayhall.com> - poslední náhled 16. 7. 2013).

HENDRYCHOVÁ, V., Z naší historie: Karel Latzmann, Ostrožské listy: Měsíčník Uherského Ostrohu, č. 6, 2005, s. 16 – 17.

HERC, S., Jan Otto podnikatel, politik a kulturní činitel 1841 – 1916, bakalářská práce, UHSD FF UK 2009.

HERC, S., Národní podnik obchodní a průmyslový, in: JANČÍK, D., KUBŮ, E. (eds.), Nacionalismus zvaný hospodářský: Střety a zápasy o nacionální emancipaci/převahu v českých zemích (1859 – 1945), Praha: Dokořán 2011, s. 193 – 208.

Historie a současnost podnikání na Českobudějovicku, Žehušice: Městské knihy 1999.

HORÁK, J., Přehled vývoje českých obchodních bank, Praha: Literární výbor obchodnického spolku Merkur 1913.

HORÁK, V., Jules Verne v nakladatelství Jos. R. Vilímek, Praha: Thyrsus 2005.

HOVORKA, J. M., Dějiny gremia knihkupcův a nakladatelů pražských, Praha: Gremium knihkupcův a nakladatelů 1920.

JAKUBEC, I., Die Emanzipation der ethnisch tschechischen Kaufmannschaft in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts: Am Beispiel der Entwicklung des Prager Handelsstandes, in: KUBŮ, E., SCHULZ, H., Wirtschaftsnationalismus als Entwicklungsstrategie ostmitteleuropäischer Eliten. Die böhmischen Länder und die Tschechoslowakei in vergleichender Perspektive, Praha-Berlin: Aleš Skřivan ml., Berliner Wissenschafts-Verlag 2004, s. 105 – 119.

JAKUBEC, I., Obchod – symptomatické pole nacionálních zápasů, in: JANČÍK, D., KUBŮ, E. (eds.), Nacionalismus zvaný hospodářský: Střety a zápasy o nacionální emancipaci/převahu v českých zemích (1859 – 1945), Praha: Dokořán 2011, s. 125 – 167.

JAKUBEC, I., Spolek Merkur – organizace českých obchodníků (1862 – 1918), Ekonomická revue 8, 2005, č. 2, s. 91 – 100.

JAMES, H., Banks and bankers in the German interwar depression, in: CASSIS, Y. (Ed.), Finance and financiers in European History 1880 – 1960, Cambridge – New York – Port Chester – Melbourne – Sydney: Cambridge University Press, Paris: Éditions de la Maison des sciences de l'homme 1992, s. 263 – 282.

JINDRA, Z., Postup centralizace bankovního kapitálu v Předlitavsku, zvláště v českých zemích do roku 1914, in: Z dějin českého bankovníctví v 19. a 20. století, Praha: Karolinum 2000, s. 49 – 76.

JINDRA, Z., Správní radové pražských akciových bank – jejich počet, struktura a vliv (analytická sonda dle stavu v roce 1912), in: KUBŮ, E., ŠOUŠA, J. (ed.), Finanční elity v českých zemích (Československu) 19. a 20. století, Praha: Dokořán 2008, s. 76 – 108.

JIRÁNEK, T., Projevy hospodářského nacionalismu v obchodních a živnostenských komorách v českých zemích 1850 – 1918, Pardubice: Univerzita Pardubice 2004.

JUNKER, C., Die Aufhebung des Zeitungsstempels und die österreichische Presse: Denkschrift im Auftrage und auf Grund einer Enquête des Reichsverbandes österreichischer Buchdruckereibesitzer, in: JUNKER, C., Zum Buchwesen in Österreich: Gesammelte Schriften (1896-1927), Hrsg. von HALL, M. G., Wien: Edition Praesens 2001, s. 403 – 450.

JUNKER, C., Die Entwicklung des Buch-, Kunst- und Musikalienhandels in Österreich und Ungarn 1860 – 1910, in: JUNKER, C., Zum Buchwesen in Österreich: Gesammelte Schriften (1896-1927), Hrsg. von HALL, M. G., Wien: Edition Praesens 2001, s. 116 – 122.

KING, J., Budweisers into Czechs : A local history of Bohemian Politics, 1848 – 1948, Princeton: Princeton University Press 2002.

KOLÁŘ, F., Jan Otto – knihtiskař a nakladatel, Historický obzor 8, 1997, č. 3 – 4, s. 91 – 93.

KÖLLNER, A., Buchwesen in Prag: Von Václav Matěj Kramerius bis Jan Otto, Wien: Edition Praesens 2000.

KORDASOVÁ, V., Charakteristika a význam nakladatelství J. Otto, bakalářská práce, MU v Brně 2009.

KORDASOVÁ, V., Trojhvězdi pražských nakladatelských domů zlaté éry české novodobé kultury přelomu 19. a 20. století – charakteristika a význam Ottova, Topičova a Vilímkova nakladatelství, bakalářská práce, MU v Brně 2008.

KOŘALKA, J., Češi v habsburské říši a v Evropě 1815 – 1914: Sociálněhistorické souvislosti vytváření novodobého národa a národnostní otázky v českých zemích, Praha: Argo 1996.

KOSATÍK, P., Bankéř první republiky: Život dr. Jaroslava Preisse, Praha: Mladá fronta 2010 (2. vyd.).

KRÁLOVEC, K., Třicet let Spolku českých knihkupců a nakladatelů 1879 - 1909, Praha: Spolek českých knihkupců a nakladatelů 1909.

KUBŮ, E., ŠOUŠA, J., České (Československé) finanční elity v evropském kontextu: Komparace domácích a evropských finančních elit – cesta k poznání jejich původu, zrání, mentality, místa v národní společnosti a na mezinárodní scéně, in: ŠTAIF, J (ed.), Moderní podnikatelské elity - metody a perspektivy bádání, Praha: Dokořán 2007, s. 37 – 53.

KUBŮ, E., ŠOUŠA, J., Karel Kramář, Jaroslav Preiss a projekt Slovanské banky, in: Karel Kramář (1860 – 1937): Život a dílo (k vydání připravili Jan Bílek a Luboš Velek), Praha: Masarykův ústav, Archiv AV ČR v nakl. Historický ústav 2009, s. 225 – 247.

KUNC, J., „Krvavý román“ a boj bibliografa F. A. Urbánka proti němu v letech 80. minulého století, Sborník Národního muzea v Praze, řada C, sv. XVI (1971), č. 2, (též jako samostatný výtisk), s. 107 – 113.

LACINA, V., Živnostenská banka před a během první světové války (1907 – 1918), ČČH, roč. 88, 1990, s. 276 – 303.

Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce, 3. díl, M – Ř, sv. I, M – O, Praha: Academia 2000.

Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce, 4. díl, S - Ž, sv. I, S - T, Praha: Academia 2008.

Lexikon české literatury: Osobnosti, díla, instituce, 4. díl, S - Ž, sv. II, U – Ž, dodatky, Praha: Academia 2008.

LIPTÁK, D., Zwei Unternehmer des kulturellen Bereichs in der Habsburgermonarchie, Prager wirtschafts – und sozialhistorische Mitteilungen (Prague Economic and Social History Papers) 1996, Bd. (Vol.) 3, s. 51 – 83.

MALÍŘ, J., MAREK, P. a kol., Politické strany: Vývoj politických stran a hnutí v českých zemích a Československu v letech 1861 – 2004, 1. díl: 1861 – 1938, Brno: Doplněk 2005.

MANDLEROVÁ, J., Ke vzniku a činnosti Národohospodářského ústavu při České akademii císaře Františka Josefa pro vědy, slovesnost a umění v Praze v letech 1907 – 1914, Sborník historický 20, 1973, s. 107 – 142.

MÄRZ, E., Österreichische Bankpolitik in der Zeit der großen Wende 1913 – 1923: Am Beispiel der Creditanstalt für Handel und Gewerbe, Wien: Verlag für Geschichte und Politik 1981.

MÄRZ, E., Österreichische Industrie – und Bankpolitik in der Zeit Franz Josefs: Am Beispiel der k. k. priv. Österreichischen Credit-Anstalt für Handel und Gewerbe, Wien – Frankfurt – Zürich: Europa Verlag 1968.

MYŠKA, M. a kol, Historická encyklopedie podnikatelů Čech, Moravy a Slezska do poloviny XX. století, svazek I, II, Ostrava: Ostravská univerzita 2003, 2008.

NEČAS, C., Na prahu české kapitálové expanze: Rozpínavost českého bankovního kapitálu ve střední, jihovýchodní a východní Evropě v období rakousko – uherského imperialismu, Brno: Univerzita J. E. Purkyně 1987.

NOSOVSÝ, K., Knihopisná nauka a vývoj knihkupectví československého, Praha: K. Nosovský 1927.

NOVOTNÝ, J., ŠOUSA, J., Vrchní ředitel Živnostenské banky v Praze Jaroslav Preiss – klíčový protagonista českého bankovního nacionalismu, in: HÁJEK, J., JANČÍK, D., KUBŮ, E. (ed.), O hospodářskou národní državu: Úvahy a stati o moderním českém a německém nacionalismu v českých zemích, Praha: Karolinum 2009, s. 59 – 67.

NOVOTNÝ, J., ŠOUSA, J., Živnostenská banka a Agrární banka – dvě strategie utváření bankovních elit a vlivových sítí, in: KUBŮ, E., ŠOUSA, J., Finanční elity v českých zemích (Československu) 19. a 20. století, Praha: Dokořán 2008, s. 470 – 506.

NOVOTNÝ, M., Dílo nakladatele Jana Otty, Český bibliofil 9, 1937, s. 53 – 68.

Obchodnický spolek Merkur v Praze na paměť svého 50letého trvání, Praha: s. n. 1912.

Ottův slovník naučný 18., 25. díl, Doplnky - 28 díl.

PAAR, A., Der österreichische Verlagsbuchhandel auf Buchmessen in Leipzig und Wien sowie auf Weltausstellungen von 1850 bis 1930, Diplomarbeit Uni Wien, Wien 2000.

Padesát let Československé akademie obchodní v Praze: 1872 – 1922, Praha: Sbor pro vydržování Československé akademie obchodní v Praze 1923.

PASSOW, R., Die Aktiengesellschaft: Eine wirtschaftswissenschaftliche Studie, Jena: Verlag von Gustav Fischer 1922 (2 Aufl.).

PFEIFFER, H., Die Macht der Banken: Die personellen Verflechtungen der Commerzbank, der Deutschen Bank und der Dresdner Bank mit Unternehmen, Frankfurt am Main – New York: Campus Verlag 1993.

POSPÍŠIL, M., Ema Destinová: Česká pěvecká legenda, Praha: Brána 2008.

PRAŽÁK, A., Čtyřicet let české literatury v Ottově tisku a nákladu, in: Seznam knih, časopisů, hudebnin a děl uměleckých, kteréž vlastním nákladem vydal J. Otto v Praze, Karlovo nám. 34: 1871-1911, Praha: J. Otto 1911, s. V – XX.

První česká tužkárna v Českých Budějovicích Národního podniku obchodního a průmyslového v Praze spolu s nástinem českého průmyslu na českém jihu, Praha: V Kurz 1899.

REIK, W., Die Beziehungen der österreichischen Grossbanken zur Industrie, Wien: Spaeth u. Linde 1932.

RUDOPH, R. L., Banking and Industrialization in Austria – Hungary: The Role of Banks in the Industrialization of Czech Crownlands 1873 – 1914, Cambridge – London - New York – Melbourne: Cambridge University Press 1976.

ŘIVNÁČ, A., Der böhmische (tschechische) Buchhandel in den Jahren 1859 – 1909, Oesterreichisch – ungarische Buchhändler Correspondenz, Festnummer (1910), Erster Teil, s. 49 – 54.

SCHREYER, J., Dějiny svépomocných záložen českých, Praha: Jednota záložen v Čechách, na Moravě a ve Slezsku 1891.

Šedesát let Československé akademie obchodní v Praze: 1872 – 1932, Praha: Sbor pro vydržování Československé akademie obchodní v Praze 1933.

ŠIMEČEK, Z., Geschichte des Buchhandels in Tschechien und in der Slowakei, Wiesbaden: Harrassowitz 2002.

ŠPĚT, J., K počátkům Ottova slovníku naučného, Strahovská knihovna 4, 1969, s. 226 – 245.

ŠTEMBERK, J., Právní vývoj, In: JAKUBEC, I., JINDRA, Z., Dějiny hospodářství českých zemí: Od počátku industrializace do konce habsburské monarchie, Praha: Karolinum 2007 (dotisk prvního vydání), s. 55 – 76.

ŠVEHLA, J., Jan Otto: Kus historie české knihy, Jinočany: H+H 2002.

THON, J., Nakladatel Jan Laichter, in: HORÁK, J. (ed.), Jan Laichter: Život a dílo, vzpomínky a úvahy, Praha: Svaz knihkupců a nakladatelů 1935, s. 7 – 64.

THON, J., Osvětou k svobodě: Kniha o českých čtenářích, Praha: Aventinum 1948.

URBANEC, V., Akciové společnosti v českých zemích - forma podnikání, právní rámec a statistický přehled o jejich vývoji, Praha: Vega 2007.

VÁCHAL, J., Krvavý román, Praha, Litomyšl: Paseka, Litomyšl: Portmoneum 2011.

VENCOVSKÝ, F. a kol., Dějiny bankovníctví v českých zemích, Praha: Bankovní institut 1999.

VONDRA, V., Dějiny české tužkárny Národní podnik, Výběr z prací členů Historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích 14, 1977, č. 2, s. 88 – 93, č. 4, s. 253 – 260.

VONDRA, V., Z historie tužkáren v Českých Budějovicích (II. část), Drevo 37 (1982), č. 6, s. 175 – 178.

VONDRUŠKA, M., Dějiny českého tužkařství, in: STRÁNSKÝ, J. B., Z vývoje české technické tvorby: Sborník vydaný k 75. výročí založení Spolku českých inženýrů v Praze, Praha: Spolek českých inženýrů 1940, s. 106 – 111.

VRBOVÁ (HORSKÁ), P., Hlavní otázky vzniku a vývoje českého strojírenství do roku 1918, Praha: Nakladatelství Československé akademie věd 1959.

WINTERS, S. B., Sto let českého encyklopedismu (1860 – 1959): Od F. L. Riegera a Jana Otty k T. G. Masarykovi a Bohumilu Němcovi, ČMM 121, 2002, č. 2, s. 339 – 400.

ZACH, A., Jan Otto, in: *Knihkupec a nakladatel*, roč. 3 (17), 1998, č. 7 – 8, s. 19 – 20.

ZACH, A., *Stopami pražských nakladatelských domů: Procházka mizející paměti českých kulturních dějin*, Praha: Thyrus 2006.

Živnostenská banka v Praze: 1869 – 1918, Praha: Živnostenská banka 1919.

Seznam příloh

Příloha č. 1: Fotografie Jana Otty s řády a vyznamenáními – s. 11 (nestránkováno).

Příloha č. 2: Členství Jana Otty ve správních orgánech průmyslových podniků a peněžních institucí v letech 1898 – 1916 - s. 229.

Příloha č. 2: Členství Jana Otty ve správních orgánech průmyslových podniků a peněžních institucí v letech 1898 – 1916

A. V českých zemích			
Název	Právní forma	Období působení	Pozice
Česká grafická společnost Unie	společenstvo s r. o. (1899 – 1903), od r. 1903 a. s.	1899 - 1916	předseda s. r. (1899 – 1910), pak člen s. r.
Česká obchodní společnost	akciová společnost	1910 - 1916	místopředseda s. r.
Elektrotechnická akciová společnost, dříve Kolben a spol. (v r. 1898 byl název firmy Pražská akciová společnost pro drobné dráhy a elektřinu)	akciová společnost	1898 - 1916	předseda s. r. (1898 – 1900), místopředseda s. r. (1900 – 1916)
Moldavia, akciová pojišťovna	akciová společnost	1912 - 1916	předseda s. r.
Národní podnik obchodní a průmyslový	společenstvo s r. o.	1895 - 1908	předseda s. r. (1895 – 1898), pak nějaký čas její místopředseda, následně člen s. r.
Praha, pojišťovna	družstvo	do r. 1906	místopředseda a člen ředitelství
První česká akciová společnost pro raffinování cukru	akciová společnost	1910 - 1914	člen s. r.
Vltavský mlýn bratří Poráků	akciová společnost	1911 - 1914	člen s. r.
Západočeské továrny kaolinové a šamotové	akciová společnost	1911 - 1916	člen s. r.
Živnostenská banka	akciová společnost	1875 - 1916	místopředseda s. r. (1880 – 1907), předseda s. r. (1907 – 1916)
<i>Labor</i>	společnost s r. o.	1912 - ?	předseda dozorčí rady
<i>Lombardní ústav při Živnostenské bance</i>	společenstvo s r. o.	1909 - ?	předseda s. r.
B. Mimo české země			
Název	Právní forma	Období působení	Pozice
Chorvatská zemská banka v Osijeku	akciová společnost	1909 - 1916	předseda ředitelství
Lublaňská úvěrní banka	akciová společnost	1900 - 1907	člen s. r.
Varšavská průmyslová banka	akciová společnost	1911 - 1912	1. místopředseda s. r.
Zemská průmyslová banka v Budapešti	akciová společnost	1910 - 1916	1. místopředseda ředitelství (1910 – 1913), předseda ředitelství (1913 – 1916)

Zdroj: Sestaveno na základě údajů z této diplomové práce.